

Глэнн Д.Пэйж

АЛЛАГАГУЙ НИЙГМИЙН
ТУХАЙ
УЛС ТӨР СУДЛАЛ

ᠠᠯᠠᠭᠠᠭᠤᠢ ᠨᠢᠶᠭᠮᠢᠶᠢᠨ
ᠲᠤᠬᠠᠢ
ᠤᠯᠤᠰ ᠲᠥᠷ ᠰᠤᠳᠯᠠᠯ

Улаанбаатар. 2005

DDC
341.773
П-244

Copyright © 2002 by Glenn D. Paige-ээс
хэвлэн нийтлэх зөвшөөрлийг авсан болно.

Глэнн Д.Пэйж

**АЛЛАГАГҮЙ НИЙГМИЙН ТУХАЙ
УЛС ТӨР СУДЛАА**

Англи, орос хэлнээс харьцуулан
орчуулсан **Б.Батчулуун**

Хэвлэлийн хуудас 14.75
Эхийг бэлтгэсэн Ж.Амгалан
"ADMON" компанид хэвлэв. 2005 он

ISBN 99929-0-564-6

Улс төр судлаач, багш, миний найз нөхөд болох

*Ричард С.Снайдэр
1916-1997*

*Х.Хубэрт Уилсон
1909-1977*

нартаа зориулав.

Үндэслэгчдээсээ үргэлж хараат байдаг
шинжлэх ухаан нь байхгүйтэй адил.

Альфрэг Норт Уайтхэйд

АГУУЛГА

Өмнөх үг	ix
Талархал	xiii
Монгол хэвлэлд зориулсан өмнөх үг	xvii
Орчуулагчаас бичсэн удиртгал (<i>Профессор Глэнн Д.Пэйж аллагын аюул заналын тухай хүн төрөлхтөнд анхааруулж байна</i>)	xix
НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ	
Аллагагүй нийгэм байх бололцоотой юу?	23
ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ	
Аллагагүй нийгэм байгуулах боломж, нөхцөл	47
ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ	
Асуудал улс төр судлалд хамаарах нь	93
ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ	
Асуудлыг шийдвэрлэж буй байдал	119
ТАВДУГААР БҮЛЭГ	
Нийгмийн байгууллагууд асуудалд хамаарах нь	143
ЗУРГАДУГААР БҮЛЭГ	
Дэлхийг хамарсан аллагагүй улс төр судлал	159
А хавсралт	175
Б хавсралт	177
В хавсралт	181
Г хавсралт	187
Зүүлт	195
Ном зүй	201
Утгын заалт	231

Өмнөх үг

Энэ номыг эхлэн суралцагчаас эхлээд хүндэт профессор гээд дэлхий даяар улс төрийн шинжлэх ухааныг судалж буй бүх хүний анхаарал, шүүмжлэлт эргэцүүлэлд толилууль байна. Хүмүүс нас, боловсролын байдлаасаа үл хамааран аллага бол хүмүүний байнгын дагуул юм байна гэсэн ойлголттой болжээ. Улс төрийн онол, практикт ч ингэж үзэж байна. Энэ номыг уншсан хүн тогтсон энэ ойлголтыг шүүмжлэлтэй эргэцүүлж, дэлхий ертөнцийн аллагагүй ирээдүйн төлөөх сэтгэлгээ, үйл ажиллагаанд хувь нэмрээ оруулна хэмээн найдаж байна.

Англи хэл дээр хэвлэгдсэн номнууд дотроос анх удаа “аллагагүй” гэсэн үгийг нэрэндээ оруулсан ном энэ болох биз. Энэ үгийг тийм ч өргөн хэрэглэдэггүй билээ. Бид хүмүүний амь, амьдралыг аван одож буй тэр гамшигт үзэгдэлд олон нийтийн анхаарлыг хандуулахыг зорихдоо “энх тайван”, “хүч үл хэрэглэх” гэсэн хэвшмэл үгнүүдээс илүү анхаарал татах үг хэрэглэхийг хичээсэн болно. Магадгүй зарим нь аллага бол хэтэрхий муухай, явцуу сэдэв, үүнээс чухал олон зүйл байна хэмээн бодож байж болох юм. Тэдний бодол санаа *ахимса*-г (хүч үл хэрэглэх гэдэг бол бодол санаа, үг хэл, үйлдлээрээ муу зүйл хийхгүй байна гэсэн үг) аллагад дургүйцэх явдал гэж тодорхойлох юм бол хүчирхийллээс ялимгүй л давж буй хэрэг гэсэн Гандигийн анхааруулгатай ойр байж болно.

Гэхдээ Ганди энэ номыг уншсан сан бол хүчирхийллийн бусад хэлбэрийн уг үндэс, дэмжигч хүчин зүйл болж байдаг аллагаас чөлөөлөгдөх явдал нь хүчирхийлэлгүй улс төр судлалыг бий болгох зүгт хийсэн маш чухал алхам гэдэгтэй санал нэгдэх байсан буй заа.

Дэлхий нийтийг хамарсан аллагагүй нийгэм бий болгох боломжтой, улс төрийн шинжлэх ухаанд ийм өөрчлөлт хийх

ёстой, тэгснээрээ аллагагүй ертөнц бий болоход тусална гэдэгт номын гол санаа оршино. Аллага нь хүмүүний мөн чанартай холбоотой, нийгмийн амьдралын салшгүй хэсэг гэсэн энэ ойлголтыг судлан үзэж, улс төр дэх иймэрхүү үйлдлийг дараах маягаар авч үзэх хэрэгтэй.

Нэгд, Хүмүүн нь биологийн хувьд ч, хүмүүжлээр олж авсан чадварын хувьд ч аллагад татагдах болон түүнээс зайлсхийх боломжтой нь илэрхий.

Хоёрт, Хүмүүн нь хэдийгээр аллага үйлдэх чадвартай байдаг боловч ихэнх хүн аллага хийдэггүй байсан, одоо ч хийхгүй байгаа гэдэг нь тодорхой.

Гуравт, Нийгмийн олон байгууллага аллага үйлдэхгүй байх чадвартай гэдгээ харуулсан бөгөөд хэрэв тэдгээрийн хүч бололцоог нэгтгэх юм бол аллагагүй нийгмийг ойлгоход хувь нэмрээ оруулж болно.

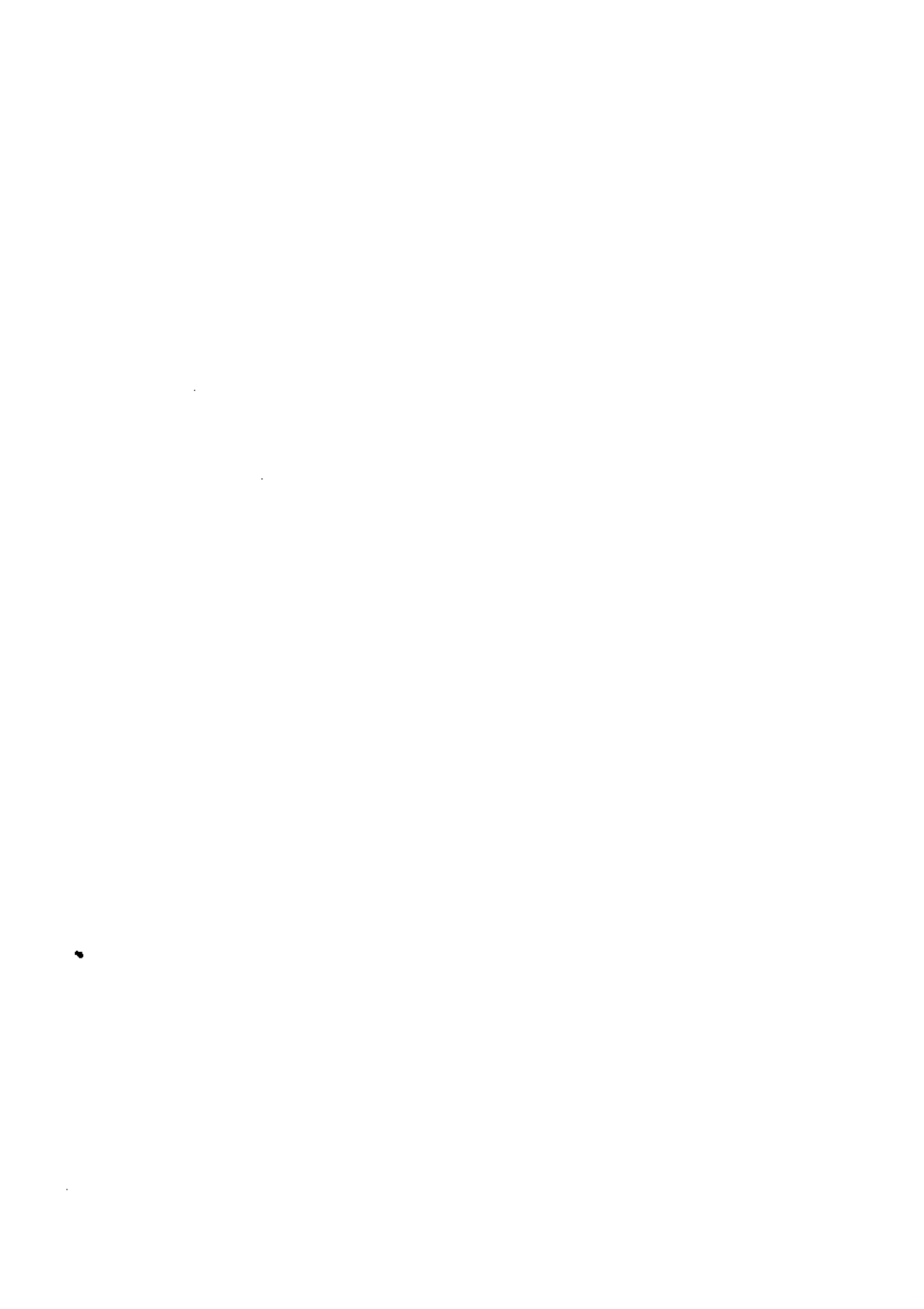
Дөрөвт, Аллага, аллагаас зугтах явдал, энэ хоёр бие биедээ шилжих шалтгаан зэргийг судалсан шинжлэх ухааны судалгааны өнгөрсөн үед гарсан болон ойрын ирээдүйд хүлээгдэж буй үр дүн нь аллагыг хянан хорьж байх биологи, сэтгэлзүй, нийгмийн боломж, чадварыг бий болгож байна.

Тавд, Яригдаж буй зүйлсийг харгалзан үзвэл, бидний судлах гэж буй ухааны үндэс нь улс төр судлал болон улс төр дэх хүчирхийллийг хүлээн авах үндэс болдог хүмүүний аллагад татагдах мөн чанар гэдэг санаанд дээд зэргээр эргэлзэх ёстой.

Зургаад, Аллагыг улс орон, дэлхий нийтийн амьдралаас эгнэгт үгүй хийх эрмэлзлийг хүчтэй болгохын тулд аллагагүй нийгэм бололцоотой гэж итгэдэггүй улс төр судлаачдыг индуктив болон дедуктив элементүүдийг нэгтгэсэн цэвэр онолын байр сууринаас гипотетик маягаар асуудалд хандахыг хүсэж байна. Аллагагүй нийгэмд эргэлзэгч болон түүнд итгэгчдийн ийм гипотетик судалгаа улс төрийн шинжлэх ухааныг урагшлуулахад маш их түлхэц болно. Цөмийн зэвсгийг хориглон зогсоох явдлыг дэмжигчид болон эсэргүүцэгчдийн аль аль нь цөмийн дайны хор хөнөөлийг судлан шинжлэх бололцоотой байсан. Одоо ч гэсэн аллага, хүчирхийллийг няцаагч болон хүлээн зөвшөөрөгч судлаачид дэлхий нийтийг хамарсан аллагагүй нийгэм байгуулах

бололцоо, урьдчилсан нөхцөлийн талаарх бүтээлч, шүүмжлэлт хэлэлцүүлэгт оролцох бололцоотой.

Хэдийгээр энэ номыг голчлон улс төрийн шинжлэх ухааныг судалж, оролдож буй хүмүүст зориулсан боловч бусад шинжлэх ухааны судалгаа, шинжилгээгүйгээр аллагагүй нийгмийг ойлгож хүлээн авахад хэцүү гэдэг нь илэрхий болжээ. Үүнийг нотолсон нэгэн гайхамшигт жишээ бол Харвардын социологич Питирим А.Сорокины *Энэрэл хайрын хүч ба зам мөр* (1954) бүтээлдээ альтруист (энэ үгийг бусдын төлөө өөрийгөө золиослох гэсэн утгаар орчуулж болно. -*Орчуулагч*) хайрын тухай хавсарга шинжлэх ухааныг бий болгохын тулд анх хийсэн алхам болно. Бидэнд одоо амьдрал дээр аллагаас зайлсхийсэн байгаль шинжлэл, биологи, нийгэм, хүмүүнлэгийн ухаан, аллагаас зайлсхийсэн ажил мэргэжил, хүн хэрэгтэй байна. Мөн хүнд байдаг боломжийн өнгөрсөн ба одоог ойлгохын тулд мэдлэг, туршлагаа улс орон, бүс нутгаас өргөн хэмжээнд хуваалцах хэрэгтэй байна. Аллагагүй улс төр судлал нь танин мэдэхүйн ач холбогдолтой, норматив шинжтэй байхын тулд онол хийгээд практикийн хувьд дэлхий нийтийг хамарсан шинжтэй байх ёстой.

Талархал

Энэ номыг бэлэн болоход анхнаас нь болон саяхныг хүртэл янз бүрийн туслалцаа үзүүлж байсан бүх хүнд илэрхийлж буй миний талархал надад үзүүлж байсан тэдний тус дэмийн бүрэн хариу болж чадахгүй. Энд болон номын хойно хадсан ном зүйд тэдний үзүүлсэн тус дэм товч гарчээ. Шинжлэх ухааны эрэл хайгуул хийхэд минь тусалж байсан Хавайд байдаг хүмүүс, 1978 - 1992 онуудад Хавайн Их сургуульд зааж байсан “Хүчирхийлэлгүй улс төрийн сонголт” хичээлийн дипломын хийгээд дипломын дараах сургалтанд хамрагдаж байсан олон орны оюутнууд, үл хүчирхийллийн асуудлаар докторын түвшний судалгаа хийж байсан, эдүгээ эрдэмтэд болцгоосон Франсин Блюм, Чайват Сата-Ананд, Макападо А.Муслим нарт талархал дэвшүүлье.

Номоо уншигчдад хүргэх үед Принстоны Их сургуулийн улс төр судлалын багш, аугаа хүмүүс болох Ричард С.Снайдэр, Х.Хубэрт Уилсон нараас надад үзүүлсэн нөлөөг ухамсарлаж байлаа. Би хавсарсан судалгаа хийдэг шинжлэх ухааны төлөө Снайдэрт өртэй билээ. Улс төрийн мөн чанар болох сонголт хийх чадвар, бүх түвшний боловсролын ач холбогдол, ил харагддаггүй зүйлийг хүмүүст гэрэлтүүлж өгдөг үнэт чанар зэргийг энэ шинжлэх ухаан ойлгуулж өгдөг. Чөлөөт, шударга нийгэм дэх иргэд, эрдэмтэд хэдийгээр зарим үед ганцаардсан ч үнэний төлөө зогсож байх шаардлагатай гэдгийг ойлгоход эхлээд Ганди, дараа нь Уильсон нар надад тусалсан билээ.

Би аливаа эрдэмтдийн адил судалгаа шинжилгээ болон түүнээс өөр хүрээнээс ч мэдээ мэдээлэл, урам зориг авч байсан. Акариас Тулси, Махапрагия, иудейн шашны номлогч Филип Ж.Бэнтлэй, хутагт Сиднэй Хинкэс, Дайсаку Икеда, Анна МакАнани, ламтан Добум Тулку, гэгээн эцэг Жорж Забэлка, Абдурахман Вахид зэрэг шашны зүтгэлтнүүдэд их өртэй билээ.

Байгаль шинжлэл, биологи, нийгмийн ухааны Ан Чун-Си, Чун Ёон-Жи, Жэймс Э.Датор, Иохан Галтун, Пиеро Жиоржи, Хон Сун-Чик, Ли Жэй-Бон, Брайн Мартин, Рональд М.Майк-Карти, Брус И.Мортон, Кинхайд Мушакожи, Эрэми Парнов, Илья Пригожин, Л.Томас Рамсэй, Ри Ёон-Пил, Хирохару Сэйки, Уильям Смирнов, Лэслэй И.Спонсэл, Жини Шарп, Ральф Самми зэрэг эрдэмтдэд ихэд талархаж байна. Хүмүүнлэгийн ухааны эрдэмтдээс А.Л.Хэрман, Ричард Л.Жонсон, Майкл Л.Нэглэр, Чаман Нахал, Жорж Симсон, Татьяна Якушкина, Майкл Трю нарт талархал дэвшүүлье. Номын санч Рут Бинц, Брюс Д.Бонта нар надад их тус болж байв. Жэймс В. Альбиртини, М.Арам, А.Т.Арьяратэ, Данило Долчи, Гвайнхор Эванс, хван Жан-Юп, Пэтра К.Келли, Жан Слако Кин, Майрид Корриган Мэгүэр, Абдул Салам ал-Майжали, Рональд Мэллоун, Урсула Мэллоун, Андрэс Пэстрана, Эва Куйстроп, Ши Гу, Икрам Раббани Рана, Сулак Сиваракса, Т.К.Н.Юниттан зэрэг улс төр, нийгмийн зүтгэлтнүүдэд ч талархаж байна. Жосэ В.Абуева, Н.Радхакришняян, Ж..Рамачандра, Жокүн Юррэ, Рита Уолстром гэсэн багш нар ч их тусалсан. Мөн хүчирхийлэлгүйн талаар сургалт зохион байгуулагч Дармананда, Чарльз Л.Альпин, Бэрнард Лафэйитэ, эмч Тион Х.Кам, Жан Р.Лэдук, Раймон Лопэс-Рэйс, Ри Доншик, Ро Жиюн-Ву, Уислэй Вонг, шинэ үзэл санаа гаргагч Вижа К.Бардваж, Карэн Кросс, Лэрри Р.Кросс, Вэнс Энглеман, С.Л.Ганди, Сарах Жиллият, Лоу Анн Хаэху Гуансон, Мэйнфрэйд Хэннинсон, Теодор Л.Хэрман, Сжи Хиан Леон, Антони Ж.Марсэло, Ричард Морсэ, Ромола Морсэ, Скот Маквэй, Хэлла Маквэй, Жидон Бэгос Ока, Буртон М.Сапин, Станлэй Шаб, Уильям П.Шоу, Жоан Такибана, Волдэмар Томуск, Жон И.Трэнт, Алваро Варгас нарт ч баярласан талархсанаа илэрхийлье.

Энэ номны гар бичмэлийг уншиж бодол санаагаа хуваалцсан Анн Чун-Си, А.Т.Арьяратэ, Жэймс МайкКрэгор Бөрнс, Чайват Сата-Ананд, Вэнс Энглеман, Иохан Галтун, Луйс Яивэр Ботэро, Амэдо Готтино, Элизабэта Форни, Лоу Анн Хаэху Гуансон, Кэй Хэбэрт, Теодор Л.Хэрман, Хон Сун-Чик, Эдвард А.Колодзэч, Рэймон Лопез-Рэйс, Гаиксиа Лю, Мэйрид Корриган Магүэр,

Брайн Мартин, Мэлиза Машбуэртн, Жон Д.Монтогомэри, Брюс И.Мортон, Мюни Махэндра Кумар, Винсэнт К.Поллард, Илья Пригожин, Н.Радхакришнан, Фрэд У.Ригс, Жэймс А.Робинсон, Буртон М.Сапин, Намрата Шарма, Жорж Симсон, Ж.Дэвид Сингэр, Чанзо Сонг, Ральф Самми, Константин Тиюсов, Волдэмар Томуск, Майкл Трю, С.П.Удякумар, Т.К.Н.Юннитан, Алваро Варгас, Баоксю Жао нарт гүнээ талархаж байна. Тэдний санал номын үзэл санаа, түүнийг хэрэгжүүлэхэд тулгарч болох бэрхшээлийг тодруулж өгсөн. Тэдний мэргэн санаанд таарч тохироогүй зүйл гарах аваас хариуцлага нь надад оногдох ёстой.

Миний гар бичмэлийг хамгийн анх 1999 оны хоёрдугаар сард уншиж, нөхөрсөг зөвлөгөө өгөн Ричард С.Снайдэрийн саналаар удиртгал бичиж өгсөн Жэймс А.Робинсонд гүнээ талархаж байна.

Би Глэнд Хатсуко Найто Пэйжд хорин таван жилийн турш миний бүх ном, нийтлэлийг бэлтгэж байсан шиг мөн энэ удаагийн гар бичмэлийн маань хэвлэмэл эхийг бэлтгэж, ажлыг маань зохион байгуулж, хүчирхийлэлгүй нийгэм байгуулахын төлөөх аялалд Бали, Бангкок, Бээжин, Берлин, Брисбэн, Хирошима, Лондон, Москва, Шинэ Дели, Нью-Йорк, Париж, Провинстаун, Пхеньян, Сөүл, Токио, Улаанбаатар зэрэг газруудад надтай хамт байсных нь төлөө байнга гүнээ талархаж байх болно.

Жон Бургэссийн *Америк эрдэмтний дурсамж* бүтээлээс (page 28-аас) ишлэх зөвшөөрөл (Колумбын Их сургуулийн хэвлэлийн эрхийн 1934 оны зөвшөөрлийн эрх) олгосон Колумбын Их сургуулийн хэвлэлийн хамт олонд талархъя.

Монгол хэвлэлд зориулсан өмнөх үг

Монголчуудыг морь, морьтой хүнийг холоос таньж мэддэг гэлцдэг. Үүнтэй адил алагагүй нийгэм нь алс холын үйл хэрэг мэт санагдсан ч уншигч та Монголынхоо нийгмийг аливаа төрлийн алагаас чөлөөлөгдсөн нийгэм болгох, мөн хоёр хөршөө тэрчлэн дэлхий ертөнц даяар алагагүй нийгэмд шилжихэд нь хэр зэрэг тус хүргэж чадахаа мэдэж байгаа гэж найдаж байна. Түүхэн кинонд гардаг шиг аргамаг хурдан хүлгээ унасан залуухан монгол эрс түүхэн хувь заяагаар монголчуудад оногдсон дайн, тулааны нөхцөл байдлыг өөрчлөхийн тулд “Үүнээс хойш алага үйлдэхгүй” гэсэн уриа цуурайтуулан Монголын эзэнт гүрний өнцөг булан бүр рүү довтолгож байгаагаар төсөөлөгдөж байна. Алагагүй болсон Монгол орон XXI зуун, түүнээс цаашид ч хүн төрөлхтөнд урам зориг өгөх болно.

Энэ номыг уншиж танилцсан бүх насны хүмүүс зохиогчийн 28 жил, профессор Б.Батчулууны уг номыг орчуулахдаа зарсан хэдэн сарын хөдөлмөрөөс илүү зүйл хийх болно. Ийм хүчин чармайлт гаргагсад ханыгүйднэ гэж байхгүй. Учир нь энэ ном одоогоор дэлхий дээр 3.5 тэрбум хүн ярьж буй англи, орос, хятад, хинди, урду, турк, араб гээд 24 хэл рүү орчуулагдаад байна.

Алагагүйн тухай энэ сэдэв хоёр үндсэн онцлогтой. Нэгд, энэ асуудлыг “харж, хэмжиж, тоолж” болдог. Хэд хэчнээн хүн алагдсаныг тооцоолж, алагагүй нийгмийн талаар гарч буй дэвшлийг “хэмжиж” болно. Хоёрт, энэ асуудалд ямар нэг хязгаарлалт тавьж, хориглох аргагүй. Алагагүйн тухай сэдэв нь нийгмийн амьдралын бүхий л талыг зааж зааварлах гэсэн тоталитари ойлголт биш, хүн бүрийн бүтээлч идэвх чармайлтыг шаардсан ойлголт болно. Энд амь амьдралыг дээдэлсэн, шударга, эрх чөлөөт, аз жаргалтай, хөгжин цэцэглэсэн соёлын янз бүрийн хэв маяг бүхий нийгэм хамааралтай.

Миний бие нь 1989, 1990 онуудад болсон Азийн Буддистуудын энх тайвны бага хурлын үеэр монголчуудын мартахын аргагүй зочломтгой занг мэдэрсэн хүний хувьд энэрэл хайр, талархлын бэлгэ тэмдэг болгож энэ номоо өргөн барьж байгаадаа хязгааргүй баяртай байна.

Глэнн Д.Пэйж
Хонолулу, Хавай, АНУ
2005 оны аравдугаар сарын 01

Орчуулагчаас бичсэн удиртгал

(Профессор Глэн Д.Пэйж алагын аюул заналын тухай хүн төрөлхтөнд анхааруулж байна)

Телевизрээ асаалаа. Гадаад мэдээгээр Иракт алан хядлага гарч, 100 гаруй энгийн сүсэгтэн мөргөл хийж байх үедээ алан хядагчийн тавьсан бөмбөгөнд өртөж нас барсан тухай өгүүлж байна. Мөн Афганд талибанууд отолт хийж, 10-аад америк цэргийг алжээ. Иракийн хаана ч юм Америкийн цэргүүд, зэвсэгт босогч 30 гаруй хүнийг устгажээ. Салан тусгаарлагч үзэлтнүүдийн Москвагийн метронд тавьсан бөмбөг дэлбэрч 20-иод энгийн иргэд үрэгджээ. Энэ мэтчилэн Лондон, Мадрид, Нью-Йоркт хүн хамгийн олноор цуглардаг газар алан хядлага гарлаа л гэнэ. Африкийн Суданд өлсгөлөн нүүрлэж, өч төчнөөн хүн өлбөрч үхэж байна гэнэ. Дотоод мэдээгээр ч мөн ялгаагүй, улс төрийн хувьд хамгийн тайван амгалан байдаг Монголд гэхэд л 7 хоногт эрүүгийн шалтгаанаар 30-аад хүн үхэж гэнэ. Үүнийг сонсож, үзэж харж байгаа эрүүл ухаант, энгийн хүнд Бурхны хамгийн үнэт бүтээгдэхүүн, биологийн хамгийн дээд төрөл хомо-сапиенс аллагад ингэтлээ их дурлаж, татагддаг болчихсон юмуу гэсэн гайхаш, айдас төрөхөөр цаг үе иржээ.

Эрдэм судлалын ажил төдийгүй сургалт, практик үйл ажиллагаагаараа хүмүүний энэ байдлыг таслан зогсоож, энх амгалан аж төрөхөд нь туслах зорилго тавьсан Америкийн улс төр судлалын нэгэн эрдэмтэнтэй 1998 оны VI сард Литвагийн Вильнюст болсон хурлын үеэр танилцсан юм. Хурал “Шинэ улс төр судлал” гэсэн үндсэн сэдвийн дор явагдсан бөгөөд гол илтгэлийг миний шинэ танил, Хонолулу дахь Хүчирхийлэлгүйн төвийг үндэслэгч, Хавайн Их сургуулийн улс төр судлалын профессор Глэнн Д.Пэйж тавьсан. Илтгэлийн агуулгын тухай нуршиж та бүхнийг залхахаас эмээж байна. Гол санаа нь шинэ

улс төр судлалын үндсэн зорилго хүмүүнийг хүчирхийлэл, аллагаас чөлөөлөх тухай байсан. Ерөөсөө энэ номын агуулга гэсэн үг л дээ.

Ярьж буй зүйл, өмнөө тавьсан зорилгоороо Махатма Гандиг санагдуулам энэ профессор тэнд байсан Болгар, Латви, Литва, Орос, Унгарын төлөөлөгчдөөс Монголчууд бидэнд тун элэгтэй хандаж байх шиг санагдсан. Энэ нь ч үнэн байсан байх, учир нь түүний ярианаас тэвчээртэй байж, энх амгалан байдлыг гойд эрхэмлэдэг Буддист соёл уламжлалд хүндэтгэлтэй ханддаг нь мэдрэгдсэн. Мөн энэхүү номыг орчуулагч миний биеийг БНЭУ-ын Шинэ Делигийн Неругийн Их сургуульд зочин профессороор ажиллаж байсныг сонсоод олзуурхан Махатма Ганди, түүний үзэл санааны тухай ихэд сонирхолтой яриа өрнүүлж байж билээ. Пацифист үзэл санаа, уламжлалд үнэнч энэ хүн АНУ-д хүчирхийлэл, аллагын эсрэг зогсож байдаг улс төр судлал, бусад ухааныг бий болгохын тулд цуцалтгүй тэмцэж байна. Түүнийх нь үр дүн ч зохих хэмжээгээр гарч монгол хэл дээр хэвлэгдэж буй энэ ном нь дэлхийн 3.5 тэрбум хүний ярьж буй 24 (монгол хэвлэлийг оролцуулаад) хэл дээр хэвлэгджээ.

Аливаа хүчирхийллийн дисфункц нь давамгайлах шинжтэй байдаг (хэрэв түүнд функц байдаг гэж үзвэл шүү дээ). Хүчирхийллийн хамгийн харгис, тод илэрдэг үзэгдэл болох аллага нь мөн чанараараа нийгмийн амьтан болох хүмүүний үзэгдэл биш юм. Уншигч та телевизрээр олонтаа гарч байдаг “Анхны хүмүүс” хэмээх шог хошин, инээдмийн аястай нэгэн Франц киног үзсэн биз, тэр кинонд хүн төрөлхтний түүхэн дэх анхны тохиолдлуудыг үзүүлдэг. Анхны хайр, анхны гэр бүл, анхны хулгай, анхны шорон, анхны хэрүүл гэх мэт. Тэгээд анхны хүн амины хэрэг гарч буй тохиолдлыг харуулаад, хүн хүнээ алах явдал ерөөсөө ой тоонд нь буухгүй байсан учраас үхдэлтэй ойр байсан ганц зүйл болох модыг хардаж, “мод нь хүн алах чадвартай байдаг юм болов уу” гэж таамаглаж буйг хөгжилтэйгээр гаргасан байдаг. Тийм ээ, хүн амьтдын довтолгоонд өртөж, байгалийн гай гамшигт дайрагдан амь үрэгдэж болно. Харин хүн хүнээ ална гэдэг юу гэсэн үг вэ? “Анхны хүмүүс” гайхах ёстой юман дээрээ гайхаж байж, харин XXI зууны иргэд бид айж цочирдох ёстой зүйлээсээ айж, цочир-

дохоо больжээ. Бид аллагад хэтэрхий дасаж, түүнийг нийгмийн жирийн нэг үзэгдэл мэт хүлээн авдаг болжээ. Үүнийг л профессор Глэнн Д.Пэйж ажиглаж, хүн төрөлхтөнд анхааруулга өгч байна.

Ерөөсөө аллага гэсэн энэ үзэгдлийн тухай биологи, психологи, физиологи, нейро-физиологи, социологийн (зарим тохиолдолд философийн гэж ч болох) янз бүрийн онол байдаг. Эдгээр бүх онол хүний байгалийн уг чанар дээр тулгуурласан байдаг. Гэтэл хүн нь байгалийн уг чанартай ч гэсэн нийгмийн мөн чанартай амьтан билээ. Хүн нийгмийн амьтан болсноороо “байгалийн олон сөрөг шинжүүдээс” салж чадсаны адил аллага хийх императивээс салж чадна. Өөрөөр хэлбэл, хүмүүний имманент шинж, атрибут нь нийгмийн мөн чанар, ухамсар, өөртэйгөө адил “амьтан” болох нөгөө хүний амь нас, амьдралыг хүндэтгэн үзэх явдал, нийгмийн мөн чанараар нь авч үзэх юм бол хүнд аллага эс үйлдэх императив гүн шингэсэн байдаг, үүнийг улс төр судлал тун нухацтай авч үзэх цаг болжээ гэсэн үзэл санааны үүднээс зохиогч асуудалд ханджээ. Тийм ээ, аллага эс үйлдэх явдал аксиом юм.

Алагыг улс төртэй гарцаагүй холбогддог зүйл мөн үү, биш үү гэдгийг улс төр судлал хамгийн түрүүнд авч үзэх ёстой. Аливаа шинжлэх ухаан-танин мэдэхүй өөрөө өөрийн шалтгаан байдаггүй. Өөрөөр хэлбэл, танин мэдэхийн тулд танин мэддэггүй билээ. “Улс төрийн танин мэдэхүйн шалтгаан, зорилго нь хүмүүний сайн сайхан байдалд үйлчлэх” гэж товчоор тодорхойлж болно. Аливаа шинжлэх ухаан нь хүмүүний хувьд ашигтай, сайн зүйлийг дэмжин дэлгэрүүлж, хүмүүнд хортой, муу зүйлийг зайлуулж, хүний амьдралаас эгнэгт үгүй хийхийн төлөө байх ёстой. Энэ тохиолдолд л шинжлэх ухаан-танин мэдэхүй нь хүн төрөлхтний өмнө хүлээсэн үүргээ гүйцэтгэж байгаа хэрэг. Профессор Глэнн Д.Пэйж алагыг хүлээн зөвшөөрөх ёстой юу, үгүй юү гэсэн дилеммийг улс төр судлалын өмнө шууд тулган тавьж байна. Энд дундыг баримталсан байр суурь нь аллага, хүчирхийллийн талд зогссоноос өөрсгүй зүйл гэж зохиогч үзэж байна. Улс төр судлал сонголтоо хийж, хийсэн сонголтынхоо төлөө үйл ажиллагаагаа чиглүүлэх цаг нэгэнт болжээ.

Энэ номыг зохиогч хүчирхийлэл-аллагагүй нийгмийн талаарх

эрдэм судлал, сургалт, практикийн гээд олон талт үйл ажиллагааг АНУ төдийгүй олон улсын хэмжээнд идэвхтэй өрнүүлж буй хүн бөгөөд тэр бүхнийг нь эс тооцлоо гэхэд хүн төрөлхтнийг аллагаас чөлөөлөх хүмүүнлэг, ариун гэгээн зорилго тавьсных нь төлөө түүнд хүндэтгэлтэй хандах ёстой. Өнөөгийн “аллагын эрин үед” огтоос боломжгүй мэт санагдах хүнд, хүчир зорилго тавьсан иргэнлэг зоригийг нь хүндэтгэн түүний, номоо монгол хэл дээр буулгах саналыг хүлээн авч, өөрийн хэр чадлын хэмжээнд монголчилсон нь энэ болно. Энэ номыг зохиогчийн найз, *Намтар* сэтгүүлийг үндэслэгч, редактор, профессор Жорж Симсон эл ном монгол хэл дээр орчуулагдан гарах гэж байгааг сонсоод Пэйжд хэлэхдээ “Нэгэн цагт аугаа дайчид байсан хүмүүс эдүгээ цагт энхийн төлөө аугаа их тэмцэгчид болон хувирчээ” гэж хэлсэн тухай захиандаа өгүүлсэн байсан. Тийм ээ, монголчууд бид түүхийн нэгэн үед дайч-байлдаанч байдлаараа дэлхийд нэрээ үлдээсэн бол одоо даян дэлхий дээрх энхийн төлөө үйлсэд манлайлах хүсэл эрмэлзэлтэй байна. Монголчууд төдийгүй хүн төрөлхтөнд аллагыг үгүй хийх ухаан, хүсэл зориг, боловсрол, аргын аль аль нь бий гэдэгт итгэж байна.

Б.Батчулуун
Улаанбаатар,
2005 оны аравдугаар сар

I бүлэг

АЛЛАГАГҮЙ НИЙГЭМ БАЙХ БОЛОЛЦООТОЙ ЮУ?

Хэн нэгэн нь ерөнхий асуулт тавьсан үед философи болон шинжлэх ухаан үүсдэг.

Бэртран Рассэль

Улс орны дэвшүүлэн тавьж буй асуулт нь тухайн улс орон улс төрийн талаар хэр зэрэг боловсорсныг харуулдаг. Улс орны бүтэлгүйтэл нь өөртөө зөв асуулт тавьж чадаагүйтэй холбоотой байх нь олонтаа.

Жавахарлал Неру

Аллагагүй нийгэм байх боломжтой юу? Боломжгүй гэвэл яагаад тэр вэ? Боломжтой гэвэл мөн яагаад тэр вэ?

Ер нь “аллагагүй нийгэм” гэж юуг хэлээд байна вэ? Энэ бол хүмүүнийг алдаггүй, аллагаар заналхийлдэггүй жижгээс эхлээд том, бүс нутгаас эхлээд дэлхий нийтийг хамарсан хүмүүсийн нийтлэгийг хэлнэ. Хүн алах зэвсэг зохион бүтээдэггүй, тэдгээрийг ашиглах явдлыг буруушаадаг, аллага, аллагаар айлган сүрдүүлэх явдлаас хараат нийгмийг оршин тогтнох нөхцөлгүй болгох зорилго тавина.

Хүмүүнийг алах буюу аллагаар айлган сүрдүүлэх явдал огт байж болшгүй зүйл. Аллага нь байж боломгүй зүйл гэсэн энэ шаардлагыг амьтан болоод амьдралын бусад хэлбэрүүдийн хувьд ч тавьж болох боловч хүнийг алахгүй байх явдал нь хамгийн гол шаардлага мөн. Аллагаар заналхийлж болохгүй юм бол аллагагүй нөхцлийг террор — алан хядлагаар бий болгоно гэсэн юм байхгүй.

(Зохиогч, энд янз бүрийн “сайхан” зорилго тавьсан байгууллагууд зарим үед уг зорилгодоо зэвсэгт тэмцэл, ялангуяа алан хядлагын замаар хүрэх чармайлт гаргадаг учраас зориуд террорыг үгүйсгэжээ. - *Орчуулагч*).

Аллага хийх зэвсэг (хүний цус урсгасан түүхийг харуулсан музейн үзмэрээс бусад), хүний амь амьдралд харшилсан хууль тогтоомжийн аль аль нь байж болохгүй. Тусгай зэвсэг хэрэглэхгүй, нударга юмуу хөлөөрөө өшиглөөд алчихаж болно л доо. Бид хүн алах “тусгай хэрэгслийг” төдийгүй тийм санаа сэдлийг эсэргүүцэж байна. Шашин аллагыг зөвшөөрдөггүй бөгөөд түүнд уриалан дууддаггүй. Төр-засаг аллагыг хуульчлаагүй, эх оронч үзэл түүнийг шаардаагүй, хувьсгалчид түүнийг тодорхойлоогүй. Сэхээтнүүд аллагыг өмгөөлөөгүй, уран бүтээлчид түүнийг алдаршуулаагүй, ард түмэн мэргэн ухаанаараа түүнийг дэмжээгүй, ердийн ухаан ч түүнийг сайшаадаггүй. Орчин үеийн компьютерийн хэлээр өгүүлэх юм бол нийгэм аллагыг “программын” хийгээд “аппаратурын” хувьд хүлээн зөвшөөрдөггүй.

Тэгэхээр нийгмийн бүтэц аллагатай холбоогүй. Хөгжил цэцэглэлт, оршин тогтнохуй нь аллага, аллагаар заналхийлэх явдлыг шаарддаг нийгэм гэж байдаггүй. Хил хязгаар, засаглалын хэлбэр, өмч, нас хүйс, арьс өнгө, үндэс угсаа, анги бүлэг, шашны болон иргэний итгэл үнэмшлийн аль нь ч ямар нэг байдлаар аллагыг шаардахгүй байна. Энэ бүхэн нь нийгмүүд ямар ч хэмжээ хязгааргүй, зөрчилгүй байна гэсэн үг биш. Харин нийгмийн бүтэц, үйл ажиллагаа аллагатай холбоогүй, түүнээс хараат бус байна гэсэн үг.

Тэгэхээр аллагагүй нийгэм дэх амьдрал хүмүүсийг үл алах, мөн аллагаар заналхийлдэггүй байх, аллагад зориулсан зэвсэг хэрэгсэл, түүнийг зөвтгөсөн хууль тогтоомж, ер нь тэгээд аллагагүй орчин нөхцөлөөр тодорхойлогдоно.

Аллагагүй нийгэм байх бололцоотой юу?

* * * * *

Бидний хариулт бусдын төлөв байдлыг тайлбарлахын тулд улс төр судлаачдын сонирхож байдаг, улс төр судлаачид өөрсдөө ч мөн хараат байдаг зүйлс болох хувийн туршлага, мэргэжлийн бэлтгэл, соёлын орчин гэх мэт бүх хүчин зүйл дээр тулгуурлах болно.

* * * * *

Энэ нь огт боломжгүй зүйл!

1979 онд Үндэсний Хүмүүнлэгийн Сангаас ивээн тэтгэсэн зуны семинар дээр иймэрхүү утгатай асуулт тавихад Америкийн хорин улс төр судлаач эрдэмтэн бүгд шахуу дээрх хариултыг өгсөн. Семинарын зорилго, коллежийн сургалтын хөтөлбөрт Өрнөдийн улс төрийн сэтгэлгээний сонгодог төлөөлөгчдийн сургаалаас оруулахын тулд тэр тухай шүүн хэлэлцэх явдал байсан. Семинарт ижил тоотой оролцож байсан Америкийн улс төрийн шинжлэх ухааны дөрвөн гол салбар болох улс төрийн онол, Америкийн засаглал, харьцуулсан улс төр судлал, олон улсын харилцааны салбарын төлөөлөгчдөөс “Хүчирхийлэлгүй улс төр, хүчирхийлэлгүй улс төр судлал байх боломжтой юу?” гэж асуусан юм. Нэг эмэгтэй, бусад нь эрэгтэй эрдэмтэд байсан.

Семинар дээр богинохон хугацаанд өрнөсөн маргаан гурван товч үндэслэлээр шийдэгдсэн билээ. Нэгд, хүн угаасаа алуурчин шинжтэй, тэд аллагад татагдаж байдаг нийгмийн аюултай амьтан. Хоёрт, нөөц баялгийн хомсдолтой байдал нь өрсөлдөөн, зөрчил мөргөлдөөн, аллагыг үргэлж төрүүлж байдаг. Гуравт, байнга оршин байдаг хүчирхийлэх сэдэл эр амьтдыг, эм амьтдаа хамгаалахын тулд бусдыг алахад бэлэн болгодог (Нөгөө эмэгтэй маань ч иймэрхүү хариулт өгсөн: “Хэрэв хэн нэгэн нь миний хүүхдийн амь насанд заналхийлэх юм бол би ч гэсэн түүнийг алах болно”). Энд аллагаас татгалзах онол, практикийг үргэлж

мухардалд оруулдаг хэмээн тооцогддог “Хүч хэрэглэхгүйгээр Гитлер болон түүний хоморголон устгах явдлыг хэрхэн зогсоох байсан юм бэ?” гэсэн уламжлалт асуулт харин тавигдаагүй). Хүний мөн чанар, нөөц баялгийн хомсдол, секс хандлага зэргийн тухай эртний үндэслэл аллагагүй улс төрийн тухай шинжлэх ухаан, практикийг огтоос боломжгүй зүйл болгов.

Өрнөдийн улс төрийн сэтгэлгээний сонгодгуудыг дахин шинээр авч үзэх шаардлага ч энд байгаагүй. Энэ сэтгэлгээний дээд оргил нь Хятадын залхаан цээрлүүлэх Хуулийн уламжлал, Энэтхэгийн цэцэн Каутильян уламжлалтай адил аллагад ил ба ил бус байдлаар бэлэн байх нь сайн нийгэм бүтээж, хамгаалах зайлшгүй нөхцөл байж болох юм гэсэн дүгнэлтэнд хүрсэн.

Платоны (МТӨ 427-347) гайхагддаг бүтээл болох *Бүгд Найрамдах Улс*-д цэргийн эрхтний ангиас үүсэлтэй философич-удирдагчид хүчирхийлэх болон ятгах аргаар Үйлдвэрлэгчид, Боолчуудыг удирддаг. Леон Харольд Крэйгийн тэмдэглэсэнээр, “Уламжлалд баригдаж, нийтийг дагадаггүй уншигч [Платоны *Бүгд Найрамдах Улс*-аас] дайныг улс төрийн амьдрал, үнэндээ бүх амьдралын нэг салшгүй хэсэг, их бага ач холбогдолтой аливаа шийдвэр энэ хүчин зүйлийг харгалзах ёстой гэсэн дүгнэлтийг харж чадна.” (Craig 1994: 17; cf. Sagan 1979). Аристотелийн (МТӨ 384-322) *Улс төр*-д боломжийн төр гэдэг бол нэг хүн, хэсэг хүн, эсвэл олон хүн эрх барьж буй төрийг хэлнэ. Өмчтөнүүд зэвсэглэсэн байх ёстой бөгөөд боолчуудыг барьж байх, боолчлолыг үгүй хийх дайснаас хамгаалахын тулд арми зайлшгүй гэж бичсэн байдаг. Плато, Аристотель хоёрын хэн хэн нь үхлийг авчрагч дайн зайлшгүй хэрэгтэй юү, үгүй юү гэдэгт эргэлзсэнгүй.

Олонтаа магтагддаг Макиавелли (1469-1527) *Хан хүү* бүтээлдээ захирагчдаас эрх мэдлээ хамгаалж, төрийн нэр хүнд, *сайн сайхан байдлыг* дээшлүүлэхийн тулд аллага хийх явдлыг илт зөвтгөсөн байдаг. “Үнэг” шиг цэцэн мэргэн удирдаж чадаж байвал сайн хэрэг, гэхдээ зайлшгүй шаардлагатай үед “арслангийн” аллага хийх хүчийг хэрэглэхээс зайлсхийж болохгүй. Тэрээр, цэрэгжсэн иргэд бүгд найрамдах төрийн эрх мэдлийг батжуулах ёстой гэж үзсэн.

Томас Хоббс (1588-1679) *Левиафан* зохиолдоо дайнд ялж,

нийгмийн эмх журмыг хадгалж байхын тулд төрийн зүгээс аллага үйлдэх явдлыг зөвтгөсөн. Хүмүүс нэгэнт л алуурчид юм хойно байгалийн “захиргаан” дахь зохион байгуулагдаагүй амьдрал аллага таллага ноёрхсон замбараагүй байдалд хүргэдэг. Гэхдээ хүмүүс бас амь гарахыг хичээдэг учраас өөрсдийн аюулгүй байдлыг хамгаалахын тулд бусдыг алах гарцаагүй эрхтэй. Үүнээс гадна мөн энэ зорилгоор хүн алах эрхтэй төвлөрсөн засаглалыг хүлээн зөвшөөрдөг. Хоббс зэвсэгт бослогод дургүй байсан.

Харин Жон Локк (1632-1704) *Засаглалын тухай хоёр шашидир* зохиолдоо зэвсэгт бослогыг зөвтгөсөн байдаг. Локк төрийн эрх баригчид зайлшгүй үед аллагад бэлэн байх ёстой гэж үзэж байснаараа Плато, Аристотель, Макиавелли, Хоббс нартай адил байр суурин дээр байсан боловч тэднээс бүр цаашилж хувьсгалт аллагыг зөвтгөжээ. Төр эзэрхэг засаг болж хувиран өмч, эрх чөлөө, амь нас гэсэн төрөлх эрхийг зөрчих юм бол шахаанд орсон иргэд төр-засгийг устгах эрх, үүрэгтэй. Байгалийн “захиргаанд” байх үед алуурчин өөрөө алуулах тохиолдол гарч болдог шиг иргэний нийгэм дэх хүн эзэрхийлэн захирагчийг устгаж болдог.

Захирагчид болон захирагдагчид аллага үйлдэж болох тухай Хоббс, Локк нарын үндэслэлийг Карл Маркс (1818- 1883), Фридрих Энгельс (1820-1895) нар *Коммунист тунхаг* зохиолдоо эдийн засаг дахь ангиудын хоорондын дайны тухай сэдвээр тэлсэн. Өмчтэй ангиуд өөрсдийн эрх ашгийг аллага хийж өргөжүүлэн хамгаална. Улмаар эдийн засаг болон нийгмийн харилцаа эгзэгтэй шатанд хүрмэгц мөлжигдөгч анги нийгмийн эдийн засаг, улс төрийн бүтцийг өөрчлөхийн тулд хүчирхийлэл дээр тулгуурласан хувьсгал хийнэ. Орчин үеийн сонгуулыг ардчиллын зарим тохиолдолд тайван өөрчлөлт боломжтой байж болно. Эдийн засгийн мөлжлөггүй болсон цагт анги дээр тулгуурласан аллага үйлддэг төр үгүй болно. Гэхдээ шилжилтийн үед эдийн засгийн хүчин зүйл аллагад түлхдэг.

Локк, Маркс хоёрын дунд үед амьдарч, туурвиж байсан Жан Жак Руссо (1712-1778) Хоббстой адил санаа бодолтой байв. Тэрээр *Нийгмийн гэрээ* бүтээлдээ улс төрийн байгууллагын суурь болох “нийгмийн гэрээний” онолоо гаргасан. Бүх иргэн дээд эрх мэдлийг эзэмшихийн зэрэгцээ тэр эрх мэдэлдээ удирдуулдаг. Тэд

“нийтийн хүсэл зоригийг” удирдлага болгон засаглаж, хууль гаргаж байдаг дээд эрх мэдэлд захирагддаг. Гэрээгээр олгогдсон эрхийн дагуу төр дайн байлдаан хийх, урвагчдыг гэсгээн цээрлүүлэх, гэмт хэрэгтнүүдийг алах эрхтэй. Удирдагч иргэдийг өөрийн амь насаа төрийн төлөө өргөхийг тушаах эрхтэй:

Quand le prince lui a dit: Il est expedient a Etat que tu mueres, il doit mourir; puisque ... sa vie n' est plus seulement un bienfait de la nature, mais un don conditionnel de l'Etat.

Du contrat social Livre II, chapitre v.

Дээд эрх мэдлийг эзэмшигчээс иргэнд “Төрд чиний үхэл хэрэгтэй байна” гэвэл тэрээр үхэх ёстой, учир нь түүний амьдрал байгалиас заяасан зүйл байхаа больж, Төрөөс гэрээний дагуу түүнд олгогдсон бэлэг болох аж.

Нийгмийн гэрээ, II дэвтэр, V бүлэг

Эцэстээ Руссо ардчилсан нийгмийн гэрээгээ аллагатай нягт холбосон.

XX зууны Германы нэр нөлөө бүхий улс төрийн эдийн засагч, социологийн онолч Макс Вэбэрийн (1864-1920) анх 1918 онд Мюнхэний Их сургуульд дээр хэлсэн үг болох “Улс төр зохимжит итгэл үнэмшил болох нь” бүтээлд улс төр нь аллага үйлддэггүй мэргэжил болох тухай санааг огт дурьдагдаагүй. Вэбэрийн хувьд “улс төрийн шийдвэр гаргах арга хэрэгсэл бол хүчирхийлэл”. Түүхийн үүднээс үзвэл улс төрийн бүх голлох байгууллага эрх мэдлийн төлөөх хүчирхийлэлт тэмцлээс гарч ирдэг. Вэбэр орчин үеийн төрийг “*тодорхой хил хязгаарын хүрээнд хууль ёсны дагуу дангаараа физик хүч хэрэглэхийн төлөө* (Вэбэр өөрөө энэ онцлогийг хийсэн) (амжилттай) санаархаж байдаг нийтлэг” гэж тодорхойлсон. Иймд “өөрийнхөө болон ойр дотныхоо хүмүүсийн оюун санааг аврахыг чармайж буй хүн шал оёр зорилго агуулсан зүйл болох улс төрөөр оролдох ёсгүй, *зөвхөн хүчирхийллээр асуудлыг шийдэж чадна* (зохиогч онцлов)” (Weber 1958: 121, 78, 126).

Тэгэхээр Вэбэрч уламжлалтай, түүний философийг баримталдаг профессорууд аллагагүй улс төр, аллагагүй улс төрийн шинжлэх ухааныг “огт боломжгүй зүйл” гэж үзэх нь ойлгомжтой. 1950 онд нэгэн залуу эрдэмтэн АНУ-ын нэлээд нэр хүндтэй, ахимаг насны улс төр судлаачаас амьдралынхаа турш судалсан зүйл болох “улс төр” гэдгийг хэрхэн ойлгож байгааг нь асуухад дээрх хандлага гарсан байдаг. Тэрээр гаанстай тамхиа соронгоо “би төрийн үхэл дагуулагч эрх мэдлийг судалдаг” гэж хариулсан байдаг.

Аллагын философи уламжлал, хүчирхийллийг шүтэгч шашнаар амьсгалсан АНУ-ын улс төрийн түүх, соёл нь өөрийн орны иргэд, эрдэмтдийг аллагагүй нийгэм боломжгүй гэж итгүүлж байна. Энэ аллага, хүчирхийлэл Америкийн хувьсгал анх гарсан Лексингтон дахь цахиур бууны галлалт, зэвсэгт тэмцлийг зөвтгөсөн Локкын үгийг алдаршуулсан Тусгаар тогтнолын Тунхаг, Нью-Хэмпширт цуурайтсан “Эрх чөлөөтэй амьдар, эсвэл үх!” гэсэн урианаас сонсогдож байна. Конфедерацийг ялсан Холбоотнуудын “Бүгд Найрамдах Улсын баатарлаг сүлд дуулал”, “Диксийн” догшин дуулал, алс хол газар мөн далайд байгуулсан ялалтаа магтан дуулсан “Далайн цэргийн сүлд дуу”-наас сонсогдож байна. Үндэстний маань хүчирхийлэл дээр тулгуурласан өнгөрсөн үе, өнөөгийн цэрэг-дайны хүчийг сануулсан зүйл болох зэвсэгт хүчний Дээд Ерөнхий командлагч-Ерөнхийлөгчийн ёслол дээрх 21 удаагийн ёслолын буудлагаас ч сонсогдож байна. Амиа золиослох, цус урсгах явдлыг магтан дуулсан, байнга давтагдаж байдаг үзэгдэл болох далбаа өргөж, сүлд дуугаа дуулах ёслол, Ерөнхийлөгчөөс “Бурхан Америкийг ивээг” (Twain 1970)¹ хэмээн үдэж буй үдэлт бүхнээс энэ бүхэн сонсогдож байна.

АНУ-ын үүсэл, газар нутгаа тэлсэн түүх, үндэсний нэгдэл, дэлхийд тэргүүлэх гүрэн болсон энэ бүх үйл явдлыг аллага дагалджээ. Алагдаж шархтсан өөрийн орны болон гадны улсын, цэргийн ба энгийн хүний тоог нарийн гаргасан зүйл алга, гаргаж чадах ч үгүй болов уу. Гэхдээ аллага бол Америкийн төрийн нүүр царай болох нь тодорхой. Бусад улс орны улс төр судлаачид ч өөрийнхөө орны улс төрийн систем үүсэж бий болохдоо хэр зэрэг аллага үйлдсэн талаар эргэцүүлж байна.

Шинэ америк үндэстэн хаант засгийн колоничлолын эсрэг бүгд найрамдахчуудын зэвсэгт бослогоор төрөхдөө өөртөө боолчлолыг дагуулсаар байсан. Эрх чөлөөний тугийн дор нутгийн уугуул иргэдийг байлдан дагуулж, Өмнөд ба Умардад дайснаа хүчээр дарж, эдийн засгийн талаар шахан тусгаарлах замуудаар эх газар дахь эзэмшлээ өргөтгөсөн. Төр, иргэний дайнаар үндэсний нэгдлийг бий болгохдоо Конфедерацийн 74542 цэргийг алж, өөрсдөө 140414 хүнээ алдсан билээ.

Америкийн төр далайн чанад руу хаяа тэлсээр Хавай (1898), Пуэрто Рико, Гуам, Филиппин (1898), зүүн Самоа (1899), Номхон далайн арлуудад (1945) хяналтаа тогтоов. Филиппинд колоничлолын эсрэг хөдөлгөөнийг нухчин дарж (1898-1902), нэгтгэх явдлыг эсэргүүцэж байсан (1901-13) Муслим Моросыг хороосон. Далайн түрэмгийллээр заналхийлж байж тусгаарлагдсан Японыг гадаад худалдааныхаа нэг талбар болгов (1853-54).

Шинэ үндэстэн маань дайн, түрэмгийллээр өөрийн эрх ашгийг илэрхийлэн хамгаалах болов. Англи (1812-14), Мексик (1846-48), Испани (1898), Герман, Австри-Унгар, Турк, Болгар (1916-18), Япон, Герман, Итали (1941-45), Хойд Солонгос ба Хятад (1950-53), Умард Вьетнам (1961-75), Иракттай (1991) дайн хийв. Бээжин (1900), Панам (1903), Орос (1918-19), Никарагуа (1912-25), Хайти (1915-34), Ливан (1958), Доминиканы Бүгд Найрамдах Улс (1965-66), Сомалид (1992) зэвсэгт түрэмгийлэл үйлдэв. Грэнад (1983), Панамын (1989) төр-засгийг зэвсгийн хүчээр унагав. Хайтигийн төр-засгийг түрэмгийллээр заналхийлж байж засгийн эрхээс зайлуулав (1992). Кампучи (1970), Лаосын асуудлыг (1971) хүчээр шийдвэрлэж, Ливи (1986), Афган (1998), Суданаас (1998) зэвсгийн хүчээр хариугаа авав. Мөн Ирак (1993), Босниа (1995), Югославт (1999) стратегийн эрх ашгаа хүчирхийллээр бэхжүүдэв.

Дэлхийн II дайнаас хойшхи хагас зуун жилд дэлхий даяар өрнөсөн капитализмын эсрэг тэмцэл, хувьсгалт хөдөлгөөн болон бусад дайснаа дарахын тулд АНУ аллага хийх чадвараа хаа сайгүй нэмэгдүүлсэн. Америкийн хувьсгалын эрин үед мянга хүрэхтэй үгүйтэй байсан цэргийн тоо 1990 он гэхэд 1.5 сая эрэгтэй эмэгтэй

цэргийн албан хаагчтай болтлоо өссөн, үүн дээр Батлан хамгаалах Яамны 24000 стратегичид нэмэгддэг. Мөн цэрэг дайны салбар дахь эрдэм шинжилгээний ажил, дэлхийн хамгийн тэргүүний технологийг санхүүжүүлэхийн тулд Конгресс, Ерөнхийлөгч татвар төлөгчдийн өгсөн 250 тэрбум долларыг зарцуулж байна. Хамгийн багаар тооцоолоход, 1940-1996 оны хооронд дан ганц цөмийн хөтөлбөрт 5.821 триллион доллар зарцуулжээ (Schwartz 1998). АНУ өнөөдөр бусад ямар ч улсаас илүүгээр хилийн чанадад цэргийн бааз, цэрэг байрлуулж, хамгийн олон цэргийн холбоотонтой болж, гадаадын цэргийнхнийг сургаж (өөрийн дайсан, зарим үед өөрийн холбоотон, тэр ч бүү хэл өөрийн хүмүүсээ алуулахын тулд) байна. Америк одоо дэлхийн зэвсгийн өрсөлдөөнт зах зээл дээр хамгийн том зэвсэг нийлүүлэгч болж хувирчээ. АНУ технологийн хувьд газар, ус, агаар гээд дэлхийн хаана ч үхлийн цохилт өгөх чадвартай зэвсэг бүтээх чадвартай болжээ. Энэ бүхэн нь хүн төрөлхтөн аллага хийхийн тулд хамгийн сүйрэлт зэвсэг технологи бүтээж буйг харуулж байна.

Дайн тулаанаар төрсөн АНУ 1776 онд Тусгаар тогтнолын Тунхгаа зарлаж байсан бол одоо өөрийгөө “цэрэг зэвсэглэлээр дэлхийн хамгийн хүчирхэг, эдийн засгийн хувьд хамгийн тэргүүний орон” хэмээн тунхаглах боллоо (1993 оны хоёрдугаар сарын 19-нд Ерөнхийлөгч Уильям Ж.Клинтонгоос ард түмэндээ хандаж хэлсэн үг). Жанжин штабын Нэгдсэн хорооны нарийн бичгийн дарга, Армийн генерал Жон Шаликашвилигийн хэлснээр, АНУ “дэлхий даяар эрх ашигтай”, “дэлхийн үндэстэн” боллоо. Японыг атомын бөмбөгөөр ялсан 50 жилийн ойгоо 1995 онд тэмдэглэж байх үед Ерөнхийлөгч, Хавайд цугласан бүх гөрлийн зэвсэгт хүчний төлөөлөгчдөд хандаж “Та бүхэн дэлхийн хамгийн сайн бэлтгэгдсэн, хамгийн шилдэг байлдааны хэрэгсэлтэй хүч байх болно” хэмээн ам гарав. Мөн “Бид өнөөгийн муу муухай хүчийг ялан дийлэхийн тулд дэлхий дээрх хамгийн хүчирхэг үндэстэн хэвээр байх ёстой” гэж тунхаглалаа. Иймэрхүү санааг жанжин штабын дарга, генерал Рональд Фогельман 1996 онд Агаарын цэргийн стратегийг тайлбарлах үедээ “Бидний зорилго бол дэлхий дээр хөдөлж буй бүх юмыг олж тогтоон, тэмдэглэж, хараандаа авах явдал” гэж тодотгосон.

Тэрээр цааш нь өгүүлэхдээ, “Бид үүнийг одоо хийж чадна, гэхдээ одоогийн дэглэмийн үед биш” (1996 оны арван хоёрдугаар сарын 13-нд Вашингтоны Хэритежи сан дээр хэлсэн үг) гэсэн.

XX зуун төгсгөлдөө ойртсон өнөө үед Америкийн удирдагчид гурав дахь мянганы нэг дэх зууныг “Америкийн хоёр дахь зуун” болгох шийдвэр төгс байгаагаа илэрхийлэх болсон. Хүчирхийллийн ийм ялгуулсан уламжлалтай байхад “аллагагүй Америк огт боломжгүй” гэхээс яахав. Ингэж л аллага, аллагаар заналхийлэх явдал нь үндэсний тусгаар тогтнолыг бий болгож, боолчлолыг халсан. Мөн энэ хүчээр л нацизм, фашизмыг ялж, хоморголон устгах явдлыг төгсгөл болгож, атомын бөмбөгөнд нэрвэгдсэн Японыг сэргээн босгож, дэлхий даяар коммунизм гархахыг зогсоож, Зөвлөлт гүрнийг нурааж, одоо XXI зууны дэлхий ертөнц даяар капиталист эдийн засаг, ардчилсан эрх чөлөөг дэлгэрүүлж байна.

Улс төр судлалаар эхлэн оролдож байгаа хүмүүсээс эхлээд профессорууд хүртэл аллагагүй нийгэм боломжгүй болох тухай итгэл үнэмшилтэй болоход ямар ч философи, үндэстний улс төрийн уламжлал хэрэггүй. Амьдрал дээр өдөр тутам гарч буй аллага үүнийг нотолно.

Жил бүр арван тав гаруй мянган америк хүн өөр хэн нэг америк хүнд алуулж байна (1999 онд 15533 хүн, зуун мянган хүн тутмаас 5.7 хүн гэсэн үг. Энэ тоо 1900 онд 1.2 хүн байжээ.). Энд цагдаагийн үйлдэл, хувь хүмүүсийн аргагүй хамгаалалтаас гарсан “хууль ёсны аллагын” тоог оруулсангүй (1999 онд цагдаад 294, хувь хүмүүсийн хуулийн дагуу үйлдлээр 188 хүн алуулсан). Дэлхийн II дайнаас хойш аллагад өртсөн хүний тоо (хамгийн багаар бодоход 750000) томоохон дайнуудын үед үрэгдсэн хүний тооноос ч (650053) давжээ. Эдгээр аллага дээр дээрмийн халдлага (1999 онд ийм тохиолдол 916383 гарсан нь зуун мянган хүний 336.1 нь гэсэн үг), бусдад ноштой гэмтэл учруулж болох зэвсэгт халдлагыг (Federal Bureau of Investigation 2000: 13, 23, 32) нэмж болно. Амиа хорлох нь дээрмийн халдлагаас илүүгээр Америкийн иргэний нийгэм дэх хүмүүсийн амь насыг аван одож байна (1995 онд 31284 тохиолдол гарсан нь зуун мянган хүн тутамд 11.9 хүн ноогдож байна гэсэн үг). Амиа хорлох оролдлого дээрмээс хорин

тав дахин их байна. Үр хөндөлт жилд нэг саяас давжээ.

Америкчууд хүнийг зодож, толгойг нь авч, бөмбөгдөж, шатааж, живүүлж, дүүжилж, юман дээрээс түлхэж, хордуулж, хутгалж, амьсгалыг нь битүүлж, багалзуурдах буюу голчлон буудаж алж байна (1999 оны байдлаар буудан алсан гэмт хэрэг 64.5%-ийг эзэлсэн). Аллага нь урьдаас бодож төлөвлөсөн, аяндаа өөрийн эрхгүй гарсан, дадлага туршлагатай мэргэжлийн маягаар, санамсаргүй гээд янз бүрээр үйлдэгдэж байна. Энд эхнэр нөхөр, хүүхэд, ахмад настнаа доромжлон гутаах, архи, мансуурах бодисын хэрэглээ, харилцан зодоон, мөрийтэй тоглоом, хардалт, хүн хулгайлах, янхандалт, хүчин, дээрэм, “ариун гэгээн” болон “муу ёрын” зарлиг зэргийг нэмж болно. Гэр, сургууль, гудамж талбай, ажлын газар, сүм хийд, шорон, цэцэрлэгт хүрээлэн, засгийн газрын ордон гээд хаана ч аюулгүй байдлын баталгаа алга. Аллагыг ганц нэгээрээ, цуврал маягаар, хамт олноороо, тааралдсан хүнээ алах маягаар үйлдэж байна. Эрчүүд голчлон аллага үйлдэж байна (1999 онд 76%-ийг эзэлж байв). Нөхөр нь эхнэрээ алах явдал 1976-85 оны хооронд 9480 удаа гарсан бол эхнэр нь нөхрөө алах явдал 7115 удаа гарчээ (Mercy and Saltzman 1989). Хувь хүн, эхнэр нөхөр, бүлэг дээрэмчид, хэсэг шүтлэгтэн, хамт ажиллагсад, алан хядагчид, төрийн хуулийг хэрэгжүүлэгч хүмүүс хүртэл аллага үйлдэж байна. Алуурчдын ихэнх нь эрэгтэйчүүд (1999 оны байдлаар 1046 эмэгтэй байсан бол эрэгтэйчүүд 9140 байв) байсан бөгөөд тэд ихээхэн залуужиж байна. 1980 оны нэгэн судалгаагаар авч үзэхэд “гэмт хэргийн золиос болох магадлал цагаан арьстнуудын хувьд 240 хүнд нэг тохиолдож байхад хар арьстнууд болон бусад угсаатны хувьд 47 хүнд нэг тохиолддог” (Rosenberg and Mercy 196: 376). Ерөнхийлөгч Клинтон 1998 оны нэгдүгээр сарын 27-нд нийт ард түмэндээ хандаж хэлсэн үгнийх нь хариу болгож Сенат дахь олонхийн удирдагч, Бүгд Найрамдах намын зүтгэлтэн Трент Лотт телевизээр хэлсэн үгэндээ “Хүчирхийлэлт гэмт хэргийн өсөлт манай улсыг эрх чөлөөт орноос айдас хүйдэст автсан орон болгон хувиргаж байна” гэсэн.

Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр Америк дахь аллагын талаар өдөр бүр мэдээлж байна. Охин нь ээжийнхээ толгойг

таслчихаад цагдаа дээр ирж, газарт чулуудсан. Ээж нь хоёр хүүхдээ усанд живүүлж алсан. Хүүхдүүд нь эцэг, эхээ алсан. Цуврал аллага үйлдэгч этгээд биеэ үнэлэгчийг гутаан доромжилж алсан. Гомод уруу татсан, бага насны хүүхдийг тасчин, хөлдөөж, идсэн. Их сургууль дээр арван таван хүнийг буудаж алсан. Хөдөөгийн дунд сургууль дээр винтов буугаар зэвсэглэсэн хоёр хүү ангийнхаа багш болон 4 охиныг буудаж алаад, сургуулийнхаа нэг багш, 9 сурагчийг шархтуулсан. Мөн Литтлэтон дахь Колумбын ахлах сургуулийн хоёр хүү бүрэн зэвсэглэж ангийнхаа 13 хүүхдийг алж, 28 хүүхдийг шархтуулан эцэст нь өөрсдийгөө буудсан. 11-ээс 18 насны сурагчид 1996-99 оны хооронд нийт 27 сурагч, 2 багш, 3 эцэг эхийг алж, 65 хүнийг шархтуулжээ. Автомат буутай хүн сургуулийн гаднах талбай дээрх хүүхдүүдийг бөөнөөр нь буудсан. Вьетнамын дайны нэг ахмад дайчин гэр бүлийн түргэн хоолны газар орж пулемётоор шүршин 20 хүн алж, 13 хүнийг шархтуулсан. Мөн хамгаалалтын хувцас бүхий нэгэн ахмад дайчин сүмд очиж сүсэгтнүүдийг буудахдаа “Би урьд нь мянган хүн алж байсан, одоо дахиад мянган хүн алах болно” гэж хашгичиж байжээ.

Хоббсын хэлж байсан шиг хүмүүс нэгнийхээ амь насанд нь халдах халдлагаас хамгаалах, вэбэрч маягийн төрд үл итгэх Локкын үл итгэл зэргээс үүдэн галт зэвсэг эзэмшиж буй 200-гаад сая хүн АНУ-д байна. 70 сая винтов, 65 сая гар буу, 49 сая жижиг буу, 8 сая гаруй өөр бусад галт зэвсэг хүмүүсийн гар дээр байна (Cook and Ludwig 1997). Зэвсэг үйлдвэрлэх, худалдах, гадагш дотогш гаргах нь хэдэн арван мянган хүний хуулийн дагуу болон хууль бусаар эрхэлдэг томоохон бизнес болжээ. 44 сая америкчууд гэртээ буу байлгаж байгаа нь Америкийн гурван айл тутмын нэг гэсэн үг. Ихэнх хүүхэд гэртээ хаана буу байгааг мэддэгийг эцэг эх нь мэддэггүй. Тэргүүн хатагтай Хиллари Клинтон Хүүхдийг хамгаалах сангийн баримтан дээр тулгуурлан 135000 хүүхэд өдөр бүр сургууль руугаа ямар нэг зэвсэгтэй очиж байна гэж мэдэгдсэн (1996 хоёрдугаар сарын 22-нд Нью Хампширын Нашуад хэлсэн үг). Иргэд өөрийгөө хамгаалах, ан хийх, зугаагаа гаргах, төрийн эзэрхийллээс хамгаалах зорилгоор зэвсэг эзэмшиж болохыг АНУ-ын 1791 оны Үндсэн хуулийн Хоёр дахь нэмэлтээр

баталгаажуулжээ: “Эрх чөлөөт улс-гэрээ хамгаалахын тулд сайтар зохион байгуулагдсан зэвсэглэсэн иргэд зайлшгүй чухал. Иргэдийн зэвсэг эзэмших эрхийг зөрчиж болохгүй”.

Айл өрхийн амгалан тайван байдлыг хангахын тулд төрийн зэвсэгт цагдаа байдаг. Энд холбооны агентлагууд, мужийн хийгээд орон нутгийн цагдаа бас байна (1999 оны байдлаар 641208 цагдаагийн албан хаагч байгаа нь 100000 хүн тутамд 250 цагдаа оногдож байна гэсэн үг). 1999 онд 42 цагдаа алагджээ (Federal Bureau of Investigation 2000: 91). Шаардлага гарвал Үндэсний гварди болон АНУ-ын цэргийн хүч нэмэгддэг. Шоронгийн хянагч нар янз бүрийн гэмт хэрэг үйлдсэн 1.8 сая хоригдлыг хянаж байна. 1999 оны байдлаар тэдгээрээс 3527 нь цаазлуулах ялаа хүлээж байлаа (Bureau of Justice 2000b; 2000a). Тавин муж улсын 38-д нь цаазаар авах ялыг хэрэглэж байна. 1977-99 оны хооронд 598 хүнийг цаазаар авчээ. ХХ зууны төгсгөл хэрд өсөн нэмэгдэж буй гэмт хэрэг, хүчрэгдэхгүй байгаа хүчирхийллээс айх иргэдийн айдас цаазаар авах ялыг улам өргөн хэрэглэх, цагдаагийн хүчийг нэмэгдүүлэх, ялын бодлогыг чангатгах, шоронг улам бүр олноор нэмэгдүүлэхийг шаардахад хүргэж байна.

Америкийн хүчирхийлэл өөрийнх нь нийгэм, соёлын хүчин зүйлээр нөхцөлдсөн юм. Албан ба албан бус, хуулийн болон хуулийн бус байдлаар хүмүүс аллагад суралцаж байна. 24 сая гаруй ахмад дайчин аллага заадаг цэргийн бэлтгэл төгсчээ. (1999 оны байдлаар 24800000 хүн байсан). Насанд хүрсэн 4 эрэгтэй хүний нэг нь ахмад дайчид байгаа юм. Олон ахлах сургууль, коллеж, Их сургуульд цэргийн бэлтгэлийн хичээл зааж байна. Хувийн пүүс, компаниуд ажилтнууддаа өөрийгөө хамгаалахын тулд хүнийг хэрхэн алах тухай заадаг. Иргэний цэрэгжүүлсэн хэсгүүд байлдаан тулаанд бэлтгэж, гудамжныхан аллага хийхийн тулд нэгдэн нийлж, шоронгууд аллага хэрхэн хийдэг сургууль болж байна. Хөлсний цэргүүдэд зориулан гаргадаг сэтгүүлээр гардан байлдааны арга мэх зааж, хөлсний алуурчдыг сурталчилж, зэвсэг хэрэгсэл худалдах зар гаргадаг. Видео болон компьютер тоглоом нь хүүхэд-залуучуудыг гудамжны тулаанаас эхлээд газар, агаар, далай, сансарт нэгийгээ алж тоглуулна. Бараг “бодит

байдал” шиг компьютер тоглоомууд “ал эсвэл алуул” гэсэн нөхцөлийг тулгаж, хүмүүсийг тийм сэтгэл зүйд бэлдэж байна. Их сургуулиуд дээр нэг хэсэг бие биенээ “устгах” тоглоом дэлгэрсэн. Одоо гарч буй жинхэнэ болон дууриамал аллага нь хүүхэд байхаасаа тоглосон тоглоомынх нь үргэлжлэл болж байна.

Олон нийтийн мэдээлэл, харилцааны хэрэгслээр хүний амь насны үнэт шинжийг үл тоомсорлон, аллагад “сургаар” сургадаг. Энэ сургалтын багш нар нь хүүхэлдэйн кино, кино бүтээгчид, телевиз, радиогийн хөтөлбөр, дуу зохиогчид, ном сэтгүүл гаргагчид, арилжаа сурталчилгааны албан хаагчид болж байна. Хүн, өмч хөрөнгө, амьтан, байгалийг ямар нэг баатар, муу талын дүр хайр гамгүй устгаж байгааг харуулсан хүчирхийлэлт дүр зургийг хүүхэд байхаас нь эхлээд насанд хүртэл нь мянга мянган удаа оюун ухаанд нь давтан өгсөөр. Ялангуяа киноны зар сурталчилгаанд бэлгийн харилцааг харуулсан хэсгийг зэрлэг догшин байдал, цус урсгасан үйл явдалтай холбон үзүүлснээр сексийг ухамсаргүй боловч үхэлтэй холбох болж байна.

Үхэл, аллагыг харуулсан ийм олон дүр зургийг хүний тархинд шингээх оролдлого урьд өмнө түүхэнд гарч байсангүй. Нийт үндэстнийг хөлсний алуурчин, хорлон сүйтгэгчидтэй адилтган үзэж байгаа мэт сэтгэгдэл төрөхөөр байна. Кинон дээрх аймшигт зэрлэг үйл явдал аллагыг жигшин үзэх сэтгэлгүй болгодог. Ийм дүр зургийг хүн нэг л мэдэхэд шимтэн харж байдаг болчихдог. (Watson 1978: 248-51). Шүүгчдийн үзэж байгаагаар насанд хүрээгүй алуурчид хүний амь насыг огтхон ч хайрладаггүй. Гэтэл иргэний нийгэмд хор хөнөөлтэй энэ олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл маань мэргэжлийн эх оронч алуурчдыг бэлтгэдгээрээ төрд хэрэгтэй байдаг юм байна. Энэ нь америк хөл бөмбөгийн шилдгийн шилдэг цомын төлөөх тоглолтыг телевизээр гаргах үед хэдэн сая доллар зарцуулсан зар сурталчилгаа цацахад тод харагддаг. Телевизийн сурталчилгаагаар, дундад зууны сэлэм эргүүлсэн хөлөг баатар одоогийн Америкийн далайн явган цэргийн мэндчилгээ болон хувирч байгааг сая сая хүн харж байдаг.

Хэл ярианд ч гэсэн аллагын философи илрэлээ олж, улам бүр угшмал, гарцаагүй шинжтэй болж байна. Америкийн эдийн засаг

чөлөөт үйлдвэрлэлийн капитализмд тулгуурладаг: америкчууд “зах зээл дээр аллага явагддаг”, Уол Стритэд “гудамжинд цус урсах үед л наймаагаа хий” гэж ярьдаг бол компаниуд “үнийн дайн” хийдэг. Америкийн улс төр чөлөөт сонгуулийн ардчилал дээр тулгуурладаг: сонгуулийн компанийн ажилтнуудыг “дайчид”, “явган цэргүүд” хэмээн нэрлэнэ. Хууль тогтоогчид төслийг “ална” гэж ярина. Нийт үндэстэн ядуурал, гэмт хэрэг, мансуурал болон бусад асуудалтай “дайн хийнэ” гэнэ. Бэйсбол бол америк үндэстний спорт. Хөгжөөн дэмжигчид нь үргэлж “Шүүгчийг ал” гэж орилолдоно. Тайлбарлагчид хүчтэй багийг “алуурчид”, тоглогчдыг “зэвсэг”, дамжуулалтыг “цэнэглэх”, хожигдсон багт “алуурчны зөн билэг дутагдсан” гэх мэтээр ярина. Америкчууд өөрсдийн Энх тайвны хунтайжийг (Христийг Prince of Peace гэж хэлдэг. -*Орчуулагч*) сүсэглэж, шүтэн бишрэх эрх чөлөөгөөрөө бахархандаа загалмайтны аян дайны үеийнх шиг “Христийн дайчид урагшаа” хэмээн дуулж, “загалмайтны цэргүүд” болон “Якобын шатан” дээр зогсож байна. Тэд цаг хугацаа хий дэмий өнгөрөөхийг “цагийг алах” гэж ярьдаг.

Америкчууд арьс өнгө, сексийн доромж уг ярианы муу үр дагаврыг ухамсарладаг атлаа аллагатай холбоотой үг хэлний хор хөнөөлийг анзаарахгүй байна. Америкийн англи хэлний “нөөцөд” түүхэнд байсан бүх зэвсэг, түүний ашиглалт, үр дагавартай холбоотой үг орж ирж байна: урвалтыг “араас нь хутга шаах”, төсвийг “сүхдэх”, оролдлого хийхийг “туршилтын буудлага”, шинэ санааг “пуужин харвах”, сөрөг хүчнийг “агаарын довтолгоог няцаах зэвсэг”, ямар нэг үйл ажиллагааны үр дагаврыг “атомын бөмбөгийн цацраг идэвх”, хуульчдыг “хүнд их буу”, үзэсгэлэнт кино одыг “секс бөмбөг” гэх мэт.

Нөгөө талаас, жинхэнэ аллагыг зарим гэм зэмгүй үгээр “нуун далдалж” байна: Хирошима дээр хаясан хамгийн анхны атомын бөмбөгийг “жаал хүү”, уг бөмбөгийг зөөж хаясан бөмбөгдөгч B-29 онгоцыг “Энола Гэй” хэмээн нисэгчийнх нь эхийн нэрээр нэрлэжээ. Нагасаки дээр хаясан плутонын бөмбөгийг “бүдүүн эр”, түүнийг хаясан онгоцыг “Бокын машин” гэж байв. Хотын хүн амыг сүйрүүлэх зорилго бүхий тив алгасагч цөмийн пуужинг “энх тайвныг авчрагч” гэдэг. Цэргийнхэн спортын хэлийг

ашиглаж өөрсдийн алан хядах бэлтгэлийг “тоглоом” гэнэ. Дайн тулааны үед энгийн иргэд болон алуулсан цэргүүдийг “барьцаалагдсан төлөөс” гэдэг. АНУ-ын Ерөнхийлөгч асан Рональд Рэйганы хэлснээр, “Америк бол орчин үеийн түүхэн дэх хамгийн дайнч бус, энх амгалан улс-үндэстэн” (PBS 1993) ажээ.

Олон нийтийн дунд дахь гэнэтийн хүчирхийлэл тулгуурласан тэсрэлт эсвэл ард олон засгийн газрын хүчинтэй мөргөлдсөний улмаас амь насаа алдагсдын тоо улам өссөөр байна. 1992 онд хар арьст америкчуудтай харгис ширүүн харьцсан цагдаа нарын хэргийг, шүүх хэрэгсэхгүй болгосны улмаас Лос Анжелосын өмнөд хэсэгт гарсан үймээн самуун, буудалцаан, дээрэм, галдалтын улмаас 52 хүн нас барж, 2000 хүн шархтаж, 8000 хүн баривчлагдсан. Энэ хавийн айж балмагдсан иргэд хоёр сарын дотор 70000 галт зэвсэг худалдан авчээ. XVIII, XIX зууны үеийн боолчуудын бослогыг эс тооцдог юм гэхэд дээрх шиг цуст хэрэг Уотт (1965 онд 34 хүн), Ниворк (1967 онд 26 хүн), Дэтройдод (1967 онд 46 хүн) гарч байжээ. 1967 онд Дэтройдод эмх журам тогтоохын тулд 4700 шүхэрчин, 1600 гвардичууд, Мичиган мужийн 360 цагдаа дайчлагдсан (Locke 1969).

1993 онд Техасын Вако, 1995 онд Оклахамод гарсан аллагууд нь хоббсч-вэбэрч маягийн төр, Локкын үзэл санааны нөлөөгөөр Үндсэн хуулинд оруулсан Хоёр дахь нэмэлттэй нийлсний үр дагавар болно. Вакод цагдаагийн зэвсэглэсэн хэсэг, шашны зэвсэглэсэн бүлгийн эсрэг хуулийн хүч хэрэглэхийг оролдох үед дөрвөн цагдаагийн ажилтан алагдаж, арав гаруй хүн шархтан, уг шашны бүлгийн 89 гишүүн (түүний дотор хүүхэд, эмэгтэйчүүд хүртэл байсан) галд шатаж үрэгдсэн. Энэ явдал болсны хоёр жилийн ойн дээр төрд тэрсүү үзэлтэн магадгүй өшөө авах зорилгоор ачааны машинтай тэсрэх бөмбөг ажиллагаанд оруулж, Оклахамо хотын захиргааны байшинг сүйтгэн 168 хүнийг алсан билээ. Эдгээрийн дотор мөн хүүхэд эмэгтэйчүүд ч байсан юм.

Америкчууд бусад орнуудаас ч аллагагүй нийгэм боломжгүй болох тухай өдий төдий жишээ олж харж байна. XX зуун бол хүнийг үй олноор нь устгах хүмүүний аймшигт чадварыг гэрчилсэн, хүн төрөлхтний түүхэн дэх хамгийн их аллага бүхий зуун байлаа. Рудольф Ж. Раммэлийн судалгаа дэлхийн түүхэн дэх

үхлийн тоо хэмжээг харах бололцоо өгч байна. Раммэль үрэгдэгсдийг “демоцид” (үүнд ялгаварлан гадуурхаж, цаазалж, бөөнөөр нь хоморголон устгаж, зохиомлоор өлсгөлөн гачигдалд оруулж алсан хүний тоог оруулж байна), “дайн тулаанд” үрэгдсэн (дэлхийн, бүс нутгийн, иргэний, хувьсгалт, партизанчилсан дайнд үрэгдсэн хүний тоог оруулсан) гэж ялгаад түүхийн бичээст тэмдэглэгдсэнээр тооцоо гаргаж үзүүлжээ.

1-р хүснэгт

1987 оныг хүртэл дайн болон демоцидэд
амь үрэгдсэн хүний тоо

	1900 он хүртэл	1900-1987	Нийт
Демоцидэд	133147000	169198000	302345000
Дайнд	40457000	34021000	74478000
Нийт	173604000	203219000	376823000

Эх сурвалж: Rummel 1994: Table 1.6; 66-71

Тэгэхээр эрүүгийн гэмт хэргийн улмаас үхсэн хүний тоог оруулахгүйгээр 400 сая орчим хүн улс төрийн аллагын золиос болжээ. Раммэль, демоциди коммунист дэглэмтэй орнуудад хамгийн их, дараа нь, тоталитари болон авторитари дэглэмтэй орнуудад, харин ардчилсан улс орнуудад бага байна гэж үзсэн. Америкчууд Гитлерийн хоморголон устгалт, Сталины хэлмэгдүүлэлт, Япончуудын түрэмгийлэл, Маоизмын үеийн аллагыг тод санаж байна.

Уильям Ж.Экхард болон түүний хамтран зүтгэгчид 1900-1995 оны хооронд болсон дайнд 106114000 хүн үрэгдсэнээс 62194000 нь энгийн хүн, 43920000 нь цэргийн хүн байсан гэсэн тооцоог гаргасан (Sivard 1996: 19). “Хүйтэн дайны” “энх тайван” үед ч хүмүүс үрэгдсээр байв. 1945-1992 оны хооронд болсон 149 дайнд 22057000 хүн үрэгдсэнээс 14505000 нь энгийн иргэд, 7552000 нь цэргийн хүн байв (Sivard 1993: 20-1). Ганцхан 1996 онд гэхэд л 30 гаруй дайн болжээ.

Телевизийн дэлгэцээр дэлхийн өнцөг булан бүрд эртнээс дайсагнасан харьцаатай байсны улмаас үүссэн, зарим нь орчин үеийн нийгэм шийдвэрлэх чадваргүйн улмаас саявтар үүссэн цуст мөргөлдөөний тухай байнга харуулж байна. Нэг аймшигт дүр зураг нөгөөгөөр солигдох бөгөөд олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл нэг цуст үйл явдал дээр анхаарлаа төвлөрүүлж байснаа мөдхөн нөгөө рүү нь шилжинэ. Цус урсгалт нь улс хоорондын дайн, иргэний дайн, салан тусгаарлагчдын бослого хөдөлгөөн, алан хядлага, газар нутгийн маргаан, цэргийн эргэлт, аймаглан устгах, угсаатан, шашин, үндэсний шалтгаантай аллага, улс төрийн аллага, гадны түрэмгийлэл гээд янз бүрийн хэлбэртэй байгаа боловч эцсийн эцэст энэ бүхэн нь аллагад бэлэн байгаа хүний зан авираас үүдэн гардаг. Зарим үед хилийн чанадад болж буй үйл явдал америкчуудыг эх орондоо алуулахад хүргэж байна. Израйлийг улс төрийн талаар дэмжсэнээс болж 1993 онд Нью-Йорк дахь Дэлхийн худалдааны Төвд дэлбэрэлт үйлдсэнээс тэнд 6 хүн алагдаж, мянга орчим хүн шархтсан. АНУ-ын хилийн гадна ч аллага үйлдэгдэж байна. 1998 онд Найроби, Дар-Эс-Салам дахь АНУ-ын Элчин сайдын Яам руу дэлбэрэх бодис бүхий ачааны машин орж дэлбэрснээс 12 америк, 300 африк хүн нас барж, 5000 орчим хүн шархтсан билээ.

Америкийн улс төрчид ХХ зууныг Хоббстой адил “Дэлхий ой шугуйн хуулинд захирагдаж байна” гэх юмуу, Ромын эзэнт гүрэн нурснаас хойш гарсан алдарт үг болох “Энх тайвныг хүсвэл дайнд бэлд” (*si vis pacem para bellum*) гэсэн үгийг хэлэх болж байх шиг байна.

* * * * *

Иймэрхүү эрт үеийн үзэл санаа, философийн уламжлал, эх оронч урам зориг, мэдээллийн хэрэгслийн түрэмгийлэл, соёлын орчин, цус урсгах түгээмэл үзэгдэл дунд буй Америкийн улс төрийн шинжлэх ухааны эрдэмтэд болоод тэдний шавь нар аллагагүй нийгэм огтоос боломжгүй гэж байгаад гайхах зүйл үгүй биз ээ. Ийм нийгэм боломжтой тухай асуудал их сургуулийн хүрээнд, нэгдүгээр курсийнхнээс эхлээд ахлах ангийнхны дунд гарах үед

хүний мөн чанар, эд юмсын хомсдол, сексийн халдлагаас хамгаалах тухай сөрөг үндэслэгээ гаргаж ирдэг. Энэ нь соёлын хүчин зүйлээр нөхцөлдсөн нэг л хэв шинжтэй байгаа боловч маш олон янзын хувилбартай байдаг. Энэ асуулт тавигдах бүрд ямар нэг байдлаар шинэвтэр дүр төрхтэй дараах хариултууд гарч ирж байна. Хүн үргэлж эрх мэдэлд тэмүүлж байдаг, амиа бодсон, хар жөтөөнд баригдсан, зэрлэг авиртай, сэтгэцийн хувьд тогтворгүй, өөрийгөө хамгаалах зорилгоор бусдыг алах гэдэг чанар шингэмэл бөгөөд энэ бүхэн нь түүний төрөлх эрх гэнэ. Ховдог шунахай, өрсөлдөн тэмцэлдэх дуртай зан чанар, нийгмийн ялгаа болон эрх ашгийн зөрчилдөөн нь аллагыг зайлшгүй төрүүлдэг. Мөн аллагаас муу муухай зүйл болох сэтгэл зүйн болон эдийн засгийн дарлал мөлжлөг байдаг, аллагагүй нийгэм нь тоталитари нийгэмд хүргэж, эрх чөлөө хумигдана, тийм нийгэм гадны түрэмгийлэгчдийн дарлал боолчлолд орно. Аллагагүйн зарчим нь улс төрийн ёс суртахуунгүй зүйл, түрэмгийллийн золиос бологсдыг аврахын тулд аллага үйлдэх нь шударга зүйл. Гэмт хэрэгтнүүдийг цаазаар авах нь тэднээс төлөөсөө авч буй арга, гэмт хэргийг хязгаарлах нийгэмд ашигтай зүйл. Зэвсэг нэгэнт бий болчихсон, аллагын технологи үргэлж байх ёстой зүйл. Түүхэнд аллагагүй нийгэм байгаагүй, аллагагүй нийгэм огт боломжгүй гэхчилэн.

Гэхдээ энэ нь оюутнууд бүгд ийм бодолтой байдаг гэсэн үг биш. Зарим оюутан хүн төрөлхтөн бүтээх, хайрлах энэрэх чадвартай тул боловсролын тусламжтайгаар аллагагүй нийгмийг бүтээж болно гэдэг. Нөгөө хэсэг нь аллагагүй нийгэм байгуулах нөхцөл бол том биш, дэлхий нийтийг хамраагүй жижиг нийтлэг гэнэ. Америкчууд хүчирхийлэлд бусад орны профессор, оюутнуудаас илүү их татагддаг юм биш. Энд ямар нэг ялгаа байна уу, үгүй юү гэдгийг тодруулахын тулд харьцуулсан системт судалгаа явуулах хэрэгтэй. Манай асуултын хувьд дэлхийн бусад улс төр судлаачдад гутрангүй үзэл давамгайлах хандлагатай байгаа юм.

Ямартаа ч улс төрийн өөр соёлын хүрээнд байгаа хүмүүст санаанд нь орж байгаагүй “Аллагагүй нийгэм байх бололцоотой юу?” гэсэн асуулт тавихад гайхаш төрөм хариултуудыг өгч байсан.

Энэ асуултын тухайд би хэзээ ч бодож байгаагүй юм байна...

1980 онд Стокхольмд болсон Шведийн ирээдүй судлаачдын уулзалтан дээр хүчирхийлэлгүй улс төр судлалын тухай маргаан явагдах үед Шведийн мэргэжил нэгт нэгэн судлаачаас дээрх хариу гарсан билээ. Тэрээр хэлэхдээ “Энэ асуултын тухайд би хэзээ ч бодож байгаагүй юм байна. Энэ тухай бодоход надад хугацаа хэрэгтэй” гэсэн. Шууд няцаах юм уу, зөвшөөрөөгүй нь сонирхол татаж байв. Асуудлыг цаашид бодож үзэх хэрэгтэй юм байна гэсэн. 1997 онд Сөүлд болсон системт судалгааны олон улсын эрдэмтдийн хурал дээр Нобелийн шагналтан химич “Би мэдэхгүй юм байна” гэсэн хариулт өгсөн. Тэрээр шинжлэх ухааны үндэслэлгүй өөр хариултын хувьд ч иймэрхүү хариу өгдөг хүн байсан. Гэхдээ тэрээр хуралд оролцогчдыг энэ асуудалд нухацтай хандахыг уриалсан. Учир нь шинжлэх ухаан, соёл иргэншлийн хөгжил дэвшил анх харахад огт боломжгүй юм шиг асуудлаас гардаг билээ гэж тайлбарлаж байсан.

Энэ нь бодууштай зүйл, гэхдээ...

1979 онд Москвад болсон Улс төр судлаачдын Олон улсын Холбооны XI их хурал дээр Оросын хоёр эрдэмтэн “Хүчирхийлэлгүй улс төр судлал”-ын асуудлаар тавьсан илтгэлд нухацтай хандахыг уриалсан. Тэр хоёр эрдэмтэн хоёулаа улс төрчид болоод улс төр судлалын зорилго бол хүчирхийлэлгүй нийгэм байгуулах явдал гэсэн дүгнэлтэнд хүрсэн нь гайхалтай. “Гэхдээ” хэмээн нэг нь асуухдаа “хүчирхийлэлгүй улс төр, улс төр судлалын эдийн засгийн үндэс нь юу вэ” гэв. “Гэхдээ” хэмээн нөгөө нь асуухдаа “Бид Чили (ардчилсан сонгуулиар гарч ирсэн социалистуудын засгийг цэргийн эргэлтээр унагасан), Никарагуа (харгис хэлмэгдүүлэлт, хувьсгал болж байсан), Кампучид (тусгай анги, давхарга болсон хотын хүн амыг “хувьсгалчаар” устгах үйл явцад сая гаруй хүн алагдсан юм) болсон шиг үйл явдалд хэрхэн хандах вэ” гэж байсан.

Нээрээ ч “капитализм”, “коммунизм” гээд аллагаас хамааралгүй ямар нийгэм байгаа билээ, ямар нийгэм түүнийг дэмждэггүй билээ? Аллагагүй улс төр нь зэрлэг үйлдэл, аллагыг хэрхэн зогсоож, үгүй хийж чадах юм бэ? Хүчирхийлэлгүй нийгмийн боломжийн тухай асуудлыг авч үзэхэд шинжлэх ухааны гүнзгий судалгаа шаардсан хэд хэдэн асуулт гарч ирдэг.

Хүмүүн нь байгалийн уг чанараараа хүчирхийлэлд татагддаг амьтан биш гэдгийг бид мэднэ. Гэхдээ...

1981 онд Амманы Иорданы Их сургууль дээр болсон хурлын үеэр хүчирхийлэлгүй улс төр судлалын шинжлэх ухааны тухай асуудлыг тавих үед Арабын улс төр судлаач болон захиргааны эрх зүйн хэсэг эрдэмтдийн нийтлэг санаа бодлыг илэрхийлж нэг профессор “Хүмүүн нь байгалийн уг чанараараа хүчирхийлэлд татагддаг амьтан биш гэдгийг бид мэднэ” “Гэхдээ” гээд түүний хэлсэн нь “бид өөрсдийгөө хамгаалахын тулд тулалдах хэрэгтэй”. Хэрэв хүн төрөлхөөсөө харгис гэсэн үндэслэлд хамгийн түрүүнд эргэлзэж байгаа юм бол хэн ч аллага эс үйлдэх нөхцөлийг олох боломж нээгдэж байгаа юм.

Энэ нь боломжгүй, гэхдээ...

1985 онд Хирошимагийн Их сургуулийн Дэлхийн энх тайвны Хүрээлэн байгуулагдсаны 10 жилийн ойд зориулсан ёслолын семинарт ихэвчлэн Японы эрдэмтэд оролцсон бөгөөд миний асуулт тэднийг хоёр хэсэгт хуваасан. Боловсролын арга зүйгээр хичээл заадаг нэгэн профессор “Энэ нь боломжгүй. Гэхдээ боломжтой болгож болох юм” гэв. Ө.х. аллагагүй нийгэм одоогоор боломжгүй, харин ирээдүйд тийм боломж гарч болох юм гэсэн санаа юм. Тэгээд энэ профессор маань “Хүчирхийлэлгүй нийгмийг бий болгоход боловсролын ямар тогтолцоо хэрэгтэй вэ?” гэсэн асуулт тавьсан. Энэ асуулт нь асуудлыг бүтээлчээр шийдвэрлэх гэсэн зохист уриалга байлаа.

Энэ нь бүрэн боломжтой...

1987 оны арван хоёрдугаар сард Солонгосоос ирсэн философийн профессор, Солонгосын Нийгмийн шинжлэх ухааны эрдэмтдийн Холбооны Ерөнхийлөгч, Пхеньяны улс төрийн удирдлагуудын нэг хүн огтхон ч эргэлзэлгүйгээр “Энэ нь бүрэн боломжтой” гэж хариулсан нь миний гайхшилыг төрүүлсэн. Яагаал? Нэгд, хүмүүн нь байгалиасаа аллагад татагдаж байдаггүй. Тэдэнд аллагыг үгүйсгэх “сэтгэл зүрх”, “оюун ухаан”, “бүтээлч чадвар” байдаг. Хоёрт, эд юмсын дутагдал, гачигдал аллагыг зовтгох шалтгаан болох ёсгүй. Хүмүүс материаллаг амьдралын боол биш. Хомсдолыг “бүтээлч ажиллагаа”, “үйлдвэрлэл”, “хамгийн гол нь тэгш хуваарилалтаар арилгаж болно”. Гуравт, хүчиндэлт нь аллагыг хүлээн зовшоөрөх үндэслэл болох ёсгүй. “Боловерол”, “боловеролтой төстэй нийгмийн орчныг бүрдүүлэх” замаар хүчиндэлтийг үгүй хийж болно.

2000 оны хоёрдугаар сард Колумбын Манисэлэс хотод болсон уулзалтын үед орон нутгийн удирдлагын 200 гаруй хүнээс “Аллагагүй нийгэм байх бололцоотой юу?” гэж асуухад бүгд “Бололцоотой” гэж хариулсан бөгөөд нэг ч эсрэг санал байгаагүй нь гайхалтай. Солонгос, Колумбчуудаас гарч байгаа энэ хариу тэдгээр оронд ноёрхогч хүчирхийлэлтэй харьцуулахад үнэхээр хачин байгаа юм. Бүгд Найрамдах Ардчилсан Солонгос Ард Улсын хүчирхийлэл дээр тулгуурласан улс төрийн уламжлал нь колоницлолын эсрэг хувьсгал, улс орноо нэгтгэх иргэний дайн, эх орноо хамгаалах “шударга” дайн, дотоод, гадаадын дайснуудыг дайрсан дайралт гэсэн үйл явдлуудаар дүүрэн Америкийн түүхтэй зэрэгцэн оршиж ирсэн. Мөн Колумбын нийгэм ч хэдэн арван жилийн турш үхэл таригч цэрэг, цагдаа, цэрэгжүүлсэн хамгаалалтынхан, партизан, гэмт хэрэгтэн, алуурчдаас болж зовж байгаа билээ.

Өөр бусад хариултауд

Аллагагүй нийгэм боломжтой эсэх тухай асуудлыг янз бүрийн орон, соёл, нийгэмд байсан, өөр өөр бүлэгт хамаарах хүмүүсээс ямар нэг урьдчилсан хэлэлцүүлэггүй тавихад нэг бол эсрэг, нэг

бол эерэг хариу өгдөг. Энд дэлхий нийтийг хамарсан системт судалгаа шаардлагатай байгаа юм.

1998 оны тавдугаар сард Литвийн Вильнюст “Нээлттэй Нийгэм Хүрээлэнгээс” ивээн тэтгэж зохион байгуулсан “Улс төрийн шинэ шинжлэх ухаан” хэмээх семинарт саяхныг хүртэл ЗХУ-ын бүрэлдэхүүнд байсан улс орнуудын улс төр судлаачид оролцсон. Тэднээс найм нь “боломжгүй”, нэг нь “боломжтой” хэмээн хариулсан байдаг. 1999 оны гуравдугаар сард Сөүлийн Үндэсний Их сургуулийн оюутнуудад орсон улс төр судлалын удиртгал семинар дээр уг асуултыг тавихад 12 нь эсрэг, 5 нь эерэг, 2 нь эсрэг бөгөөд эерэг хариу өгсөн. 1998 оны хоёрдугаар сард Хавайн Хонолулуд Японы НҮБ-ыг дэмжих Сангаас зохион байгуулсан Номхон далайн улс орнуудын парламентчдын чуулганд оролцогчдоос зургаа нь эерэг, тав нь сөрөг, хоёр нь “эерэг бөгөөд сөрөг” хариу, Японоос ирсэн эмэгтэй ажиглагчдын 12 нь сөрөг, 11 нь эерэг, нэг нь эерэг бөгөөд сөргөөр хариулжээ.

1998 оны арваннэгдүгээр сард Колумбын Мэдэллин хотод болсон “Боловсролын ирээдүй” хэмээх багш нарын Үндэсний их хуралд оролцогчдын 275 нь тийм бололцоо бий, 25 нь тийм бололцоо байхгүй хэмээн хариулсан. Энд ирсэн гэр бүлийн асуудлаар мэргэжсэн нийгмийн ажилтнуудын 30 нь бололцоотой, 6 нь бололцоогүй хэмээн хариулсан. *Cicariуc (sicarios* - жижигхэн хутганууд) гэж нэрлэгддэг бага насны дээрмийн бүлгийнхэн болон тэдний дунд байсан хөлсний алуурчаас асуухад 16 нь боломжгүй, 6 нь боломжтой гэж хариулжээ. “Үгүй” гэж хариулсан алуурчнаас хариултынх нь шалтгааныг асуухад “Ажил огт олдохгүй байна. Би хоёр охиноо тэжээхийн тулд хүн алахад хүрдэг” гэж байхад, “боломжтой” гэж хариулсан нөгөө нь “баячууд хийгээд ядуучуудын хоорондын ялгаа багасах хэрээр бидэнд хүн алах шаардлага байхгүй болно” гэсэн хариулт өгсөн.

1997 оны аравдугаар сард Канадын Эдмонтонд Дэлхийн энх тайвны төлөөх Канадын Махатма Ганди Сангаас ивээн тэтгэж зохион байгуулсан “XXI зууны үнэт зүйл” хэмээх семинарт оролцсон ахлах ангийн сурагчдын дунд явуулсан санал асуулгаар 48 нь боломжгүй, 25 нь боломжтой гэж хариулсан байдаг. 1999 оны дөрөвдүгээр сард Жорж мужийн Атлантад Хүчирхийлэлгүй

нийгмийн төлөө Мартин Лютэр Кингийн Төвөөс ивээн тэтгэж, зохион байгуулсан “Хүч үл хэрэглэх тухай Олон улсын Их хуралд” оролцогчдын 40 нь боломжтой, 3 нь боломжгүй хэмээн хариулсан юм. 2000 оны хоёрдугаар сард Оросын Омск хотын 17-26 насны оюутнуудаас (утга зохиолын салбарт суралцагсад) асуухад 121 нь боломжгүй, 34 нь боломжтой, 3 нь боломжтой бөгөөд боломжгүй гэж хариулсан.

* * * * *

Аллагагүй нийгэм бололцоотой юу? Хүчирхийллээр дүүрэн ХХ зуун хүчирхийлэлт төгсгөлдөө ирсэн өнөө үед нийтийг хамарсан аллага, аллагаар заналхийлэх явдал дунд байгаа улс төр судлаач эрдэмтэд болон тэдний оюутнуудад “аллагагүй нийгэм огт бололцоогүй” гэсэн дүгнэлт хийх баримт хангалттай байна. Гэхдээ “аллагагүй нийгмийн тухай ярьж болно, бололцоотой байж болох юм” гэсэн бодол санааны шинж тэмдэг ч илэрч байна. Дэлхийн хүн амд урьдчилан хэлэхийн аргагүй аюул заналхийлэл учирч байгаа боловч хэзээ нэгэн цагт аллагагүй нийгэм бодитой орших бүрэн бололцоотой гэсэн итгэлийг бидэнд олгогч оюун санаа, шинжлэх ухааны нөөц, байгууллага, туршлага бас бий.

II бүлэг

АЛЛАГАГҮЙ НИЙГЭМ БАЙГУУЛАХ БОЛОМЖ, НӨХЦӨЛ

Бид өөр замаар нь явах юм бол хүчирхийллийн эрин үеийг төгсгөл болгож болох юм гэдгийг хэдийнээ сайтар мэдэх болсон баймаар.

Дэвид Н.Данэйлс, Маршалл Ф.Жилуда,
Станфордын Их сургуулийн Сэтгэл зүйн
эмчилгээний тэнхим, 1970

Аллагагүй нийгэм боломжтой гэж бодох үндэслэл юу вэ? Бүх хүн амь амьдралыг хүндэтгэн үздэг гэж бодох нь яагаад ухаалаг зүйлд тооцогддог вэ?

Аллага үл хийх хүний мөн чанар

Хэдийгээр бид үүнийг шашинтай холбон ярьж болох авч эхлээд бодит баримтыг авч үзье. Ихэнх хүн аллага хийдэггүй, хүмүүсийн ихэнх нь амьдарсаар ирсэн, одоо ч мөн амьд байна. Цөөхөн хэдэн хүн л аллага үйлддэг. Үүнийг аль ч нийгмийн статистикаас харж болно.

Дайн тулааны үед гардаг аллагыг аваад үзье л дээ. Хүн төрөлхтний хагас нь болох эмэгтэйчүүд дайн тулааны талбарт аллага хийж байсан тухай баримт цэргийн болон угсаатны зүйн музейд бараг байхгүй. Гэхдээ эмэгтэйчүүд дайн, хувьсгалын үйл хэрэгт оролцож, зарим нийгэмд эмэгтэйчүүд, тэр ч бүү хэл хүүхдүүд ёс заншлаа мөрдөх маягаар олзлогдсон хүмүүсийг алах тамлах явдал гардаг байсан. Өнөө үед ч гэсэн тэднийг аллага үйлдүүлэхээр цэрэгт татах явдал байна. Гэхдээ л ихэнх эмэгтэй

хүн дайн тулаанд оролцдоггүй. Эрэгтэйчүүд ч гэсэн бүгдээрээ дайн тулаан хийгээд байдаггүй, цөөн хэдэн л дайнд оролцдог. Тэдгээр оролцогсдоос бүр ч цөөн хүн аллага таллагыг шууд үйлдэнэ. Тэд ихэнх тохиолдолд тухайн үйлдлийг тун дурамжхан хийх бөгөөд хийснийхээ дараа харамсаж гэмших нь олонтаа. Мац цөөн хэдэн хүн, тухайлбал аллага үйлдэж буй хүмүүсийн хоёр хувь нь л гэмшиж зоволгүй аллагыг давтан үйлддэг байх. Дайн тулааны үед аллагыг тун дургүй үйлдэж буй тэр эрэгтэйчүүдийн тухай хурандаа Дэйв Гроссман огуулэхдээ “Дайнд ямар ч хугацаагаар оролцсон байлаа гэсэн түүнд оролцогсдын 98% нь сэтгэл санааны хувьд нугарч шантарсан байна. Ухаанаа алдаж, улайрчихаагүй байгаа үлдсэн хоёр хувь нь тулалдааны талбарт очихоосоо бүр өмнө угийн түрэмгий сэтгэцтэй, галзуу амьтад байсан байдаг” (Grossman 1995: 50) гэсэн. Тэгэхээр байлдааны цасгал сургуулилтын үндсэн зорилго “хувь хүнд гүн суусан аллагад дургүйцэх шинж чанарыг даван туулах” (295) явдал байдаг. Энэ нь хүн төрөлхөөсөө алуурч байдаг гэсэн улс төр судлалд өргөн тархсан ойлголттой зөрчилдөж байна.

Хүний аллагад дургүй шинжийг харуулж буй өөр нэг баримт бол гэр бүл юм. Хэрэв хүн угаасаа алуурчин, хүн төрөлхтний хагас нь бусдыгаа алахад татагдаж байдаг бол гэр бүл гэж байхгүйсэн. Аав нь ээжийг, ээж нь аавыг, эцэг эх нь хүүхдүүдээ, хүүхдүүд нь эцэг эхээ алах байсан. Иймэрхүү хэрэг гардаг, гэхдээ тухайн тохиолдол нь аллага хүн төрөлхтний хувь заяаг тодорхойлдог мэт үзэж, түүнийг хуульчлах үндэслэл огт биш. Хэрэв тийм байсан бол хүн төрөлхтөн хэдийнээ үгүй болох байсан. Хэдийгээр гэр бүлд нэгийгээ дорд үзэх, дутагдах гачигдах явдал байдаг боловч гэр бүл маань амьдралыг тэтгэж, түүнийг маш өргөн хүрээнд бий болгож байдаг.

Аллагад үл татагдах түгээмэл шинж дэлхий дээр хэдэн хүн амьдарч байсан, хэд нь алуурчин байсан гэдгийг тооцоолоход тод харагддаг. МТӨ 1 сая жилээс МТ 2000 он хүртэл 9110000000 хүн амьдарч байжээ (Keyfitz 1966; Weeks 1996; Ramsey 1999). Дайн болон демоцидэд (democide – гэсэн энэ үгийг Оксфорд болон бусад толь бичгээс хөөж үзээд олсонгүй, энд гарч буй утга болон угийн үндсүүдийг нь хөөж үзэхэд demos-ард түмэн, side-алах

гэсэн үг байж болох бүрэн үндэстэй. -*Орчуулагч*) үрэгдэгсдийн талаар Раммэлийн гаргасан тоог тэгшитгэн 500000000 гэж үзье. Тэгээд тэдгээр үрэгдэгсэд тус бүр нэг хүнд алуулсан байж таарна гээд дээр нь гэмт хэрэгтнүүдийг нэмж тооцоолон 6-гаар үржүүлэхэд МТӨ 1000 оноос өнөөг хүртэл 3000000000 алуурчин байсан тоо гарна (МТӨ 1 сая жилээс эхлэн тооцоолоход баримт дутдаг). Ийм бүдүүн тойм тооцоогоор авч үзэхэд өмнө нь байсан болон одоо байгаа хүмүүсийн 95% нь аллагад огт хамаагүй болж таарч байгаа юм. Хэрэв аллага АНУ-д 100000 хүнд 10 удаа тохиолдож байгаа юм бол 10000 хүнээс нэг нь л жилд нэг удаа аллага үйлдсэн гэсэн үг. Бие махбодид нь хүнд гэмтэл учруулсан дайралт довтолгоо 100000-д 500 удаа тохиолдож байгаа юм бол иргэдийн 0.51% нь аллага хийх оролдлого хийсэн гэсэн үг. Тэгэхээр хомо-сапиенсын хоёр хувь, түүнээс ч бага нэг хувь нь л бусдыгаа алахад бэлэн байна. Түүхэнд байсан олон янзын нийгэм дэх алуурчдын тоог тооцоолоход соёлын хүчин зүйлээс шалтгаалж өөр өөр тоо гардаг (Keeley 1996). Гэхдээ хүн төрөлхтний амьдрал, түүний тоон өсөлт нь амьдралыг устгагчаас илүү амьдралыг тэтгэгч эхлэл хүний мөн чанарт байдгийг харуулж байна.

Шашнаас гарч ирж буй үндэслэл

Аллагагүй нийгэм бололцоотой болох тухай үндэслэл хүн төрөлхтний шашинлаг уламжлалд байдаг. Хүнийг золиосонд гаргах, хоморголон устгахаас (золигт гаргах ч гэж болно. -*Орчуулагч*) эхлээд атомын бөмбөгдөлт хүртэлх цус урсгасан үйл явдлыг цагаатгахад шашныг ашиглаж байжээ (Thompson 1988). Гэхдээ Бурхан, Бүтээгч, Ариун Оюун санаа “Хүн төрөлхтөн, миний үгийг сонс! Бусдыгаа ал!” гээгүй, харин “Амьдралыг хайрлаж, хүндэтгэж яв! Битгий аллага үйлд!” гэсэн үндсэн утга санааг хүн төрөлхтөн рүү илгээж байна.

Аллага үйлдэж болохгүй гэсэн “хууль” дэлхий дээрх бүх шашинд байдаг. Ийм ч учраас Макс Вэбэр шашны итгэл үнэмшил улс төрд шингэмэл байдаг аллага хийх императивтай (Кантаас гарсан энэ нэр томьёо зайлшгүй хийж гүйцэтгэх

шаардлагатай зүйл гэсэн санааг илэрхийлдэг. *-Орчуулагч*) таардаггүй гэж үзэж байсан. Жайнизм болон хиндуизмын шашин (Энэтхэгийн үндэсний шашнууд. *-Орчуулагч*) ахимса парамо дармо (ahimsa paramo dharmo – хүч үл хэрэглэх явдал нь амьдралын дээд хууль) зарчмыг баримталдаг. Буддизмын анхдагч зарчим нь бусдын “амьдралыг авахаас татгалзах” явдал. Иудаизм (жүүдийн шашин. *-Орчуулагч*), Христ, Лалын шашин ч “бүү ал” гэсэн зарчимтай (Exod. 20:13). Жүүдийн шашны эртний сургаалд “Нэг хүний амийг аврах нь хүн төрөлхтнийг аврахтай, нэг хүний амьдралыг сүйтгэх нь бүх дэлхийг сүйтгэхтэй адил” (Eisendrath: 144) гэсэн байдаг. Энэ сургаалын гол утга санааг Лалын шашинд зарим тайлбартайгаар өгүүлэхдээ “Хүн алсан болон хээл хахууль авснаас бусад тохиолдолд (ял шийтгэлээс бусад гэсэн үг) хүний амь егүүтгэх нь хүн төрөлхтнийг алсантай адил юм. Харин нэг хүний амь амьдралыг аварсан хүн бүхэл хүмүүний төрлийг аварсантай адил” (Al-Qur’an 5:32) гэсэн. Бахайн итгэл үнэмшил ч Иудайзм, Христ, Лалтай адил “Хүмүүс ээ, Бурхнаас эмээгтүн! Хэний ч цусыг бүү урсга!” (Baha’ u’llah 1983: 277) гэж сургадаг.

Хүмүүнлэг уламжлалаар аллагагүй нийгэм, түүнд эрмэлзэх явдал боломжтой зүйл. Күнз захирагчид ёс суртахуунлаг байх аваас цаазаар авах явдал үгүй болно (Fung 1952: 190) гэдэг. Даоцизмын сургаал ёсоор хүмүүс байгальтайгаа зохицон, зохих ёсоор энгийн сайхан амьдарч байгаа үед “дайн тулааны зэвсэг хэрэгсэл байсан ч хэн ч түүнийг ашигладаггүй”. Шинэ үеийн социалист сэтгэлгээнд ажилчид нэгийгээ алахаас татгалзах аваас дайн үгүй болно гэдэг. Дэлхийн I дайныг эсэргүүцсэн Тунхагт дараах үгс цуурайтсан:

Аж үйлдвэрийн ажилчдын Дэлхийн Холбооны ангийн ухамсарт бүх гишүүд шашны бус харин Квакер болон Ахан дүүсийн Нийгэмлэгийн бүх дэлхийн ажилчид ижил эрх ашигтай гэсэн ухамсар дээр тулгуурлан хүний цус урсгах явдлыг эсэргүүцдэг. Бид Германы империалист, капиталист төр-засгийг эсэргүүцэхдээ бусад орны төр-засгаас ажилчдыг алах, дорд үзэх явдлыг ч бас эсэргүүцэж байгаа хэрэг (True 1995: 49; for a courageous example, Baxter 2000).

Аливаа нийгэмд аллагыг эсэргүүцдэг. Хүмүүнлэг үзэлтнүүдийн үзэл хандлага ч амьдралыг дээдлэх шашныхны баримтлалтай нийлж байдаг.

Аллага эс үйлдэх ёс суртахуун нь аллагагүй нийгэм байгуулах шашинтнууд болон хүмүүнлэг үзэлтнүүдийн уламжлалд ямар ач холбогдолтой вэ? Нэг талаас, энэ ёс суртахуун нь хүн төрөлхтний ухамсарт амьдралыг хүндэтгэн үздэг бурханлаг сэдэл төрмөл шинжтэйг, нөгөө талаас, ийм зарчмыг хүлээн авах, бий болгох чадвар хүнд байдгийг харуулдаг. Хэрэв хүмүүс төрөлхийн алуурчин шинжтэй байсан бол хүч үл хэрэглэх зарчмыг бий болгох, хүлээн авах, дамжуулах явдал огт боломжгүй зүйл байх сан. Аллага эс үйлдэх ёс суртахууныг хувьсгал хийлгэхгүйн тулд дээдэс, эсвэл дарлагчдаа унагахын тулд доодос, тэр ч бүү хэл ял шийтгэлээс мултрахын тулд алуурчид өөрсдөө гаргасан ч хүмүүс түүнийг нааштай хүлээн авдаг.

Аллага эс үйлдэх ухамсар түүхэнд гарч байсан хамгийн аймшигт цус асгаруулалтын өмнө, тухайн үе, түүний дараа ч гарч байжээ. Энэ нь алуурчны өгөөмөр сэтгэл, буянлаг байдлаас гарсан “гоё сайхан зүйл” төдий биш. Өнөөг хүртэл оршиж ирсэн энэ үзэл санаа загалмайтны аян дайны үеийн христийн номлол, байлдан дагуулалтын үеийн лалын сургаал, хоморголон устгалтын дараах иудейзм, милитаризмын дараах буддизм, колоничлолын дараах уугуул үндэстний уламжлалд байсаар байжээ. Аллага таллага дүүрэн ХХ зуунд аллагагүй дэлхий ертөнцийг бий болгох урам зориг бүхий үзэл санааг христийн шашинтан Толстой, Мартин Лютэр Кинг, хинду шашинтан Ганди, лалын шашинтан Муслим Абдул Каффар Хан, иудейн шашинтан Жозеф Абилах, буддист Далай Лам, ногоонтны хөдөлгөөний Пэтра Кэлли, тэгээд нэр цуу нь түгээгүй бусад олон хүн баримталж байна.

Аливаа шашинд байдаг аллага эс үйлдэх ухамсар, хүчирхийлэлгүйн зарчим дээр тулгуурласан үйл ажиллагаа нь сая сая хүнийг энэ “итгэл үнэмшил” рүү хандахад хүргэж байна. Аллага эс үйлдэх императив, аллагын төлөө хариуцлага хүлээх чадвар хоёрын хоорон дахь “зөрчил”, үүнээс урган гарах таагүй үр дагавар нь аллагагүй хувь хүн, нийгэмд хандах хандлагыг

аяндаа төрүүлж байна. Аллага эс үйлдэх үндэслэгээг уламжлалт шашны бүх системээс олж болох бөгөөд энэ талаарх хүн төрөлхтний оюун санааны уламжлалыг үндсээрээ амьдралыг тэтгэж байдаг баньяан модтой (Энэтхэгт ургадаг жимсний мод, үндэс нь газар доогуур ургаж шинэ үндэс салбарлуулж байдаг. - *Орчуулагч*) адилтгаж болно. Аллагагүйн үзэл санаа энэ мод шиг бүхлээрээ болоод үндэс бүрээрээ амьдралыг тэтгэж байдаг. Шашин хийгээд хүмүүнлэг итгэл үнэмшилд буй амьдралыг дээдлэгч үзэл санаа дэлхий нийтийг хамарсан аллагагүй нийгэм боломжтой гэсэн итгэлийн маш хүчтэй суурь болж байна.

Шинжлэх ухааны үндэслэл

Хүч үл хэрэглэх явдлыг (ahimsa-ахимсаг) сурталчилдаг жайнизмшын шашны эргний хэлбэрийг баримтлагч, Энэтхэгийн шашны нэрт зүтгэлтнүүдийн нэг Акария Махапрагия “Бид ганц шашнаар дамжуулан хүч үл хэрэглэх явдалд хүрч чадахгүй” гэсэн билээ. Жайнист үзлээр “Ахимса бол амьдралын бүх үе шатны голт зүрх, ариун номын сүнс, бүх сайн үйл, ам тангаргийн... субстанц (биет илрэл. - *Орчуулагч*), нэгдэл мөн” (Jain and Varni 1993: 139). Акария Махапрагиягийн хувьд аллагагүй нийгмийг ойлгох арга бол орчин үеийн нейро-шинжлэх ухааны ололтыг шашны итгэл үнэмшилтэй хослуулан хувь хүний дотоод дахь хүчирхийлэлгүйн эх сурвалжийг нээн, нийгэмд тавих явдал мөн. Түүний судалгаагаар хүчирхийлэлд татагдах нь мэдрэлийн системд эерэг, сөргөөр нөлөөлж байдаг эндокрины булчирхайн үйл ажиллагааны үр дүнд бий болдог сэтгэлийн хөдөлгөөнөөр “тэжээгдэж” байдаг. Эндокрины булчирхайн үйл ажиллагаа нь хоолноос хамааралтай. Тэрээр цааш нь мэдрэлийн системийн тухай шинжлэх ухааны мэдээлэл дээр тулгуурлан хүч үл хэрэглэх хандлагыг бэхжүүлэхийн тулд тархины эрч хүчийг бясалгалд оруулах ёстой гэж үзсэн (Maharajna (sic) 1987 and 1994; Zaveri and Kumar 1992).

Аллага эс үйлдэх хүний чадварт итгэх шинжлэх ухааны ямар үндэслэгээ байна вэ? “Шинжлэх ухааны үндэслэл” гэдэгт би онол болон туршилтаар бий болсон бүх баримт, үнэн зөвийг

тодорхойлох арга зүйг ойлгож байна. Нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зүйлд философичид эргэлзсэн үед л шинжлэх ухааны хувьсгал гардаг билээ.

Яг ийм зүйлийг Ричард Конрад 1974 онд хийсэн. Тэрээр хүчингээс эхлээд олноор хоморголон алах хүртэлх бүх үйлдлийг гайлбарлах цор ганц түлхүүр гэж үзэж байсан аллагад татагдах явдлыг шүүмжлэлтэй авч үзлээ. Хүчирхийллийн асуудлыг шийдвэрлэх ганц боломжийн гэгддэг үндэслэл дараах гурван нөхцөл байдлаас урган гардаг: а) хүч үл хэрэглэх бүх боломж шавхагдсан; б) энэ бүх боломжийг туршиж үзсэн; в) тэгээд бүгд амжилтгүй болсон. Конрадынхаар, энэ нь тийм ч тууштай дүгнэлт биш. Учир нь хүч үл хэрэглэх зарчмаар асуудал шийдэх нь хязгаартай зүйл биш бөгөөд харин цаг хугацаа, нөөц бололцоо гээд зарим хүчин зүйл саад болдог тал бий. Тэгэхээр хүчээр асуудлыг шийдэх нь цор ганц боломжийн хувилбар биш. Ингээд Конрад хүчирхийллээс хүч үл хэрэглэх философид хүрч ирэх явдал зайлшгүй гэж үзсэн. Ийм хандлага нь хүчирхийлэл зайлшгүй гэсэн баримтлалд эргэлзэхэд хүргэдэг шинжлэх ухааны нээлтийг гаргаж ирдэг (Yoder 1983-ыг харна уу).

Хүмүүс өөрсдөдөө байдаг амьтны мөн чанарын улмаас гарцаагүй алуурчин шинжтэй гэсэн энэ итгэлд эргэлзэж чадсан өөр нэг эрдэмтэн байна. Туланы Их сургуулийн сэтгэл зүйч Ло Цэн Цай (1963) муур, хулгана хоёрыг нэг идүүрээс эв найртай хооллож сургажээ. Нөхцөлт рефлекс ба нийгэмч байдал хоёрыг ашиглаж ийм байдалд сургасан байна. Эхэндээ тэр хоёрыг шилэн хоргоор тусгаарлаад дундынхаа идүүрт бөөрөнхий хэлбэрт оруулсан хоолыг өнхөрч оруулж ирүүлэхийн тулд зэрэгцээ байрлах товчнууд дээр зэрэг дарж сургасан. Долоон зуун удаагийн туршилтын дараа тусгаарлагч шилэн хоргыг авчээ. Цай туршилтаа дүгнэж хэлэхдээ:

Бид өөрсдийн туршилтаар байгалиасаа хоорондоо дайсагнагч харилцаатай амьтад болох муур, хулгана хоёрыг хамтарч болно гэдгийг шинжлэх ухааны түүхэнд анх удаа харуулсан. Энэ нээлт нь амьтад бие биетэйгээ тулалдах, тэмцэлдэх өөрчлөгдөшгүй зөн билэг байдаг гэсэн психологийн уламжлалт догмыг таягдлаа (1963: 4) гэсэн.

Цай “Олон хүн манай туршилтыг хүн төрөлхтөн энх тайвнаар зэрэгцэн орших боломжийг баталсан онолын тулгын чулууг биологийн шинжлэх ухааны үүднээс тавьж өглөө гэж үзсэн” гээд өрсөлдөөний нөхцөлд аллага зайлшгүй гэсэн онолын оронд “хамтын ажиллагаагаар амь гарах” шинжлэх ухааны философид хандахыг уриалсан. Огт өөр шинжлэх ухааны салбарын хүн болох физикч, шинжлэх ухааны түүх судлаач Антонио Драго зөрчлийг шийдвэрлэхийн тулд Карногийн механикийг Ньютоны механиктай харьцуулаад чанагуух байдлаар хамтран ажиллах онолыг шинжлэх ухааны үндэстэй боловсруулах өөр санал гаргасан билээ (Frank 1960: 261-262; 1993: 204-205).

Хүн мөн чанараараа аллагад татагдаж байдаг тухай сэдэв нь бид хувьслын явцад “алуурчин сармагчингаас” үүссэн тухай санаан дээр үндэслэдэг. Тэгвэл энэ санааг Төв Африкт амьдардаг, генийн хувьд хүнтэй адилгаж болох тайван амгалан зан төлөвтэй бонобо сармагчны тухай баримт эргэлзээнд оруулдаг (Капо 1990). Бонобо байдаг ой ширэнгэд амьдардаг Конгын манганду омгийнхон дунд сармагчин алахыг хатуу цээрлэдэг ёс заншил байдаг. Учир нь уг омогт өөрсдийн өвөг дээдсийг бонобочуудтай хамтдаа амьдарч байсан гэж үздэг домог байдаг байна (Капо 1990: 62). Бонобо сармагчин нь горилл, шимпанзэ зэрэг бусад сармагчинг бодвол бие биенээ алдаггүйгээрээ онцлогтой (Wrangham and Peterson, 1990; Waal 1997). Үүнээс гадна хааяа нэгийгээ “алчихдаг” сармагчингуудад илэрдэг “амгалан зан төрх”, “харилцан нэгнийхээ төлөө өөрийгөө золиослох” шинжийг судалсан саяхны судалгаа зэрэг нь зөрчлийг тайван замаар шийдвэрлэх боломжгүй, аллагыг хүмүүний хувьслын гарцаагүй нөхцөл гэсэн сэдвүүдийг эргэлзэхэд хүргэсэн (Waal 1989; 1996). “Тайван” шинж амьтны мөн чанарт ч байдаг байна. Кропоткин (1914), Сорокин (1954), Алфэй Кон (1990) зэрэг сэтгэгчид хүний мөн чанарт хамтач, альтруист, “гэгээлэг шинж” байдаг гэж үзэж байсан.

Амьтны зан төрх судлаач, антропологич Ирэнэйус Эйбл-Эйбэсфэлд хүн, амьтан хоёрын түрэмгий шинжийн харьцуулсан судалгаа хийгээд “аллага үл хийх” “тушаал” авах биологи үндэс байдгийг илрүүлсэн (1979: 240-1). Тэрээр “амьтдын нэг төрөл

зүйл дотор илэрдэг түрэмгий шинж нь нэгэндээ хохирол учруулахааргүй дадал зуршлын шинжтэй байдаг” гээд хүмүүст ч гэсэн цус урсгахаас зайлсхийсэн иймэрхүү нарийн арга хэрэгсэл байдаг гэж өгүүлжээ. Түүний дүгнэж байгаагаар, “Биологийн ямар нэг хяналт “бүү ал” гэсэн тушаалыг биелүүлэхэд тусалдаг гэж хэлж болно. Гэхдээ соёлын хувьд гаднах төрхөө л өөрчилсөн хүн (зарим нь хүн шинжээ бүрэн олоогүй учраас түрэмгийлэл үйлддэг) аллагыг хориглодог биологийн хяналт дээр аллагыг зөвшөөрдөг соёлын хяналтыг тавьдаг. Мөн тулалдааны үед дайснаа өөртэйгөө адилхан хүн болохыг ухамсарласан хүн чанар нь тухайн хүнийг зэмлэсэн зэмийг ухамсарлана. Энэ үеэс хэм хэмжээний зөрчил үүсдэг”. Дайны дараа цэрэг хүний өөрийгөө “ариусгах”, нийгэмд хүлээн зөвшөөрөгдөх гэсэн эрмэлзлээр энэ нь илэрдэг.

Эйбл-Эйбэсфэлдийн энэхүү санааг “дайны талбарт буй хүн өөрийн юмуу найз нөхдийнхөө амийг аврахын тулд ч дайснаа алах гэж хичээдэггүй байсан баримт түүхэнд их бий” гэж бичиж байсан Гроссманы судалгаа баталж байна (Grossman 1995: 4). Гроссманы тэмдэглэж байгаагаар, аллага үйлдэж буй цэргүүдийн доторх сэтгэцийн эмгэг аллага үйлдээгүй цэргүүдийнхээс үлэмж өндөр хувьтай байдаг. Цэргийн сэтгэл зүйч, амьтны зан төрх судлаач, антропологичид судалгааны үр дүнг улс төрийн үүднээс хэрхэн тайлбарлах дээр зөрүүтэй байгаа юм. Цэргийн сэтгэл зүйчийн үндсэн зорилго бол аллагыг эсэргүүцэх тэрхүү эсэргүүцлийг даван туулахад мэргэжлийн бэлтгэлээр хангах явдал байдаг бол хоёр дахь мэргэжлийн хүний (амьтны зан төрх судлаачийн) үндсэн зорилго нь соёлын үзэгдлийг аллагад гатагддаггүй биологийн мөн чанартай зохицуулах явдал байдаг. Эйбл-Эйбэсфэлд дараах байдлаар дүгнэлтээ хийв:

Энх тайванд татагдах хүний түгээмэл хүслийн уг үндэс соёлын хийгээд биологийн хэм хэмжээний зөрчилд оршдог бөгөөд энэ нь хүнийг энэ хоёр хэм хэмжээг эв зохицолтой байлгахад эрмэлзэхэд хүргэдэг. Бид хүн чанарынхаа дуу хоолойг сонсож байх юм бол тэр нь бидний итгэл-найдвар болно. Энэ үед хувьслын үйл явц маань биднийг энх

амгалан байдалд хүргэнэ. Энэ нь бидний хэзээ нэг цагт цус урсгалгүй өөр арга хэрэгслээр хийж болох зүйлийг дайнаар хийж байна гэдгийг хүлээн зөвшөөрсөн гэсэн үг (1979: 241).

Уураг тархины судалгаа аллага эс үйлдэх бололцоонд улам их итгэх итгэлийг өгч байна. Өөрийн судалгааны аргыг “нейрореализм” хэмээн нэрлэсэн, уураг тархи судлаач, энэ салбарыг үндэслэгчдийн нэг Брюс И.Мортон (2000) “Зан төлөвийн латерал чанарын дуалист дөрвөл загвар” бүтээлдээ аллага болон аллага эс үйлдэхийн нейробиологийн үндсийг тайлбарласан. Уг загварын дөрвөн хэсэг “дөрвөлийн хоёр дэглэмээр ажилладаг”. Эдгээр нь тархины цөм болж буй систем (инстинкт-зөн билэг), лимбийн систем (эмоци - сэтгэлийн хөдөлгөөн), зүүн, баруун тал бөмбөлгийн систем (төсөөлөхүй ба оюун ухаан), бага тархины систем (интуиц-онгод) болно. Мортон дээд оюун санаа, нийгмийн ухамсрын уг сурвалж бага тархины интуицид байдаг гэсэн. Энэ “дээд уг сурвалж” нь “өөртөө бүтээлч эхлэл буюу үнэн зөв зүйл, өөрийн сахилга бат, бусдын төлөө зүтгэх байдал, хамтран ажиллах, нэгнийхээ төлөө санаа тавих сэтгэл, хүчирхийлэлгүйг агуулж байдаг” гэсэн. Мөн энэ нь хамтран амьдрах нөхцөлийг хангаж, “бүх юманд шингэсэн тархины үйл ажиллагааны үзэгдэл” болдог. Энэ “уг сурвалж” ухамсарт дараах арга замаар орж ирдэг: үхлийн аюултай гэмтэл, галлюцинацийн (өөрийгөө итгүүлэх. -*Орчуулагч*) зарим төлөв байдал, эцэст нь хамгийн гол зүйл болох бясалгал. Нийгмийн хэвийн нөхцөл байдалд тухайн “уг сурвалж” хүчирхийлэлгүй нийгэм байхад зохих ёсоор тусалдаг. Энэ уг сурвалж нь аллага, аллагын заналхийлэлгүй байдлаас өөрөө гарч ирээд мөн тэр байдалдаа эргээд “тус” болдог.

Тэгэхээр нейрореалист шинжлэх ухаан хүн өөрийгөө хүчирхийллээс ангид байлгах хийгээд хүчирхийлэлгүй оюун санааны эх үндэс, аллага эс үйлдэх биологийн хүсэлтэй эв зохицолтой байдаг нийгмийг бий болгоход тусалдаг. Энэ санаа, шашны аугаа сургаалын үндсэн зорилго бол Бурхныг гаднаас эрж хайх биш, харин өөртөө буй бурханлаг эхлэлийг нээхэд нь туслахад оршдог гэсэн хинду Вивеканандын үзэл санаатай тохирч

байгаа юм. Үүнийг христийн шашинтан Толстой ч (Tolstoy 1974) нотолж “Бурхны хаанчлал бидний дотоодод байдаг” гэж байсан. XV зууны Энэтхэгийн хувилгаан Кабирын хэлснээр:

Бурхны элч болсон оюун санаа
Бүх биед чинь шингээстэй байна
Дотроо буй Бурхныг харахын тулд
Нүдээ нээж, гадагш хараад юу хийх вэ?

(Sethi 1984: 56-7)

Биологи-суурьтай тархины зүй бус үйл ажиллагаа зарим хүнийг алуурчин болоход хүргэдэг үү? Соёл болон боловсролын нөлөөгүй, зөвхөн биологи шалтгаанаар аллагад татагдаж байгаа юм бол шинжлэх ухааны хөгжил дэвшил хүний бусад мөн чанарыг хөндөлгүйгээр аллагад татагдах хүслийг үгүй хийж чадна. Орчин үеийн нейро шинжлэх ухаан, генетик, бусад био-ухааны ололтууд аллагыг биологийн хэв шинжит бус үйлдлээс үүдэлтэй байсан ч “хүний мөн чанарын зайлшгүй нэг хэсэг” гэж үзэх шаардлагагүй болохыг харуулж байна. Нейропсихологи Жэймс У.Приског, мэдрэлийн эмч Роберт Ж.Хиэт (Restak 1979: 118-133) нарын онол, практикийн судалгааны үр дүнг энэ талаарх шинжлэх ухааны анхны жишээ гэж үзэж болно. Тэдний үзэж байгаагаар зарим хүний аллагад татагддаг нь биеийн хөдөлгөөн (бага тархи), сэтгэлийн хөдөлгөөн (лимбийн систем) хоёрыг холбож байдаг тархины тэр хэсгийг нэгтгэгч цахилгаан холбоонд (сэтгэл ханамж авах замд) гэмтэл гарсантай холбоотой байна. Энэ холбоо зөв юмуу буруу хөгжих эсэх нь хүүхэд байх үеэс нь хөгжсөн биеийн тойрог хөдөлгөөн хийх эрх чөлөө хэр зэрэг байгаагаас хамаардаг гэж эрдэмтэд үзсэн. Тэд энэ таамаглалаа залуу шимпанзэ нарын заримыг нь хөдөлгөөнгүй байдалд байлгаж, заримыг нь хөдөлгөөнтэй, эргэдэг сандал дээр суулгах замаар туршилт хийж үзсэн байна. Тэгэхэд хөдөлгөөнгүй байдалд байсан шимпанзэ нар илүү харгис зан чанартай болж байхад, хөдөлгөөн нь чөлөөтэй байсан шимпанзэ илүү найрсаг зан төлөвтэй болж байв. Хоригдох ял авсан алуурчид дээр бас судалгаа хийж үзсэн. Алуурчны мөрөнд суулгасан бичил аппаратураар (“бага тархины

удирдлага” буюу “бага тархины энхийг бүтээгч”) удирдуулж байдаг жижиг электродыг тархинд нь суулгасан. Аллага хийх хүсэл илрэх үед энэ хүслээ саармагжуулахын тулд “сэтгэл ханамжаа” идэвхжүүлэх аж. Ингэхэд ганцаар хоригдож байсан алуурчид анхны хэдэн жилд “хүн алах сэтгэц” нь зарим талаар алга болдог байжээ. Нөгөө хоригдлуудын хувьд аллага хийх юмуу амиа хорлох сэдэл ор мөргүй алга болсон байна. Уг багаж төхөөрөмж ажиллахаа больсон нэг удаагийн тохиолдолд аппаратурыг суулгуулсан хоригдол сувилагчаа хайчаар дүрж алсан байдаг. Энэхүү шинэ туршилт шинжилгээний ямар нэг хэмжээний амжилт нь онолын хийгээд техникийн шинэ зохион бүтээлтийн үр дүнд биологийн шалтгаанаар аллагад татагдах явдлыг даван туулж болох юм гэдгийг харуулсан.

М.Л.Кинг болон сенатор Роберт Кеннедиг алагдсаны дараа АНУ дахь “хүчирхийлэлтэй холбоотой гарч буй хямралыг” судлах зорилгоор нэгэн Комисс байгуулагдсан. Стэнфордын Их сургуулийн 23 сэтгэл судлаачаас бүрдсэн энэ Комиссын хийсэн дүгнэлт аллагагүй нийгэм бий болгох бололцоонд үл итгэгч улс төр судлаачдад нааштай итгэл өгөх эх үндэс болж болох юм (Daniels, Gilula and Ochberg 1970). Хүчирхийлэл, түрэмгийллийг биологи, психодинамик, хүрээлэн буй орчин, уур хилэн, бүлгийн дотоодын зөрчлийн үүднээс мэдээллийн хэрэгсэл, галт зэвсэг, сэтгэл санааны тогтворгүй байдал, мансууруулах бодис гээд өөр бусад хүчин зүйлтэй холбогдох холбоог судалсан Данэйлс, Жилула нар дараах дүгнэлтэнд хүрчээ: *“Бид өөр замаар нь явах юм бол хүчирхийллийн эрин үеийг төгсгөл болгож болох юм гэдгийг хэдийнээ сайтар мэдэх болсон баймаар”*. (Зохиогч онцлов) (441).

Сэтгэл зүйч Жорж Ф.Соломон аллагын тодорхой тохиолдлуудыг судлаад аллагыг “хүний мөн чанартай” хоосон холбохын оронд түүний шалтгааныг нээж, зогсоож болно гэсэн дүгнэлтэнд хүрсэн (Solomon 1970). Эмэгтэйчүүдийг буудаж алдаг байсан нэгэн алуурчинд амьдралын орчин нөхцөл их нөлөөлсөн байдаг: гэр бүлдээ хайхрамжгүй ханддаг мөрийтэй тоглоомчин эцэг, архичин, завхай эх, зэвсэг шохоорхох шохоорхол, амьдралын “аймшигт дүр төрхөөс” зайлсхийх гэсний улмаас мансууруулах бодис хэрэглэдэг байсан энэ бүхэн нь түүнийг тийм замд

хүргэсэн. Эхнэрийнхээ шинэ нөхрийг алсан хүний өөр нэгэн тохиолдлыг авч үзэхэд, ядуу зүдүү байдал, ээжийг нь зоддог байсан эцгийгээ үзэн ядах сэтгэл, эцэг нь тархинд нь цохисны улмаас бий болсон өвчин, эгч нартайгаа хийдэг хэрүүл зодоон, гэдний доог тохуу, далайн явган цэрэгт алба хааж, түрүүч цол авсан, янхны газрын хүүхэнтэй гэрлэсэн, хоёр хүүхэдтэй болсон, эхнэрээ хардан зоддог байсан, эхнэр нь түүнийг өөрийнх нь 38 мм-ийн гар буугаар ална гэж заналхийлдэг байсан энэ бүхэн эцэстээ тийм хэрэг гарахад хүргэсэн. Хүүхдүүдтэйгээ уулзах эрх, тэднийг санхүүгийн талаар хэрхэн дэмжих тухай зочдын өрөөнд болсон гурвалжилсан маргаанаас болж эхнэрийнхээ шинэ нөхрийг буудаж алжээ. Соломон дараах дүгнэлт хийсэн:

Би сэтгэл зүйч хүнийхээ хувьд хүний зан төрхийг өөрчилж болно гэдэгт бат итгэж байна. Зан төрхийг засах, эмчлэхэд гарч буй бидний бүтэлгүйтлийн шалтгаан харгис хэршгий хүнд байдаг “төрөлхийн эмчлэгдэшгүй чанараас” биш, харин судалгааг үл тоомсорлох, тогтсон зарчмыг дагаж мөрдөхгүй байх, шинэ зүйлд дурамжхан ханддаг байдал, нийгмийн гажуудлаас хариугаа авах гэсэн хүсэл зэргээс гардаг. Хүн эрүүлжих боломж хязгааргүй бөгөөд хүчирхийлэлд татагдах явдлыг зогсоож болно гэж бодож байна (387).

Аллага, хүчирхийллийн эсрэг хүний үл хүчирхийлэх, энх тайванд татагддаг зан төрхийг ойлгох гэсэн антропологийн шинэ нээлтүүд аллагагүй нийгэм боломжгүй гэсэн баталгаанд эргэлзэх өөр шинэ мэдлэгийг гаргаж ирдэг (Sponsel and gregor 1994b; Sponsel 1996). “Хүчирхийлэл дээр тулгуурлаагүй, тайван амгалан нийгэм нэлээд ховор байдаг. Тийм нийгэм үнэхээр байдаггүй учраас ховор байдаг юм биш, харин энх тайвнаар зэрэгцэн орших явдлыг мэдээлэл харилцааны хэрэгсэл болон бусад байгууллагууд сонирхохгүй, судлахгүй байгаад л учир нь байгаа юм” гэж Лэсли И.Спонсэл тайлбарлалаа. “Хүч үл хэрэглэх явдал, энх тайван байдлын шинж чанар, нөхцөл, шалтгаан, үүргийг ойлгох явдал нь дайн, хүчирхийллийг ойлгохоос дутуугүй ач холбогдолтой” (Sponsel 1994a: 18-9).

Пиэро Жиоржи (1999), Ж.М.Ж. Ван дэр Дэйнэн (1990; 1995) нарын судалгаа эрт үеийн хүмүүс бүгд цусанд дурладаг байсан тухай Хоббсын баталгааны үнэн зөв эсэхэд эргэлзэхэд хүргэж байна. Ван дэр Дэйнэн сүүлийн 100 жилд угсаатны зүйн утга зохиолд тэмдэглэгдсэн “бүдүүлэг нийгмийн үеийн” хүмүүсийн 50000 гаруй дайн, хэрүүл маргааныг судалж үзээд 2000-аад тохиолдол нь түрэмгий шинж чанараас үүдэлтэй болохыг олж тогтоов. Мэдээлэл дутсанаас болж бусад тохиолдлын “түрэмгий” шинжийн тухай орхигдуулсан байж болох, үүнийг заавал энх тайванд дуртай байсан мэт баталж болохгүй гэдгийг хүлээн зөвшөөрсөн. Судлаач, энд хүмүүс бүгд түрэмгий, дайнч шинжтэй гэсэн сэдвийг үг дуугүй хүлээн зөвшөөрөх явдалд л эргэлзсэн (1990: 257, 259, 264-9). Тэрээр Австралийн уугуул иргэдээс эхлээд Зунугийн ард түмнийг хүртэлх угсаатны зүйн 395 “угаасаа дайнд дургүй” ард түмнээр жишээ авсан (1995: 595-619).

Брюс Д.Бонта (1993) угсаатны зүйн утга зохиолыг судалж үзээд 47 “энх тайванч” нийгмийг тодорхойлсон.

Энх тайванд дуртай... гэдгийг бид бие биетэйгээ эв зохицолтой амьдрах, насанд хүрсэн эр эм хүмүүсийн хооронд хүч үл хэрэглэх, зөрчлийг шийдвэрлэх, хүчирхийллийг зогсоох үр дүнтэй арга боловсруулсан байх, нэгэндээ хүч хэрэглэхээс (мөн дайтахаас) эрс татгалзах, өөрсдийн үр хүүхдийг хүчирхийлэлгүй оюун санаагаар хүмүүжүүлэх, өөрсдийгөө үнэхээрийн тайван амгалан хүмүүс хэмээн үзэх явдал хэмээн тодорхойлж байна (4).

Ийм шинж бүхий нийтлэгүүдэд тэрээр анабаптистууд, жайнсчууд, квакэрчууд, Хойд Ирландын хөдөөгийн нийтлэг, Тайландын хөдөөгийн нийтлэг, Тристаны арлынхан, Зунучууд зэрэг 40 гаруй нийтлэгийг багтаасан. Эдгээр нийтлэгийн 24-т зөрчлийг шийдвэрлэж буй арга замыг судлаад Бонта (1996) дараах дүгнэлт хийсэн:

Эдгээр нийтлэгийн зөрчлийг шийдвэрлэж буй амжилттай оролдлогод Барууны эрдэмтдийн дунд

тархсан зарим нэг төсөөллийн үүднээс л эргэлзэж болох юм. Ийм төсөөллүүд гэвэл аливаа нийгэмд хүчээр шийдвэрлэх зөрчил зайлшгүй байдаг; залхаан цээрлүүлэх, зэвсэгт хүч хэрэглэх явдал нь гадаад, дотоодын хүчирхийллийг зогсоон барьж байдаг; зөрчил мөргөлдөөнийг зогсооход улс төрийн байгууллагууд зайлшгүй; тэгэхээр зөрчил мөргөлдөөн нь ямар нэг ач тус бүхий гарцаагүй зүйл гэсэн төсөөллүүд болно. Иймэрхүү төсөөлөлд дэлхийн нийтлэгийн бараг тэн хагас нь шахам хүчирхийллийг эс хэрэглэдэг, үгүй ядахад л хүч хэрэглэсэн тохиолдол тэмдэглэгдээгүй, гэсгээн цээрлүүлэх явдлыг тун бага хэрэглэдэг, хөрштэйгөө зөрчилдсөн зөрчлийг ч, дотоод зөрчлөө ч тайван замаар шийдвэрлэдэг, гадны засаг-төрийн дэмжлэгт дулдуйддаггүй, ийм ч учраас зөрчил мөргөлдөөнд тун сөрөг байдлаар ханддаг гэсэн баримт зөрчилдөж байна (403).

Антропологич эрдэмтдийн үзэж байгаагаар нийгэм дэх хүчирхийллийг их, бага хэмжээгээр барьж байхад нөлөөлдөг хүчин зүйлүүдийн дотор хүүхдийг нийгмийн амьдралд бэлдэх, өөрийн үнэт чанарыг хамт олонч байдлаар дамжуулан ухамсарлуулах явдал онцгой байр эзэлнэ (Fabbro 1978). Эдгээр нь хэчнээн чухал ач холбогдолтой хүчин зүйл болохыг Мексикийн Запотек индианчуудын хоёр тосгоныг харьцуулан судалсан Дуглас П.Фрайгийн судалгаа (D.Fry 1994) харуулж байна. Энэ хоёр тосгоны нийгэм, эдийн засгийн байдал нь бараг адилхан, гэтэл хүчирхийллийг хэрэглэж буй байдлаараа эрс ялгагддаг. Тайван амгалан тосгон болох Ла-Паст аллага бараг гардаггүй бөгөөд оршин суугчид нь өөрсдийгөө “нэр төртэй, тайван амгалан, атаа жөтөөгүй, хамтач хүмүүс” гэж үздэг (140). Хорш Сан-Андрэс тосгонд “хүчирхийлэл дээр үндэслэсэн соёлын системд итгэх итгэл” (141) өргөн тархсан. Энэ тосгонд эмэгтэйчүүдийг үл хүндэтгэх, тэднийг зодож жанчих, хүүхдүүдийг зодож шийтгэх, дуулгаваргүй байдал, бүдүүлэг үг хэллэг, архидалт, зодоон нүдээн, аллага энэ бүхэн хардалт, дайсагнал, өшөө хонзонгоос үүдэн байнга гардаг. Ла-Пасын 100000 хүн амд аллага 3.4 удаа гардаг бол Сан-Андрэсийн 100000 хүнд 18.1 удаа гарч байна. Хэрэв хүний мөн чанарыг гутрангуй харж, тийм хэм

хэмжээ нийгэмд тогтох юм бол хүчирхийлэл, аллага зайлшгүй, харин “энх тайванч зарчим, хэм хэмжээ” аллагагүй нийгмийн таатай нөхцөлийг бүрдүүлдэг байна.

Хүчирхийллээс зайлсхийх хүний чалварт итгэх итгэлийн шинжлэх ухаанч үндэслэл 1986 оны тавдугаар сарын 16-нд Сэвилд (Испанийн хот. - *Орчуулагч*) гаргасан “Хүч үл хэрэглэх тухай Тунхагт” илрэлээ олсон. Амьтны төрх байдал, зан төрхийн генетик, биологийн антропологи, нейро-физиологи, улс төрийн психологи, сэтгэл зүй, физиологи, нийгмийн психологи, социологийн салбарт ажилладаг олон улсын эрдэмтдийн гаргасан энэ Тунхагт²

Бид өөрсдийн амьтан өвөг дээдсээс дайнч хандлагыг өвлөн авсан гэж үзэх нь ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ХУВЬД БУРУУ..., түрэмгий, дайнч зан төлөв хүний мөн чанарт генээр дамжин шингэсэн гэж үзэх нь ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ХУВЬД БУРУУ..., эволюци хөгжлийн явцад түрэмгий шинж тайван шинжээсээ илүүгээр хүнд хуримтлагдсан гэж үзэх нь ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ХУВЬД БУРУУ..., “хүний тархинд хүчирхийлэл” байдаг гэж үзэх нь ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ХУВЬД БУРУУ..., дайн нь хүний “төрөлх шинж чанараас” үүсдэг гэж үзэх нь ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ХУВЬД БУРУУ гэж зарлажээ.

Сэвилийн эрдэмтдийн урам зориг бүхий энэ уриаг Стэнфордын Их сургуулийн сэтгэл зүйчид давтаж, дараах мэдэгдлийг тунхагласан:

Хүний биологи нь түүнийг дайн хийхэд хүргэдэггүй, хүн төрөлхтнийг биологийн гутрангуй үзлээс нь чөлөөлж, Энх тайвны Олон улсын энэ жил болон дараагийн жилүүдэд тавигдах зорилтыг биелүүлж болно гэсэн итгэлийг хүн төрөлхтөнд өгч чадна гэж бид үзэж байна. Хэдийгээр энэ зорилтыг хамтаараа л биелүүлж болох авч хүн бүр энэ зорилтоо хэр зэрэг ухамсарласан байна, ирээдүйгээ гутрангуй харж байна уу, өөдрөгөөр харж байна уу гэдгээс ихээхэн хамаарна. “Дайн бидний толгойд эхэлдэг” шиг энх тайван бидний

оюун ухаанд эхэлнэ. Дайныг бий болгосон биологийн тэр төрөл-зүйл энх тайвныг бий болгож бас чадна. Хүн бүр л хариуцлагатай байх хэрэгтэй. (Adams 1989: 120-1; 1997)

Альберт Эйнштейн 1939 оны наймдугаар сарын 2-нд Ерөнхийлөгч Франклин Рузвельтэд бичсэн захидалдаа атомын физик “шинэ маягийн ер бусын хүчин чадалтай бөмбөг” бүтээх “бүрэн бололцоотой” болсон гэж мэдээлсэн (Nathan and Norden, 1968: 295). Энэ захидал АНУ-ын засаг захиргааг эхлээд 6000 доллар гарган Зөвлөхүүдийн Хороо, улмаар олон зуун сая долларын өртөгтэй Манхэттэны төслийг санхүүжүүлж, 6 жилийн дараа дэлхийд анх уран, плутонын бөмбөг хэрэглэхэд хүргэсэн. Түүнээс хойш 60 жил өнгөрлөө. Өнөө үед хүмүүний хүчирхийллийг няцаах чадварыг баталсан шинжлэх ухааны баталгаа хангалттай бий болсон бөгөөд энэ чадварыг системтэй хөгжүүлснээр хүчирхийлэл, аллагагүй нийгэмд шилжих бололцоотой юм. Үүнийг баталж нотолсон, хүч үл хэрэглэх талаар судалсан, 100 орчим докторын ажил 1963 онд АНУ-д гарчээ. Эдгээр судалгаа антропологи (хүн судлал), боловсрол, түүх, хэл шинжлэл, утга зохиол, философи, психологи, улс төр судлал, шашин, социологи, яриан-харилцааны салбаруудад хийгджээ (*Dissertation Abstracts International* 1963-).

Хэрэв үүн дээр бусад оронд хийгдсэн, гадаад оронд болсон эрдэм шинжилгээний хурал дээр тавьсан илтгэл, бичсэн ном, шинжлэх ухаан салбар хоорондын хурал (Kool 1990; 1993), шинэлэг судалгаа, дүгнэлт (Gregg 1966), шинэ сэтгүүл (*International Journal of Nonviolence* 1993-), хүч үл хэрэглэх талынхны үйл ажиллагааны тухай утга зохиолын тойм (McCarthy and Sharp 1997), эх сурвалжийг нэмэх юм бол “энх тайван”, “зөрчлийг тайван замаар шийдвэрлэх” тухай утга зохиол, мэдлэг хэр их болсон нь тодорхой болно. Хүч үл хэрэглэх тухай өнөөгийн мэдлэгийн нөөцийг 1939 оны үеийн атомын физикийн төлөв байдалтай харьцуулж болохуйц болжээ.

Аллага үйлдэхгүй байх боломжийн тухай илт баримтууд

Орчин үеийн социологийг үндэслэгч Эмиль Дюркгэйм (1858-1917) онолын асуудал хөндөгч нийгмийн амьдралын “илт баримтуудад” анхаарлаа хандуулсан байдаг. Энэ үзэл санааг Америкийн нийгмийн психологич Дональд Т. Кампэлл Нордвэст Их сургуулийн улс төр судлалын оюутнуудад хичээл заахдаа, туршилт явуулдаг лабортори дахь зүйлтэй төсөөтэй зүйл болох “нийгмийн туршлагуудыг” ажиглаж чаддаг байх ёстой гэж давтан өгүүлсэн (Paige 1971). Улс төр судлал нь практикаас гарах боловч онолын хөгжилд тус үзүүлдэг (Макиавелли «Хан хүү» зохиолдоо дэвшүүлсэн онолоо Цезарь Боржиагийн харгис ширүүн улс төрийн бодлогоос гаргаж ирсэн шиг). Тэгэхээр хүчирхийлэлгүйн гүүхэн жишээ орчин үеийн хүмүүст хүчирхийлэлгүй нийгмийн боломжийг хүлээн зөвшөөрөхөд маш чухал ач холбогдолтой.

“Хүч үл хэрэглэх явдлын өсөлт” нь улс төрийн бодлого, байгууллага, соёлын янз бүрийн үзэгдэл, түүхэн жишээ баримт, энэ үзэл санаанд үнэнч хүмүүсээр илэрч байна.

Төрийн бодлого. Хүчирхийлэлгүй нийгэм рүү чиглэсэн төрийн бодлогын жишээг цаазаар авах ялыг үгүй хийж, цэрэг армия татан буулгаж, шашны болон бусад шалтгаанаар цэргийн алба хаахаас татгалзах эрхийг иргэддээ олгосон улс орны жишээнээс харж болно.

2000 оны дөрөвдүгээр сарын байдлаар дэлхийн 195 улс орон, газар нутгаас 73 нь аливаа нэг гэмт хэрэг үйлдсэний төлөө цаазаар авдаг ялыг хүчингүй болгожээ.

2-р хүснэгт

Цаазаар авах ялгүй улс орон, газар нутаг (73)

Австрали	Ирланд	Португали
Австри	Испани	Румын
Азербайджан	Итали	Сан-Марино
Англи	Кирибати (БНУ)	Сан-Томэ, Принсип
Ангол	Коста-Рика	Словак
Андорра	Лихтэнштейн	Словени
Балба	Литва	Соломоны арлууд
Бельги	Люксэмбург	Сэйшэлийн арлууд
Болгар	Мавритан	Тувалу
Вануату	Македон	Туркмен
Ватикан	Маршаллын арлууд	Украин
Вэнэсуэль	Микронези	Унгар
Гайти	Мозамбик	Уругвай
Гвиней-Бисау	Молдав	Финланд
Герман	Намиби	Франц
Голланд	Никарагуа	Хорват
Гондурас	Ногоон хошууны арлууд	Чех
Грек	Норвеги	Швед
Гүрж	Өмнөд Африк	Швейцарь
Дани	Палау	Шинэ Зеланд
Доминиканы БНУ	Панам	Эквадор
Жибути	Парагвай	Эстони
Зүүн Тимор	Польш	

Эх сурвалж: Олон улсын Хүний эрхийн байгууллага, 2000 оны дөрөвдүгээр сар

Цаазаар авах ялыг бүрэн үгүй хийх нь шинжлэх ухааны талаасаа ч, төрийн бодлогын талаасаа ч маш их сонирхол татдаг. Эдгээр төр-засаг яагаад, хэзээ, хэрхэн аллага эс үйлдэх шийд гаргав? Яагаад зарим улс орон, соёл, газар нутаг энд бичигдээгүй байна вэ? Ийм шинэ үзэгдэл гарч, тархахад ямар түүхэн үйл явц нөлөөлөв? Эцэст нь, ирээдүйд бүх дэлхийд аллагагүй нийгэм байгуулахад энэ жишээ ямар нөлөө үзүүлэх вэ?

Цаазаар авах ялыг бүр мөсөн үгүй хийсэн орнууд дээр тайван цагт цаазаар авах ялыг үгүй хийж, энэ ялыг дайн болон дайны үеийн онцгой нөхцөл байдалд хэрэглэхээр заасан 14 улс-орныг нэмж болно (Жишээ нь, Аргентин, Босниа-Герцеговин, Бразиль, Израйль, Мексик гэх мэт). Хуулинд нь цаазаар авах ял байдаг боловч энэ ялыг хэрэглээгүй арав гаруй жил болсон орон 23 байна (Албани, Брунэй, Дар-эс-Салам, Конго, Папаугийн Шинэ Гвиней, Сенегал, Шри Ланк, Турк, Баруун Самоа зэрэг). 91 орон цаазаар авах ялыг хэрэглэсээр байна (Хятад, Египет, Энэтхэг, Индонез, Япон, Нигери, Пакистан, Орос, АНУ гэх мэт). АНУ-д цаазаар авах ялыг төрийн эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд хэрэглэдэг. АНУ-ын 50 мужийн Аляск, Хавай, Айова, Мэйн, Массачусетс, Мичиган, Миннэсота, Умард Дакот, Род Айланд, Вэрмонт, Баруун Виржини, Висконсин зэрэг 12 муж болон Колумбын тойрогт цаазаар авах ялыг хэрэглэдэггүй.

Цаазаар авах ялыг үгүй болгохын зэрэгцээ түүнийг дахин сэргээж буй хандлага ч ажиглагддаг. Гэхдээ хүч хэрэглэдэг төр-засгийг аллагагүй нийгэм боломжтой гэсэн итгэлд хүргэж буй цаазаар авах ялыг халах хандлага нь давамгайлж байгаа юм. Нэг иргэнээ алах явдал нь Руссогийн “нийгмийн гэрээ” болон Макс Вэбэрийн тодорхойлсон улс төрийн зайлшгүй нэг хэсэг байх ёсгүй.

Цэрэг армигүй улс-орнуудыг авч үзье. 2001 оны байдлаар Куукын арлууд, Нию, Ватикан зэргийг оролцуулахгүйгээр НҮБ-ийн гишүүн 27 орон цэрэг армигүй байлаа.

3-р хүснэгт

Цэрэг армигүй улс-орнууд (27)

Цэрэг армигүй (19)	Цэрэг армигүй (батлан хамгаалах хэлэлцээтэй) (8)
Вануату	Андорра (Испани, Франц)
Ватикан	Исланд (НАТО болон АНУ)
Гайти	Куукын арлууд (Шинэ Зеланд)
Гренада	Маршаллын арлууд (АНУ)
Доминик	Микронези (АНУ)
Кирибати	Монако (Франц)
Коста-Рика	Ниуэ (Шинэ Зеланд)
Лихтэнштейн	Палау (АНУ)
Мавритан	
Мальдив	
Науру	
Панам	
Самао	
Сан-Марино	
Санта-Лючи	
Сэнт-Винсэнт ба Гренадин	
Сэнт-Китс ба Невис	
Соломоны арлууд	
Тувалу	

Эх сурвалж: Barbey 2001.

Эдгээрээс гадна бусад улс орноос хараат шинжтэй байдаг 18 газар нутаг цэрэггүйжүүлсэн нутаг болж, тэр улсуудын хамгаалалт дор байдаг. Жишээ нь, Аландын арлууд (Финландын), Антарктик ба Мууныг олон улсын гэрээ хэлэлцээгээр хамгаалдаг (Barbey 2001).

Үндэсний ухамсрыг дэмжих, нийгмийн хяналт, батлан хамгаалах шаардлагатай улс орны хувьд цэрэг армигүй байна гэдэг хачин сонсогдож болох юм. Гэхдээ цэрэг армигүй улс орон цөөн, тэдгээр улс орон нь цэрэг армитай хөрш орнууд болон нутаг дээрх цэргийн баазуудаас хамааралтай байдаг ч цэрэг армигүй улс орон байж болоод байдгийг харуулж байгаа юм. Аллага эс үйлддэг улс-үндэстэн гэдэг төсөөлөх аргагүй зүйл биш ээ.

Цэрэг армитай улс оронд шашин болон улс төрийн шалтгаанаар цэргийн алба хаахаас татгалзах эрхийг хүлээн зөвшөөрч байгаа нь аллагагүй нийгэм байгуулах боломжийн бас нэг баталгаа мөн. 1998 оны байдлаар 47 улс орон ямар нэг байдлаар цэргийн алба хааж, аллага үйлдэхээс татгалзсан иргэдийнхээ эрхийг хүлээн зөвшөөрсөн.

4-р хүснэгт

Цэргийн алба хаахаас татгалзах эрхийг хүлээн зөвшөөрсөн улс орон, газар нутаг (47)

Австрали	Молдав
Австри	Норвеги
Азербайджан	Орос
Англи	Өмнөд Африк
АНУ	Парагвай
Бельги	Польш
Бермуд	Португаль
Болгар	Румын
Бразил	Словак
Гайна	Словени
Герман	Суринам
Грек	Узбек
Дани	Украйн
Зимбабвэ	Уругвай
Израиль	Финлянд

Испани	Франц
Итали	Холланд
Канад	Хорват
Кипр (Киприйн грек хэсэг)	Чех
Киргиз	Швед
Латви	Швейцарь
Литва	Эстони
Мальт	Югослави

Эх сурвалж: Horeman and Stolwijk 1998

Цэргийн алба хаахаас татгалзах эрхийг зөвшөөрөх хуулийн үндэслэл аллага хийхээс татгалзах шашин, оюун санаа, философи, ёс зүй, хүмүүнлэг, улс төрийн янз бүрийн шалтгаан дээр тулгуурлаж байна. Дүйцүүлсэн алба хаалгах, хуулийн хариуцлага хүлээх чадварыг нь харгалзан цэргийн албанаас чөлөөлөх гэх мэт арга хэмжээ ч байдаг (Moscos and Chambers 1993). Хамгийн либерал шинжтэй заалтыг ХБНГУ-ын 1949 оны Суурь хуулийн 4-рт оруулж өгчээ: “Өөрийнх нь итгэл үнэмшилд зөрчилдөж байвал хэнийг ч гартаа буу барин цэргийн алба хаахыг албадаж болохгүй” (Kuhlmann and Lippert 1993: 98). Цэрэгт очиж аллага хийхээс татгалзах эрхийг хүлээн зөвшөөрсөн нь цаазлах ялыг устгасан, цэрэг армигүй байх зэрэгтэй адил шинжлэх ухаан, танин мэдэхүйн сонирхол татдаг үзэгдэл мөн.

Нийгэм дэх хүч үл хэрэглэдэг байгууллагууд

Дэлхийн олон газар оронд ирээдүйн аллагагүй нийгэм рүү шилжих шилжилтийн төлөө үйл ажиллагаа явуулж байдаг байгууллагууд бий болжээ. Энэ бүхэн нь хүн төрөлхтөн хүч үл хэрэглэх явдлыг сонгох чадвартайг харуулсан нэг гэрч юм. Дэлхий даяар тархсан энэ бүх байгууллагуудыг нэг дор цуглуулж, аль нэг нийгмийн төлөө ажиллуулж болдогсон бол мөрөөдлийн биш, харин бодит туршлага дээр үндэслэсэн аллагагүй нийгмийг бий болгож болохсон. Хэдийгээр тус бүрдээ асар их түүх

намтартай олон байгууллага байдаг боловч цөөн хэдэн байгууллагын тухай энд авч үзье.

Шашны байгууллагууд. Аллагыг жигшин үздэг итгэл үнэмшил дээр тулгуурласан шашны байгууллагууд дэлхий даяар тархжээ. Дорнодод жайнизмын (Энэтхэгт нэлээд тархсан шашны урсгал. -*Орчуулагч*) шашин, Өрнөдөд квакерчууд (XVII зууны үед Англид үүссэн, дайн, хүчирхийллийг эрс эсэргүүцдэг христийн протестант урсгал. -*Орчуулагч*), Япон дахь Даян дэлхийн Энх тайван, ахан дүүсийн нийгэмлэг, Франц дахь “Буддист тосгон”, Африкийн Саймон Кимбангу сүм хийд, Орос, Канадын “оюун санаагаар тэмцэгчид”, АНУ дахь жүүдийн Энх тайванч Нөхөрлөл гэх зэрэг. 1919 онд байгуулагдсан Эвлэрэл, нэгдлийн төлөөх Олон улсын Нөхөрлөл “хайр энэрэл, үнэн зөвийн хүч чадалд итгэж, шударга нийгмийн төлөө тэмцэх чадвартай, хүч үл хэрэглэх явдлыг амьдралын хэв маяг, хувь хүн, нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн төсөөлөл болгосон бүх хүнийг” нэгтгэж байдаг.

Улс төрийн байгууллагууд. Англид 1955 онд Дэлхийн II дайны ахмад дайчид, Христийн энх тайванч хөдөлгөөнийхөн, мөн Рональд Мэллоун, Жон Ровэрсид гэх зэрэг хүмүүсийн үүсгэн байгуулсан, хүч үл хэрэглэх зарчмыг баримталдаг Английн Ахан дүүсийн Нам хэмээх улс төрийн нам байдаг³. Энэ нам урлаг, спортыг дэмжих маягаар нийгэм, эдийн засгийн шударга ёсны төлөө, аливаа дайны эсрэг үйл ажиллагаа явуулна. Германд Петра Келли өөрийн гучин хамтран зүтгэгчийн хамт 1979 онд байгуулсан Ногоонтны нам⁴ хүч үл хэрэглэх явдлыг өөрийн намын гол баримтлал болгодог. Энэ намын оюун санааны үндэс нь Ганди, Мартин Лютер Кинг нарын нэртэй холбоотой хүч үл хэрэглэх хөдөлгөөнийхөн юм (Kelly 1989). Тоо нь өсөж буй Ногоон намынхан дэлхийн улс төрийн бодлогод тийм ч их нөлөө үзүүлдэггүй боловч сонгуульд оролцдог улс төрийн нам хүч үл хэрэглэх явдлыг тууштай баримталдаг гэсэн утгаараа улс төрийн том үйл явдал юм. Америкийн нийгмийг хүч үл хэрэглэх зам руу тайван замаар шилжүүлэх, АНУ-ын дэлхийд гүйцэтгэх үүрэгт өөрчлөлт оруулах зорилго тавьж, 1996, 2000 онуудын Еөнхийлөг-

чийн сонгуульд оролцож байсан Бранфорд Лайтли АНУ-ын Пацифистуудын намыг 1983 онд байгуулсан⁵. Энэтхэгт Т.К.Н.Уннитан болон бусад хүмүүс Гандигийн зарчим дээр үндэслэсэн бүгдийн сайн сайхны төлөөх нийгмийн хөгжлийн загварыг сурталчилж сонгуульд оролцдог Сарводаягийн хэмээх нам⁶ байдаг. Улс төрд үл оролцох Гандигийн гэрээслэлээс бага зэрэг холдсон шалтгаанаа тэд тайлбарлахдаа “Эрх мэдэл өөрийн мөн чанараар төвийг сахисан шинжтэй, харин авилгач хүмүүсийн гарт орсон үед авилгач шинжтэй болдог” гэсэн. Италийн радикал намын үндэс суурин дээр 1987 онд Ганди, түүний сургаалыг баримтлал болгосон Үндэстэн дамнасан Радикал нам⁷ байгуулагдсан. Энэ намын зорилго нь дэлхий даяар цаазаар авах ялыг устгах, цэргийн алба хаахаас татгалзах эрхийг хүлээн зөвшөөрүүлэх, цэргийн гэмт хэрэгтнүүдийг хариуцлагад татахын тулд олон улсын хэмжээнд үйл ажиллагаагаа өрнүүлэх, НҮБ-д нөлөөлөх явдал юм. Энэ нам үндэсний хэмжээний сонгуульд оролцдоггүй, гишүүд нь хоёр намын харьяалалтай байж болдог. Гишүүн орныхоо иргэн нэг бүрд оногдох үндэсний нийт бүтээгдэхүүний нэг хувьтай тэнцэх татвар авдаг. Энэ нам “Олон улсын хэмжээнд хууль зүйт ёсыг баримталж, хүч үл хэрэглэх нь сайн сайхан ертөнцийг бүтээн бий болгох хамгийн үр дүнтэй арга мөн” гэсэн Гандигийн үгийг уриагаа болгодог.

Эдийн засгийн байгууллагууд. Хүч үл хэрэглэх зарчмыг баримтлан ажилладаг эдийн засгийн байгууллагуудын тоонд дараах байгууллагууд орно: цэргийн үйлдвэрлэлд хөрөнгө оруулалт хийдэггүй капиталист үнэт цаасны сан (Дэлхийн Пакс Сан), Ганди, Кингийн үзэл санааг баримталдаг Ү.Э (Цезарь Чавээ, Долорэс Хэрта болон бусад хүмүүсийн байгуулсан Америкийн фермерүүдийн нэгдэл), хүч үл хэрэглэх буддист зарчим дээр тулгуурласан Шри-Ланк дахь нийтлэгүүдийг бүх талаар хөгжүүлэх хөтөлбөр (А.Т.Арьяаратэгийн толгойлсон “Сарводая Шрамадана Сангамая”). Энэтхэгт Виноба Бхайв (1994), Жаяпракаш Нараян (1978) нарын толгойлсон, итгэлцлийн тухай Гандигийн үзэл санааг баримталдаг “бхудан” (“газрын хишиг”) хэмээх газаргүй тариачдад газар олгох

хөдөлгөөн нь хэдийгээр нэг их амжилт олоогүй боловч хязгаарлагдмал нөөц бололцоог зөрчил тэмцэлгүй хэрхэн эзэмшиж болохыг харуулсан. Гандигийн сан (Лондон), Олон улсын Саводаягийн итгэл (Бангдор), А.Ж.Мюстийн Хүрээлэн (Нью-Йорк) зэрэг зарим нэг буяны сангууд нийгэмд хүч үл хэрэглэх явдлыг дэмждэг.

Боловсролын байгууллагууд. Бүхэл бүтэн Их сургуулийг хүчирхийлэлгүйн зарчим дээр тулгуурлан байгуулж болно гэдгийг анх Гандигийн үзэл санааг баримтлагч Др. Г.Рамачандран (1903-1995) Энэтхэгийн Тамил-Надуд Хөдөөгийн Гандиграм Их сургуулийг байгуулснаараа харуулсан. Энэ Их сургууль ойролцоох 30-аад тосгонд “үйлчилгээ” үзүүлдэг байсан. Энэ Их сургуулийн үйл ажиллагаанд дараах үндсэн зарчмыг баримталдаг: 1) шинжлэх ухааныг тосгоны нийгмийн амьдралын практиктай холбох: улс төр судлалыг тосгоныг удирдах явдалтай, физикийг радио, техник хэрэгслийг засах явдалтай, биологийг худаг цэвэрлэх явдалтай, урлагийг хүүхдийн бүтээлч хөгжилтэй холбох гэхчилэн; 2) төгсөгч нь тодорхой нэг асуудал шийдсэн диплом бичих; 3) тосгоны хүмүүстэй харилцахын тулд тамил хэл, Энэтхэгийн бусад хүмүүстэй харилцахын тулд хинду хэл, дэлхийн хүмүүстэй харилцахын тулд англи хэл гэсэн гурван хэл сурах; 4) цэвэрлэгээ хийх, цэцэрлэгээ янзлах, хоол ундаа бэлдэх гээд Их сургуулийн хотхон доторх бүх ажлыг оюутнууд өөрсдөө биечлэн хийдэг байх.

Рамачандран өөрийн сургуулийн харьяаллын хүрээнд хүмүүнлэг үзэлтэн, профессор Н.Радхакришняяны (1992; 1997) удирдаж байсан Шанти-Сэна (Энх тайвны корпус) хэмээх хүч үл хэрэглэх зарчим баримталдаг цэргийн сургуулийг үндэслэхэд их үүрэг гүйцэтгэсэн юм. Шанти-Сэна 1958-аас 1988 оны хооронд “энх тайвны төлөө ажиллах, хэрэв хэрэгцээ тохиолдвол энэ үйл хэргийн төлөө амь насаа зориулахад бэлэн” гэсэн тангараг өргөсөн 5000 цэрэгжүүлсэн охид, хөвгүүдийг бэлтгэжээ. Шанти-Сэна нь зөрчил мөргөлдөөнийг шийдвэрлэх, аюулгүй байдлыг хангах, байгалийн гай гамшгаас аврах, нийгмийн тусын тулд хамтран үйл ажиллагаа явуулах талаар оюун санаа, бие бялдар,

зохион байгуулах мэдлэг, дадлага туршлага олгодог. Сургалтын үндсэн арга нь хүүхэд асрах, тосгоны иргэдийн эрүүл ахуй, амьдралын нөхцөлийг сайжруулах, уламжлалт соёл урлагийг хадгалах талаар иргэдтэй *хамтран ажиллах* явдал байлаа. 70-аад оны дунд үед хотын зарим Их сургуулийг мөлжлөгийн эх үндэс болж байна хэмээн шүүмжилж байх үед Гандиграмын орчин тойрны тосгод уг Их сургуулийг Хүндэт Их сургууль болгон зэрэглэлийг дээшлүүлэх ёслолд оролцож байв. Шанти-Сэна нь Их сургуулийн хотхоны аюулгүй байдлыг өөрсдөө хангадаг байсан бөгөөд тэнд цагдаагийн хүч огт хэрэг болдоггүй байсан. Тэр ч бүү хэл, Их сургууль дээр Энэтхэгийн Ерөнхий сайд Неру, Индира Ганди болон бусад төрийн зүтгэлтнүүд ч зочлох үед харуул хамгаалалтын үүргийг өөрсдөө гүйцэтгэдэг байжээ.

Сургалтын байгууллагууд. Сүүлийн үед хүчирхийлэлгүй нийгмийн өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэх, “халуун” цэгүүд дэх зөрчлийг шийдвэрлэх, хүн амыг элдэв аюулаас хамгаалах талаар сургалт явуулдаг байгууллагууд олширчээ. Хүн төрөлхтөн хүчирхийллийн аргыг хүчирхийллийн бус аргаар сольж болно гэсэн итгэлийг бий болгоход хувь нэмрээ оруулдаг туршлагатай сургагч нарын эрэлт хэрэгцээ гадаад, дотоодод улам ихсэж байна. Ийм байгууллага мэргэжилтнүүдийг жагсааваас (Веет 1994): Г.Рамачандранын Хүчирхийлэлгүйн сургууль (Н.Радхакришнан), Олон улсын Энх тайвны бригад (Нараян Десай), М.Л.Кингийн нэрэмжит Флоридын Хүчирхийлэлгүйн Хүрээлэн (Бэрнард Лафайти, Чарльз Л.Альфин, Дэвид Жэнсэн), Олон улсын Ахан дүүсийн Эвлэрэл (Хилдегаард Госс-Мэйр, Ричард Дитс), Практик сургалтын Төв (Жорж Лакэй), Олон улсын дайныг эсэргүүцэгчид (Ховард Кларк), Хүчирхийлэлгүйн судалгааны Палестины Төв (Мубарак Авад), Хүчирхийлэлгүйн Олон улсын Төв (Майкл Биар), Энх тайван ба Шударга ёсны Алба (Адольфо Перез Эскювэль), Үйл ажиллагаанд орсон буддистуудын сүлжээ (Ишуа Мозер-Пунсуван), ТРАНСЦЭНД (Ёхан Галтунг). Хүч хэрэглэхгүй өөрийгөө хамгаалах зан чанартай болох, улмаар аллагаас зайлсхийх хүч үл хэрэглэх урлагт шилжихэд Японоос гаралтай айкидогийн сургалт чухал үүрэг

гүйцэтгэдэг. Айкидог үндэслэгч Морихэй Юшиба “Зодох, гэмтэл учруулах, алах зэрэг нь зөвхөн хүн л хийж чадах хамгийн нүгэлт зүйл юм” гэж байсан. Айкидогийн зорилго бол Ертөнцийн амьдрах хүчинтэй эвсэн зохицох явдал. “Айкидо бол хайр энэрлийн тунхаг” (Stevens 1987: 94, 112; Yoder 1983: 28).

Аюулгүй байдлыг хамгаалах байгууллагууд. Нийгмийн аюулгүй байдлыг хүчирхийллийн бус аргаар хамгаалах боломжтойг харуулсан байгууллага, хууль байдаг. Үүнд иргэд нь зэвсэг авч явах эрхгүй (Япон), цагдаа нар ч зэвсэг авч явдаггүй (Англи), шоронгийн хянагч нар зэвсэг агсдаггүй (Финлянд), зэвсэггүй энх тайванч бүс (Филиппины Сито Кантоманёк), Иргэдээ зэвсэг үл хэрэглэн хамгаалах холбоо (Германы Миндэн), цэрэгжүүлсэн бүсэд энхийн үйл ажиллагаа явуулагч байгууллагууд (Мозер-Пунсуван ба Вэбэр 2000; Мэхони ба Эругэн 1997) зэрэг орон, байгууллагууд орно. Мөн энэ бүхэн дээр янз бүрийн засгийн газар, иргэний байгууллагуудаас цөм, биологи, химийн зэвсгийг устгах, зэвсэглэлийг хорогдуулах, дөвтолгооны болон галт зэвсгийг хориглох, минижүүлэхгүй байх талаар явуулж буй санал санаачлага, арга хэмжээг нэмж болно. Ийм байгууллагуудын гоонд цэрэг зэвсгийг хорогдуулах, зөрчлийг шийдвэрлэх зорилготой, Коста-Рикийн Ерөнхийлөгч асан, 1987 оны Нобелийн шагналтан Оскар Ариас Санчэсийн байгуулсан Энх тайван, эвлэрлийн Төв, боол худалдахын эсрэг туршлага дээр үндэслэн байгуулсан Зэвсгийн наймааг устгах хөдөлгөөн, хүмүүнийг “устган алга болгох аюул заналхийлэл дор оршигч төрөл-зүйлийнх” нь хувьд аврах зорилгоор Филиппэнд Рэйнальдо Пачэйко, Хайди Ю.Юрок нарын үндэслэсэн Байгаль дэлхийн төлөө, Зэвсэглэлийн эсрэг Нийгэмлэг орно (Villavincensio-Pauron 1995).

Эрдэм шинжилгээний байгууллагууд. Жин Шарпын байгуулсан Альберт Эйнштейний Хүрээлэн (Массачусетс, Кэмбриж) дэлхийн ардчилал, аюулгүй байдал, шударга ёсны төлөөх судалгааг Өрнөдийн орнуудад явуулж байна. Жаяпракаш (“J.P.”) Нараяны байгуулсан Гандийн нэрэмжит судалгааны Хүрээлэн

(Энэтхэгийн Варанас) хүч үл хэрэглэх талаарх нийгмийн судалгааг Дорнодод явуулдаг. Теодор Л.Хэрманы үндэслэсэн Олон улсын Энх тайвны судалгааны Холбооны Хүч үл хэрэглэх Комисс хүч үл хэрэглэх боловсрол, судалгаа, практикийг олон улсын түвшинд дэмждэг.

Асуудал, бэрхшээлийг шийдвэрлэх байгууллагууд. Хүч үл хэрэглэх зарчим дээр тулгуурлан асуудлыг шийдэхэд өөрийн үйл ажиллагааг чиглүүлдэг байгууллагуудын тоонд Олон улсын Хүний эрхийн байгууллага (хүний эрхийг хамгаалах, цаазаар авах ялыг үгүй хийх талаар), Олон улсын Ногооны хөдөлгөөн (хүрээлэн буй орчныг хамгаалах, цөмийн зэвсгийг устгах талаар), Дайны эсрэг Олон улсын байгууллага (цэргийн алба хаахаас татгалзах эрхийг хамгаалах, дайнд ямар нэг байдлаар бэлтгэх явдлыг эсэргүүцэх), Хил хязгааргүй эмч нарын байгууллагууд (хүчирхийллийн золиос бологсдод эрүүл мэндийн тусламж үзүүлэх) ордог.

Олон нийтийн мэдээлэл, харилцааны хэрэгслүүд. Хүч үл хэрэглэх үзлийн үүднээс бүс нутаг болон олон улсын үйл явдлыг олон нийтийн мэдээлэл, харилцааны хэрэгслээр тайлбарлан таниулах боломжийг сэтгүүлч Колман Маккартигийн явуулж буй үйл ажиллагаа (McCarthy 1994) болон дэлхийн бусад хэсэгт гарч буй янз бүрийн хэвлэн нийтлэх ажил харуулж байна. Эдгээрийн тоонд Английн Пацифист Намын ахан дүүс нарын эрхлэн гаргадаг хэвлэл мэдээлэл, соёл, урлаг, спортын сар тутмын тойм болох *Өдрөөс өдөрт* (Лондон), Бангкогын буддист хэвлэл болох *Энх тайвны үр суулгац*, *Хүч үл хэрэглэх хувьсгалын төлөөх энх тайванч мэдээ* (Лондон) олон улсын сэтгүүл, *Хүчирхийлэлгүй бодит байдал* Францын сар тутмын хэвлэл (Монтаргис), *Хүчирхийлэлгүй үйл ажиллагаа* (Верона) Италийн хэвлэл, *Ногоон хувьсгал* (Олдэнбург) Германы сэтгүүл, Америкийн дараах сэтгүүлүүд *Нөхөрлөл* (Нью-Йорк, Ньюк), *Хүч үл хэрэглэх талаарх идэвхтэн* (Нью-Йорк) багтана. Мөн *Нийгмийн боломжууд* (Австрали, Брисбани), *Ганди Марг* (Шинэ Дели), *Хүч үл хэрэглэх тухай Олон улсын сэтгүүл* (Вашингтон) гэсэн сэтгүүлүүд

нийгмийн янз бүрийн асуудлыг хүчирхийлэлгүйн зарчмын үүднээс харж, ойлгох үзэл санааг нийгэмд түгээн дэлгэрүүлж байна. Хүч үл хэрэглэх ном хэвлэлийг хэвлэн нийтлэх ажлыг лагнан гүйцэтгэдэг “Наваживан” (Энэтхэг, Ахмедабад), “Шинэ нийгмийн хэвлэлийн газар” (Вашингтон, Блайн), “Хүчирхийлэлгүйн цөм” (Франц, Монтаргис), “Орбис ном” (Нью-Йорк, Мэриклло) гэсэн хэвлэлийн газрууд байна.

Соёлын нөөц боломж. Хүчирхийлэлгүйн талаарх соёлын нөөц боломж гэдэг бол аллагагүй нийгэм бүтээхэд чиглэсэн хүчин чармайлт, хүний оюун ухааныг дээдэлсэн оюун санаа, урлагийн бүтээлийг хэлнэ. Ардын дуу («Бид даван гарна»), дуурь (Филип Глассын «Сатьяграха»), роман (Бэрта фон Сютнэрийн «Зэр зэвсгээ хаяцгаа»), яруу найраг (Стив Мэйсоны «Жоннигийн дуу»), уран зураг (Кэт Колвицийн «Суулгах ёстой үрийг цацаж болохгүй»), кино (Ричард Аттэнборохын «Ганди») - энэ бүхнийг тийм бүтээлийн тоонд оруулж болно. 1995 онд Энэтхэгийн Ахмедабадид Малика Сарабхайгийн байгуулсан “Хүчирхийллийн эсрэг урлаг” хэмээх Төв аллагагүй нийгэм байгуулахад чиглэгдсэн урлагийн бүтээлүүдийг дэмжиж, хөгжүүлэх зорилго тавьсан.

Хүч хэрэглээгүй улс төрийн тэмцэл. Хүч хэрэглэлгүй улс төрийн тэмцэл хийх талынхан түүхийн тавцан дээр нэлээд эрт үед гарч ирсэн байдаг боловч XX зууны хоёрдугаар хагаст л үйл ажиллагаа нь илт идэвхжсэн юм. Жин Шарп “Бүр 80-аад он гэхэд ихэнх хүний хувьд хүч хэрэглэхгүй тэмцэл хийх, хүч хэрэглэдэггүй эрх мэдэлтэй байх гэдэг санаанд нь орохгүй зүйл байв. Арваадхан жилийн дотор үүнийг бүх дэлхийн улс төрийн бодлогод нөлөөлөгч маш чухал хүчин зүйл болохыг хүлээн зөвшөөрөх боллоо” (Sharp 1989: 4) гэж байна. Шарпын хэлж буйгаар 1970-1989 оны хооронд дэлхийн дараах газруудад хүч үл хэрэглэсэн тэмцлийн оч бадарсан билээ: Африкт (Алжир, Марокко, Өмнөд Африк, Судан), Азид (Бирм, Хятад, Энэтхэг, Япон, Өмнөд Солонгос, Пакистан, Филиппин, Төвд), Умард ба Өмнөд Америкт (Аргентин, Боливи, Бразили, Чили, Гайти, Мексик,

Никарагуа, Панам, АНУ), Европт (Эстони, Франц, Зүүн ба Баруун Герман, Унгар, Ирланд, Латви, Югослав), Ойрхи Дорнодод (Израйльд эзлэгдсэн Палестинд), Номхон Далайн сав газрын орнуудад (Австрали, Шинэ Каледони) гэх мэт. 1989 оноос эхэлсэн ард түмний тайван жагсаал цуглаан ЗХУ, Зүүн Европын улс орон, Балти хавийн орнууд, Монголд нэг намын дарангуйллыг унагаж, тайван замаар хоёр Германыг нэгтгэн, Өмнөд Африкт арьс өнгөөр ялгаварлах дэглэм нурахад хүргэсэн.

Тайван замаар хийж буй аливаа тэмцэл хүчирхийлэлтэй огт тулгардаггүй гэсэн үг биш, 1988 онд Бирм, 1989 онд Хятадад цус урсгасан хядлага гарч байв. Тэгвэл зарим эрдэмтэд яагаад үүнийг амжилттай болж буй тайван тэмцэл гэж үзэж байна гэвэл энд нийт олныг хоморголон алаагүй, Америк, Франц, Орос, Хятад болон бусад оронд гарч байсан цус урсгасан, харгис ширүүн хувьсгалуудтай харьцуулахад харьцангуй нам тайван үйл явдал байсан гэж үздэг. Энэтхэгийн тусгаар тогтнолын төлөө Гандигийн өрнүүлсэн хөдөлгөөн, АНУ-д хүний тэгш эрхийн төлөө Мартин Лютер Кингийн өрнүүлсэн хөдөлгөөн, Филиппинд гарсан ардчиллын төлөөх ард түмний хүчирхийлэлгүй хөдөлгөөн, цөмийн зэвсгийн эсрэг, хүрээлэн буй орчныг хамгаалах гэх мэт хөдөлгөөнүүд нь хүч үл хэрэглэсэн тэмцлийн боловсрон хөгжиж буй хэлбэрүүд мөн. Хүч үл хэрэглэсэн тэмцлийн шинэ технологи бий болоход эдгээр хөдөлгөөн өөрсдийн туршлагыг нэмэрлэж байдаг. Зарим эрх баригчид ч энх тайван, эрх чөлөө, шударга ёсны төлөө тэмцэж буй иргэдийн эсрэг хүч хэрэглэхээс зайлсхийх боллоо.

Хүчирхийлэлгүй нийгмийн төлөөх энэ ерөнхий урсгал хандлагад аллагагүй нийгмийн тодорхой үзэгдлийн төлөө тэмцэж буй хөдөлгөөнүүд ч нэмэгдэж болно. Цаазаар авах явдлыг устгах, үр хөндөлтийг зогсоох, цэргийн алба хаахаас татгалзах эрхийг хүлээн зөвшөөрүүлэх, цэрэг армигүй болох, хүч үл хэрэглэсэн иргэний хамгаалалт, зөрчлийг шийдвэрлэхдээ хүч үл хэрэглэх аргыг эрэлхийлэх, цөм, хими, биологийн зэвсгийг устгах, бүх төрлийн зэвсэглэл, минижүүлэх явдлыг эсэргүүцэх, аллагыг дэмждэг эдийн засгийн дэмжлэгийг үгүй хийх, хүний эрх, үндэстний цөөнх, уугуул иргэдийг хамгаалах, хүрээлэн буй

орчныг бохирдлоос хамгаалах гэх зэрэг хөдөлгөөнүүд нэмэгддэг.

XX зууны төгсгөл хэрд хүч үл хэрэглэх хөдөлгөөний талынхан жинхэнэ “дэлхий нийтийг” хамарсан мэдээллийн хэрэгслийн ачаар ганц нэгээрээ, үе үе гардаг байдлаасаа гарч илүү ухамсарт, зарчимч, бүтээлч, өргөн олныг хамарсан шинжтэй боллоо. Энд Жин Шарп (1973), Ёхан Галтунг (1992; 1996), Жак Семелин (1993), Майкл Рандл (1994) нарын судалгаа их хувь нэмрээ оруулж байгаа билээ. Даяаршлын эрин үед цус урсгах явдал байсаар байгаа нь хүч үл хэрэглэх хөдөлгөөнийг бүх дэлхий даяар тархаж, улам бүр өсөн нэмэгдэх, энэ тэмцэлдээ шинэ арга хэрэгслийг бодож олон ашиглах, нийгэм төрийн шударга бус байдлыг өөрчлөхийг шаардаж байна (Powers and Vogele 1997; Zunes, Kurtz, and Asher 1999; Ackerman and Du Vall 2000).

Түүхэн үндэслэл

Түүхэн дэх хамгийн харгис ширүүн үед ч зөрчлийг хүчирхийлэлгүй шийдвэрлэж байсан баримт их байдаг. Хэрэв энэ бүх баримтыг нэг дор цуглуулах аваас хүн төрөлхтний хүчирхийлэлгүйн түүхийг гаргаж болно. Одоо ч зурвас харахад энэ түүх ил байдаг.

Хүч үл хэрэглэх хатуу итгэл ялагдашгүй. Энэ итгэл нь мөрдлөг хавчлагыг даван туулж бидний үед хүрч ирсэн юм. Жүүд-христийн 2000 жилийн түүхэнд “Бүү ал” гэсэн VI гэрээслэл (Exod. 20: 13), Уулан дээрх Зөвлөгөө (Matt. 5-7), загалмайд хадагдсан Христийн дүр нь энгийн бүдүүлэг тариачдаас эхлээд язгууртан дээдсийн дунд аллага, хүчирхийллийн эсрэг үзэл санааг үеэс үед, өнөө хэр, хойшид ч бичгийн болон аман хэлбэрээр дамжуулсаар ирсэн, ирэх ч болно (Brook 1968; 1970; 1972; 1990; 1991a; 1991b; 1992). Оросын загалмайтан 7500 хүн (Тэднийг англиар Doukhobors, орсоор Духобор гэдэг. - *Орчуулагч*) 1895 оны зургадугаар сарын 29-нд зохион байгуулалттайгаар гурван газар “зэр зэвсгээ шатаасны” улмаас шахалт хавчлага, мөрдлөгт өртөж, 1899 онд Канад руу дүрвэжээ. Эдгээр хүмүүс энгийн тариачид байсан бөгөөд тэдэнд хожим нь Л.Н.Толстой дэмжлэг үзүүлж байсан (Tarassof 1995: 8-9). Хүчирхийлэлгүйн түүхэн жишээ

буддизм (Horigan 1996; Paige and Gilliat 1991), лал (Banerjee 2000; Crow 1990; Easwaran 1999; Kishtainy 1990; Paige, Satha-Anand 1990; Тауебулла 1959), иудейзм (Schwarzschild n.d.; Polner and Goodman 1994; Wilcock 1994) гээд соёлын бусад уламжлалд ч байдаг.

Москос, Чамбэрс нарын түүхэн харьцуулсан судалгаа орчин үеийн ардчилсан орнууд дахь дайнд оролцохоос татгалзах явдал шашны гэхээсээ илүү үндсэндээ хүмүүнлэг, улс төрийн итгэл үнэмшил дээр тулгуурлах болсныг харуулж байна. Энэ хандлага илүү иргэнлэг шинжтэй болж, шашинд итгэдэг, үл итгэдэг хүмүүс аллага эс үйлдэх хүсэл дээр нэгдэх болжээ (Moscos and Chambers 1993).

Ер нь хүчирхийллийг хэм хэмжээ болгож заншсан улс төрчдөөс хүч үл хэрэглэх явдлыг сонгон авсан сонирхолтой түүхэн жишээнүүд ч байдаг. Пруссын хаан I Фридрих 1713 онд меннонитчүүдийг (1520-иод оны үед Швейцарийн Цюрихт үүссэн төрийн болон цэргийн алба хаахаас татгалздаг протестант шашны урсгалыг баримтлагчид. - *Орчуулагч*) цэргийн албанаас чөлөөлж байсан. II Екатерин (1763), II Александрийн (1875) үеийн Орост ч меннонитчүүдэд ийм эрх олгож байсан (Brock 1972: 230, 234, 436). Ленин 1919 онд Л.Толстойн найз В.Г.Чертковын хүсэлт, большевик Бонч-Бруевичийн зөвлөгөөгөөр толстойчууд болон хүчирхийллийг үзэн ядагч бусад хүмүүсийг Улаан армиас чөлөөлж байсан (Josephson 1985: 162; Coppieters and Zverev 1995). Большевикуудын анхны шийдвэрүүдийн нэг нь цаазаар авах ялыг армид цуцалсан. Хэдийгээр энэ шийд нь цаасан дээр үлдсэн ч гэсэн ирээдүйд бодит зүйл болох боломжийг огт бууруулаагүй. Жэром Д.Франкийн тэмдэглэсэнээр, хэрэв улс төрч нь иргэнхүний төр-засагт захирагдахад бэлэн байгааг анхааралдаа авч байвал түүний зан төлөв өөрчлөгдөх нэг хүчин зүйл болжээ гэсэн үг. Гэхдээ улс төрчид урагш явчихаад байхад дагалдагчид хоцорч болдог тохиолдол байна. Зимринг, Хоукинс нар Өрнөдийн ардчилсан орнууд дахь цаазаар авах явдлыг үгүй хийх асуудлыг судлаад

Ардчилсан орнуудад цаазаар авах ялыг үгүй хийх явдал ямагт хүн амын ихэнхийн зүгээс гардаг

эсэргүүцэлтэй тулгардаг. АНУ-аас бусад Өрнөдийн ардчилсан орнууд цаазаар авах ялыг үгүй хийсэн. Гэхдээ энэ шийдвэрийг гаргах үед ардчилсан зөвшилцөөн хийгээгүй нэг ч орон байхгүй. Энэ шийдвэрт дургүйцэх нийгмийн дургүйцэл удаан хугацаанд байсаар байсан боловч эцэстээ хүчин төгөлдөр болсон юм (1986: xvi).

гэсэн. Хүч үл хэрэглэх бодлого барьсан улс төрчдийн үүрэг чухал боловч осон нэмэгдэж буй олон түмний хөдөлгөөнийг дутуу үнэлж ойт болохгүй (Paige 1977, Burns 1978).

Өөр нэг түүхэн жишээ бол аллага эс хийх баримтлалтай байх нь зовлон гачаалын бусад хэлбэрийг үгүй хийх, амьдралын бусад хэлбэрийг хүндэтгэн үзэж, хамгаалах явдлыг зүй ёсоор дагуулна. Аллага үл хийнэ гэдэг нь бүх юманд тоомжиргүй хандаж, юу ч хийхгүй, идэвхгүй сууна гэсэн үг биш. Жишээ нь, жайнизмын сургаал дахь *акимсан* нь амьтан, шувуу, амьдралын бусад хэлбэрийг өргөн хүрээнд хамгаална гэсэн үг байдаг (Tobias 1991). Энэтхэг дэх Гандийн хөдөлгөөнийхөн оршин буй нийгмийн бүтцийг өөрчлөх явдал хэмээн өөрсдийн зорилгыг тодорхойлохдоо үүний тулд улс төрийн талаар тусгаар тогтнолоо олох төдийгүй нийгмийн доод гарлынхан, цөөнх, эмэгтэйчүүд, ядуучуудын амьдралд нөлөөгөө үзүүлэх эдийн засаг, нийгэм, соёлын өөрчлөлтийг хийх хэрэгтэй гэж үзсэн. АНУ-д өрнүүлсэн М.Л.Кингийн хүч үл хэрэглэх хөдөлгөөн ч гэсэн эрх чөлөө, арьс онгөний тэгш байдлын төлөө тавьсан зорилгодоо хүрмэгц Америкийн нийгмийн бүтцэд шударга ёс тогтоох, дайн, ядуурлын эсрэг тэмцэж эхэлсэн. АНУ-ынх шиг хамгийн харгис төртэй улсад ч гэсэн хүмүүс хүч үл хэрэглэх явдлыг сонгох чадвартай байдгийг түүх харуулж байна. Энэ орны түүхэнд байсан хүч үл хэрэглэж байсан жишээ баримт одоо үед ноёрхож буй хүчирхийллийн уламжлалаас хамаарч улс төр судлалд тодорхойгүй үлджээ. Гэхдээ ийм маргаангүй баримтуудыг судалсан судалгаа цоонгүй байна (Brock 1968; Cooney and Michalowski 1987; Hawkey and Juhnke 1993; Kapur 1992; Kohn 1987; Lynd and Lynd 1995; Association of American Historians 1994; Schlissel 1968; True 1995; Zinn 1990).

АНУ дахь хүч үл хэрэглэх баримтууд. Хүч үл хэрэглэх явдал Америкийн түүхийн эхэн үеэс байсаар ирсэн. Пацифист (Дайн, хүчирхийллийг эсэргүүцэгчид. - *Орчуулагч*) дүрвэгчид, нутгийн уугуул иргэд чухамхүү ийм харилцааг дэмждэг байжээ. Пенсильвани дахь пацифист-квakerчүүд 70 жилийн турш (1682-1756) зэвсэгт цагдаагүй, нутгийн индианчуудтай нөхөрсгөөр харилцаж, найрсаг харилцааны тэмдэг болгож хаалга үүдээ нээлттэй байлгадаг байжээ. Хүч хэрэглэж болзошгүй мэдээ сонсогдмогц хоорондоо зөвлөлдөж асуудлыг шийддэг байв (Brock 1990: 87-91). Хувьсгалаас өмнөх 13 колонийн 12-т нь шашны итгэл үнэмшлээсээ хамаарч цэргийн алба хаахаас татгалзахыг зөвшөөрдөг байжээ. Хамгийн либерал хуультай Род Айландын хуулинд (1673) шашны итгэл үнэмшил нь “хүн алах, зэвсэг хэрэглэх” явдлыг хориглодог эрэгтэйчүүдийг цэргийн албанаас чөлөөлөх, хариуцлага оноохгүй байх заалт байсан: “ийм иргэдийг торгож, эрхийг нь хязгаарлаж, шоронд хорьж болохгүй” (Kohn 1987: 8).

Шинээр бүрэлдсэн үндэстний хууль тогтоомжинд ч аллага эс үйлдэх заалт орсон. 1775 онд Эх газрын Конгресс баталсан анхны хуулиудын нэгэнд шашны пацифист итгэл үнэмшилтэй хүмүүсийн эсрэг хүч хэрэглэхийг хориглосон заалтыг оруулжээ (Kohn 1987: 10, 13). 1789 оны АНУ-ын Үндсэн хуулийн Эрхийн Тунхагт нэмэлт оруулах хэлэлцүүлгийн үеэр Төлөөлөгчдийн танхимын гишүүн Жэймс Мэдисон 2-р Зүйлд хүн алахаас татгалзах эрхийн тухай заалт оруулах санал гаргасан: “Шашны итгэл үнэмшил нь зэвсэг агсахыг хориглодог ямар ч хүнийг цэрэг, цагдаагийн албанд татаж болохгүй” (Kohn 1987: 11). Мэдисоны саналыг Төлөөлөгчдийн танхим сайшаасан боловч Сенатын хурлаас мужуудын цагдаатай байх эрхийг хязгаарлаж болзошгүй заалт хэмээн үзсэний улмаас хүлээн аваагүй.

Америкийн хувьсгалын үед (1775-1783) хоёр талд байлдаж байсан шашин, үндэс угсаа янз бүрийн хүмүүс аллага хийхээс татгалздаг байжээ. Библийн хүмүүжилт англи цэрэг Томас Уатсон аллагыг жигшиж байгаагаа зарлаад хожим нь Массачусэтсийн квakerч болсон байдаг (Brock 1968: 280-81). Бостоныг эхлээд британичууд, дараа нь америкчууд бүслээд байх үед (1774-1776) квakerчүүд хоёр талд байлдаж буй генералууд

болох Вашингтон, Хоу нарыг ятгаж бүслэгдсэн хотын энгийн иргэдэд хүмүүнлэгийн тусламж өгүүлж байжээ (Brook 1968: 193-194). Пацифист үзэл санаа зохих хэмжээний бэрхшээлийг даван туулж нийтийн хүндэтгэл, дэмжлэг авах болсон.

Хүч үл хэрэглэсэн тэмцэл Америкт тусгаар тогтнол өгсөн гэж бодож болно (Conser, et al. 1986). Чарльз К. Уиппл *Хувьсгалт дайны гай гамшиг* (1839) номондоо бичсэнээр “Хэрэв бид зэвсэг бариагүй бол илүү таатай нөхцөл байдалд, илүү хурдан, илүү үр дүнтэйгээр тусгаар тогтнолоо олж авч чадах байсан”. Түүний өгүүлсэнээр дараах аргууд байж болох байв: “Нэгд, шударга биш шаардлагаас хатуу боловч тайван байдлаар татгалзах; Хоёрт, бэрхшээл, хүнд хэцүү байдлынхаа талаар нийтэд дуулгаж, нөхөн төлөөс шаардах; Гуравт, захирахын тулд хэрэглэж буй аливаа хүчирхийлэлд тэвчээртэй хандах” (Whipple 1839: 2). Хүч үл хэрэглэсэн тэмцлийн тухай Уиппийн анализ Ганди, Жин Шарп нарын хожуу үеийн сэтгэлгээнд илрэлээ олсон (1973). Хүч хэрэглээгүй хувьсгалын давуу талын тухай ярих үедээ Уиппл маш бага гарз хохирол амсаж болох байсан тооцоо гаргасан (зэвсэгт тэмцэл хийсэн найман жилийн хугацаанд үрэгдсэн 100000 хүний оронд 1000-аад удирдагч, 10000-аад хүн нас барж болох байсан). Дайны учруулсан эдийн засгийн хохирлыг (цэрэг зэвсэглэлд 300 сая доллар, эдийн засгийн шууд хохирол 135 сая доллар) амсахгүй байсан. Үүнээс гадна үндэстний маань оюун санаа, ёс суртахууны суурь маш өндөр түвшинд байх ёстой байлаа. Мөн Америкийн хувьсгалчид хүчирхийллээс татгалзсан бол боолчлолоос эрт салж, “манай орны уугуул иргэдийг хуурч, хахуульдаж, устгахгүй байх байсан”, цаазаар авах ял гэх мэт “хүчирхийлэл манай төр-засгийн нэг хэсэг болохгүй байх байсан” (10).

Иргэний дайны өмнөх үед ч хүчирхийлэлгүйн жишээ олон байсан. Эх орончид Англи (1812), Мексиктэй (1845) хийсэн дайны үед зовлон гачаалыг үүрч гарахдаа боолчлолыг халах, эмэгтэйчүүдийн эрхийн төлөө тэмцэж байлаа. Тэдний дунд эрэгтэй эмэгтэй, хар цагаан, шүтлэгтэй шүтлэггүй бүх хүн байсан (Cooney and Michalowski 1987: 20-33; Lynd and Lynd 1995: 13-41). Боолчлолыг устгах хөдөлгөөний талынхны хүч хэрэглээгүй тэмцэл Умард мужуудад боолчлолыг устгах хууль гарснаар

амжилт олсон. Өмнөд, “хилийн” мужуудад зарим боол эзэмшигчид Жон Воолман (1720-72) зэрэг квакерчүүдийн үйл ажиллагааг дэмжиж, мөн зарим нь шашин, эдийн засгийн байдлаасаа болж өөрсдийн боолуудыг чөлөөлсөн. Боолчлолыг устгах явдлыг хүч хэрэглэхгүйгээр хэрэгжүүлэх явдал боломжийн зүйл байлаа. Боолчлолыг Англи оронд 1777, боолын худалдааг 1807, боол эзэмшлийг Британийн бүх эзэмшилд 1833 онд тус тус халсан билээ. Америк нь Канадтай адил эх газартай зарим нэг холбоотой байсан бол боолчлолыг тайван замаар устгаж чадах байсан.

Иргэний дайны үед (1861-1865) цэргээс зайлсхийсэн хүмүүсийг шоронд хорьж, зовоон цаазалж байсныг хориглосон цэргийн албанаас татгалзах эрхийн тухай заалтыг Конфедераци (1862) болон Холбооны (1864) хуулийн төсөлд оруулсан. Хэдийгээр энэ хуулийг чанд мөрдөж байгаагүй боловч Ерөнхийлөгч Авраам Линкольн, түүний Цэргийн Яамны сайд Эдвин Стэнтон, Конфедерацийн Цэргийн хэрэг эрхэлсэн дарга Жон А.Кэмпэл нар цэргээс чөлөөлөгдөх хүсэлтийг нааштай авч үздэг байжээ (Moskos and Chambers 1993: 30-1). Дайны явцад төр-засаг байнга солигдож байх үед Теннесси мужид байсан “Христийн дагалдагчид” өөрсдийгөө цэргийн албанаас чөлөөлүүлэх хүсэлтийг эхлээд Конфедерацийн ерөнхийлөгч Жэффферсон Дэвис, дараа нь Холбооны цэргийн захирагч Эндрю Жонсон нарт тавьж аль алинаар нь зөвшөөрүүлж байсан байдаг (Brock 1968: 842-3). Иргэний дайны явцад ахан дүүс нэгнийхээ цусыг урсгах явцад аллагад дургүйцэх дургүйцэл хоёр талд ямар нэг хэмжээгээр өссөөр байлаа.

Аллага эс үйлдэх жишээ баримт ХХ зууны аж үйлдвэржүүлэлт, империализм, дэлхийн дайны үеүдэд ч байсан. Хэдийгээр ажил олгогч, цагдаа, төр, ажилчдын өөрсдийнх нь зүгээс ч хүчирхийллийн тодорхой элементүүд гарсаар байсан боловч ажилчдын хөдөлмөрийн нөхцөлөө сайжруулах тэмцэл нь үндсэндээ хүч үл хэрэглэх замаар явж байв. Ажилчдын зэвсэгт бослоготой огтхон ч адилгүй байлаа. Эмэгтэйчүүдийн эрхийн төлөө хөдөлгөөн ч хүч үл хэрэглэх байдлаар явагдаж байв. 1916 онд анхны эмэгтэй гишүүн Конгресст сонгогдсон. Төлөөлөгчдийн танхимд Бүгд Найрамдах намыг төлөөлж Монтанагаас

Жиэнит Ранкин суух болжээ (Josephson 1974). Тэрээр 1917 онд намынхаа 49 нөхөд⁸, 6 сенаторын⁹ хамт АНУ Дэлхийн I дайнд орохын эсрэг санал өгөв. Тэрээр 1940 онд дахин сонгогдсон. Тэгээд 1941 онд АНУ-ыг Дэлхийн II дайнд орохын эсрэг ганцаар санал өгсөн юм. Хожим нь тэр 88 настай байхдаа Вьетнамын дайныг эсэргүүцэж, 5000 эмэгтэйчүүдийг удирдан Вашингтон руу тайван жагсаал хийсэн билээ.

Дэлхийн I дайны үед цэрэгт татагдсан 4000 америкчууд аллага хийхээс татгалзаж байсан. Тэдгээрээс 1300 нь биеийн хүч, голчлон эмнэлгийн алба, 1500 нь хөдөө аж ахуй, 940 нь сургуулилтын бааз, харин 450 “үл эвлэрэгчид” цэргийн шүүхээр орж, шоронгуудад хоригдсон. Тэдний 17 нь шоронд ноёрхож байсан зэрлэг харилцаа, мөн өвчний улмаас нас барсан юм (Moscos and Chambers 1993: 34-35; Kohn 1987: 42; Lynd and Lynd 1995: 91-117; Schlissel 1968: 128-175).

Дэлхийн II дайны үеийн (1940-1947) цэрэг татлагаар 72354 хүн цэргийн алба хаахаас татгалзсан байдаг. 25000 нь ар галд янз бүрийн үүрэг гүйцэтгэсэн, 213 шашны янз бүрийн бүлгийн 11996 эрчүүд 151 иргэний лагерьт (Г хавсралт) ажиллахыг зөвшөөрсөн, 6086 нь цэрэгтэй холбоотой аливаа үүрэг гүйцэтгэхээс татгалзсаны улмаас шоронд орсон. Шоронд хоригдогсдын 3\4 нь Жэхованы гэрчүүд (Jehovan's Witness – 1872 онд АНУ-д Чарльз Тэйз Рассэлийн байгуулсан шашны бүлэг. Христ дахин ирнэ гэдэгт гүн итгэдэг, дэлхийн ажил хэрэг ялангуяа цэрэгтэй холбоотой хэрэг явдалд огт оролцдоггүй. - *Орчуулагч*) хэмээх шашны бүлгийн гишүүд байв (Anderson 1994: 1-2; Moscos and Chambers 1993: 37-8; Cooney and Michalowski 1987: 94-5; Gara and Gara 1999).

Хүйтэн дайны үед (1945-1953) хүч үл хэрэглэх тэмцэл Америкийн нийгэмд дахин сэргэсэн. Энэ үед хохирогсдынхоо гоогоор Иргэний дайн, Дэлхийн I, II дайны дараа орох Вьетнам (1964-75), Солонгосын дайн (1950-53) боллоо. ЗХУ, АНУ хоёр бие биедээ сөрөн зогсож байсан хүйтэн дайны үед дэлхийн хэмжээгээр хувьсгал, хувьсгалын эсрэг тэмцэл, геополитикийн тэмцэлд 20 сая хүн үрэгдсэн. Солонгосын дайнд 22500 америкчууд аллага хийхээс татгалзсан. Вьетнамын дайны үед нийтээр дайнд дургүйцэж байсан тул маш олон хүн шашны бус

шалтгаанаар аллагыг эсэргүүцэж байлаа (Moscos and Chambers 1993: 39-43). 1972 онд цэргийн алба хаахаас “татгалзагчдын” тоо цэрэгт татагдсан хүмүүсийн тооноос давав. Зарлан дуудах авсан хүмүүс бүртгүүлэхээс татгалзаж, зарим нь улс орноо орхин, зарим нь шоронд орж байв. Бусад нь хэзээ нэг цагт өөрийн оронд цэрэгт татагдахаас зугтан АНУ-д ирсэн хүмүүсийн урсгалыг эсрэг зүгт эргүүлэв. Цэргийн “нэгжүүд” дээр биш фронтын шугам дээр эмнэлгүүдэд ажиллахыг зөвшөөрсөн аллагыг эсэргүүцэгчид Вьетнамын дайны яргаллын гэрч болж, өөрсдийн итгэл үнэмшилд улам бүр бат итгэх бөлсөн (Gioglio 1989).

Хүйтэн дайны дараа Персийн булангийн дайны үед аллагыг эсэргүүцэх эсэргүүцэл дахин сэргэсэн (1991). Энэ удаа зарлан дуудахаас татгалзах биш, зарлан дуудах ч байгаагүй, харин цэргийнхэн аллага хийхээс татгалзсан. Аллага хийхээс татгалзсан тэнгисийн 50 явган цэргийг шүүхэд өгч, шоронд хийжээ (Moscos and Chambers 1993: 44).

Америкийн түүхэн дэх хүч үл хэрэглэх тэмцэл нь цаазаар авах ялыг үгүй хийхийн төлөө тэмцлээр илэрч байлаа. Бүр колоничлолын үед гэмт хэргийн тоо багассан учир Мичиган мужид төр-улсын эсрэг гэмт хэргээс бусад гэмт хэрэгт цаазаар авах ял өгөхөө больсон (1846). Дараахан нь Род-Айланд (1852), Висконсин мужуудад (1853) цаазаар авах ялыг бүр мөсөн үгүй хийжээ. Одоо 50 мужаас 12 муж, Колумбын тойрогт тайван цагт хамт олноороо, дайны үед хувь хувиараа аллага хийхээс татгалзаж болох хуулийн заалттай Гэхдээ одоо улсын хэмжээгээр иргэдээ алах явдал нь АНУ-ын Үндсэн хуулинд зөрчилдөж байна гэдгийг Дээд шүүхэд итгүүлэх шаардлага байна (Zimring and Hawkins 1986).

АНУ дахь хүч үл хэрэглэх хөдөлгөөний өөр жишээ ч бий. Цөмийн зэвсгийг устгахын төлөө тэмцэл (“Сэлмийг хадуур болгох” хөдөлгөөн), ядууралгүй нийгмийн төлөө хөдөлгөөн (католик шашинтан ажилчдын хөдөлгөөн), эрэгтэйчүүдийн дарлалыг эсэргүүцэх хөдөлгөөн (эмэгтэйчүүдийн хөдөлгөөн), эрх чөлөөтэй, шударга нийгэм дэх бүх арьстны тэгш байдалын төлөө хөдөлгөөн (хүчирхийлэлгүй нийгмийн төлөөх М.Л.Кингийн хөдөлгөөн) гэх мэт. Ганди 1936 онд африк гаралтай америкчуудын удирдагч нартай уулзаж байх үед хүч үл хэрэглэх тухай

түүний сургаал нь “хар арьст америкчуудын оюун санаатай” холбоотой юм шиг санагддаг, иймд түүний сургаалыг хүлээн авахад бэлэн байна гэж байсан. Ганди хариуд нь “дэлхий ертөнц хүч үл хэрэглэх уриаг Америкийн хар арьстнуудын дуу хоолойгоор дамжуулан сонсож болох юм” гэсэн (Kapur 1992: 89-90). Америк дахь энэ бүх хөдөлгөөн, үзэл санаа аллагаас татгалзах дэлхийн түүхийн нэг хэсэг болж байна.

Хэдийгээр хүчирхийлэл давамгайлсан улс төрийн уламжлал АНУ-д тод харагддаг боловч хүч үл хэрэглэх үндсийг Америк нь колони байсан үеэс өнөө үе хүртэл амьдралыг дээдэлж байсан тэр ёс зүйгээс харж болно. Хүч үл хэрэглэх явдал нь дайнд оролцохоос татгалзах, үр хөндөлт, цаазаар авах ялыг эсэргүүцэх, зэвсэглэлийг хязгаарлах, цэрэг дайны бодлогыг эсэргүүцэх, эдийн засаг, угсаатан, эмэгтэйчүүдийн эрх, соёл, шашин, урлаг, утга зохиолын асуудал дээр хүч үл хэрэглэх байдлаар харагдаж байна (True 1995). Түүхэнд байсан хүч үл хэрэглэх энэ жишээнүүд хүчирхийлэл дээр тулгуурлаагүй эх оронч үзэл, “хүчирхийлэл дээр тулгуурлаагүй үндэсний үзлийн үндэс болж болох юм”. Кэльт хэлтнүүдийн энх тайванч улс төрийн нам Плайд Кимриг үндэслэгч Жвайнфор Эванс өөрийн эх орон нэгтнүүдийг чухам үүнд л уриалж байсан билээ (Evans 1972). Ийм эх оронч үзлийн сүлд дуу нь “Америкийн сайхан орон” (“America the Beautiful”), жагсаалын дуу нь “Бид ялна” (“We Shall Overcome”), залбирал нь “Бурхан хүчирхийлэлгүй Америк, хүчирхийлэлгүй дэлхий ертөнцийг ивээг” байж болох юм.

Хүч үл хэрэглэгсэд. Эцсийн эцэст хүч үл хэрэглэх үндсийг хүн төрөлдхтний түүхээс эрэн хайх хэрэгтэй. Эрэгтэй эмэгтэйчүүд, ганц нэгээрээ болон олуулаа, нэрд гарсан болон олонд танигдаагүй, манай үеийнхэн болон урьд үеийнхэн хүчирхийлэлгүйн талд зогсож, нийгмийг хүч үл хэрэглэн өөрчлөх эрмэлзэлтэй буйгаа илэрхийлж байна. Нэг хэсгийн чадсан зүйлийг нөгөө хэсэг нь бас чадаж таарна.

Париж дахь орчин үеийн урлагийн музейн орох хаалган дээр орчин үеийн цахилгааны хэрэглээг бий болгоход хувь нэмрээ оруулсан эртний Грекийн философичдоос аваад өнөө үеийн

зохион бүтээгч, эрдэмтдийн зургийг зурсан Раул Дюфайгийн бүтээл байдаг. Хүчирхийлэлгүйн онол, практикт хувь нэмрээ оруулсан хүмүүсийн ийм өргөн хүрээт зураглалыг улс төр судлалаар эхлэн хичээллэж буй хүмүүст ч харуулж болно. “Орчин үеийн энхийн хөдөлгөөний удирдагчдын намтарчилсан толь бичигт” дэлхийн түүхэн дэх хүч үл хэрэглэх хөдөлгөөний тухай (Josephson 1985) ямар нэг хэмжээгээр харуулдаг. Энэ номонд 1800-1980 оны хооронд амьдарч байсан 39 орны 717 хүний намтар багтжээ. 1134 хуудас энэ номноос хүчирхийлэлгүй ертөнцийг бий болгох арга, механизмын тухай мэдэж болно. Зарим нь хүч үл хэрэглэх явдлыг хэсэг хугацаанд баримталж байсан бол зарим нь энэ зарчмыг насан туршийн үйл хэрэг болгосон байдаг. Ийм судалгааг газар зүй, түүх, соёл, орчин үеийн шаардлагын үүднээс өргөтгөн авч үзэх нь хүч үл хэрэглэх талынхны тууштай, эрэлхэг өв уламжлалыг бидэнд нээж өгөхсөн. Үүнийг өнөөгийн дэлхий ертөнц шаардаж байна.

Хүч үл хэрэглэх талынхны намтар түүх орон зай, цаг хугацаанаас үл хамааран өнөө хэр цуурайтсаар байна. Эртний дэлхий дахины үед, Нубияд төрсөн, Египетийн фараон Шабака (МТӨ 760-695) цаазаар авах ялыг устгаж байжээ (Bennett 1988: 11). Энэтхэгийн буддист хаан Ашока, Калинингаг эзэлснийхээ дараа дайн хийж, хүмүүсийг алах явдлыг хориглосон (МТӨ 262 он). Энэ дайнд 100000 хүн үрэгдэж, 150000 хүн цөлөгдөж, гэм зэмгүй тоо томшгүй олон хүн алагдаж, зовж зүдэрсэн гэдэг (Chowdhury 1997: 52). Будда, Махавира, Ийсус, Мухамэд, Жорж Фокс, Нанак тэрчлэн өөр бусад шашны зүтгэлтэн олон хүний энх тайванч, хүч үл хэрэглэх тухай сургаал нь олон үеийн турш үлгэрлэн дуурайх жишээ болж байжээ. Хүчирхийллээс хүч үл хэрэглэх талд шилжин ирснээр асар их өөрчлөлтүүд гарч байв. Цэргүүд энх тайвны талынхан болж байсан (Crozier 1938; Tendulkar 1967; Khan 1997; Boubalt, Gauchard, and Muller 1986; Roussel 1997). Хувьсгалчид аллагыг буруушааж байв (Narayan 1975; Bendana 1998). Эрчүүд армид алба хаахаас татгалзаж эхэлсэн (Moskos and Chambers 1993). Шинэ Зеландын хүмүүнлэг үзэлтэн Арчибалд Бакстэр Дэлхийн I дайны үед цэрэгт явахаас татгалзаж, тамлал гэсгээлийг ер бусын эрэлхгээр эсэргүүцэж байв (Baxter

2000). Библийн хүмүүжилтэй Австри тариачин Франц Жагэрстатэг Гитлерийн талд байлдахаас татгалзсаны улмаас толгойг нь аван цаазалжээ (Zahn 1964). Жүүдүүдийг Гитлерчүүдийн хоморголон устгах явдлаас аврахын тулд хүмүүс амь насаараа дэнчин тавьж байв (Fogelman 1994; Hallie 1979). Зарим хүн дайн хийж буй орчин үеийн цэрэгжсэн төрийг ёс суртахуун, материалын талаар дэмжихээс татгалзаж байхад (Everett 1989), нөгөө хэсэг нь үй олноор устгах зэвсгийг үгүй хийхийн төлөө тэмцэж байна (Norman 1989; Polner and O'Grady 1997).

Сая сая хүн, энэ жижигхэн, туранхай энэтхэг хүн Мохандас Гандигийн хүч үл хэрэглэх сургаалыг даган мөрдөж болжээ. Афганы нэлээд “харгис соёлын” уламжлалтай патанчууд хүч үл хэрэглэхийг номлогч лалын зүтгэлтэн Адул Кафар Ханы сургаалыг дагалдаж байна (Banerjee 2000; Easwaran 1999). Гандигийн сургаалыг баримтлагч, боловсролын салбарын томоохон зүтгэлтэн др. Г.Рамачандрагийн тэмдэглэснээр “Хүчирхийлэлгүйн талд зогсож буй нэрд гараагүй эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс нэрд гарсан хүмүүсээсээ илүү их ач тус хүргэдэг” (Ramachandran 1983). АНУ-д Гандигийн сургаалыг баримтлагч, африк гаралтай Их сургуулийн хэсэг оюутан др. Мартин Лютэр Кингийг санагдуулам хүнээр толгойлуулан иргэний тэгш эрхийн төлөө тэмцэж байна (Halberstam 1998). Хүч үл хэрэглэх талыг баримтлагч Адин Бэллоу, Хэнри Дэвид Торэау нар Толстойд (Christian 1978: 588), Толстой Гандид, Ганди Кингэд, тэд бүгдээрээ Германы Ногоонтны намыг үндэслэгч Пэтэр Кэлли (Kelly 1989) болон бусад хүмүүст нөлөөлсөн. 1997, 1998 онуудад НҮБ-ын Их сургуулийн Олон улсын Удирдлагын Академиас Иорданы Амманд зохион байгуулсан анхны хоёр удаагийн сургалтанд оролцсон 60 орны 200 гаруй залуу удирдагчид Гандиг дэлхийн хамгийн хүндэтгэл хүлээх удирдагч гэж үзсэн байдаг. 1945 оны колонийн систем задрах үеэс тусгаар тогтнолынхоо төлөө тэмцэж байсан бусад олон удирдагчид ч мөн ингэж үзэж байсан.

Өнөөдөр ч гэсэн хүч үл хэрэглэх хөдөлгөөний удирдах зүтгэлтнүүд дэлхий даяар төрөн гарсаар байна. Камбожийн Маха Чосананда, Солонгосын Хам Сук Хон, Нигерийн Кэн Саровива, Шри-Ланкийн А.Т.Аряаратэ, Тайландын Сулак Сиварак-

са, Францын Ланзо дэ Васто, генерал Жак дэ Болларди, Английн Рональд Мэлоун, Италийн Алдо Капитини, Энэтхэгийн Н.Радхакришнан, Бразилийн Дом Хэлдэр Камара, АНУ-ын А.Ж.Мустэ гэх мэт. Тухайн үед Гандиг зохих ёсоор үнэлээгүй ч гэсэн хүч үл хэрэглэх хөдөлгөөний орчин үеийн удирдагчдаас энх тайвны Нобелийн шагналыг олон хүн одоо авч эхэлж байна: Өмнөд Африкийн Альбэрт Ж.Лүтүли, Дэсмонд Түгү, Умард Ирландын Майрид Корриган Магуэр, Аргентины Адольф Перез Эскүвэл, Бирмийн Аюн Сан Су Кюй, Төвдийн Далай лам гэх мэт.

Нийгмийн янз бүрийн асуудал дээр хүчирхийллийн эсрэг хүч хэрэглээгүй тэмцэл явуулж буй эмэгтэйчүүд олон байна: Австрийн Бэрта фон Сатнэр, Балигийн Жэдон Бэгос Ока, Энэтхэгийн Мэда Паткар, АНУ-ын Дорофу Дэй, Барбара Дэминг, Жн Тумэр (Stanfield 1993: 49) гэх мэт. Дэлхийн II дайны үед 1704 англи эмэгтэй дайчилгаанд хамрагдахаас татгалзаж, 214 нь ар талд ажиллах аваас дайныг дэмжсэн хэрэг болно гэж үзсэн учраас шоронд хоригдсон байна (Harriss-Jenkins 1993: 77). Эмэгтэйчүүд дайн (Буэнос-Айрэсийн “Плазо дэ Майогийн ээжүүд”), арьс өнгө, үндэс угсаагаар ялгаварласан гэмт хэрэг (Сэрбийн “Харанхуйд буй эмэгтэйчүүд”), цөмийн дайн (Английн Грэнэмд Энх тайвны төлөөх эмэгтэйчүүдийн бүх нийтийн лагерь), хүрээлэн буй орчныг бохирдуулах (Энэтхэгийн Чипко дахь “Ой модоо энхрийлье”) болон өөр бусад элдэв шударга бус зүйлийн эсрэг байгууллагуудад нэгджээ (McAllister 1982, 1988; Morgan 1984; Foster 1989). Жоан В.Бондурант (1969), Элиза Боулдин (1980; 1992), Бэрэнис А.Каррол (1998) зэрэг эрдэмтэд хүчирхийлэлгүй нийгмийн тухай мэдлэгийг түгээн дэлгэрүүлэхэд их үүрэг гүйцэтгэж байна.

Хүч үл хэрэглэхийн төлөө тэмцэлд хамтран зүтгэгчид нийгмийг өөрчлөн байгуулах энэ чухал үйл хэрэгт гэр бүлээрээ, хосоороо гэх мэтчилэн нэг нэгэндээ дэмжлэг үзүүлсээр ирэв: Кастурба болон Мохандас Ганди, Крэта Скот болон Мартин Лютер Кинг, Долорэс Хуэрта болон Цезарь Шавээ, Дорофи Дэй болон Пэт Морин, Франсис Мэй Уитэрспун болон Чарльс Рэйхт, Элизабет МакАлистер болон Флип Бэрриган гэх мэт. Иймэрхүү хүмүүсийн хүч хэрэглээгүй, ардчилсан хөдөлгөөнд оруулсан хувь

нэмрийг үнэлж баршгүй. 1986 онд Филиппинд дарангуйлагч дэглэм, төрийн цуст эргэлтийн эсрэг эрэгтэй, эмэгтэй санваартнууд, энгийн иргэд өөрсдийн хүчин чармайлтыг нэгтгэн тэмцэж байлаа (Santiago, A.S. 1995). Хүн төрөлхтний хүчирхийлэлгүйн түүх нь бүх нийтийн эрх ашгийг хангасан шударга, аллагагүй нийгэм байгуулах боломжтой гэсэн итгэлийг бидэнд өгч байна.

Аллагагүй нийгэм байгуулах боломж

Аллагагүй нийгэм байгуулах боломж нь хүн төрөлхтний бүтээлч чанар, туршлага дээр үндэслэдэг. Бидний ихэнх маань хүн алж байгаагүй, алах ч үгүй. Хүнд алах чадвар байдаг ч энэ нь түүний мөн чанар биш. Шашны маш олон номлол сургаал “Бүү ал”, амьдралыг хайрлаж бай хэмээн сургадаг. Хүмүүс энэ сургаалыг оюун ухаан, зүрх сэтгэлээрээ даган мөрдөх чадвартай, маш харгис ширүүн нөхцөлд ч даган мөрддөг гэдгээ харуулсан. Гэхдээ аллага гарсаар байгаа энэ үед шинжлэх ухаан уг үзэгдлийн шалтгааныг тайлбарлаж, шалтгааныг зайлуулах арга замыг эрэн хайж, хүн-нийгмийг аллагаас чөлөөлөхөд үнэлж баршгүй хувь нэмэр оруулах болно.

Аллагагүй нийгмийн дууриал болсон эх дүр манай дэлхий дээр урьд өмнө байсан, одоо ч байсаар байна. Тэгэхээр энэ бол хүний бүтээлчээр төсөөлөх чадварын үр дүн биш юм. Хүн төрөлхтөн түүхэн туршлагаасаа хүч үл хэрэглэх зарчим дээр тулгуурласан оюун санаа, улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын байгууллага, үйл ажиллагааг олж харж болно. Зэр зэвсэг, цэрэггүй, цаазаар авах ял байдаггүй нийгэм байсаар байна. Хүн төрөлхтний айван тайван аж төрөх ёсонд харшилдаг асуудлуудыг шийдвэрлэх зорилт тавьсан байгууллага, хөдөлгөөнүүд ч байна. Түүхэн туршлага маань бидэнд нийгмийг тайвнаар өөрчлөх одоогийн хийгээд ирээдүйн зорилтын талаар мэдлэг өгч байна. Хүч үл хэрэглэхийн төлөө олон эрэлхэг тэмцэгчид үнэлж баршгүй хувь нэмэр оруулсаар ирлээ.

Хэрэв хүмүүн нь түүхэнд аль хэдийнээс оршоор ирсэн хүчирхийлэлгүй нийгмийн тодорхой элементүүдийг бүтээлчээр боловсруулан баяжуулж, зохицуулах зорилго тавиваас аллагагүй

нийгэм нь өнөөдөр ч гэсэн хүрч болох зүйл билээ. Боломж байгааг хүлээн зөвшөөрч байгаа нь тийм нийгмийг баталчихаж байгаа хэрэг биш. Харин ийм нийгэм боломжгүй хэмээх бат тогтсон ойлголтыг эргэлзээнд оруулж, хүн төрөлхтөн хүчирхийлэлгүй нийгэм байгуулж болно гэсэн итгэлийг ихэсгэж байгаа юм.

III бүлэг

АСУУДАЛ УЛС ТӨР СУДЛАЛД ХАМААРАХ НЬ

Хүч үл хэрэглэх нь зөвхөн шашны асуудал биш.
Хүч үл хэрэглэх нь зөвхөн нийгэмшлийн асуудал биш.
Хүч үл хэрэглэх нь эрх мэдлийг хэрхэн ашиглах тухай
шинжлэх ухаан юм.

Г.Рамачандран

Аллагагүй нийгмийн мөн чанар, ач холбогдлыг ойлгох чадвар нь улс төрийн шинжлэх ухааны хувьд ямар хамааралтай вэ? Хүч үл хэрэглэх боломжийн тухай сэдэв нь хүчирхийлэл бол хүний мөн чанар гэсэн баримтлалыг халж байгаа юм бол улс төр судлал нь юу хийдэг шинжлэх ухаан болж таарах вэ? Бид ямар үнэт зүйлийг баримталж ажиллах вэ? Ямар баримтыг эрэн хайх юм бэ? Тайлбарлалтын болон урьдчилан харсан ямар онолыг бид судлах юм бэ? Бий болсон мэдлэгийг хэрхэн ашиглах юм бэ? Өөрийгөө болон бусдыг хэрхэн сургах вэ? Ямар байгууламжийг бүтээх юм болж байна вэ? Бүх дэлхий даяар хүчирхийлэлгүй нийгэм байгуулах мэдлэгийг нээж, бүтээж, ашиглахдаа бусадтай хэрхэн харилцах вэ?

Аллагагүй нийгэм байгуулах боломж нь хүчирхийлэлгүйн тухай улс төрийн шинжлэх ухааныг бий болгох бүтээлч аргад дэвшил гаргаж буй мэт санагдаж байна. Энэ нь хүчирхийлэл (аллага) улс төрийн онол, практикийн хувьд зайлшгүй гэсэн Вэбэрийн баримтлалыг эргэлзээнд оруулав. Хүч үл хэрэглэх ёс суртахуун нь ийм баримтлалтай огт нийцдэггүй. Аллагагүй нийгэм байгуулах бололцоо нь урьд нь огт санахын ч аргагүй байсан зүйлийг нэлээд боломжийн зүйл болгож байна.

Хүч үл хэрэглэх тухай улс төрийн шинжилгээний логик

Хүчирхийлэлгүй нийгмийн тухай сэтгэлгээ нь улс төрийн задлан шинжилгээний дараах дөрвөн хэсэг бүхий логикийг шаардаж байна: бид аллага хийж буй шалтгаан; аллага хийхгүй байгаа шалтгаан; аллагаас хүч үл хэрэглэх явдал руу шилжиж буй шалтгаан; хүчирхийллээс бүрэн чөлөөтэй нийгмийн шинж зэргийг зайлшгүй мэдэх хэрэгтэй. Хүчирхийлэлгүй улс төр судлал нь хүчирхийллийг хүлээн зөвшөөрдөг ухаануудаас илүүгээр аллагыг ойлгохыг хичээж байдаг сонин зүй тогтолтой. Энэ нь хүчирхийллийн арга хэрэгслийг хүч үл хэрэглэх хэрэгслээр солих шаардлагатай нь холбоотой байдаг. Аллага нь хувь хүн, хамт олон зорилгодоо хүрэх зайлшгүй хэрэгсэл болсон үед түүнийг ойлгож, түүнээс татгалзах шаардлага байхгүй. Эцсийн эцэст “би/бид чамайг ална” гэдэгт бүх юм очдог эргэлзээ төрөм утга байдаг л даа. Үүнээс татгалзах юм бол хэвийн оршиж, амьдралаа үргэлжлүүлэхийн тулд аллагын шалтгааныг ойлгож, үгүй хийх нь зайлшгүй гэдэг нь ил болно.

Хүч эс хэрэглэх явдлыг задлан шинжлэхэд шалтгаант холбооны үзэл маш чухал. Хүн нэгнээ алахаас эхлээд хоморголон устгалт, атомын бөмбөгийн дэлбэрэлт гээд энэ бүх аллагын хоорондын холбоо, нарийн ээдрээт байдал, шалтгаан, үр дагаврыг ойлгох хэрэгтэй. Аллага хийсэн тохиолдол бүрээс тайлбар шаардах хэрэгтэй. Хэн хэнийг, хэзээ, хаана, яагаад алах болов, юу үүнд хүргэв, хувь хүн, нийгэмд ямар үр дагавар учруулав гэх мэтчилэн. Мэдээжээр логик хураангуй шинжилгээ, тайлбар гаргахын тулд иймэрхүү аллагуудын ямар нэг зүй тогтлыг гаргаж ирэх шаардлага тулгардаг.

Үүний нэгэн адил хүч үл хэрэглэх болсон шалтгааныг ч ойлгох зайлшгүй шаардлагатай. Хүмүүс яагаад аллага үйлдэхгүй байна вэ? Хүч үл хэрэглэх үзэл санаа ямар амьдралаас гарч ирэв? Хүмүүс яагаад хүч үл хэрэглэх зарчим дээр тулгуурласан амьдралыг сонгон авдаг вэ? Түүхэн дэх зарим хүн бусдын элэг доог болж, эрх чөлөөгөө хасуулж, шорон оронд хоригдож, цөллөгөт явж, тамлал гэгсгээлийг амсаж, үхэх сэхэх дээрээ тулж байсан ч яагаад энэ зарчмаа өөрчилдөггүй юм бэ? Яагаад тэд өөрсдийн

зорилгодоо хүрэхийн тулд хүч үл хэрэглэх арга хэрэгслийг зохион бүтээсэн бэ?

Мөн хүмүүс яагаад аллага хийж байснаа хүч үл хэрэглэх явдал, эсвэл хүч үл хэрэглэдэг байснаа аллага хийдэг болов оо? Хүн алах явдлыг өөрийн хийх ёстой зүйлийг хийж байна хэмээн үздэг байсан алуурчин яагаад гэнэт үүнээсээ татгалзах болдог вэ? Яагаад цэргүүд энх тайвны талд зогсож, хувьсгалчид аллагын арга хэрэгслээс татгалзаж, алуурчид хүчирхийллийг буруушаадаг вэ? Яагаад хувь хүн, байгууллага, нийгэм бүхэлдээ хүч үл хэрэглэх явдал руу татагдаж байна вэ? Хүч үл хэрэглэх явдлыг сурталчилж байсан хүмүүс яагаад цус урсгах талд зогсох болов? (Хүн төрийн албанд очоод цаазаар авах ялыг сэргээхийн төлөө байдаг шиг). Хүч үл хэрэглэх явдлыг судалсан судалгаа дардан зам, шугаман өсөлтөөр өсчихдөггүй билээ. Хүч үл хэрэглэх тал руу шилжих үед гардаг хэлбэлзэл, дээшлэлт доошлолт нь аллагаас татгалзах, түүнийг халах бэлтгэл шатанд гарч буй гарцаагүй үзэгдлүүд мөн. Энэ бүх тохиолдлуудыг задлан шинжлэх нь нийгмийг бүхэлд нь нэгтгэн дүгнэх боломж олгоно.

Хүч эс хэрэглэх улс төрийн задлан шинжилгээний дөрөв дэх нөхцөл нь хүчирхийллээс бүрэн чөлөөлөгдсөн нийгмийн үндсэн шинжийг ойлгох явдал юм. Энэ шинжийн олон талт байдал тоо томшгүй байж болно. Хүн төрөлхтөн бүтээлч байдал руу татагдаж байдаг гэж үзэхдээ бүх нийгэм ийм байдаг гэж батлах аргагүй. Эхний гурав нь түүхэн болон өнөөгийн нөхцөл байдлын үүднээс асуудалд хандахыг шаарддаг бол дөрөв дэх нөхцөл нь бага зэрэг ургуулан бодохуйг шаардана. Дөрөв дэх нөхцөл эхний гурваас гарсан мэдлэгийг ёс суртахууны хувьд хүлээн авч болохуйцаар нэгтгэн, хувь хүн, нийгэм, дэлхий нийтийн хувьд таамаглалт ирээдүйн шинжтэй байж болно. Энэ нөхцөлийг хэрэгжүүлэхийн тулд яруу найрагч Уот Витманы хэлснээр “дэргэдээ авчрахын тулд холхон харайх” (Whitman 1977 (1855): 71) шаардлага гардаг.

Түүхэнд хүчирхийлэл дээр тулгуурлаж байсан нийгмүүд хүч үл хэрэглэх хүн төрөлхтний чадавхийг “бүрэн илэрхийлсэн” тэр шинжүүдийг харуулж хараахан чадаагүй байна. Хэрэв түүхэн болон өнөөгийн бүх туршлагыг нэгтгэж, салангид шинжүүдийг нэг дор “цуглуулах” аваас ямар ч нийгэмд хүчирхийлэлгүй

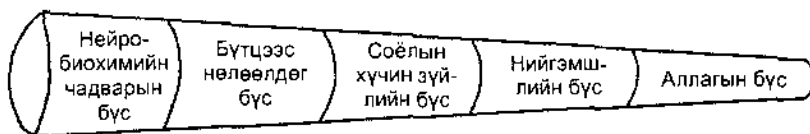
амьдрал боломжтой болохыг олж харж болно. Аллагагүй нийгмийн эрмэлзэх шинж чанаруудыг гаргаж ирэхийн тулд ийм бодит шинжүүдийг “цэвэр онолын” хувьд хөгжүүлэх хэрэгтэй.

Улс төр судлал нь практик дээр хэрэглэхийн тулд онолыг хөгжүүлж буй одоогийн шинжлэх ухаануудаас (математик, физик, эдийн засгийг бодвол) ялгаатай нь цэвэр онолч шинжтэй байх нь ховор, ялангуяа хүчирхийллийн тухай яригдаж байх үед ийм байх аргагүй. Хүчирхийллийг хүлээн зөвшөөрдөг улс төр судлал хүчирхийлэлгүйн тухай бодомжийг хүлээн авдаггүй. Түүнийг “үл гүйцэлдэх”, “идеалист”, “бодит бус” хэмээн үзэх бөгөөд тийм ч учраас хүчирхийллийг хүлээн зөвшөөрдөг. Хүчирхийлэлгүйн тухай сэтгэлгээ ийм байдлыг л үгүй хийхийг хүсэж байна.

Хүчирхийлэлгүйн байр сууринаас хийсэн задлан шинжилгээнээс гарч ирэх үндсэн мэдлэг хүчирхийллийн таван бүсэд сөрөг сонголт гаргаж өгөхөд нь тусална. Энэ таван бүсийг хэвтээ байрлалтай “юүлүүрийн” дүрсээр харуулж болно.

1-р зураг

АЛЛАГЫН ЮҮЛҮҮР

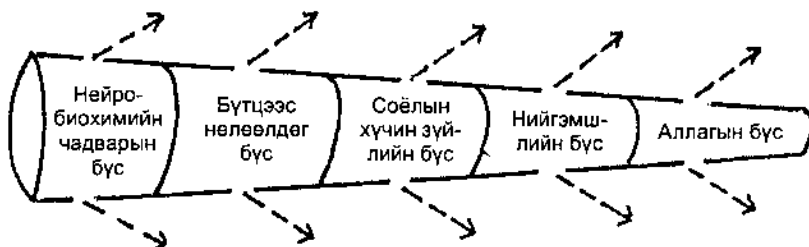
Аллагын бүс гэдэг бол хүн амины хэргээс эхлээд нийтээр нь хоморголон устгах хүртэлх цус урсгалтыг хэлнэ. *Нийгэмшлийн бүс* гэж нэг нь нөгөөгөө харан даган дуурайж, шууд болон шууд бус байдлаар аллагад суралцдаг нийгмийн нөлөөллийг хэлж байна. *Соёлын хүчин зүйлийн бүс* гэдэг нь болохоор аллага зайлшгүй хэмээн “хуульчилсан” орчин. Энд зарим шашин, улс төрийн “изм”-ууд, харгислал, ялалтаа магтан дуулах явдал, гэр бүл дэх зан заншил, хууль, урлаг, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл гэх мэт зүйлс орно. *Бүтцээс нөлөөлдөг бүсэд* аллага бий болох нөхцөлийг бэлдэж, түүнийг дэмжиж байдаг нийгэм, эдийн

засгийн харилцаа, материаллаг хүчин зүйл, байгууллагууд орно. Нейро-биохимийн чадварын бүсэд амь гарах, эсвэл араатны алах зөн билгээс хүнд үлдсэн хэрэгцээг тодорхойлогч бие махбодь, мэдрэл, тархины үйл ажиллагаа болон хүчирхийлэлгүйг сонгох чадварыг ойлгоно (Lopez-Reyes 1998; Morton 2000).

Хүчирхийлэлгүйд шилжих зорилтыг тухайн бүс бүрдэх хүчин чармайлтын тусламжтайгаар хүчирхийллийн юүлүүрийг хүчирхийлэлгүй сонголтын дэлгэгдсэн дэвүүр болгох явдал хэмээн ойлгож болно (2-р зураг). Ийм өөрчлөлт нь аллагын бүсэд шашны болон өндөр хөгжсөн технологийн оролцоотой явагдана. Мөн нийгэм, соёлын хүчирхийлэл дээр тулгуурладаггүй нөлөө, аллагыг шаарддаггүй нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл, хүний биологиор нөхцөлдсөн алах чадвараас чөлөөлдөг анагаах, эм зүй, физик эмчилгээний хөндлөнгийн оролцоо ч шаардагдана.

2-р зураг

АЛЛАГАГҮЙ СОНГОЛТЫН ДЭЛГЭГДСЭН ДЭВҮҮР

Аллага эс үйлдэх зарчмууд

Хүчирхийллийн эсрэг сонголтыг бүсүүдэд бий болгох зорилгоор хувь хүн, нийгмээс өдөр тутмын амьдрал болон дэлхийн улс төрд шийдвэр гаргахад нь туслах зарчмуудыг боловсруулахыг шаарддаг. Үүнийг практик туршлага болон туршилтын загварыг хослуулсан туршлагын үнэлгээний тусламжтайгаар гаргаж болно. Харахад бодит байдалтай тун адил болдог компьютерийн чадварыг энэ зорилгод ашиглаж болно.

Ганди, М.Л.Кинг зэрэг ХХ зууны гарамгай хүмүүс өөрсдийн сургаал, үйл ажиллагаандаа баримталж байсан зарчмуудыг жагсаавал:

Амьдралыг дээдэлдэг шашны хийгээд хүмүүнлэгийн эх сурвалжийг дээд зэргээр ашиглах.

Өөрийн болон бусдын амь амьдралыг дээдлэх.

Бүх нийтийн сайн сайхны төлөө хүчин зүтгэх. Хүчирхийлэл нь хагалан бутаргадаг бол хүч үл хэрэглэх нь нэгтгэн нийлүүлдэг.

Зөрчил мөргөлдөөний үед эхнээс нь аваад эцсийг нь хүртэл эвлэрлийг хичээх. Харин биенээ доромжлох, муутгах, сүйтгэхийг урьдал болгож болохгүй.

Шаналагсдын зөвлөн гачаалыг хөнгөөчлөхийг хүсэж байгаа хүний тэмцэлд нэгд.

Бүтээлч байх. Орчин үеийн хүчирхийлэлд ихээхэн “бүтээлч чармайлт” шаардагдсан. Тэгвэл хүчирхийлэлгүй нийгэмд шилжихэд бүр ч их чармайлт шаардагдана.

Туришиж үз. Хүчирхийлэлгүй нийгэм байгуулах хамгийн боломжийн хувилбаруудыг эрэн хай. Амжилт болон алдаан дээрээ суралц.

Хүчирхийлэлгүйн төлөөх хувь хүн хийгээд өргөн олныг хамарсан нийгмийн хөдөлгөөнд хүндэтгэлтэй хандах.

Бүтээлч урам зоригтой байх. Хүчирхийллийг эс дэмжиж, хүч үл хэрэглэх санаачлагыг дэмжихэд хүчин чармайлтаа чиглүүлэх.

Гариг ертөнцтэйгөө зөвлөн харьц. Аллагад нэмэр болох байгаль, хүний аливаа хүчин зүйлийн шаардлагыг багасгах.

Хүчирхийлэлгүйн хөдөлгөөнд оролцогч хүн бүр дэлхий даяар аллагагүй нийгмийг бий болгохын төлөөх тэмцлийн үлэмж үр дүнтэй зарчмыг боловсруулахад өөрийн хувь нэмрийг оруулж чадна.

Орчин үеийн улс төр судлалд аллагагүй нийгэм байгуулах боломжийг хүлээн зөвшөөрөх явдлыг маш өргөн утгатай авч үзэж байна. Аллагыг зайлшгүй, хууль ёсны зүйл гэж үздэг улс төр судлаач болон нийгмийн бусад гишүүдийг дараах таван хэсэгт хуваана. Аллага бол соёл иргэншил болон нийгмийн хувьд сайн зүйл мөн гэж үздэг *хүчирхийллийн талынхан*; ашгаа өгөх юмуу шаардлагатай үед аллагыг дэмжиж, аллага үйлддэг *хүчирхийлэлд татагдагсад*; аллагыг байж ч болно, байхгүй ч байж болно хэмээн дэмжих, эсэргүүцэхийн аль аль байр суурийг баримталдаг *дундыг баримтлагчид*; аллага эс үйлдэхийг хүсдэг бөгөөд гэхдээ зайлшгүй тохиолдолд үүнийг хийхэд бэлэн байдаг *хүчирхийлээс зугтагсад*; аллагыг ямар ч тохиолдолд хийхээс татгалздаг, хүчирхийлэлгүй нийгмийг бий болгоход бэлэн байгаа *хүч үл хэрэглэх талынхан*. Эхний дөрвөн бүлэг хүмүүс бол хүчирхийлэл дээр тулгуурласан улс төрийг хүлээн авдаг, харин үлдсэн нь аллагагүй шинэ улс төрийг бий болгохыг хүсэж буй, хүчирхийлэлгүй нийгэм, шинжлэх ухаанд очих хүсэлтэй бүлгүүд юм.

Орчин үеийн улс төр судлал хүчирхийлэл дээр тулгуурладаг гэж үзэхдээ би бүх улс төр судлаач эрдэмтэд өөрсдийн оюутнуудыг цэргийн сургуулилтан дээр байгаа офицер, түрүүч нар шиг “алаад бай” гэж уриалдаг гэж хэлэх гээгүй. Энд зөрчил мөргөлдөөний талаар цэргийн шийд гаргахын оронд ардчилсан арга хэрэгслийг (намуудын үзэл бодлын уралдаан, хууль тогтоомжийн дагуу явагдаж буй сонгууль гэх мэт) санал болгож байдаг улс төр судлаачдыг анзаарахгүй байж болохгүй. Хүчирхийлэл дээр тулгуурласан улс төр судлалын ерөнхий шинж хандлага, хүч үл хэрэглэх боломжийг хүлээн зөвшөөрөх хоёрын аль аль нь ёс суртахууны эмпирик болон эмпирик ёс суртахууны хөгжил дэвшлийг амлаж байна. Аллагаас татгалзах явдал нь эрх чөлөө, тэгш эрх, шударга ёс, ардчилалтай адил улс төр судлалын үндсэн асуудал болох ёстой гэсэн үг юм.

Хүчирхийлэлгүйн шинжлэх ухааны хувьсгал

Аллагагүй нийгэм байгуулах боломжийг хүлээн зөвшөөрнө гэдэг бол улс төр судлалд хүчирхийлэлгүйн шинжлэх ухааны хувьсгал

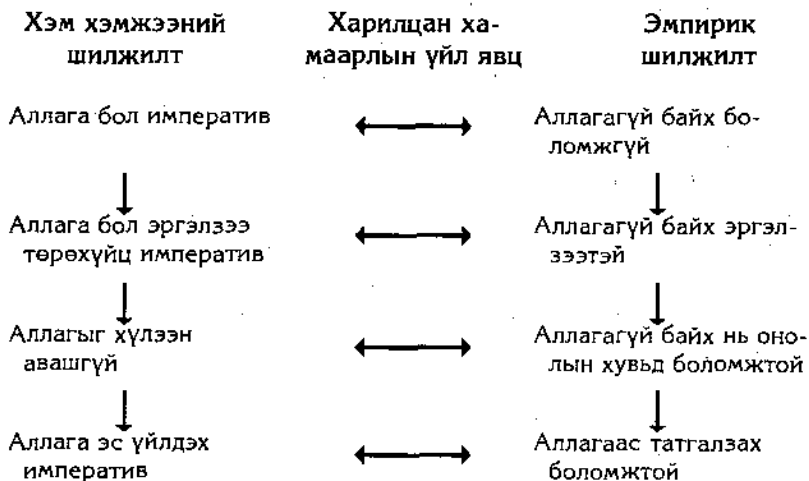
явагдах ёстой гэсэн үг. Бүр тодорхой хэлэх юм бол хоорондоо холбоотой дараах долоон “дэд хувьсгал” зайлшгүй: аллагыг хүлээн зовшоөрөхөөс түүнийг няцаахад шилждэг *хэм хэмжээ тогтоосон*; хүчирхийлэлгүй нийгэм байгуулахад шаардлагатай факт, баримтыг тогтоох *баримт түшсэн*; хүч үл хэрэглэх талд гарч буй өөрчлөлтийн шалтгаан, үйл явцыг ойлгох *онолын*; хүч үл хэрэглэх мэдлэгийг дэлгэрүүдэх *боловсрол болон сургалтын*; эдгээр мэдлэгийг бодит амьдралд хэрэгжүүлэх *практик*; хүчирхийлэлгүйд шилжихэд туслах байгууллагуудыг бий болгож, өөрчлөх *байгууллагын*; боломжийн арга, үйл ажиллагааг боловсруулан бий болгох *арга зүйн* хувьсгал.

Хэм хэмжээ тогтоосон хувьсгал. Хэм хэмжээ тогтоох явдал аллагын императивээс (үүнийг заавал биелүүлж байх ёстой “тушаал, захирамж” гэж ойлгож болно. -*Орчуулагч*) аллага эс үйлдэх императив рүү явах ёстой. Нэг ийм арга зам бол ёс суртахуун болон эмпирик нээлтүүдийг цуглуулах явдал мөн. Ёс суртахууны императив дараах байдлаар явагдах ёстой: аллага – ёс суртахууны императив, аллага – эргэлзээтэй императив, аллагагүй байх нь онолын хувьд боломжтой, аллага эс үйлдэх нь хэм хэмжээ. Зэрэгцэн явагдах эмпирик императив дараах байдалтай байна: аллагагүй нийгэм боломжгүй, аллагагүй нийгэм онолын хувьд боломжтой, аллагагүй нийгмийн шинж чанарыг судлах хэрэгтэй, дэлхийд аллагагүй нийгэм байгуулах арга замыг эрэн хайх явдал зайлшгүй шинжтэй.

Иймэрхүү ёс суртахууны асуултан дахь эмпирик хариулт, эмпирик асуултан дахь ёс суртахууны хариулт гэсэн харилцан холбоот үйл явцаар дамжуулан хүчирхийлэлгүйн зарчим ба хүчирхийллийн улс төр хоёрын хооронд Вэбэрийн тавьсан давагдашгүй хэмээх саадыг даван гарч болох юм. Ингэж л орчин үеийн улс төр судлалын ёс суртахууны үндэс болох “ил харагдаж буй зүйл болон оюун дүгнэлтийн дүрмийг тууштай дагаж мөрдөх явдал” дээр амьдралыг тууштай дээдлэх явдлыг нэмж болно.

3-р зураг

АЛЛАГАГҮЙ ХЭМ ХЭМЖЭЭТ ЭМПИРИК
СЭТГЭЛГЭЭ РҮҮ ШИЛЖИХ ҮЙЛ ЯВЦ

Баримт түшсэн хувьсгал. Энэ бол хүчирхийлдлийг хүлээн зөвшөөрөгч философиос зориудаар үл тоомсорлож, ач холбогдлыг нь бууруулж байсан хүчирхийлэлгүйг сонгон авах хүний тэр чадварыг баталсан баримт сэлтийг эрэн хайна гэсэн үг. Ийм баримт сэлтийг сэтгэл судлал, мэдрэл судлал, орчин үеийн технологи гарган өгч чадна. Хүчирхийлэл дүүрэн байсан түүхэн эрин үеүд дэх хүчирхийлэлгүйн жишээ онцгой сонирхол татдаг. Жишээ нь, Грект МТӨ 399 онд Афины 500 сенаторын 140 нь Сократыг цаазаар авахын эсрэг санал өгсөн (Stone 1898: 187). Японы түүхэн дэх буддизмын эрин үеийн (794-1192) “350 орчим жилийн хугацаанд цаазаар авах ялыг хэрэглээгүй” (Nakamura 1967: 145). 1917 оны дөрөвдүгээр сарын 4,6-нд АНУ-ын зургаан сенатор, төлөөлөгчдийн танхимын 50 гишүүн Германд дайн зарлахын эсрэг санал өгсөн. 1917 оны аравдугаар сарын 23-нд Орост большевикуудын Намын Төв Хорооны хоёр (албан ёсны тоогоор), үнэндээ 5-6 гишүүн зэвсэгт бослого хийх

ленинч төлөвлөгөөний эсрэг санал өгсөн (Shub 1976: 271). АНУ-д 1945 оны долдугаар сарын сүүлээр, Хирошими, Нагасаки руу цөмийн дайралт хийхээс өмнөхөн Манхэттэний төслийн 150 оролцогчоос 19 нь өөрсдийн бүтээсэн зэвсгийг цэргийн зориулалтаар ашиглахын эсрэг саналтай байв (Giovannitti and Freed 1965: 168; Alperovitz 1995). 1996 онд АНУ-ын Далайн явган цэргийн штаб Батлан хамгаалах Яам болон бусад төрийн байгууллагын зэвсэг зохион бүтээх, судлах бүх ажил, үйл ажиллагааг зохион байгуулах үүрэгтэй “гүйцэтгэгч агентлаг” болсон. Энэ байгууллага үхэлд хүргэх зэвсэг эзэмшихгүй байх үүрэг хүлээсэн (Lewer and Schofield 1997: 45). Хэдийгээр ийм зэвсэг нь хүнийг гэмтээж, тэр ч бүү хэл алж ч болдог, түүнийг аллагын технологийн “хавсралт” мэтээр хэрэглэж байгаа нь үнэн боловч энэ баримтын хүч үл хэрэглэх сэтгэлгээ рүү шилжиж буй хэрэг хэмээн үзэж болно.

Баримт түшсэн хувьсгалын гол зорилго нь аливаа нийгмийн өнгөрсөн ба одоод хүч үл хэрэглэсэн улс төрийн жишээ, баримт байсаар ирснийг нээн харуулах явдал болно.

Онолын хувьсгал. Энэ хувьсгалын зорилго бол аллага үйлдэхгүй байх судалгааны логикт шаардлагатай хэм хэмжээт болон эмпирик онолыг бүтээж, хувь хүний шийдвэр, иргэний нийгмийн үйл ажиллагаа, төрийн бодлогын үндэс болгохыг зорих явдал мөн. Жишээ нь, онолын судалгааны зарчмын, прагматик, үйл явцын гэсэн гурван эх сурвалжийг нэгтгэвээс улс төрийн хүчнүүдийг аллагаас татгалзах бололцоог нэмэгдүүлэхэд тус болж болох юм. Нэг дэх эх сурвалж бол анх Ганди *Сатьяграхын шинжлэх ухаан*-даа (1970) гаргаж ирсэн, хүмүүсийн одоо хэр дутуу үнэлсээр буй үнэнийг эрэлхийлэх явц дахь хүнд өөрт нь оршиж байдаг өөрийгөө хүндэтгэх тухай санаа юм. Гандигийн хувьд бүх шашинд байдаг Бурханд итгэх амьд итгэл болох үнэн, хайр энэрэл, хүч үл хэрэглэх гурав нь хүчирхийлэлгүй засаглалын ялагдашгүй эх сурвалж мөн. Оюун санаа, хүч үл хэрэглэхийн бодит байдал нь хүний амьдралын үндсэн хууль, хүчирхийлэл нь энэ хуулийг зөрчиж буй хэрэг.

Хоёр дахь эх сурвалж бол Жин Шарп *Хүчирхийлэлгүй улс төр* (1973) бүтээлдээ гаргасан хүчирхийлэлгүй засаглалын онол юм. Шарп улс төрийн засаглалаас үргэлж хамааралтай байдаг үндэслэлийг гүнзгий задлан шинжлээд хүч үл хэрэглэсэн тэмцлийн хэд хэдэн түүхэн туршлагыг гаргаж ирсэн. Тэрээр уг тэмцлийн механизмыг дэлгэн тавьсан. Хүч хэрэглэдэггүй улс төр нь өөрөө маш хүчтэй зүйл учраас түүнд бие сэтгэлээ зориулахын тулд оюун санаа, шашин, пацифист априори (туршлагаас үл хамаарах гэсэн утгатай. -*Орчуулагч*) итгэл үнэмшил заавал шаардагдахгүй гэсэн.

Онолын гурав дахь эх сурвалж бол хүчирхийллийн эх сурвалж болж байдаг хүний үндсэн хэрэгцээнээс зайлсхийх Жон Бартоны онол юм. Бартон энэ онолоо хүчирхийлэлгүйд шилжих эх сурвалж гэж үзсэн. Энгийн аллагаас эхлээд дайныг хүртэлх хүчирхийллийн бүх хэлбэр хүмүүс өөрсдийн хамгийн гол зүйл болох оршихуй, үнэт чанараа хүлээн зөвшөөрөхөө больсноос үүддэг. Бартон өөрийн онолыг *Нийгмийн гажуудал, террор, дайн: Нийгэм, улс төрийн шийдвэрлэгдэшгүй асуудлыг шийдвэрлэх нь* (1979) ба бусад бүтээлдээ (1984, 1996, 1997) гаргасан. Хүчирхийллийг хэрэглэгчид болон түүний золиос бологчдод адилхан хэрэгцээ бас байдаг. Энэ хэрэгцээгээ хангах эрхийг зөрчсөн тохиолдолд үнэт зүйл үгүй болж, хүчирхийлэл ямар ч хяналтгүй болно. Гэхдээ үндсэн эрх нь зөрчигдөж буй энэ байдлыг даван туулах боломж бол хүчирхийлэлгүй нийгэм, дэлхий ертөнцийг бий болгох арга зам болов уу.

Оюун санааны хүч, практик үйл ажиллагаа, асуудлыг байнга шийдвэрлэх явдал гэсэн энэ гурван зүйл орон нутаг, дэлхийн тодорхой нөхцөлүүд болох түүх, анги давхарга, эдийн засаг, арьс өнгө, хүйс, угсаатан, шашин, соёл, хүрээлэн буй орчинд тохирсон хүчирхийлэлгүйн онолын үндсэн элемент болж болох юм. Ийм зохицол бүхий бүтээлч хандлагыг гаргасан хэд хэдэн сонирхолтой чухал ач холбогдол бүхий бүтээлийг Робэрт Ж.Барровэс (1996); Бэрэнис А.Каррол (1998); Жохан Галтунг (1996); Брайн Мартин (1989); Кэйт МакГинэс (1993) нар гаргасан.

Практик хувьсгал. Хэм хэмжээ тогтоосон, баримт түшсэн,

онолын гэсэн энэ гурван шилжилт нь хамтдаа шинэ практик хэрэглээг шаардаж байна. Хэм хэмжээ тогтоосон шилжилт нь хувь хүн, байгууллага, хөдөлгөөн, улс төр, түүний институтын хүчирхийлэл дээр тулгуурлаагүй бодомж гарахад дэмжлэг болдог. Жин Шарпын онол хүчирхийлэл дээр тулгуурласан дэглэмийн дотоод дахь хүч хэрэглээгүй хөдөлгөөнийг илт дэмждэг. Мөн зарим нэг уян хатан бус ардчилсан системийг өөрчлөхөд ч хэрэглэгдэж болно. Нийгэм, улс төрийн асуудлыг хүч үл хэрэглэн шийдвэрлэхэд туслах явдал бол улс төр судлалын үүрэг гэж Бартон үзэж байсан. Гандигийн онол хүмүүсийн хэрэгцээнд тохирсон аргыг баримталдаг энэ ёс суртахууныг удирдлага болгож, хүчирхийлэл дээр тулгуурласан улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын бүтцэд өөрчлөлт оруулахыг илт дэмждэг. Хүчирхийлэлгүй оюун санааны зарчмыг сурталчилж байсан удирдагчид болох Ганди, Кинг нар хүчирхийлэлгүй нийгмийн бүтцийн төлөө байсан билээ.

Хүчирхийлэлгүй “практик” нь улс төр судлалын үндсэн зорилго бол хүчирхийлэлгүйн онолын задлан шинжилгээн дээр тулгуурлаж, хүчирхийллийн юүлүүрийг хүчирхийлэлгүй дэлгэгдсэн дэвүүр болгон хувиргах зорилтыг хэрэгжүүлэн, тухайн газар орон болон дэлхийн бүх нийгмийг хүчирхийлэлгүй болгоход туслах явдал байдаг. “Ардчилсан улс төр”, “чөлөөт зах зээлийн” нөхцөлд аллага, нийтээр нь устгах явдал гарсаар байгаа нь эдгээр үзэгдлийг хүн төрөлхтний сайн сайхны баталгаа биш гэдгийг харуулж байна. Тэгэхээр эдгээр нь “ардчилсан бус улс төр”, “чөлөөт бус зах зээлийн” хамт хүчирхийлэлгүйн “практик” улс төр судлал даван туулах ёстой саад бэрхшээлийн нэг мөн.

Боловсролын хувьсгал. Хүчирхийлэлгүй улс төр судлалд шилжих шилжилт нь улс төр судлаачдын сургалт, ер нь боловсролын системийг бүхэлд нь өөрчлөхийг шаардаж байна. Улс төр судлал нь аллагыг шууд болон шууд бус байдлаар тогтоон баталгаажуулах биш, хүчирхийлэлгүй дэлхий ертөнцийг бий болгоход тус болох улс төр судлаачдыг бэлтгэхэд хувь нэмрээ оруулах ёстой. Бүр тодорхой зорилго гэвэл ирээдүйн аллагагүй нийгмийн улс төрийн удирдагч, иргэдийг хүмүүжүүлэх явдал юм.

Хүчирхийлэлгүйн тухайн мэдлэгийг дэлгэрүүлж, түүнийг эрэлхийлж байдаг сургалт, судалгаа, зөвлөгөө, иргэний үйл ажиллагааны үндэс суурийг тавих хэрэгтэй.

Хүчирхийлэлгүйн шинжлэх ухаанд сургаж байгаа хүмүүс сэтгэл зүй болон сэтгэл зүйн эмчилгээний мэдлэгтэй байх шаардлагатай. Бид өөрсдийн итгэл үнэмшлийн үүсэж бий болдог шалтгаан, түүний үр дагавар, сэтгэл хөдлөл, хүчирхийлэл ба үл хүчирхийлэлд хандах хандлагаа ойлгох зайлшгүй шаардлагатай. Өөрийгөө ойлгох нь хүчирхийлэлгүй нийгмийн өөрчлөлтийн зайлшгүй нэг нөхцөл мөн. Бясалгал хийх шинжлэх ухааны аргад суралцах нь маш чухал, хүчирхийлэлгүй улс төр судлалынхан мэргэжлийн талаар өсөж, дадлага туршлагаа хуваалцаж байх нөхцөлийг бий болгох шаардлагатай байна. Бусад асуудлаар ямар ч санал зөрөлдөөнтэй байсан амьдралыг хүндэтгэн үздэг итгэл үнэмшил дээрээ бие биенээ дэмжиж байх ёстой. Нийгмийн бусад гишүүд ч үүнд эрмэлзэх ёстой.

Хүчирхийлэлгүйн талын улс төр судлаачид зөвлөгөө өгөх, олон нийтийн таниулга хийх бэлтгэлийнхээ үед мэргэжлээс нь амьдрал, үхэл шалтгаалж байдаг анагаахын эмч-эрдэмтэд, эмч-багш нарын дадал зуршлаас суралцах шаардлагатай. Хүчирхийлэлгүй нийгэм байгуулахад улс төр судлаачдын оруулах хувь нэмэр хүний эрүүл мэндийг хамгаалахад гүйцэтгэж буй анагаахын ажилтнуудын хувь нэмрээс яав ч дутуугүй. Энэ хоёр мэргэжлийн аль алинд хамгийн тэргүүний мэдлэг тулгуурлан зөв онош тавьж, эмчилгээ хийх явдал чухал байдаг.

Ер нь нийгмийн бүх гишүүн хүчирхийлэлгүй нийгэмд шилжихэд нөлөө үзүүлж чадна. Хүчирхийлэлгүй улс судлалын сургалтын зорилго бол аллагагүй нийгэм байгуулахад хувь хүнээс улс төрч болон бусдадаа туслахад оршино. Бүгд л сургаж, суралцана.

Сургалтын хөтөлбөр хүчирхийлэлгүйн судалгааны шаардлага, алах чадварыг эс алах чадвар болгон хувиргах дадлыг эзэмшсэн байдал, хувь хүн, нийгмийн үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлага дээр тулгуурласан байх ёстой. Удиртгал хичээлүүд нь сонсогчдыг түүхэнд болон орчин үед гарч байсан хүний хамгийн жигшүүрт аллагуудын тухай мэдээлэлтэй болгох

ёстой. Манай шинжлэх ухааны зорилго бол эдгээр аймшигт үзэгдэл, аллагуудыг эцэс болгоход оршино хэмээн зорилгоо тодорхойлох хэрэгтэй. Дараагийн курс-хичээлээр түүхэнд гарч байсан болон өнөө үед гарч байгаа хүч үл хэрэглэсэн жишээ баримтыг танилцуулах ёстой. Гурав дахь курс-хичээл нь хувь хүн болон нийгэм бүхлээрээ хүчирхийллээс хүчирхийлэлгүйд шилжих тухай заана. Дөрөв дэх бүлэг хичээлээр нийгмийг өөрчлөн байгуулахад шаардлагатай улс төрийн байгууллагуудыг бий болгох хүний чадвар, ирээдүйн хүчирхийлэлгүй нийгмийн шинж чанар, ийм нийгэм байгуулах улс төр судлаачдын үүргийн тухай заана. Аль ч бүлэг хичээл нь тухайн улс орон болон дэлхийн хэмжээний шаардлагыг тусгах ёстой.

Ийм суурин дээр л хүч үл хэрэглэх сургалтын шинэлэг арга техник бий болно. Оюутнуудад орж буй хүчирхийлэлгүй улс төрийн сонголтын хичээлийг дараах байдлаар явуулах нь зохистой: суралцагчид хүчирхийллийн аль нэг үзэгдлийг сонгон авч түүний мөн чанар, шалтгааны тухай ном зүй хийнэ; тийм хүчирхийлэлтэй тулгарч байсан хүмүүстэй зөвлөж, тэдний санаа бодлыг сонсоно; цуглуулсан баримтаа ангийнхандаа сонсгож, санал бодлыг нь сонсоно; эцэст нь ангидаа хэлэлцсэн үр дүн дээр тулгуурлан уг асуудлыг шийдэх зөвшилцөлд хүрнэ.

Арга зүйн хувьсгал. Хүч үл хэрэглэх талын арга зүй нь сургалт, судалгаа, улс төрийн практикт хандах, байгууллагуудыг байгуулах шинэ хандлагыг шаарддаг. Хүч үл хэрэглэх сонголтын эрэлд хуучин аргуудыг өөрчлөн ашиглах, хэрэгтэй газар нь шинэ аргуудыг нэвтрүүлэх, тархи-мэдрэлийн тогтолцоо судлал гэх мэт шинэ ухаануудын ололтыг ашиглах, өөрийн аргуудыг ашиглах зайлшгүй шаардлага гардаг.

Хүчирхийлэлгүйн улс төр судлал нь философи, түүх, бүтэц болон хуулийн хандлага, ярилцлага хийх, дотроос нь ажиглах, социологи, харьцуулалт, текстийн тайлбар, тоглоомын, нийгмийн сонголтын шинжилгээ, статистик, тоймлох, лаборторийн болон туршилт, компьютерийн загварын гэх зэрэг олон арга хэрэглэхээс гадна дээрх аргуудын хослол гээд шинжлэх ухааны маш өргөн хүрээт аргуудыг хэрэглэж болно. Сургалтанд

лекц, хэлэлцүүлэг, практик хичээл, бие даасан судалгаа, компьютер дээр ажиллах гээд уламжлалт болон шинэ аргуудыг ашиглаж болох юм. Бий болсон мэдлэгийг хууль боловсруулах, зөрчлийг шийдвэрлэх, сонгууль, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийн үнэлгээ, аюулгүй байдлын асуудлаар зөвлөлдөх, шийдвэр гаргах үйл явцад хэрэглэж болно. Арга зүйн хувьсгалыг амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд тавих ёстой нэг асуулт бол “Хүн төрөлхтний түүхэн дэх аллагын үндсийг таслан зогсоохын тулд хуучин болон шинэ аргыг хэрхэн ашиглах вэ?” гэсэн асуулт юм.

Байгууллагуудын хувьсгал. Энд улс төр судлалыг шинжлэх ухааных нь хувьд хэрхэн зохион байгуулах, бусад шинжлэх ухаан, байгууллагыг хэрхэн түүнд “зохицуулах” вэ гэсэн асуултуудыг авч үзнэ. Урьд нь байсан шинжлэх ухааныг дэлхий нийтийн болон үндэсний хүч үл хэрэглэх байр сууринаас хэрхэн үзэх вэ гэсэн асуудал ч гарч ирнэ. Тэрчлэн шинэ байгууллагуудад улс төр судлалын шинэ салбарыг хэрхэн нээх, нийгмийн асуудлыг шийдэх шинжлэх ухаан хоорондын мэргэжлийг хэрхэн бий болгох вэ гэсэн асуулт ч энд хамаатай.

Дэлхий нийтийг хамарсан хүчирхийлэлгүй улс төрийн шинжлэх ухаан нь Олон улсын улс төр судлалын Холбоонд (Хавсралт А) бүртгүүлсэн. Уг байгууллага нь 1949 онд 35689 гишүүнтэй 42 үндэсний улс төр судлаачдын холбоог эгнээндээ нэгтгэн байгуулагдсан билээ. Холбооны олон талт сонирхол, эрх ашиг нь үйл ажиллагааны 18 үндсэн чиглэл, судалгааны 38 хороо, 12 хэсгийн үйл ажиллагаагаар илэрч байна (Хавсралт Б). Үүн дээр уг Холбоонд нэгдээгүй улс орны улс төр судлаач, мөн улс төр судлалаар суралцаж буй оюутнуудыг нэмж болно.

Улс төр судлалын одоогийн байдлыг тоймлох зорилгоор Улс төр судлаачдын олон улсын Холбооноос явуулсан төслийн үр дүнд 42 зохиогчтой *Улс төр судлалын шинэ гарын авлага* гарсан (Goodin and Klingemann, eds., 1996). Гарын авлагад сүүлийн 20-иод жилд хөгжиж байгаа дараах найман салбар ухааны тухай тоймыг оруулжээ: улс төрийн байгууллагууд (ухаалаг сонголт, хууль зүйн ирээдүйн хандлага); улс төрийн төрх байдал (сонгогчид ба олон намын систем, бүтэц болон эмпирик хандлага);

харьцуулсан улс төр судлал (нийтлэг төрх байдлын хандлага, ардчиллын үйл явцын судалгаа); олон улсын харилцаа (неореализм ба неолиберализм, постпозитивист болон феминист хандлага); улс төрийн онол (философийн уламжлал, эмпирик онол); төрийн бодлого ба засаг захиргаа (улс төрийн харьцуулсан анализ, үзэл санаа, эрх ашиг, байгууллагууд); улс төрийн эдийн засаг (социологийн чиг хандлага); улс төрийн арга зүй (тоон арга, туршлагын арга). Улс төр судлаачдын Олон улсын Холбооны Ерөнхийлөгч дээрх *Гарын авлагын* өмнөх үгэнд бичихдээ: “Энэ ном нь бусад ямар ч номноос илүүгээр шинэ эриний босгон дээрх улс төр судлалын тухай сайн төсөөллийг өгнө” (xii) гэсэн.

Энэ ном нь хэдийгээр олон сайн талтай боловч хүчирхийлэлгүйн ухаан руу шаардлагатай анхаарлыг хандуулж чадаагүй юм. Жишээ нь, утгын заалтанд “хүчирхийлэл”, “хүч үл хэрэглэх”, “хүн алах”, “хоморголон устгах”, “цаазаар авах ял”, “цэргийн”, “алан хядлага”, “пагдаа” гэсэн үгнүүд байдаггүй. “Дайн” гэсэн үг жаран удаа гарсан атал “энх тайван” гэсэн үг наймантаа дурьдагджээ. Нэрийн заалтанд “Ленин”, “Гитлер”-ийн нэр байх атал “Ганди”, “Кингийн” нэр байхгүй байх жишээтэй. Хүчирхийлэлгүй улс төрийн тэмцлийн онол, практикийн нэрт судлаач Жин Шарп (G.Sharp 1973) болон бусад хүн, тэдний бүтээлийн тухай огт дурьдаагүй. Зөрчлийг хүчирхийлэлгүй шийдэх онолын үндсийг тавигч Жон Бартоны (J.Burton 1979, 1984) нэр гарын авлагад багтаагүй байна. Хүчирхийлэлгүйн талаар анхлан судалгаа хийсэн хүмүүс болох Жохан Галтунг (J.Galtung 1996) зэрэг хүмүүс, тэдний бүтээлийн талаар хангалттай оруулаагүй байсан.

Олон улсын улс төр судлаачдын Холбооны хамгийн анхны бөгөөд олон гишүүнтэй байгууллага бол 1903 онд байгуулагдсан Америкийн улс төр судлаачдын Холбоо (13300 гишүүнтэй) юм. Энэ байгууллагын гишүүд 8 салбарт, 96 чиглэлээр судалгаа хийдэг бөгөөд энэ байгууллагад 31 “сонирхлын” сектор байдаг (В хавсралт). Энэ хоёр Холбооны эрх ашиг ерөнхийдөө давхцана. Америкийн улс төр судлаачид АНУ-ын засаг захиргаа, улс төрийн бодлого, харьцуулсан улс төр судлал, олон улсын бодлого, арга зүй, улс төрийн философи ба онол, хууль зүй ба шүүх, төрийн

бодлого ба захиргаа гэсэн чиглэлээр судалгаа явуулж байна. Хэдийгээр “Зөрчил сөргөлдөөн”, “Олон улсын аюулгүй байдал ба зэвсэглэлд хяналт тавих” гэсэн секторууд байдаг боловч Холбоонд хүчирхийлэлгүйн улс төрийн судалгаа, үйл ажиллагаанд анхаарлаа чиглүүлсэн тусгай салбар, сектор байдаггүй. Жишээ нь, “хүчирхийлэл”, “хүч үл хэрэглэх”, тэр ч бүү хэл “энх тайван” (Энх тайвныг судлах Олон улсын судалгааны Холбоотой харьцуулан үзнэ үү) гэсэн чиглэлүүдээр судалгаа хийдэг салбар, сектор байхгүй. Хүчирхийллээр гарч ирсэн ардчилал нь соёл иргэншлийн дэвшлийн хамгийн чухал баталгаа бөгөөд түүнийг хамгаалах шаардлагатай гэсэн энэ төсөөлөл маань хүчирхийлэлгүйн талаар тодорхой судалгаа хийх замд саад болж байж болзошгүй.

Хүчирхийлэлгүй рүү шилжих шилжилт нь Америкийн болон Олон улсын холбоодын улс төр судлалд дараах асуудлыг тавьж, анхаарлаа хандуулахыг шаардаж байна. “Та аллагагүй нийгэм болон хүч үл хэрэглэсэн арга замын тухай ямар бодолтой байна вэ?” Энэ нь Америкийн улс төр судлалын “уламжлалт” дөрвөн салбар болох улс төрийн философи ба онол, Америкийн засаг-захиргаа ба улс төр, харьцуулсан улс төр судлал, олон улсын харилцаа гэсэн салбарын эрдэмтдэд дээрх асуултаудыг тавихын зэрэгцээ хуучин үр дүн дээр тулгуурлан, шинэ зүйл нэвтрүүлэхийг шаардаж байна гэсэн үг.

Улс төрийн философи ба онол

Улс төрийн философи ба онол хүчирхийлэлгүй хандлагатай болно гэдэг бол аливаа соёл иргэншлийн улс төрийн сэтгэлгээний уламжлалаас хүч хэрэглэлгүй шийд гаргаж байсан жишээ, энэ талаарх шинэ хандлагыг олж судална гэсэн үг. Жишээ нь, Дэннис Далтон, Платоны *Бүгд Найрамдах Улс*-аас “муу зүйл бүү хий” гэсэн ёс суртахууны эрмэлзлийг гаргаж ирсэн. Хэдийгээр Плато дайн, цаазаар авах ял, цэргийн соёлыг хүлээн зөвшөөрч байсан боловч дээрх эрмэлзэл рүү философич, улс төрчид тэмүүлж байх ёстой. Энэ чин эрмэлзэл Плутархийн хэлсэн үгэнд тусгалаа олдог: “Юуны түрүүн хутга шүүрэн авч буй

хүн бол сайн эмч, улс төрийн зүтгэлтэн хоёрын аль нь ч биш, тэр хоёрын хэнд нь ч ур чадвар алга. Улс төрч нь бүр ч шударга биш, харгис байна” гэсэн үг (Plutarch 10: 249). Үүнийг Хятадын философич Мэнзийн (МТӨ 371-289) хэлсэн үгтэй харьцуулъя: “Хүчирхийлэл дээр тулгуурладаг атал сайн зүйл хийхийг хүсэж буй хүн бол Па (эээрхийлэгч) мөн... Харин сайн зүйл дээр тулгуурлан сайн зүйл хийгч хүн бол Хаан (wang) мөн” (Fung 1952: 112). Энд Хятадын философич, дайн, түрэмгийллийг шүүмжлэгч, “түгээмэл хайр энэрлийн” тухай номлогч Мо-Ци-гийн (Мо Ti, с.468-с.376 В.С.Е) сургаал ч зүй ёсоор анхаарал татдаг (Fung 1952: 76-105).

Хүчирхийллийн үзэл санааг бүхэлдээ дэмжиж байдаг сонгодог бичвэрүүдээс хүчирхийллийн философийг нь хасаж, хүч үл хэрэглэх тухай санааг шинээр тайлбарлан гаргаж ирж болно. Жишээ нь, Макиавеллиг шинээр тайлбарласан Чайват Сата-Анандын *Энхийг эрхэмлэгч Хан хүү* (1981), Клаусивицийн *Дайны тухай* зохиолыг шинээр тайлбарласан Баррувисийн шинэ тайлбар (1996) зэрэг. Барровис энэ зохиолоос хамгаалалтын хүч үл хэрэглэх стратегийн зарчмыг гаргаж ирсэн билээ. Энэ хоёр бүтээл нь Энэтхэгийн сонгодог найраглал болох *Бхагавад Жита*-д гардаг дайнч баатар Аржунад Бурхан Кришнагийн өгсөн зөвлөгөөнөөс Ганди хүч үл хэрэглэх зарчмыг томъёолон гаргасныг (Gandhi 1971) санагдуулдаг.

Түүхэн дэх хүчирхийллийг хүлээн авч байсан сонгодгууд хүч үл хэрэглэх байдлын одоо ба ирээдүйд нөлөөлж байна. Плато тухайн үедээ БНУ-ыг сайн үйлт дайчин эрчүүд удирдана гэж үзэж байсан бол одоо бид өөрсдийн амьдралыг хүч үл хэрэглэх явдалд үйл хэргээ зориулсан эрэлхэг удирдагч болон иргэдээр удирдуулсан БНУ-ын талаар мөрөөдөж болно. Аристотель дайны үед төр-улсыг удирдах үндсэн хуулийг санал болгож байсан бол бид одоо хүчирхийлэлгүй нийгмийн суурийг тавигч үндсэн хуулийг гаргаж болно. Макиавелли хүчирхийллийг зөвлөж байсан бол бид хүчирхийлэл дээр тулгуурлаагүй улс төрийн засаглалын стратеги, тактикийг боловсруулж болно. Хоббс хүчирхийлэл давамгайлсан аймшигт төрийг бүтээх саналтай байсан бол одоо хүний хэрэгцээг хангахын тулд аллага огт

шаардлагагүй удирдлагын шинэ аргын тухай судалгаа явуулж болох болжээ. Локк дарангуйллаас салах арга бол цус урсгасан хувьсгал хэмээн үзэж байсан бол бид энх тайванч ардчилсан арга хэрэгслээр чөлөөлөх стратеги, тактикийг олж харах боломжтой болжээ. Маркс, Энгельс нар хүчирхийллийг ангийн тэмцлийн салшгүй нэг элемент гэж үзэж байсан бол бид эдийн засгийн тэгш байдлын төлөөх ард түмний хүсэл эрмэлзлийг хэрэгжүүлэх хүч үл хэрэглэсэн тэмцлийн зам мөрийг харж байна. Руссо нийгмийн гэрээ, түүнийг зөрчигчдийн эсрэг хүч хэрэглэх явдал зайлшгүй гэж үзсэн, орчин үеийн улс төрчид ч иймэрхүү “гэрээ”, “нөхцөлийн” тухай ярьж байгаа ч гэсэн бид хүчирхийлэлгүй, нийгэм дэх бүх хүн сайн сайхан байх боломжийн тухай судалгаа хийх хэрэгтэй. Хэрэв Кант (1795/1959) дайн хийж болохгүй гэсэн категорийн императивыг хатуу баримтлах юм бол “мөнхийн энх тайвны” үндсийг тавьж болно гэж үзсэн бол бид энэ императивыг бодит байдал болгоход зайлшгүй шаардлагатай элементүүдийг харж чадаж байна. Америкийн улс төрийн уламжлал бидэнд хүчээр байлдаж олсон тусгаар тогтнолын тунхаг, хүчирхийллийг баталгаажуулсан үндсэн хуулийг үлдээсэн бол одоо тусгаар тогтнолын хүчирхийлэлгүй тунхаг, энх тайванч шинэ үндсэн хуулийг зохиож болно. Вэбэр улс төрийг, хүчирхийллийг эзэмших урлаг гэж үзэж байсан бол бид улс төр болон улс төр судлалыг хүчирхийллээс чөлөөлөгдөх боломж, энэ боломжийг судалдаг ухаан гэж үзэж байна (Arendt 1970; Muller and Semelin 1995; Steger and Lind 1999).

Хүч үл хэрэглэх явдал руу шилжинэ гэдэг бол Гандигийн сургаалыг философид нэвтрүүлнэ гэсэн үг. Философид энэ сургаал байхгүй байгаа нь хүчирхийлэлт дэлхий ертөнц дээр Ганди энх тайвны төлөөх Нобелийн шагнал аваагүйтэй адил зүйл юм. Ингэх бүрэн боломжийг энэтхэг болон энэтхэг бус гаралтай тайлбарлагчдын үзэл суртал, судлагдахуун харуулж байна (Dhawan 1957; Dange at al. 1977; Iyer 1973; Parekh 1989a, 1989b; Bodurant 1969; Dalton 1993; Galtung 1992; Sharp 1979; Steger 2000).

Адлагаас зайлсхийх онолыг бүтээлчээр хөгжүүлэх боломжийг бүхий л соёл иргэншилд өнгөрсөн, одоо үед байсан хүч үл хэрэглэх талынхны үйл ажиллагаанаас олж харж болно. МТӨ 550

оноос хойшхи иймэрхүү үйл ажиллагааны тоймыг Артур Уэйнбэрг, Лила Уэйнбэрг нар өөрсдийн бүтээлд гаргажээ (1963). Т.К.Н.Уннитан, Ёжэндра Синг нар хүч үл хэрэглэх үйл ажиллагааны шашны үндсийг тавьсан (1973). Уил Моррисэй (1996) Грек-Ром, Европ-Америкийн уламжлалаар эртний дэлхий дахины үеэс хойш байсан пацифист тоймыг үлэмж өргөн хүрээний мэдлэгийг хамруулан гаргасан.

Хүчирхийлэлгүйн талаарх судалгаа дэлхий нийтээр тархах хэрээр гайхаш төрөм нээлтүүд гарч байна. Жишээ нь, Солонгосын улс төрийн философич Хванг Ян Юүп 1987 оны арванхоёрдугаар сарын 3-нд Пхеньянд болсон уулзалтан дээр ярилцлага хийх үедээ “Улс төр гэдэг бол нийгмийн бүх гишүүний эрх ашгийг хайр энэрэл, тэгш ёсны үндсэн дээр зохицуулах явдал” гэсэн тодорхойлолт өгсөн. Тэр үед Юүп болон сурвалжлагч нь социологич Сорокины “хайр энэрэл”, “бүтээгч альтруизмын” сургаалыг (1948; 1954) шийдвэр, үйл ажиллагааг хамтран гаргаж хэрэгжүүлэх Арэндтийн онол (1970), хүний үндсэн хэрэгцээг хангах Бартоны онолтой (1979) нийлүүлэх тухай гайхамшигт санаатай танилцаагүй байсан.

Энэ бүхэн нь хүчирхийлэлгүй улс төрийн онолын анхны үр хөврөл байж болно.

Засаглалын талаарх судалгаа

Тосгоноос эхлээд хот-улс, АНУ шиг олон үндэстний нэгдэл болсон нийгмийн улс төр, төрийн байгууламжийг бүхэлд нь авч үзэх юм бол хүчирхийлэлгүйн судалгааны логик ирээдүй судлаач Харольд Линстоны нөхцөл байдал, нийтийн санал бодлын “зайлшгүй урьдчилсан нөхцөл” гэж хэлсэн зүйлийг даван туулах тухай асуудлыг хөнддөг. Эх оронч үзлийг хамгаалагчдын хувьд улс төрийн зорилгоор аллага үйлдэх нь яах аргагүй үнэн мөн. Тэгэхээр удирдлагын бүтэц дотор энэ асуултыг тавьж болдоггүй юм бол уг бүтцээс гадуур байгаа улс төр судлаачид энэ асуултыг тавих хэрэгтэй.

Асуудалд хүч үл хэрэглэх байр сууринаас хандах нь хэд хэдэн асуултыг гаргаж ирж байна. Нэгд, тухайн улс төрийн систем

бүрэлдэн тогтноход аллага хэр зэрэг үүрэг гүйцэтгэсэн бэ? Тухайн засаг-төр хүмүүсийн “эрэлхэг”-ээр нас барсан тухай түүхээс хэр зэрэг хамааралтай байна вэ? Төрийн машины хэрэгжүүлсэн аллага ямар байсан, цаашид ямар байх вэ? Иргэд нь хилийн чанадад ба улс орон дотроо засаг-төрийг хэр зэрэг эсэргүүцэж, дэмжиж байсан бэ? Тэд хуулийн дагуу ба хуулиас гадуур аллагад ямар байдлаар оролцож байсан бэ? Аллагын уламжлалд улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын үзэгдлүүд ямар үүрэгтэй байсан бэ? Эрх чөлөө, шударга ёс зэрэг үнэт зүйлийг удирдлагаас дагаж мөрдүүлэхэд аллага хэр зэрэг үүрэг гүйцэтгэсэн бэ?

Хоёрт, нийгэмд аллага эс үйлддэг үзэл санаа, үйл ажиллагаа, улс төрийн бодлого, байгууллагуудын ямар түүхэн уламжлал байна вэ? Тэдгээрийн одоогийн байдал, ирээдүйн хандлага нь ямар байна вэ? Хүчирхийлэл дээр тулгуурласан төр-засгийн эсрэг хүч үл хэрэглэх тэмцлийн хэр зэрэг түүхтэй вэ? Хүчирхийлэлгүй нийгэм байгуулахад чиглэгдсэн бүтээлч үйл ажиллагааны түүх хэртэй вэ?

Гуравт, хүчирхийллээс хүч үл хэрэглэх явдал, хүч үл хэрэглэхээс хүчирхийлэлд шилжиж байсан баримтуудыг цуглуулах. Иймэрхүү шилжилтэнд нэр цуутай ямар хүн, байгууллага, бүлэглэл оролцож байсан бэ? Цэргүүдээс пацифистуудын эгнээнд шилжиж байсан тохиолдол бий юу? Алуурчид хүчирхийллийг эсэргүүцэгчид болсон тохиолдол бий юу? Хувьсгалт хүчирхийллийн талынхан энхийн арга замаар нийгмийн өөрчлөлтийг хэрэгжүүлсэн тохиолдол бий юу? Шашны зүтгэлтнүүд аллагыг адислахаас татгалзаж байсан тохиолдол бий юу? Нийгэм, улс төрийн зүтгэлтнүүд аллагаас аллагыг үл таашаах явдал руу шилжиж байсан уу?

Цаазаар авах ял оноодог гэмт хэрэгт ямар өөрчлөлт гарсан бэ? Цаазаар авах ялыг хэрэглэж байгаа юу, цуцалсан уу, дахин сэргээж байна уу? Цэрэг цагдаа болон жирийн иргэд зэвсэглэсэн байдаг уу, аль эсвэл зэвсэггүй байдаг уу? Эвлэршгүй дайснууд хоорондоо энхийн гэрээ хэлцэл хийж байсан уу, хүчирхийллийн шинэ голомт бий болсон уу? Хувь хүн, нийгмийн тусын тулд эдийн засгийн бүтцийг (зарим нэг талыг ч гэсэн) өөрчилсөн үү?

Дөрөвт, хүчирхийлэлгүй нийгэмд шилжихийн тулд улс төр,

нийгэм, эдийн засаг, соёл гээд засаглалын дотоод бүтцийн элементүүдийг нэгтгэн хэрэглэж байсан түүхэн болон орчин үеийн туршлага бий юу? Энэ *утгаар* шашин, үзэл суртал, хууль тогтоомж, байгууллага, улс төр, нийгэм-эдийн засгийн бүтэц, боловсрол, харилцаа холбоо, урлагт ямар өөрчлөлт хийж байсан бэ? Хүчирхийлэл, аллагын аюул заналхийлэл байдаггүй, эрх чөлөө, тэгш ёс, материаллаг аж байдал гэх мэт үнэт зүйлсэд тусалдаг ямар нөхцөл байсан бэ?

Харьцуулсан улс төр судлал

Хүчирхийлэлгүйд шилжих шилжилт нь хүчирхийлэлгүйг сонгох хүний чадварын тухай асуудлыг харьцуулсан улс төрийн судалгааны төвд тавьж байна. Хүчирхийлэл, хүч үл хэрэглэх явдалд зохих хэмжээгээр холбогддог үзэл санаа, байгууллага, бүтэц, улс төрийг харьцуулсны үндсэн дээр ямар дүгнэлт хийж болох вэ? Одоо харьцуулсан шинжилгээ нь хүчирхийлэлгүйн логик шинжилгээ, үр ашигтай үйл ажиллагааны эрлийг удирдлага болгон нэг төр-улсын хүрээнээс гадуурх сонголтыг хайх явдлыг зорилгоо болгож байна.

Ардчилал, хүний эрх, эмэгтэйчүүдийн байдал, хүүхдийн сайн сайхан, эдийн засгийн хөгжлийн түвшин зэргээр янз бүрийн нийгмийг харьцуулан, ангилж болдог шиг аллага болон аллагаас зайлсхийсэн байдал хэр зэрэг байна гэдгээр нь харьцуулж болно. Төрийн дайсан болон төрийн байгууллагуудын үйлдсэн аллага, эрүүгийн сэдэлт аллага, амиа хорлох явдал, өөр улсын иргэнд алуулсан байдал, аллагад бэлтгэж буй мэргэжлийн бэлтгэл, техник хэрэгсэл, материаллаг нөхцөл зэрэг нь хүчирхийллийг хэмжих хэмжүүр болно. Удирдлагын нэг системийн дотоодод ч хүч үл хэрэглэдэг шинжүүдийг харьцуулан шинжилж болно. Дэлхий нийтийг хамарсан хүчирхийлэлгүй улс төр судлалыг бүтээхэд аллагыг хэрэглэж байсан болон аллагыг эс хэрэглэж байсан улс орнуудыг түүхэн цаг хугацаагаар нь харьцуулах явдал их тустай. Аллага хэр зэрэг гарч буй, хүчирхийлэлгүйд шилжих шилжилтийн амжилт, бууралтын тухай тайлан мэдээг тогтмол гаргаж байх нь дэлхий дээрх бирж, спортын уралдаан тэмцээний

мэдээ шиг чухал зүйл мөн.

Ойролцоо нөхцөлтэй төр-улсуудыг хооронд нь болон нэг улсын дотоод бүтцийн харьцуулсан шинжилгээ явуулах нь хүчирхийлэлгүй нийгэм рүү шилжих шилжилтийн шалтгаан, явцыг ойлгоход тустай. Ийм бүтцэд хүн амын боловсролоор хуваагдсан хэсэг, янз бүрийн анги, угсаатан, ажил мэргэжлийн бүлгүүд, үйлдвэр завод, их дээд сургуулиуд дахь шашин, үзэл суртал, урлаг, нам, нас, хүйсийн бүлгүүд орно.

Ардчилсан төр нь авторитари дэглэмтэй харьцуулах юм бол хоорондоо дайтаж тулалдах, иргэдээ алах нь бага байдаг гэсэн орчин үеийн улс төр судлалын сэдвийг баталгаажуулахад харьцуулсан шинжилгээ хэрэг болдог. Либерал ардчилагчид ерөнхийлөгчийн засаглалтай байна уу, парламентын засаглалтай байна уу гэдгээсээ үл хамааран улс орон дотооддоо болон хилийн чанадад аллагад хүрч байгаа баримт хүчирхийлэлгүй соёл, нийгмийн бүтцийг эрэн хайхад харьцуулсан шинжилгээ маш чухал гэдгийг нотолж байна. Жишээ нь, 2-р бүлэгт гарсан нийгэм эдийн засгийн ижил нөхцөлтэй мөртлөө аллагын түвшнээрээ өөр өөр Мексикийн хоёр тосгоны харьцуулсан шинжилгээ өөрсдийгөө үнэлэх соёлын хүчин зүйл тэднийг ялгаатай байх үндэс болсныг харуулсан. Хүчирхийллийн түвшин өндөр байдаг тосгоны оршин суугчид өөрсдийгөө харгис хэмээн ойлгодог тул хүчирхийллийг хэрэглэдэг, харин нөгөөдөх нь өөрсдийгөө амгалан тайван хүмүүс хэмээн үзэж үүгээрээ бахархдаг байна (Fry 1994). Хүчирхийлэл их, бага байдаг Индонезийн хоёр тосгонд хүүхдүүдийн тоглож байгаа байдлыг харьцуулсан шинжилгээ нь хүчирхийллийг хүлээн авдаг соёлтой тосгонд хүүхдүүдээ амьтантай тулалдах, хоорондоо сөргөлдөх тоглоомоор тоглуулдаг, харин хүчирхийлэл бага гардаг тосгонд нэгийгээ гомдоодоггүй хүн, амьтны тайван байдлыг дуурайсан тоглоомоор тоглуулдаг болохыг харуулсан (Rouse 1980). Энэ дүгнэлт бокс, хоккей, америк хөл бөмбөг зэрэг хүчирхийлэл дээр тулгуурласан спортын төрлүүдийн соёлын нөлөөг ойлгоход тусалдаг.

Олон улсын бодлого

Хүчирхийлэлгүй рүү шилжих шилжилт гэдэг бол олон улсын харилцаа, бодлого, дэлхийн улс төрд ямар ч асуудлаарх харилцан ойлголцлыг өндөрсгөнө гэсэн үг. Нэг талаас, дэлхий нийтийн удирдлагын системийн бүх бүрэлдэхүүн (төрийн болон төрийн бус), тэдгээрийн харилцан хамаарал, асуудал шийдэж буй байдлыг нэг бүхэл зүйл хэмээн авч үзэх явдал мөн. Энэ нь түүний түүх, харилцааг орхигдуулна гэсэн үг биш. Түүх гэдэг нь хүн төрөлхтний түүх, хамаарал гэдэг нь тухайн нутаг орон болон бүх дэлхийн нөхцөл байдлын харилцан хамаарлын схем гэсэн үг болно.

Нөгөө талаас, дэлхий нийтийг хамсарсан хүчирхийлэлгүй нийгмийг байгуулах боломж нь дэлхий дээр амьдарч буй бүх хүнийг анхааралдаа авахыг шаардаж байна. Хүчирхийлэлгүй улс төрийн шинжилгээний үндсэн нэгж нь хувь хүн мөн. Байгууллага, бүтэц, үйл явц бол хувь хүмүүсийн үйл ажиллагааны бүтээгдэхүүн. Дэлхийн улс төр гэдэг бол түүн дээр амьдрагч хүмүүсийн улс төр. Дэлхий нийтийг хамарсан хүчирхийлэлгүй нийгэм нь аллага хийдэггүй хүмүүсээс хамааралтай. Хэрэв бид хэн нэгнийг алах юм уу, хэн нэгэнд алуулахыг хүсэхгүй байгаа юм бол бусад хүний эрх ашгийг харгалзах шаардлагатай.

Энд хүчирхийлэлгүйн шинжилгээний логикийг бүхэл хүн төрөлхтний хувьд зайлшгүй хэрэглэх ёстой болж байна. Энэ нь улс төр судлал дахь хүчирхийллийн талаарх судалгаанд төрийн зүгээс гарч байгаа болон төрийн эсрэг гарч буй, улсын дотоодын болон улс хоорондын дайн-хүчирхийллийг судалж, шалтгааныг ойлгож тайлбарлахын тулд дэлхийн түвшинд нэгтгэн дүгнэх хэрэгтэй гэсэн үг. Хүч үл хэрэглэх явдлыг судлахдаа улс төрийн системийн дотоод, гадаад хүчин чадлыг тодорхойлох явдал зайлшгүй. Хүчирхийлэлгүй байдал руу шилжих боломжийг судлахдаа дэлхий нийтийн түвшин дэх аллага болон аллагын эсрэг хүчний харилцан үйлчилгээг ойлгох шаардлагатай.

Дэлхий нийтийг хамарсан аллагагүй нийгмийн практик, бололцоот, хүсэж эрмэлзэм шинжүүдийг ойлгохын тулд өнгөрсөн үе болон өнөө үед гарч буй хүч үл хэрэглэх явдлын илрэлийг

судлах явдал зайлшгүй. Үүний тулд нийгмийн дотоодод байдаг олон жишээг онолын хувьд боловсруулах шаардлагатай. Хувь хүний түвшинд энэ нь аллага хийх, аллага эс хийх чадвар, хүч үл хэрэглэх байдал руу шилжих шилжилт, нийгмийн нөхцөлийг ойлгоно гэсэн үг.

Практик дээр аллагын юүлүүрийг дэлгээстэй дэвүүр болгон хувиргахыг эрмэлзэж, аллагын бүсэд саад хийж, хүчирхийллийг шагна гэсэн үг. Ингэснээр улс төрчид болон иргэдээс асуудлыг хүчирхийлэлгүй шийдэж, хүчирхийлэлгүйн соёлыг дэмжин, хүчирхийллийн улс төр, цэрэг, эдийн засаг, нийгэм, соёлын бүтцийг өөрчлөхөд тус болно.

Аллагагүй улс төр судлал

Хүн төрөлхтөн хүчирхийлэлгүй нийгэм байгуулах чадвартай гэсэн бат итгэл дээр тулгуурлан орчин үеийн улс төр судлалын бүх салбарт тодорхой асуулт тавих хэрэгтэй. Хэрэв улс төр судлал тодорхой үнэт зүйл дээр тулгуурлах ёстой юм бол хүч үл хэрэглэх явдал нь тийм үнэт зүйл болж чадах уу? Хүч үл хэрэглэдэг улс төрийн засаглалын онол, практик нь хүчирхийллийн үзэл онолтой амжилттай өрсөлдөж, түүнийг өөрчилж чадах уу? Улс орон болон дэлхий нийтийн хэмжээнд хүчирхийлэлгүй ардчилсан тогтолцоо байх боломжтой юу? Аюулгүй байдлаа хамгаалах хүч хэрэглэсэн системээс хүч үл хэрэглэх систем рүү шилжих боломж бий юу? Хүчирхийлэл дээр тулгуурласан эдийн засгаас хүч үл хэрэглэх эдийн засаг руу шилжиж болох уу? Феминизм (эмэгтэйчүүдийн эрхийг хамгаалах үзэл онол, хөдөлгөөн. -*Орчуулагч*), арьс өнгө, анги, үндэс угсаагаар ялгаварлахын эсрэг үзэл, хэл, шашны үзэгдлийн үүднээс хүчирхийлэлгүйн онол, практикт хувь нэмэр оруулж болох уу? Нийгэм дэх хүчирхийлэл болон үл хүчирхийлэх бололцоо, хүчирхийлэлгүй өөрчлөн байгуулалтанд ямар арга зүй илүү тохирох вэ?

Энэ бүх асуултанд хариулах талаар улс төр судлал нь ямар ч амжилтанд хүрээгүй хэмээн үзэж болохгүй. Гэхдээ хүчирхийлэлгүй дэлхий ертөнцийг бий болгоход улс төр судлал юу хийсэн

бэ гэдгийг нухацтай авч үзэх хэрэгтэй. Ингэснээр л дэлхий нийтээр асуудлыг хүчирхийлэлгүй шийдэхэд улс төр судлалын оролцоо идэвхжинэ гэсэн үг болно.

IV бүлэг

АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭЖ БУЙ БАЙДАЛ

Бүх нийтийн энэ сүйрлийг [эдийн засгийн шударга бус байдал, хоол хүнсний хүрэлцээ муугаас болж нас барж буй хэдэн арван сая хүмүүс] шүүмжилж, түүнтэй тэмцэж буй хүмүүс энэ бүх эмгэнэлт үзэгдэл улс төрийн шалтгаантай гэдгийг нэгэн дуугаар хүлээн зөвшөөрч байна.

1981 онд Нобелийн шагналт 53 эрдэмтний хамтран гаргасан Тунхаг

Аллагагүй улс төр судлалаас асуудал шийдвэрлэж буй байдал гэж юу вэ?

Дэлхий даяар аллагыг төгсгөл болгох явдал одоо хамгийн гол асуудал болж байна. Аллага, хүчирхийллийн золиос болж болзошгүй хүн бүрийн төлөө онцгой анхаарал тавьж, улс төр судлалын цөм болж байдаг хувь хүн, түүний бүтээлч, зорилгот шинжид анхаарлаа хандуулах хэрэгтэй байна. Нөгөө талаас, асуудлыг шийднэ гэдэг нь оюун санаа, хүйс, нас, үндэс угсаа, анги, мэргэжил, улс төрийн явцуу харьяалалдаа үл баригдана гэсэн үг болж байна. Хүчирхийлэлгүйн асуудалд “олон талаас тууштай” (Guetzkow 1955) хандана гэдэг нь бүх нийтийн хэрэгцээг аллага, аллагын аюул заналхийлэлгүйгээр шийднэ гэсэн үг.

Хүчирхийлэлгүй улс төр судлал нь аллагад хүчрэгч хүчин зүйлийг эрс багасгаж, хүч үл хэрэглэх явдлыг эрчимжүүлэхийн төлөө зогсдог. Энэ улс төр судлал нь хүчирхийллийн юлүүрийн таван бүс (1-р зураг), хүчирхийлэлгүй сонголтын дэвүүрийн бүс (2-р зураг) тус бүрд асуудал шийдвэрлэхийг чармайж байна. Улс төр судлал нь нийтийн хэрэгцээ, шаардлагыг хангахын тулд асуудал шийдвэрлэх явдалд оролцдог хүмүүсийг дэмжих, энэ

талаарх шинжлэх ухааны судалгаа, оролцогчдын мэргэжлийн бэлтгэлийг хангах явдлыг өөрийн үүрэг болгох ёстой.

Улс төр судлал нь асуудал шийдвэрлэх явдалд оролцох үүргийг авснаараа өөрийгөө бүхнийг мэдлэг, бүхнээс нэр хүндтэй, хамгийн бололцоотой зүйл гэж үзэж байгаа хэрэг бус харин оюун санаа, материаллаг аж байдал, соёл гээд нийгмийн амьдралын бүх хүрээн дэх сайн сайхан байдалд хамааралтай гэж үзсэн хэрэг. Улс төр судлал бүх зүйлд дээд зэргээр оролцохгүй. Гэхдээ хүмүүнийг бие махбодийн хувьд оршин байхын тулд улс төрчид болон тэднийг дэмжигч хүмүүс юу хийж байгаа болон юу хийхгүй байгааг авч үзнэ. Улс төр судлал нь аллагагүй нийгэм байгуулахад туслахын зэрэгцээ хүн амын сайн сайхан байдлын төлөө санаа тавих далайцаараа нийтийн эрүүл мэндийг хамгаалж байдаг анагаах ухаан зэргээс бага зэрэг ялгаатай.

Асуудал бэрхшээлийг хүсэж буй зүйл ба бодит байдал хоёрын хоорондын зөрчил хэмээн тодорхойлж болно. Аливаа асуудал-бэрхшээл нь *хэм хэмжээт* (юу байх ёстой), *эмпирик* (яг үнэндээ юу байгаа), *бололцоот* (юу байж болох) “дэд асуудал-бэрхшээлүүдийг” агуулна. Аливаа асуудал нь нарийн ээдрээт байдал, түр зуурын элемент, харилцан хамааралт үйл явц зэргийг өөртөө “нууцлагдмал байдлаар” агуулж байдаг. Ёс зүй, философи, эмпирик хандлагын үүднээс авч үзэхэд хэчнээн хэцүү, ээдрээтэй байлаа ч аллагагүй улс төр судлал нь хүн төрөлхтний аюулгүй байдалд заналхийлж буй асуудлыг шийдвэрлэх хариуцлагаас зайлсхийдэггүй. Аллагагүй улс төр судлал нь зан байдлын хүчирхийллийг эцэс төгсгөл болгож, нийгэмшилтэй холбоотой гардаг хүчирхийллийн нөхцөл байдлыг өөрчлөн, харилцан хамааралтай энэ хоёр хүчирхийллийн асуудлыг шийдвэрлэхийг хичээдэг. Аллагыг бүр мөсөн үгүй хийж, хүчирхийлэлгүй байгууллагыг хөгжүүлэн шинэ улс төрийг бүтээхийг эрмэлздэг.

Улс төр судлал нь асуудлыг шийдвэрлэх практик шинжлэх ухааны үүргийг өөртөө хүлээн авчихаад бэлэн загвар шаардах юм бол шинжлэх ухаанч бус хандлага гаргасан хэрэг болно. Өвчин эмчлэгдэшгүй гэдгийг мэдсэн мэдлэг, оношлогоо, хөдөлшгүй баримталдаг эмчилгээ зэрэг нь анагаах ухааныхаа хөгжилд саад болж байдаг. Мөн чанартаа амьдрал, үхлийн тухай ярьдаг аллагагүй улс төр судлал нь анагаах ухаанаас ялгаагүй.

Хүчирхийлэл дээр тулгуурласан улс төр судлалын шийдэж чадаагүй асуудлыг манай шинэ шинжлэх ухаанаас нэн даруй шийдэхийг шаардах нь утгагүй зүйл болно. Хүчирхийллийг дарахын тулд шинжлэх ухаан, хүн, материалын асар их нөөцийг цус урсгасан хүчирхийллийн аргаар шийдвэрлэх гэж оролдох нь аллагыг үгүй хийж чадахгүй. Дайн, цөмийн зэвсэг хэрэглэдэг төрийн аллага ч үүнийг хийж чадахгүй. Аллага асар их сүйтгэгч хүчин чадалтай. Хүч үл хэрэглэх хандлага нь үүнээс дутуугүй хүч чадалтай байх ёстой.

Аллагагүй улс төр судлал нь ганцаараа хүчирхийллийн эрин үеийг төгсгөл болгож чадахгүй нь ойлгомжтой. Энэ зорилго бүх шинжлэх ухаан, ажил мэргэжил, хүн бүрийн өмнө тавигдах ёстой. Гэхдээ анхлан санаачлагчийн үүрэг улс төр судлалд оногдоно. Хамгийн гол нь хүчирхийлэлгүй улс төр судлал боломжгүй гэдэг асуудлыг шийдвэрлэх ёстой. Хувь хүнээс эхлээд төрийн аюулгүй байдалд заналхийлэгч хамгийн нийтлэг шинжтэй үзэгдлүүд бол хувьсгал, гитлеризм, хоморголон устгах явдал зэрэг юм.

Аллагагүй байдал, Гитлер, хоморголон устгах явдал

Гитлеризм, хоморголон устгах явдал зэрэг нь улс төрийн удирдлага ба аллага хоёрын холбоог харуулсан ганц жишээ биш юм. Гэхдээ хамгийн тод жишээнүүд юм. Эдгээр үзэгдлийг онол, хавсарга шинжлэх ухаануудын үүднээс бүх талаас нь шууд задлан шинжлэх ёстой. Аймаглан устгах явдал, ангийн “цэвэрлэгээ”, хүн амыг үй олноор нь устгах зэрэг үзэгдэл нь хүч үл хэрэглэх бүтээлч чадавхиас давамгайлах ёсгүй. Эс тэгвээс улс төр судлал нь хүн амын нэг хэсэг болсон бүхэл бүтэн анги, хот тосгоныг устгах чадвартай цуст дарангуйлал, аллага, хүчирхийлэлд эзэмдүүлсээр байх болно.

Одоогоор хөгжлийн дээд шатандаа хүрээгүй байгаа салбар болох улс төрийн хошуучлалыг хавсарсан шинжлэх ухааны үүднээс тодорхойлох явдлаас эхлэх нь зүйтэй. Ялангуяа хүчирхийлэл дээр тулгуурлаж байснаа хүч үл хэрэглэх тал руу шилжиж байгаа удирдагч, улс төрчдийн өөрчлөлтийн шалтгааныг нээн илрүүлэх нь чухал байна. Удирдагчдын хувийн зан чанар,

эрх мэдэлд татагдах байдал, байгууллагынх нь шинж чанар, үүрэг даалгавраа биелүүлэх тулгамдсан шаардлага, үнэт зүйлийн хүчин зүйл, технологийн боломж, эдийн засаг, нийгэм соёлын нөхцөл зэрэг хүчирхийлэлгүйд шилжих зарим нэг хувилбар хэдийнээ тогтоогдоод байна (Paige 1977).

XX зууны туршлагаас зарим эхлэлийг харж болно. Аллагад татагддаг хүмүүсээр дэмжүүлсэн аллагад татагддаг улс төрчид бий болохыг зогсоохын тулд түүхэнд байсан зарим хүн аллага хийх болон аллага хийхийн тулд хамтран ажиллахаас зүгээр л шууд татгалзсан байдаг. Аллага нь амссан хохирлоо төлүүлэх болон ялалт байгуулах хүслээс болж оршсоор байна. Энэ нь ч ойлгомжтой юм шиг. Гэхдээ XX зууны аймшигт түүх XIX зууны сүүл хэрд байсан дайныг эсэргүүцэгчдийн тэмцэл үнэхээрийн зөв байр суурин дээр байсныг харуулсан. Дэлхийн I, II дайн, хүйтэн дайн болон бусад аймшигт үзэгдлийн хоорондын холбоо илт байдаг. Улс төрийн шинжлэх ухаан нь өнгөрсөн, одоогийн аймшигт аллагын хариуцлагын тооцоог “зөв” хийж, өөрөө тийм байдалд орохгүй байхад туслах ёстой. Ялсан нь ялагдсанаасаа “ял асуух” явдлыг зогсоохын тулд улс төр судлал аллагыг шууд зогсоож, “тооцоо хийх явдлыг” аллагагүй байдалтай хослуулах ёстой.

Гитлер, Сталин, Мао, Амин, Пол Потын яргалал, Трумэний атомч бодлого ондийх бололцоог таслан зогсоохын тулд дараах зүйлсийг хийх шаардлагатай болов уу: хүчирхийлэл, аллага дээр тулгуурласан болон асуудлыг хүчирхийлэлгүй шийддэг удирдагчдын талаарх тодорхойлтыг дахин шинээр гаргах; хүчирхийлэл дээр тулгуурладаг удирдагчдын дэмжлэгийг нь таслан зогсоох; алах хүсэл болон алах тушаал өгдөг эрх мэдлийг үгүй хийх; үхлийн зэвсэг эзэмшдэг арми, аллагатай холбоотой байгууллагуудаар удирдагчдыг хангахгүй байх; аллагатай холбоотой шашин, бизнес, хөдөлмөр эрхлэлт, шинжлэх ухаан, урлагийг үгүй хийж, аллага эс үйлдэх сонголтын дагуу үйл ажиллагааг нь хөтлөх; асуудлыг эергээр шийдэх хэрэгцээг улс төрчид болон иргэдээс нэн тэргүүнээ баримталдаг хэрэгцээ болгох; аллага эс үйлдэх үнэт чанарыг үндэсний бахархлын гөлтцөм болгох; ямар ч хүнд хүмүүнлэг бус байр сууринаас хандахаас

татгалзаж, тэднийг ялгаварлан гадуурхах үүднээс алах явдлыг чөтгөрийн үйл гэж үзэх; харилцан сайн сайхан байхын тулд яриа хэлэлцээрийг эрхэмлэх; хувь ба бүлэг хүнийг хүчирхийлэлд шууд ба шууд бус байдлаар хүргэдэг нийгэм, эдийн засаг ба бусад бүтцийг өөрчлөх; эдийн засгийг аллагыг дэмждэг бүтцээс хүний амьдралыг баталгаажуулдаг бүтэцтэй болгох; урлаг, шинжлэх ухаанаар дамжуулан аллагагүй соёлыг бий болгох явдлыг дэмжих гэх мэт.

Гитлерч маягийн хядлагын эсрэг аллагын бүсэд хориг тавих нь хүчирхийлэлгүй шинжлэх ухааны хувьд асар том өөрчлөлт болох нь мэдээж. Гэхдээ энэ нь технологийн их нээлтийн эрин үед санахын аргагүй зүйл биш. Аллагыг эсэргүүцэж, түүнээс татгалзах (зөвхөн хохирогсад оролцох ёсгүй) олон нийтийн хэлэлцүүлэг, сансар, агаар, ус, хуурай газраас дайрах үед хоргодох, зайлах нөхцөл, аллагыг үйлдэгчдийг аюулгүй болгох өндөр технологи бүхий техник зэргийг загварчлан туршиж, судлах хэрэгтэй. Хүчирхийллийг зогсоох бүх л арга замыг туршиж үзэн, хэрэглэхэд анхаарлаа төвлөрүүлэх шаардлагатай байна.

Гитлерийн учруулсан ийм аймшигт үзэгдлийн дараа амьд үлдэгсэд, алуурчид, тэдний ойр дотныхон гээд бүх хүний дунд хүч үл хэрэглэх үзэл санааг сурталчлахыг хичээх зайлшгүй хэрэгтэй. Улс төр судлал нь дэлхий ертөнц дээр энх амгалан, хүчирхийлэлгүй байдлыг бий болгохын тулд сайн, муу бүхий л үзэгдлийн төлөө хариуцлага хүлээдэг механизм тогтоох ёстой. Шинжлэх ухаан, оюун санаа, уламжлалын бүхий л боломжийг ашигласны үндсэн дээр аллага эс үйлдэх явдлыг ирээдүйн соёлын голт зүрх, хүмүүсийн бахархал болгох нь зүйтэй. Ер нь зэрлэг балмад явдлыг дахин гаргуулахгүйн тулд бүхий л арга хэмжээг авах хэрэгтэй байна.

Аймаглан устгах явдал, дайн гээд нийтийн зэрлэгшлийн эрин үеэс салахын тулд аллагагүй улс төр судлал нь хориглон зогсоох, саад хийх, аллага эс үйлдэхэд шилжих гэсэн практик зорилтуудыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Улс төр судлал хүчирхийлэлгүйн зарчим дээр тулгуурлан хүчирхийлэл, аллагыг үгүй хийж чадахгүй гэсэн төөрөгдлөөсөө ангижрах хэрэгтэй байна.

Аллагагүй байдал ба хувьсгалт хүчирхийлэл

Шийдвэрлэхийн тулд анхаарлаа хандуулбал зохих хоёр дахь асуудал бол хувьсгалт болон хувьсгалын эсрэг хүчирхийлэл юм. Цэргийн эргэлт, эргэлтийн эсрэг хөдөлгөөн, алан хядлага, үүний эсрэг хүчирхийлэл, партизаны болон иргэний дайн зэрэг нь энэ асуудалд хамаарна. Ердийн улс төр судлал хувьсгал, түүнийг дарах зэрэг үзэгдэл зайлшгүй байх ёстой гэж үзнэ. Муу дэглэм, хувьсгалчдын эсрэг хүч хэрэглэх, арга хэмжээ авах нь магтууштай сайн зүйл мөн, ямар ч байлаа гэсэн улс төрийн зорилгодоо хүрэхийн тулд хүч хэрэглэх нь улс төрийн хувьд ашигтай гэнэ. Америкийн зарим эрдэмтдийн гаргаж ирдэг үндэслэл бол эдийн засгийн элитүүд (дээдэс. -*Орчуулагч*) сайн дураар омч хөрөнгө, эрх мэдлээ өгөхгүй учраас хувьсгалт хүчирхийлэл гарахаас өөр аргагүй гэдэг. Нөгөө хэсэг улс төр судлаачид хувийн өмчтөнүүдийн мөлжлөгийн системийг өөрчлөх зорилготой бослого хөдөлгөөнийг хүчээр дарж байхыг дэмждэг. Сонгуульт ардчилалтай Америкт ч гэсэн хувьсгалт хүчирхийлэлд бэлэн байх тухай үзэл санаа нь иргэд эрх чөлөөгөө төрөөс хамгаалахын тулд зэвсэг эзэмших салшгүй эрхтэй гэж үзэж байгаагаар илэрч байна.

Аллагагүй улс төр судлал нь харгис улс төрийн дэглэмийг устгах, тэвчишгүй нийгэм-эдийн засгийн бүтцийг өөрчлөхийн зайлшгүйг хүлээн зөвшөөрөхдөө хувьсгалыг гарцаагүй хүчирхийллийн замаар хийнэ гэдгийг үгүйсгэж, стратеги, тактик, зарчим, зохион байгуулалтын арга, гарцаагүй дадал зуршил зэрэг дээр тулгуурласан хүч хэрэглээгүй үр дүнтэй сонголтыг санал болгодог.

Хүйтэн дайн төгсгөлдөө орох үед хамгийн харгис, хувьсгалт уламжлалтай АНУ, ЗХУ, Хятадад хүч үл хэрэглэсэн хувьсгал боломжтой болох тухай нэлээд итгэл төрөхүйц баталгааг санал болгосон бүтээлүүд гарсан. Жин Шарп хүч үл хэрэглэсэн тэмцлийн түүхэн жишээг өргөн хүрээнд судалж, улс төрийн засаглалыг гүнзгий задлан шинжилсний үндсэн дээр хүч үл хэрэглэсэн хувьсгалын онол, практикийн сонгодог баримтлалыг гаргав (Sharp 1973). Эдийн засаг, улс төр, нийгмийн бодлогын талаар хамтран ажиллахаас татгалзах, итгэл үнэмшлээ

илэрхийлэх, хүч хэрэглэлгүй шууд саад тогтор болох гэх мэт 198 арга хэрэгслийг санал болгосон. Дараа нь тэрээр тэр бүхнийг нэгтгэн дүгнэж “хувирган өөрчлөлт, албадлага, хэлцлийн” элементийг өөртөө багтаасан хүчирхийлэлгүй рүү шилжих динамик онолыг гаргасан. Энэ онолдоо хожим нь “үл нэгдлийг” нэмсэн. Зөвлөлтийн судлаач Е.Плимак, Ю.Карякин нар хувьсгалыг “хүн амын ихэнхийн амьдралд эрс өөрчлөлт” авчирдаг, төрийн эрх нэг ангийн гараас нөгөө ангийн гарт шилжиж буй шилжилт гэж тодорхойлсон (Plimak and Karyakin 1979). Тэгээд марксист-ленинист онол, дэлхийн II дайны дараах колоничлолын эсрэг хөдөлгөөн, ардчиллын үйл явц дээр тулгуурлан тайван замаар социалист хувьсгал хийх бүрэн боломжтой гэж үзсэн. Тэд тайван замын социалист хувьсгалаа “зэвсэгт тэмцэл, иргэний дайн, хувьсгалын эсрэг зэвсэгт довтолгоо байхгүй хувьсгал” гэж тодорхойлсон юм. Шинэ нөхцөл байдал дахь тайван замын хувьсгалд өнгөрсөн үед гарсан бүтэлгүйтэл саад болох учиргүй гэж үзээд “тайван замаар хийх хувьсгалыг бүх талаас нь нягт нямбай, бодитойгоор судлахыг” уриалсан. Хятадад Жан Юи-Пин марксист онол, Ази, Африк, Латин Америк, ялангуяа Энэтхэгт Гандигийн удирдлаган дор олон түмэн тусгаар тогтнолынхоо төлөө хүч хэрэглэлгүй амжилтанд хүрсэн тэмцлийн туршлага дээр тулгуурлан “цаг хугацаа, нөхцөл байдлыг харгалзахгүйгээр хүчирхийлэл дээр тулгуурласан хувьсгалыг хамгаалагчид хүч үл хэрэглэсэн хувьсгалыг *онолын хувьд буруу, практик дээр хортой*” (Зохиогч орчуулах үедээ онцлогийг хийв) хэмээн үздэг гэсэн.

Ингэж хүчирхийлэл дүүрэн уламжлал бүхий хувьсгалт болон хувьсгалын эсэргүү цус урсгалтаас хүч үл хэрэглэсэн хувьсгалын онол, практикийг хөгжүүлэх зорилтыг бие биенээсээ үл хамааран тавьсан улс төр судлаачид гарч ирсэн. Тэд тусгаар тогтнолын төлөөх тэмцэлд төдийгүй, нийгэм, эдийн засаг, соёлын өөрчлөлтийн талаар их амжилтанд хүрсэн Энэтхэгийн Гандигийн хөдөлгөөний талаар санал нэгтэй байгаа нь сонирхол татаж байгаа юм.

Өнөөг хүртэл байсан “капиталист”, “социалист” угшилтай хүч үл хэрэглэсэн хувьсгалын онолууд үндсэндээ дарлагдагсдын

байр сууринаас асуудалд хандаж байлаа. Хүч үл хэрэглэсэн хувьсгалыг дарахын тулд хүчирхийллийн эсрэг элитүүдээс гаргасан онол байдаггүй. Энд Шарпын анализыг авч үзэх нь чухал байна. Хүчирхийлэлгүйн хэрэгслийг ашигладаг баячууд, удирдагчид, улс төрчид, цэрэг арми, цагдаа байдаг уу? Өөрсдийн эрхийг хувирган өөрчлөлт, хэлцэл дээр тулгуурлан хамгаалж болох уу?

Энэ бүхнээс гадна “хүчирхийлэлгүй тэмцэл”, тэр ч бүү хэл дарлагдагч, дарлагч хоёр ангийн хооронд харилцан хүлээн авч болохуйц харилцааг илэрхийлсэн “хүчирхийлэлгүй ангийн гэмцлийн” практик онол боломжтой мэт санагдаж байна. Энэ дүгнэлтийг хүч үл хэрэглэх явдал хүний мөн чанар гэсэн үндэслэл ба энх тайван өөрчлөлтийн талд орсон элит-төлөөлөгчдийн жишээн дээр тулгуурлан хийж болно. Гэтэл тэдний үзэл санааг хүмүүсийн хүчирхийлэлд татагдсан хүч чаллыг сулруулж байна хэмээн үздэг хүчирхийллийн талынхан ч байна. Жишээ нь, хүйтэн дайны үед Америк болон Зөвлөлтийн элитүүд, тэрчлэн олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслүүд хүн амын дунд аллагаас татгалзах үзэл санаа дэлгэрч, нийгмийн цэрэгжсэн үндэс үгүй болно гэж айсны улмаас пацифистуудын дуу хоолойг аль болох барьж байхыг хүсэж байлаа. Ингэж зэвсэг хэрэглэсэн эсэргүүцлийг дэмжигч улс төр судлаачид хүч үл хэрэглэсэн хувьсгалын сонголтыг хор хөнөөлтэй хэмээн дарлагдагсад уг үзэл санааг авчих вий хэмээн айн болгоомжилдог. Хэрэв дарлагч ба дарлагдагчид аллага эс үйлдэх үзэл санааг хүлээн авах юм бол ангийн тэмцлийг хүч үл хэрэглэх зарчим дээр тулгуурлан явуулж болно. Улс төр судлал нь энд хүч үл хэрэглэсэн хувьсгалт тэмцлийн сонголтын элементүүдийг “хуримтлуулагч” болох ёстой. Энэ чиглэлд үр дүнгээ өгөх алхам бол Ганди, Кингийн хөдөлгөөний төлөөлөгчдийн байр суурь байж болох юм. Тэд нийгмийг өөрчлөх хүч үл хэрэглэсэн тэмцлийн явцад өрсөлдөгчтэйгээ байнга “эвлэрч” байхыг чухалчилж байв. Тэр ч бүү хэл Макиавелли “эзэрхийллээс эрх чөлөөнд хүрэх” ба энэ үйл явц эсрэгээрээ эргэх нь “аугаа төрийг бүтээсэн иргэдийн зөвшилцөл”-өөр “цус урсгалгүй” хэрэгжиж болно гэж үзэж байсан (*The Discourses*, Book 3, Chapter 7).

Аллага эс үйлдэхүй ба аюулгүй байдал

Хүчирхийлэлгүй улс төр судлал нь хувь хүн, орон нутаг, улс орон, дэлхий нийтийн түвшинд аюулгүй байдлыг хүч үл хэрэглэх замаар хангах ёстой гэж үзнэ. Аюулгүй байдлын уламжлалт онол, практик “би чамайг алах болно гэдгийг чи тов тодорхой мэдэж байх ёстой” гэсэн “харилцан ойлголцлоос” гарч ирдэг.

Хүч үл хэрэглэх байдал дээр тулгуурласан аюулгүй байдал нь яг үүний эсрэг байр суурь баримтална: “Би чамайг алахгүй гэдгийг чи тов тодорхой мэдэж байх хэрэгтэй. Чи ч бас намайг алахгүй гэдгээ тов тодорхой илэрхийлэх ёстой”. Ө.х. “бид нэгийгээ алахгүй гэдгээ тов тодорхой илэрхийлэх ёстой”. Аллага хийх хүсэлтэй хүн байх үед хэн ч өөрийгөө аюулгүй байна гэж үзэх аргагүй. Аллага хийх хүслийн “бүтээлч шинж” хуяг дуулга, хаалга, хана хаалт, хэрэм цайз, бөмбөгдөлтөөс хоргодох байр гээд бүгдийг нь нэвтэрч чадна. Довтлогч хүч нь хамгаалагч хүчнээ давж байдаг: сум нь бамбайг нэвтэлнэ, пулемёт нь энгийн буунаас хүчтэй, их буу нь морин цэргээс давуу, танк нь явган цэргийг, пуужин нь танкийг дийлнэ, усан доогуур явагч нь усан дээрхээсээ илүү, агаарын довтолгооны болон пуужинт зэвсэг нь бараг бүх зүйлийг устгана, цөмийн, биологийн, химийн зэвсэг нь бүгдийг ялгаагүй устгана. Гэртээ маш их зэвсэгтэй байлаа ч аюулгүй байдлаа хангаж чадахгүй. Цаадуул нь гранат шидэгч, пуужин харвагч, хүнд их буу, байлдааны илүү хүчтэй зэвсэг хэрэглэх юмуу эсвэл зүгээр л ус, агаар, идэж уух зүйлийг нь хордуулчихаж болно. Тэгэхээр хамгийн найдвартай ганц хамгаалалт бол аллага хийх хүсэл эрмэлзлийг үгүй хийх явдал юм.

Аюулгүй байдлаа хүч хэрэглэлгүй хамгаалах явдалд шилжихэд улс төр судлалын гүйцэтгэх үүрэг болзошгүй дайсандаа саад хийх явдлыг багтаасан аллагын эсрэг хүчин төгөлдөр сонголтыг эрж хайх онол, практикийг хөгжүүлэх явдал мөн. Ийм утга бүхий онолыг консерватив улс төр судлал хүлээн зөвшөөрөөгүй байгаа боловч түүний тоо хэмжээ улам өссөөр байгаа нь манай ажлын эхлэл болж болно. Дараах чиглэлээр судалгаа хийгдэж, бүтээлүүд гараад байна: нацистуудын аймаглан устгах явдлын эсрэг иргэний эсэргүүцэл (Halli 1979; Fogelman 1994; Semelin 1994);

мафийн эсрэг Данила Дольчигийн коммуны хүч хэрэглээгүй эсэргүүцэл (Amato 1979; Chaudhuri 1998); хүний эрхийг хамгаалагчдыг зэвсэг үл хэрэглэн хамгаалах (Mahony and Eguren 1997); цэргийн эргэлтийг хүч үл хэрэглэн эсэргүүцэх (Roberts 1975; Sharp 1990; 1993); нийгэм, иргэнийг хүч үл хэрэглэн хамгаалах (Boserup and Mack 1974; Sharp 1990; Martin et al. 1991; Randle 1993; Burrowes 1996); ердийн зэвсгийг аллага хийхгүй ашиглах (Keyes 1982); хүчирхийлэлгүйг сонгох (Banrejee 2000; Weber 1996; Moser-Puangsuwan and Weber 2000); үхэлд үл хүргэх зэвсэг боловсруулах тухай (Lewer and Schofield 1997) гэх мэт.

Зарим оронд засгийн газрын захиалгаар хүч үл хэрэглэсэн иргэний хамгаалалтын үр дүнг дээшлүүлэх судалгаа хийгдэж байна. Ийм орнуудын тоонд Швед, Норвеги, Дани, Холланд, Франц, Латви, Литва, Эстони, Австри, Швейцарь, Финлянд орж (Schmid 1985; Sharp 1990; Randle 1994: 121-137) байна. 1997 оны Тайландын шинэ Үндсэн хуулийн 65-т цэргийн эргэлтийг хүч хэрэглэлгүй эсэргүүцэх боломжийг хуульчилж өгсөн: “Үндсэн хуулийн бус аргаар засгийн эрх авах аливаа оролдлогыг ард түмэн энх тайванч арга хэрэгслээр эсэргүүцэх эрхтэй”.

АНУ-д үхэлд үл хүргэх цэрэг, цагдаагийн зэвсгийн талаарх судалгаа 1965 оноос эхэлсэн бөгөөд 90-ээд онд бүр ч эрч хүчтэй болсон. Туяа, хараа, авиа, цахилгаан, хими, биологи болон бусад зэвсгийн талаар өргөн хүрээт судалгаа явагдах боллоо. Зарим зэвсгийг нь АНУ-д болон хилийн чанадад хэдийнээ хэрэглэж эхэлсэн (Lewer and Schofield 1997). Засгийн газрууд нийгмийн аюулгүй байдлыг хамгаалах нэмэлт арга хэрэгсэл болдог ийм зэвсгийг сонирхож эхэлж байна. Хүчээр аюулгүй байдлаа хамгаалах мэргэжилтнүүд хүч үл хэрэглэх сонголтонд анхаарлаа хандуулах болсон баримт нь улс төр судлаачдыг энэ талаар идэвхтэй ажиллах болсныг сануулж байгаа юм. Хүч хэрэглэлгүй аюулгүй байдлаа хамгаалах системд бүрэн шилжих асуудлыг шийдвэрлэх нь улс төр судлалын гол зорилт болж байна. Хүч хэрэглэлгүй аюулгүй байдлаа хамгаалах хөдөлгөөний өөр шинж тэмдэг харагдаж байгаа нь сүйрэлд хүргэж болох зөрчлүүдийг зогсоох тухай Карнегийн комиссын илтгэл (1997) болно. Энэ илтгэлд “зөрчлийн анхдагч шалтгааныг үгүй хийх стратеги буюу

бүтцийн өөрчлөлт”, “зөрчлийг зогсоох соёлыг” бүтээхэд уриалсан. Энэ бүхэн нь ирээдүйдээ аюулгүй байдлаа хүч үл хэрэглэн хамгаалахад чиглэгдэж байгаа юм. Нэг тодорхой жишээ бол Энх тайвны төлөөх дэлхий нийтийг хамарсан хүч үл хэрэглэдэг байгууллагыг (www.nonviolentpeaceforce.org) байгуулах санал болно.

Хүчирхийлэлгүй улс төр судлал нь хүчирхийлэлгүй нийгэм байгуулах зам дахь давагдашгүй саад бэрхшээл гэж өнөөг хүртэл үзэж байсан бэрхшээлүүдийг шийдвэрлэх арга замыг хайх ёстой. Хамгийн эхний зорилт бол бие махбодийн хувьд түрэмгийлэх шууд аюул заналыг үгүй хийх явдал мөн. Учир нь нэгд, бие махбодийн хувьд аюулгүй байхгүй юм бол өөр бусад ямар ч асуудал-бэрхшээлийг шийдвэрлэх аргагүй; хоёрт, аллага үргэлжилсээр байх нь хувь хүн, нийгэм, манай гариг ертөнцийн аюулгүй байдалд заналхийлэгч бүтэц болон экологийн хүчирхийлэл оршсоор байх үндэс болно.

Нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэхэд аллагыг үл хэрэглэх хандлага дараах асуудалтай тулгардаг: сэтгэл санааны хүчирхийлэл, тамлал, арьс өнгөөр ялгаварлах явдал, бэлгийн харилцааны доромжлол, эдийн засгийн доройтол, дарангуйлал зэрэг нь шууд аллагаас илүүгээр үхлийн шалтгаан болж буй өнөө үед аллага эс үйлдэх явдалд бүх анхаарлаа төвлөрүүлэх ямар шаардлага байна вэ? Хэрэв бидэнд аллага эс үйлдэх эрх чөлөө байх аваас энэ асуудлууд шийдвэрлэгдэнэ. Чухамхүү аллага хийх хүсэл чадвар л аллагыг хийж буй нийгэм, эдийн засгийн тэгш бус байдлын үндэс болдог. Тамлан зовоох явдал, арьс өнгөөр ялгаварлалт, эмэгтэйчүүдийг дарлах явдал, эдийн засгийн мөлжлөг, дарангуйлал зэрэг нь аллага, аймшиг дээр тулгуурлахгүйгээр хэрхэн оршин тогтнох билээ? Хүн нэг нэгнээ алахаас эхлээд дайныг хүртэл аллагын асуудлыг шийдчих юм бол хүн төрөлхтний өмнө зогсож буй асуудлыг шийдэж болно. Ганди тосгоны оршин суугчидтай ярилцаж байх үедээ тэгш эрх, эдийн засгийн хараат байдлаас чөлөөлөгдөхийн тулд хөдөлмөрлөх эрх, архидалт мансуурлаас татгалзах, хинду, лалын сүсэгтнүүдийн эв найрамдал, эмэгтэйчүүдийн тэгш байдал хэмээн шийдвэрлэх ёстой асуудлуудыг хуруу даран тоочсоны дараа бугуйгаа заан

“харин энэ бол хүч үл хэрэглэх явдал” гэсэн байдаг (Ashe 1969; 243). Бид мөн ийм байдлаар анхлан шийдэх ёстой бүх дэлхийн таван асуудлыг тоочих аваас, үргэлжилсээр буй аллага ба зэвсэг хураах явдал; аймшигт ядуурал ба эдийн засгийн тэгш байдлыг хангах; хүний үнэт чанарыг бууруулах явдал ба хүний бүх эрхийг хүндэтгэх; био-орчны сүйрэл хийгээд дэлхий дээрх амьдралын бүх хэлбэрийг дэмжих; эдгээр бэрхшээлийг шийдвэрлэхэд саад болж буй бусад зөрчлийг арилгах явдал гэж болно.

Асуудал-бэрхшээлийг хүч хэрэглэлгүй шийдвэрлэнэ гэдэг нь аллагыг үгүйсгэх төдийгүй хүний хэрэгцээг бүтээлчээр хангах явдлыг шаарддаг. Энд дайн ба зэвсэглэл, ядуурлын эсрэг, хүний эрхийн төлөө тэмцэл, хүрээлэн буй орчны тогтворт байдлыг хангах зэрэг багтана.

Ийм хөтөлбөр үл гүйцэлдэх мэт санагддаг боловч үүнийг манай эрин үеийн хамгийн туршлагатай улс төрийн удирдагчид гэрээсэлж байсан билээ. НҮБ болон бусад байгууллагын ивээлээр дэлхий дээр явагдаж буй бараг бүх хурал зөвлөгөөн зайлшгүй шаардлагатай өөрчлөлтөнд “улс төрийн хүсэл зориг” гаргах хэрэгтэй хэмээн уриалж байдгийг улс төр судлаачид санах ёстой. Энэ уриалга зөвхөн төр-засагт хандаагүй, нам, бусад олон нийтийн байгууллага, корпорац, Ү.Э., Их сургуулиуд, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, шашны байгууллага, урлагийн ажилтнуудад хандсан юм. Одоо үед энх тайванд заналхийлэгч хүч, хөшингө хойрго байдал дэлхийг сүйрэлд хүргэнэ гэдгийг ойлгож байгаа хүмүүс улам олширсоор байна. Зэвсэглэлийн тархац, эдийн засгийн тэгш бус байдал дахь хүн амын өсөлт, үүнээс болж үндэстнүүдийн хоорон дахь хүлцэн тэвчихүй барагдах, байгальтай хайр гамгүй харьцсанаас амьдралд заналхийлэл учрах, нийгэм дэх эмэгтэйчүүдийн тэгш бус байдал, үй олон соёлд хавчигдсан цөөнхийн асуудал гэх зэрэг асуудал-бэрхшээл улам газар авч байна. Дэлхийн байдлын талаар нэлээд мэдлэгтэй хүн болох ЮНЕСКО-гийн Ерөнхий Захирал Фредрико Майорын хэлснээр, манай эрин үе бол “урьдынхаараа байж болохооргүй”, яаралтай арга хэмжээ авах үе мөн (Mayo 1995: 83-93). Эрин үе маань ийм байхад улс төр судлал хөшүүн хойрго байж болно гэж үү?

Аллагагүй байдал ба зэвсэглэлийг хураах нь

Энэ бол улс төр судлаачдын уран сэтгэмжийн үр дүн биш, дэлхийн улс төрийн амьдралаас урган гарч ирсэн асуудал юм. Энэ асуудлаарх тодорхой төлөвлөгөөг зэвсэглэлийг хураах талаар хуралдсан НҮБ-ын Аюулгүйн Зөвлөлийн тусгай чуулганы *Төгсгөлийн баримт бичигт* (U.N. General Assembly 1978) тусгажээ. Энэ баримт бичигт “олон улсын үр дүнтэй хяналтын дор зэвсэглэлийг бүх нийтээр хураах”-ыг уриалсан. 159 орноос ганц Албани түдгэлзэж, бусад нь нэгэн дуугаар цөм, биохими болон бусад үй олноор хоморголон устгах зэвсгийг хураах, бусад орны нутаг дэвсгэр дээрх цэргийн баазаа буулгах, өөрийн улсын цэргийн тоог хамгаалалтын зайлшгүй шаардлагатай хэмжээнд хүртэл багасгах, ердийн зэвсэглэлийг хорогдуулах, цэргийн нүсэр зардлыг багасгаж, хөгжиж буй орнуудын нийгэм, эдийн засгийн асуудалд зориулахыг дэмжсэн. Энэ уриалгад хүчирхийлэл дээр тулгуурласан улс төрийн бодлого явуулдаг гэдгийг нь ихэнх оюутнуудын мэддэггүй тэр улс-орнууд гарын үсэг зурсан юм.

Аллагагүй улс төр судлал нь зэвсэглэлгүй нийгэм рүү чиглэсэн хүчин чармайлт гаргаж буй төр-засаг, иргэний байгууллагын үйл ажиллагаанаас ангид байж болохгүй. Энэ хүчин чармайлт жирийн галт зэвсэг, дайралтын зэвсэг, зэвсгийн наймаа, минижүүлэлтийн эсрэг компани өрнүүлж, зэвсэглэлгүй хот, тосгон, цөмийн зэвсэггүй бүсийг бий болгоход чиглэгдэж байна.

Аллагагүй байдал ба эдийн засгийн тэгш бус байдал

Асуудал шийдвэрлэх үйл ажиллагаанд уриалсан бас нэг баримт бичиг болох 53 Нобелийн шагналтны уриалгад эдийн засгийн тэгш бус байдлаас болж олноороо үхэж үрэгдэж буй явдлыг зогсоох бүрэн боломжтой тухай дурьджээ (Nobel Prize Winners 1981: 61-63)¹⁰. Тэдний үзэж байгаагаар “Ингэж олноороо үхэж үрэгдэх явдалд анхаарлаа хандуулж, түүнтэй тэмцэж буй бүх хүн эдгээр эмгэнэлт үзэгдлийн шалтгаан нь улс төр гэдгийг нэгэн дуугаар хүлээн зөвшөөрсөн”.

Иргэд, улс төрчид сонгуулийн компани, парламент, засгийн газар, олон улсын түвшинд өөр өөрсдийнхөөрөө тэрбум тэрбумаар тоологдох хүнийг хоол хүнсний дутмаг байдал, буурай хөгжил, хэдэн зуун сая хүнийг өлсгөлөнгөөр үхэх аюуланс аврахад чиглэгдсэн шинэ хууль, төсөв, төсөл, арга хэмжээний төлөө зогсож, санал өгөх нь маш чухал байна (62).

Эрдэмтэд “өөрсдийн идэвхгүй, хайхрамжгүй байдлаар алж, устгах явдлыг гааруулахгүй байж, амьдралыг аврахын зайлшгүйг” дурьдаад хүч үл хэрэглэсэн эдийн засгийн хувьсгалд уриалсан:

Дэлхийн хүчирхэгжсэн улсууд нь хамаг хүнд хариуцлагыг нуруундаа үүрч байгаа боловч тэд энэ гэмцэлд ганцаар биш билээ. Хэрэв тусламж шаардлагатай хүмүүс хувь заяагаа гартаа авбал, улам бүр олон хүн амьдрах эрхийг тунхагласан хүний эрхийн хуулиас бусад аливаа хуулинд үг луугүй захирагдлагаа боливол, тэд зохион байгуулалтанд орвол, өөрсдөдөө байгаа ашиглаж болох тэмцлийн зэвсэг болох Гандигийн яруу төд үзүүлсэн хүч үл хэрэглэх тэмцлийг ашиглавал манай эрин үеийн сүйрэл төгсгөл болох нь маш төдорхой юм (63).

Уг Тунхаг “Үйл ажиллагаанд орох, бүтээх, хойч үе маань бидний дараагаар оршин тогтнох бололцоо олгохуйцаар амьдрах цаг иржээ” гэсэн үгээр төгсдөг.

Тэгш бус байдал, хүн амын өсөлт, цэрэг-зэвсгээр хөөцөлдөх явдал энэ бүхэн нь эдийн засгийн аллага, хүчирхийлэл, хүрээлэн буй орчны сүйтгэлийг бий болгодог харилцан хамааралт үзэгдлүүд юм. 1999 онд гаргасан Дэлхийн банкны мэдээгээр, дэлхий дээр 1.5 тэрбум хүн өдөрт нэг доллараас бага орлоготой “туйлын ядуу зүдүү” байдалд, 3 тэрбум хүн өдөрт хоёр доллараас бага орлоготой амьдарч байна. Тэгш бус байдал улам бүр гүнзгийрч байна. 1997 оны 6-р сард Дэлхийн Банкны Тарик Хусейн НҮБ-ын Их сургуулийн дэргэдэх Залуу удирдагчдын Олон улсын Академийн хөтөлбөрийн хүрээнд цугласан 160 орны залуу удирдагчдын өмнө үг хэлэхдээ:

1990-ээд оны дэлхий ертөнц... 80-аад оныхыг бодвол баян ядуугаараа бүр ч их ялгарч байна... Сүүлийн 30 жилд дэлхийн хүн амын ядуу хэсгийн (20%) орлого 2.3%-иас 1.4% хүртэл буурлаа. Энэ хугацаанд хамгийн баян хүмүүсийн орлого 70%-иас 85% хүртэл өсжээ. Дэлхийн хамгийн баян 360 тэрбумтны хөрөнгө дэлхийн хүн амын 45 хүртэл хувийг эзэлж буй улс орнуудын жилийн орлогоос давж байна (Husain 1997: 13) гэсэн.

Дэлхийн банкны Ерөнхийлөгч Жэймс Волфэнсон, Махатма Ганди нар тэгш бус байдал хүчирхийлэлд хүргэдэг гэж үзэж байснаараа адил байр суурь баримталж байв. Вольфэнсон “Тэгш бус байдал тогтворгүй байдалд, ядуурал дайнд хүргэдэг” (Husain 1997: 6) гэж байсан бол Махатма “Баячууд болоод сая сая ядуусын хооронд ангал байсаар байх юм бол хүч үл хэрэглэдэг төр-засаг бодит байдал болж чадахгүй... Хэрэв баячууд баялаг, баялгийн эх сурвалж болж буй эрх мэдлээсээ сайн дураар таггалзахгүй юм бол нэг л өдөр цус урсгасан, харгис хувьсгал гарах болно” (*Collected Works* 75 (1941): 158) гэсэн. Энэ хоёр хүний үзэл санааг өөрийн өв хөрөнгийг энх тайвны төлөө зориулсан залуу америк эмэгтэй Бэтси Дүрэн улам баяжуулж “Бидний мөнхийн энх тайванд хүрэх цорын ганц арга зам бол баялгийг дахин хуваарилах явдал юм. Ядуу зүдүү байдал, дайн, зовлон гачаал энэ бүхэн бялууны ихэнхийг авч, түүнийгээ хадгалахыг хүсэж байгаа хүмүүсээс гардаг” (Mogil and Slepian 1992: 100) гэжээ. Энд гарч буй үзэл санааг 2300 жилийн тэртээ Аристотель тэгш бус байдал ба хүчирхийлэл хоёрын хоорондын холбоог задлан шинжлээд

Хувьсгалд хүргэдэг эмх замбараагүй байдлын шалтгаан бол хувь хүн, байгууллага, овгоороо гээд хэн байгаагаас үл шалтгаалан засгийн эрхийг барьж байгаа тэр хүмүүс гэдгийг санаж байх нь маш чухал. Засаглалд атаархсан хүмүүс хувьсгалыг эхлүүлсэн бол дээрх хүмүүс дам байдлаар “буруутай”, харин тэд адил тэгш байж чадаагүй, өөрсдийгөө бусдаас илүү гэж үзсэний улмаас хувьсгал гарвал тэд шууд утгаараа буруутай (Aristotle 1962: 199) гэж хэлсэн байдаг.

1950 онд 2.5 тэрбумаар тоологдож байсан дэлхийн хүн ам 2000 онд 6.1 тэрбумд хүртлээ өсөөд, цаашдаа 2050 онд 8.9 тэрбумд хүрэх шинжтэй байгаа нь асуудлыг аль болох түргэн шийдвэрлэх шаардлагыг дэвшүүлж байна. Урьдчилсан тооцоогоор 2050 он гэхэд хүн ам нь хамгийн олон болох орнуудын тоонд Энэтхэг (1529000000), Хятад (1478000000), АНУ (349000000), Пакистан (345000000), Индонези (321000000) орж байна. Лэстэр Р.Браун болон “Уолдвоч Хүрээлэнгийн” түүний хамтран зүтгэгчдийн хийсэн шинжилгээгээр дэлхийн хүн ам жилд 80 сая хүнээр өсөж байгаа нь манай гариг дэлхийн хувьд сүйрлийн аюул дагуулж байна. Хамгийн их бэрхшээл учруулж буй 19 асуудлын тоонд усны нөөц, үр тариа, цахилгаан эрчим хүчний үйлдвэрлэл, гарилангийн газар, ой мод, амьтны аймгийн төрөл зүйлийн олшрол, цаг агаарын өөрчлөлт, өвчлөлт, хотжилт, орон сууц, боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн асуудал, улс хоорондын болон дотоодын хямрал мөргөлдөөн орж байна (Brown, Gardner and Halweil 1999).

Хүн амын өсөлтийг барьж байх уламжлалт аргууд болох дайн, аймаглан устгалт, ялгаварлан алах, үр хөндөлт тэрчлэн өлсгөлөн, өвчнөөр алах зэргийг хүлээн зөвшөөрөхийн аргагүй тул хүч үл хэрэглэх улс төр судлал нь хүчирхийллийн бус аргыг нээж, нэвтрүүлэх явдалд анхаарлаа хандуулж байна. Энэ нь улс төр судлалын онол, практикийн хамгийн гол анхаарах зүйл нь хүний амьдрал, түүний орчныг хамгаалан дэмжих явдал гэсэн үг болно.

Аллагын мэргэжилтнүүд болох дэлхий дээр хамгийн их алдаршсан цэргийн зүтгэлтнүүд хүртэл цэрэггүйжүүлэх явдлын чухлыг ойлгож эхэлж байна. Тэдний нэг нь дэлхийн хоёрдугаар дайны үеийн генерал, хожмоо АНУ-ын Ерөнхийлөгч болсон (1953-1961) Дуаэт Эйзенхауэр юм. Тэрээр аллага, эдийн засгийн хүчирхийллийн хоорондын холбоог ямар ч пацифистаас илүү олж харсан байдаг:

Үйлдвэрлэсэн их буу, усанд шинээр тавьж буй усан онгоц, пуужин бүр нь эцсийн эцэст идэж уух зүйлгүй өлсгөлөн, хувцас хунаргүй даарч бээрч байгаа хүмүүсээс хулгайлсан зүйлс юм. Дайнч ертөнц нь хүмүүсийн мөнгийг төдийгүй ажилчдын

хөлс цус, эрдэмтдийн оюун ухаан, хүүхдүүдийн ингэл найдварыг үрэн таран хийж байна... Цаашид ингэж амьдарч болохгүй. Хүн төрөлхтөн дайны аюул заналхийллийн дор төмөр загалмайд хадагджээ (Address to the American Society of Newspaper Editors, April 16, 1953).

Хүн төрөлхтний “төмөр загалмайд хадагдсан” нэг шалтгаан бол 1940-1966 оны хооронд АНУ-ын цөмийн хөтөлбөрт зарцуулсан 5821 триллион доллар болно (Schwartz 1998). Цэрэг-зэвсэглэлд зарцуулж буй энэ нүсэр зарлага 1990-ээд онд жилд дунджаар “500 тэрбум доллараас” давсан (Sivard 1996: 7). Хүчирхийлэлгүй улс төр судлал цэрэг-зэвсэглэлийн зардалтай холбоотой эдийн засгийн тэгш бус байдлыг арилгахын төлөө ажиллах ёстой. Ядуурлын “хоморголтыг” төгсгөл болгож, хүн төрөлхтнийг “төмөр загалмайнаас” нь буулгахыг хичээх ёстой.

Аллагагүй нийгэм дэх хүний эрх, үүрэг

Хүн төрөлхтөнд тулгарч буй асуудлыг шийдэхийн зайлшгүйг “Хүний эрхийн түгээмэл Тунхаглал” (1948), түүнийг дагалдан гарсан иргэн, улс төр, эдийн засаг, нийгмийн баримт бичиг, гэрээ хэлцлүүдэд зааж өгсөн. Улс төр судлаач хүн, иргэн бүр Тунхгийн үндсэн үзэл санааг мэдэж байх ёстой.

Аллагагүй улс төр судлал нь хүний эрхийг хүчирхийллийн бус аргаар хамгаалах ёстой. Алуулахгүй, мөн алахгүй байх эрхийг нийтээр хүдээн зөвшөөрөх илүү тодорхой зорилтыг шинэ улс төр судлал мөн тавих ёстой. Үүндээ хүрэх нэг арга нь Тунхагт дараах заалтыг оруулах явдал байж болох юм:

3 (2) Зүйл. Бүх хүн алуулахгүй байх, аллага эс үйлдэх эрхтэй.

Аллагагүй улс төр судлал нь хүний эрхийг бүхий л түвшинд даган мөрдөж, цаашид улам бүр хөгжүүлэх ёстой. Жишээ нь, 1995 онд Бээжинд хуралдсан “Дэлхийн эмэгтэйчүүдийн Бага хурлаас” охид, эмэгтэйчүүдийн эсрэг хандсан хүчирхийллийн аливаа хэлбэрийг үгүй хийх үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг гаргасан. Энэ

хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нь аллагагүй улс төр судлалын нэг зорилго байж болно.

Аллагагүй улс төр судлалын өөр нэг зорилт нь 1961 онд байгуулагдсан “Олон улсын Хүний эрхийн байгууллагын” зорьж тэмцдэг зүйл болох хүний эрхийг хүч үл хэрэглэн хамгаалах явдал болно. Энэ байгууллага Тунхгийн дараах зарчим дээр үндэслэн үйл ажиллагаагаа явуулдаг: “Хэнд ч харгис, хэрцгий эрүү шүүлт тулгаж, хүмүүнлэг бус, доромжилсон харьцаагаар хандаж болохгүй” (5-р Зүйл); “Хэнийг ч дур зоргоороо баривчилж, саатуулж, цөлж болохгүй” (9-р Зүйл); “Хүн бүр өөрийн санаа бодолтой байх эрхтэй, энэ эрх нь санаа бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийг багтаана. Хил хязгаараас үл хамааран бүх гөрлийн олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр дамжуулан мэдээлэл эрж хайх, авах, бусадтай хуваалцах эрхтэй” (18-р Зүйл). “Олон улсын Хүний эрхийн байгууллагын” зорилго бол дэлхий даяар тамлан зовоох явдал, цаазаар авах ялыг үгүй хийх, бүх хүмүүст ижил ханддаг шударга шүүхийг тогтоох, хүчирхийлэлд биечлэн оролцоогүй бөгөөд түүнийг сурталчлаагүй үзэл санааны хэрэгтнийг нэн даруй суллуулах явдал болно. Хүч үл хэрэглэх бүх хэлбэрийг ашиглах нь энэ байгууллагын ажлын арга хэрэгсэл болно.

Аллагагүй улс төр судлалд тус дэм үзүүлж болох хүний эрхийг хамгаалдаг өөр нэг байгууллага бол 1991 онд байгуулагдсан “Төлөөлөлгүй ард түмний НҮБ” юм. Энэ байгууллага нь таван тивийн 50 гаруй жижиг үндэстний эрхийг хамгаалж байдаг. Төлөөлөлгүй ард түмнүүдийн НҮБ-ын дүрэмд “байгууллагын үйл ажиллагаа явуулах үндсэн арга хэрэгсэл нь хүч үл хэрэглэх явдлыг дэмжиж, олон улсын алан хядлагаас татгалзах явдал” гэж заажээ. Энэ байгууллага нь “төр-засаг, олон улсын байгууллага, ТББ, гэдний удирдагчдыг хүч хэрэглэдэггүй бодлогыг дэмжихийг” уриалдаг. Ийм бодлого дараах байдалтай байх ёстой:

Хүн амын тоо, шашин, соёлын байдлаас үл хамааран жижиг үндэстний төлөөлөгчдийн эрхийг хүлээн зөвшөөрч, хүндэтгэх: төлөөлөлгүй ард түмний эрх ашиг, үзэл бодолд нухацтай хандах; жижиг үндэстний төлөөлөгчдийн эсрэг хүч

хэрэглэсэн, бүдүүлэг харьцааг таслан зогсоох; зорилгодоо хүрэхийн тулд тайван, арчилсан арга хэрэгслийг ашигладаг бүх хөдөлгөөн, засгийн газрын хууль ёсны шинжийг хүлээн зөвшөөрөх; хүч хэрэглэдэггүй засгийн газар, байгууллагуудын нээлттэй, шударга яриа хэлэлцээнд оролцох; засгийн газар, ард түмэн, үндэстнүүдийн хоорондын зөрчлийг энх тайван арга замаар шийдвэрлэх явдалд тус дөхөм үзүүлэх. (UNPO 1998: 8)

Дээрх байгууллага “корпораци, санхүүгийн байгууллагуудыг хүний амьдралд амин чухал нөөц баялгийг хайр гамгүй ашиглах, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, зэвсгийн наймаа зэргээр дамжуулан хүчирхийллийг урамшуулах явдлаа зогсоохыг” уриалдаг (9). Аймаглан устгалт, угсаатны ялгаварлал, хүрээлэн буй орчны сүйтгэл зэргийн гэрч болж байсан бага буурай улс орнуудын хүч үл хэрэглэх улс төр нь аллагагүй улс төр судлалын нэг жишээ болох юм. Бага буурай улс-орон, ард түмэн, үндэстнүүд өөрсдийгөө илэрхийлэх хэрэгцээ шаардлага ихсэж, тэдний тоо өсөж байгаа нь энэ байгууллагын гишүүнчлэл цаашдаа НҮБ-ын гишүүнчлэлээс ч давж болохуйц байгаа юм.

Аллагагүй байдал ба хүрээлэн буй орчин

Хүн төрөлхтнийг экологийн сүйрлээс аврах нь аллагагүй улс төр судлалын нэг зорилт мөн. Бид хүрээлэн буй орчноо “алж” байна, ээлж нь ирэхэд тэр биднийг алах болно.

Био-хүрээг сүйтгэсэн хүний үйл ажиллагаа ХХ зууны сүүл хэрд түгшүүрийн харанга дэлдэхүйц хэмжээнд хүрлээ. Цэрэгжүүлсэн эдийн засаг, цэргийн ажиллагаа нь энэ бүхэнд нөлөөлж байна. 1982 оны аравдугаар сарын 28-нд НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 111 гишүүн орон баталсан Байгаль хамгаалах Бүх дэлхийн Хартид “байгалийг дайн болон бусад дайсагнасан үйл ажиллагаагаар сүйтгэхээс хамгаалах ёстой” (Art. 1, Sect. 5) гэжээ. Экологид хамгийн хор хөнөөл учруулсан үзэгдлийн тоонд Вьетнамын дайны үед АНУ ой модыг химийн зэвсгээр хордуулсан; Персийн булангийн дайны үед Иракийн

цэргүүд газрын тосны цооногуудыг түймэрдсэн явдлууд ордог. Барри Коммонэрийн томъёолсон “Гариг ертөнцтэйгөө найрсаг харилцаатай байхын тулд түүн дээр байгаа бүх хүнтэй энх тайвнаар зэрэгцэн орших ёстой” гэсэн зорилт аллагагүй улс төр судлалын өмнө тавигдаж байна (Commoner 1990: 243).

Мөн өөр нэг зорилтыг 1992 онд Рио-дэ-Жанэйрод НҮБ-аас зохион байгуулсан “Хүрээлэн буй орчин, хөгжлийн Бага хурлын” Ерөнхий нарийн бичгийн дарга Морис Стронг томъёолсон билээ. Тэрээр “дэлхий ертөнцийг илүү найдвартай, тогтворт, шударга ирээдүй рүү хөтлөхөд зайлшгүй шаардлагатай экологийн хувьсгал хийхийг” уриалсан (United Nations 1993: 1). Уг хурал дээр боловсруулан үйл ажиллагаанд уриалсан *21-ийн Хөтөлбөрт* “дайн нь тогтвортой хөгжилд онцгой сүйтгэлтэй нөлөөлж байна” (24-р заалт), “энх тайван, хөгжил, хүрээлэн буй орчныг хамгаалах асуудал нь харилцан хамааралтай, салгахын аргагүй зүйлс юм” (25-р заалт) гэж тэмдэглэжээ. Төр-засаг, иргэд, эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс, залуучууд, орон нутгийн хүмүүст хандаж шийдвэртэй үйл ажиллагаанд орохыг уриалсан. Энэ уриалгыг арми, цэргийн аж үйлдвэр, корпораци, Ү.Э., улс төр судлаачдад ч хамааруулж ойлгох хэрэгтэй.

Хүний амьдрал, сайн сайхан байдалд аюул занал учруулагч аливаа заналхийллийн нэгэн адил экологийн асуудлууд ч гэсэн нарийн ээдрээт, түгээмэл, олон шинжлэх ухааны хамтын хандлагыг шаардсан шинжтэй байдаг. Нийгмийн бодлогыг томъёолж, хэрэгжүүлэхийн тулд улс төр судлал нь аллагагүй байр сууринаас хандах шаардлагатай. Хүрээлэн буй орчны ямар асуудлыг яаралтай шийдвэрлэх шаардлагатай байна, ямар асуудлыг судалж, түүнд хүч үл хэрэглэх байр сууринаас шинжлэх ухааны мэдлэгийг нэвтрүүлэх хэрэгтэй байна гэдгийг зайлшгүй гайлбарлах хэрэгтэй байдаг. Үүний жишээнд Шведийн шинжлэх ухааны Вангийн Академиас авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээг хэлж болно (Sebek 1983).

Аллагагүй улс төр судлал нь хүрээлэн буй орчны талаар хүч үл хэрэглэх явдал дээр тулгуурлан үйл ажиллагаа явуулдаг хувь хүн, байгууллага, нийгмийн хөдөлгөөнд илүү их анхаарал тавьдаг. Ийм хөдөлгөөн янз бүрийн хэлбэртэй байна: Энэтхэг дэх “Ой

модыг аварья” хэмээх Чипкогийн эмэгтэйчүүдийн хөдөлгөөн (Weber 1989; Nautiyal 1996), өөрийн үйл ажиллагаагаар төр, нийгмийн бодлогод шууд нөлөөлөхийг хичээж байдаг “Гринпийс” байгууллага (Stephenson 1997), Герман дахь “Ногоонтны” экологийн хөдөлгөөн, улс төрийн нам (Die Grünen) гэх мэт.

Ногоонтны сонгуулийн намыг үндэслэгч Пэтра Карин Келли (1947-1992) XXI зууны аллагагүй улс төр судлалын цогц зорилтуудыг томъёолсон. Тэрээр зэвсэглэл, эдийн засаг, хүний эрх, энх тайвнаар хамтран ажиллах гээд асуудал тус бүрээр үйл ажиллагаа явуулахыг уриалж байв. “Бүх нийтээр экологийн хариуцлагатай байх”, “улс орнуудын харилцаа экологийн хатуу зарчим дээр тулгуурласан байх” ёстойг хэлж байсан (Kelly 1992; 76). Пэтра Келли нь Толстой, Ганди, Абдул Гаффар Хан, Мартин Лютер Кинг нарын хамт XX зуун, түүнээс цаашид бий болох хүчирхийлэлгүй дэлхий нийтийн өөрчлөлтөнд асар их хувь нэмэр оруулсан хүн билээ (Kelly 1989; 1992; 1994; Parkin 1994).

Аллагагүй байдал ба хамтын ажиллагаагаар асуудлыг шийдэх нь

Зөрчлийг хувь хүн, дэлхий нийтийн түвшинд тайван замаар шийдвэрлэх явдлыг дэлгэрүүлэх нь хамгийн түгээмэл зорилт мөн. Аюулгүй байдал, эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлт, экологийн тогтворт байдал гэхчилэн аливаа чухал асуудлыг амьдралыг үнэлж цэгнэж, түүнд хүндэтгэлтэй ханддаг бүх хүчний хамтын ажиллагаагүйгээр шийдэж болохгүй. Энэ нь улс төр судлал энэ талаарх бүх асуудлыг шийддэг, хамтын ажиллагааг зохицуулдаг, энэ үйл явцад давамгайллагч, дарамтлагч үүрэг гүйцэтгэдэг гэсэн үг бас биш. Анархистууд хүртэл өөрийн эрх чөлөөг хүндэтгэж байхыг бусад анархистуудаасаа шаарддаг. Хүч үл хэрэглэх хандлага гэдэг бол зөрчил дээр тулгуурладаг улс төр, ил далд байдлаар хүч хэрэглэн удирдлагыг авах тэмцлээс хол байна гэсэн үг. Хүчирхийлэл салган бугаргаж байдаг бол хүч үл хэрэглэх явдал нь нэгтгэн нийлүүлдэг. Ийм ч учраас хүчирхийлэлгүй улс төр судлал нь эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс, шашин, соёл иргэншил, арьс

өнгө, ард түмэн, анги, нийтлэг, төр-улс, үндэсний ба үндэстэн дамнасан корпораци, дэлхий нийтийн хөдөлгөөний зүгээс дэмжлэг эрэлхийлж байдаг. Нийтийн сайн сайхан байдлын төлөө, аллагагүйгээр асуудлыг шийдэх явдал гол зорилго болж байна. Үүний гол эх үндэс нь зөрчлийг шийдвэрлэх тайван замын онол, практикийг шинжлэх ухааны хавсарсан болон мэргэжлийн үүднээс судлах явдал болно (Fisher and Ury 1981; Burton 1996).

Аллагагүй улс төр судлал нь орчин үеийн судалгаан дээр тулгуурлан аллагаар тодорхойлогдож буй төр-улс, нийгмийг аллагагүй нийгэм рүү шилжүүлэхэд тусална. Энэ улс төр судлал орчин үеийн зарим улс төрийн системд илрэлээ олж буй ардчиллын түүхэн амжилтыг хүлээн зөвшөөрнө. Гэхдээ чөлөөт улс төр, чөлөөт зах зээл дангаараа шийдвэрлэж чадахгүй байгаа хүчирхийллийн асуудлыг шийдвэрлэхэд туслахыг чармайдаг. Аллагагүй улс төр судлал нь иргэний эрхийн үүднээс төрийн эрхийг хязгаарласан үндсэн хуулийн үнэт чанар, иргэний эрх чөлөөг хамгаалсан эрхийн тунхаг, эрх мэдлийг гүйцэтгэх, хууль тогтоох, шүүх хэмээн салгасан явдал, иргэний дайныг сонгуулийн намуудын өрсөлдөөнөөр халсан явдал, төрийн мэргэжилтнүүдийн иргэддээ үйлчлэх үйлчилгээ, шүтэн бишрэх эрх чөлөө, үзэл бодлоо илэрхийлэх, хэвлэн нийтлэх эрх чөлөө, сонгуулиар өөрсдийн оролцоог нэмэгдүүлэх явдал зэргийг хүлээн зөвшөөрнө (Finer 1997; Goldman 1990). Мөн энэ системд буй хүчирхийлэл дээр тулгуурласан цэрэг, цагдаагийн эсрэг сонголтыг ч эрэн хайдаг.

Хамгийн “тэргүүний” ардчилсан орнуудад ч хүмүүсийн үндсэн хэрэгцээг хангах тал дээр системийн хямрал ажиглагдаж байна. АНУ-аар жишээ авъя л даа. Энд гэр бүл, сургууль дээрх аллага хүчирхийлэл, залуучуудын дундах мансууруулах бодисны хэрэглээ, гудамжны эмх замбараагүй байдал, дээрэм, амиа хорлох явдал, төр-засгийн хайхрамжгүй байдал, нөөц баялгийг цэргийн зориулалтаар ашиглах ашиглалт, хоол хүнсний дутагдал, орон сууцны таагүй нөхцөл, эрүүлийг хамгаалах муу хангамж, боловсролын хангалтгүй үйлчилгээ, гэмт хэргийн ертөнцийн эх сурвалж, хүйс, арьс өнгөний ялгаварлал гээд эрхээ эдэлж чадахгүй байгаа хүмүүсийн бүхэл бүтэн анги (ойролцоогоор хүн

амын 20%-ийг эзэлж байна) байна. Нөгөө талаас, энэ оронд улам бүр баяжсаар буй дээд ангийнхан байдаг (мөн хүн амын 20 орчим хувь). Тэд цэрэг цагдаа, шорон бий болгож, хатуу ширүүн шийтгэл гэх мэт хүчирхийлэл дээр тулгуурлан өөрсдийн аюулгүй байдал, орлогоо хамгаалж байдаг.

Ардчилсан бус дэглэмтэй, иргэний нийгэм нь хөгжөөгүй улс орнуудын хүн ам автократ засаг, эдийн засгийн бэрхшээлээс болж бүр ч илүү зовон шаналж байна. Энэ улс орнуудад цаазаар авах ялыг өргөн хүрээнд хэрэглэх, тамлан зовоох, улс төрийн аллага хийх, аймаглан устгах, зэвсэгт халдлага хийх, алан хядлага, цус урсгасан цэргийн эргэлтээр хүчирхийлэл гаарч байдаг.

Асуудлыг хүчирхийлэл дээр тулгуурлан шийдвэрлэдэг хуучин арга барилаасаа салсан аллагагүй улс төр судлал нь аль ч нийгэмд байгаа хүмүүсийн хэрэгцээг хангахад өөрийн хувь нэмрийг оруулах ёстой. Одоогийн байдлаар үүнийг олон түмний ухамсарт хүчирхийлэлгүйн үнэт зүйл суулгах, аллага эс үйлдэх хүний чадварыг сурталчлах, нийгмийг бүхэлд нь ардчилсан зарчмаар удирдах, улс төр, хүчирхийлэлгүй нийгмийн байгууллагуудад иргэдийг татан оролцуулах замаар хийж болохоор байна. Улс төр судлал нь энэ үйл явцад оролцохын тулд аллагаас татгалзах явдлыг нийгэмд үйлчлэх өөрийн үйл ажиллагааны эхлэлийн цэг болгох ёстой. Энэ улс төр судлал нь хувь хүн, гэр бүл, төр-улс, дэлхийн нийгэмлэгүүд гээд бүхий л түвшинд хүний хэрэгцээ шаардлагыг хангах үүрэг хариуцлагыг өөртөө хүлээн авах ёстой.

V бүлэг

НИЙГМИЙН БАЙГУУЛЛАГУУД АСУУДАЛД ХАМААРАХ НЬ

Бидний зайлшгүй шаардлагатай гэж үзэж буй байгууллагууд нь ихэнхдээ хүмүүсийн дасчихсан зүйлсээс өөр юм биш... нийгмийн байгууламжийн олон янз байдал нь янз бүрийн нийгэмд амьдарч буй иргэдээс ч олон хувилбартай байж болно гэж бодож болно.

Алекс дэ Токвилль

Манай гариг ертөнц дээрх амьдралд аюул занал учруулж буй асуудлууд бид бүхнээс л гарч байдаг. Энэ асуудал бүгдэд хамааралтай тул түүнийг шийдвэрлэхийн тулд бид хамтран ажиллах ёстой.

Пэтра К. Кэлли

Улс төр судлалын аллагагүй ёс зүй-эмпирик шилжилтэн дэх байгууллага-тогтцууд ямар байх ёстой вэ? Энэ шилжилт улс төр судлаач-практикийн хүн, тухайн шинжлэх ухаан ба хүн төрөлхтний тусын тулд хүч үл хэрэглэх зарчим дээр зогсож байдаг шинжлэх ухааны бусад салбар, байгууллагуудын хувьд ямар утгатай байдаг вэ? Байгууллага, тогтоц гэдэг бол хүний хэрэгцээ, итгэл найдварын хариулт болж нийгмээс гарч ирж буй чиг зорилго бүхий харилцан үйл ажиллагааны нийлбэр тогтоц юм.

Хүн төрөлхтний түүх гэдэг бол тодорхой утгаараа тогтоц-байгууллагууд шинэчлэгдэж ирсэн түүх байдаг. Шашин гэхэд л сүм хийд, мөргөлийн газрыг тойрон нэгдсэн тогтоц (байгууллага) үүсэхэд нөлөөлнө. Улс төрийн амьдралд оролцох шаардлага нь нам, сонгууль, парламентийг бий болгодог. Цагдаа, шүүх, шорон

нь нийгэмд хяналт тавих шаардлагаас үүснэ, дайтан тулах явдал нь агаар, газар, усан дээр хэрэглэх зэвсэглэлийг бүтээхэд хүргэнэ. Төр, армийн хэрэгцээг хангах үүднээс татварлагч хүнд сурталтан, түшмэд гарч ирнэ (Finer 1997: 16-17). Атомын бөмбөгийг бүтээхийн тулд үндэсний баялгийг Манхэттэн төсөлд зарцуулж байсан. Мэдээгүй зүйлдээ нэвтрэн орох, XV зууны хувьд бол Хан хүү Хэнригийн аялал, XX зуунд бол саран дээр хүн буулгах Аполлон төслийг санхүүжүүлэхийн тулд оюун санаа, шинжлэх ухаан, технологи, дадлага, нөөц баялгийг дайчилдаг.

Аллагагүй нийгэмд шилжихийн тулд улс төр судлалаас байгууллага-тогтцын ямар өөрчлөлтийг санал болгож байна вэ? Хүч үл хэрэглэх хандлага ардчилал, хүйс, арьс өнгө, анги, экологийн асуудал гээд улс төр судлалын хуучин бүтцэнд ч зохих хэмжээгээр байсан гэж хэлж болно. Гэлээ ч хуучин бүтцийг хүчирхийлэлгүйд шилжих бүх боломжийг өөртөө шингээсэн хэсэгчилсэн болон цоо шинэ бүтцээр өөрчлөх шаардлага байж болох юм биш үү.

Ардчилал нь түүнийг ойлгож, механизмыг нь мэддэг хүмүүсийн үйл ажиллагаагаар гарч ирдэг шиг аллагагүй нийгэм нь түүний мөн чанарыг ойлгосон хүмүүсийн үйл ажиллагааны үр дүнд бий болно. Аллагагүй улс төр судлал ч мөн адил зүй тогтолтой. Хүчирхийлэлгүйн философид хүрч ирэх олон арга зам байх бөгөөд тэдгээр нь тус бүр өвөрмөц шинжтэй байдаг. Хүн өөрийн төрөлх шинж чанар, итгэл үнэмшил, боловсрол мэдлэг, үзсэн зовлон гачаал, тохиолдсон гэмтэл осол, бясалгал зэргээрээ дамжуулан аллагыг жигшин үздэг болсон байж болно. Хүмүүс хүчирхийлэлгүйн төлөөх тэмцэлд өөрийгөө зориулж байсан энэ бүх туршлага, орчин үеийн баримт нь биднийг мөн тийм болох урам зориг өгч байна.

Аллагагүй улс төр судлалын тэнхим, салбар

Цаг хугацааны явцад хүчирхийлэлгүйн үзэл санаа улс төр судлалын бүх салбарт нэвтрэн нэвчих ёстой. Харин одоохондоо уг ухааныг өөрчлөн байгуулах эх загвар болох хүчирхийлэлгүйн шинэ салбар, тэнхмийг байгуулах тухай бодож болно.

Үүний тулд дэлхийн практикт гарсаар буй аллага, аллагаар заналхийлэх явдлыг устгах чиг баримжааг баримтлах шаардлагатай. Энэ нь манай мэргэжлийг хүчирхийлэл дээр тулгуурлаж байдаг либерал ардчилал, шинжлэх ухааны социализм, авторитари дэглэмүүдээс ялган өгч байгаа юм. Аллагагүй тэнхим, салбар нь хуучин үнэт зүйл, ойлголт биш цоо шинэ үнэт зүйл дээр тулгуурлана.

Шинэ тэнхим, салбар нь удиртгал курсээс эхлээд докторантурын сургалтыг хүртэл аллагагүй нийгмийг хөгжүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай чадвар олгох явдлыг зорилгоо болгоно. Оюутнууд нь суралцах судлах, тодорхой зорилгыг хэрэгжүүлэх, мэдээллийн хэрэгсэл, өдөр тутмын амьдралыг шүүмжлэлтэй задлан шинжлэх дадал зуршилтай болох ёстой.

Эхлэн суралцаж буй оюутнууд хүн төрөлхтний түүхэнд гарч байсан аллага, хүчирхийлэлтэй танилцах ёстой. Үүний үр дүнд, хэрэв тэд ирээдүйдээ улс төрч, улс төр судлаачид болох аваас хүн төрөлхтний нийгмийн амьдралаас аллагыг үгүй хийх арга замыг эрэлхийлэгч хүмүүс болох юм. Дараа нь тэдгээр оюутнууд хүний бүтээн бий болгодог чадвар (Boorstin 1983; 1992; 1998), улс төрийн шинэчлэл (Finer 1997), нийгмийн амьдралын бүх хүрээн дэх хүмүүний үнэт чанарыг хүндэтгэх, энх тайвны тусын гулд хөдөлмөрлөх (Josephson 1985) мэдлэг, мэдээлэлтэй болно.

Дараагийн алхам нь шийдвэрлэхийг шаардаж буй асуудлууд (хүчирхийлэл, эдийн засаг, хүний эрх, хүрээлэн буй орчин, хамтын ажиллагаа гэх мэт), орчин үеийн улс төрийн тогтоц ба асуудал шийдвэрлэж буй үйл явц (орон нутаг, улс-үндэстэн, олон улсын хэмжээнд), аллагагүй нийгэм байгуулахад зайлшгүй шаардлагатай үйл ажиллагааны талаарх судалгааны сүүлийн үеийн үр дүнг тоймлоход оршиж болох юм.

Асуудлыг шийдвэрлэж буй хоорондоо холбоотой боловч өөр сонголт бүхий арга замыг авч үзэх боломжийг оюутнуудад олгох нь чухал байдаг. Энэ бүх бэлтгэл, сургалтын дараа хүчирхийлэлгүйн төлөөх төсөл хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд ангиараа хамтран оролцож болно. Энэ үйл ажиллагаа, төсөл нь орон нутаг, улс үндэстэн, олон улсын түвшинд чиглэгдэх ёстой. Төслийн үр

дүнг дипломын ажил болгож, цаашид хэрэглээний зорилгоор интернэтэд байрлуулж болох юм.

Төгсөгчид нь төрийн үйлчилгээний алба болон иргэний нийгмийн байгууллагуудад (Холбогдох байгууллагуудыг хавсралтаас харна уу) ажиллах боломжтой. Зарим нь хүчирхийлэлгүй улс төр судлалын хуучин салбаруудад нэгдэх, шинэ салбар (Б, В Хавсралтуудыг харна уу) нээхийн тулд ахисан шатны сургалтанд (магистр болон доктор) хамрагдана.

Хүчирхийлэлгүй улс төр судлалын салбар, тэнхмүүд нийгэмд үйлчлэх боловсон хүчнийг бэлтгэх нь ойлгомжтой. Иймд аллагагүй улс төр судлалын асуудал шийдвэрлэх бүтэц, арга хүчирхийлэлгүй нийгмийн шинж, үндэс, эрэгтэй эмэгтэй хүмүүсийн тэгш байдалд үлгэр дуурайл болох ёстой. Урьдчилан харах аргагүй байсан бөгөөд амьдрал дээр шинээр тулгарсан зорилтуудыг шийдвэрлэх, судалгаа, сургалтыг амьдралд ойртуулахын тулд төгсөгчидтэй урт удаан хугацааны эргэх холбоотой байх нь зайлшгүй шаардлагатай. Хүч үл хэрэглэх тухай мэдлэг нь дэлхий нийтийн анхаарал татдаг учраас шинэ салбарын сургалтанд янз бүрийн орны авъяаслаг эрдэмтдийг шууд болон зайнаас татан оролцуулж болно. Тухайн нутаг оронд хамтарсан үйл ажиллагаа явуулах нь дэлхий нийтийн асуудлыг шийдэх загвар болж болно.

Шанти Сэнийн Их сургууль

Аллагагүй нийгэмд шилжих шилжилт нь цэргийн бэлтгэлийн эсрэг бэлтгэл хийдэг, хүчирхийлэл дээр тулгуурлаагүй оюутны байгууллагыг шаарддаг. Ийм бэлтгэл нь бусад их сургууль, коллежийн сургалтын төлөвлөгөөнд ч орох ёстой. Энэ байгууллага нь улс төр судлалын факультетийн суурин дээр байгуулагдах ёстой бөгөөд уг факультетийн оюутнууд тухайн байгууллагын гишүүн байх нь зохимжтой.

Энэ байгууллага нь Шанти-Сэна юмуу өөр нэртэй байх нь хамаагүй, энд байдаг гол зүйл бол сайтар зохион байгуулагдсан бүтэц юм. Энэ байгууллагын гишүүд зөрчлийг тайван арга замаар шийдвэрлэхэд туслах, иргэдийн аюулгүй байдлыг хангах, элдэв

осол сүйрэл, байгалийн гай гамшгийн үед эрсдэгсдэд анхан шатны тусламж үзүүлэх, нийгмийн тусын тулд үр дүнтэй хөдөлмөрлөхөд суралцдаг. Практик дадал дээр удирдах чадварыг хөгжүүлэгч онолын мэдлэг нэмэгддэг. Бүхий л шашинд байдаг амьдралыг дээдлэгч үзэл, урлаг, хөгжим, спортын амьдралд тэмүүлэгч хүч чадал, бусдын сайн сайхны төлөө зүтгэж байдаг ажил-албанаасаа сэтгэл ханамж авах байдал зэрэг нь энэ байгууллагын оюун санааны үндэс болдог. Уг байгууллагын гишүүд их сургуулийн хотхон доторх асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцож, хошуулагчид нь нийгмийн бусад байгууллагад ажиллаж байдаг. Сургуулийн санхүүжилт нь цэргийн бэлтгэлийг яаж санхүүжүүлдэг тэр зарчмаар явагдана. Энэ хөтөлбөрийг их сургуулийн өмнөх сургалтанд ч хэрэгжүүлж болно. Шанти-Сэна мэтийн байгууллагын практик ач холбогдол бүхий жишээгээр Энэтхэг дэх профессор Н.Радхакришныа сургалтын байгууллагууд (Radhakrishnan 1997b), 1930-47 оны үед Энэтхэгт байсан 80000 хүнтэй хүч үл хэрэглэх явдал дээр тулгуурласан Лалын чөлөөлөх арми (Бурхны албат нар) (Banerjee 2000: 73-102), нийгмийг өөрчлөн байгуулах Кингийн хүчирхийлэлгүй хөдөлгөөн (LaFayette and Jehnsen 1995; 1996), тэрчлэн хүч үл хэрэглэх явдал дээр тулгуурласан бусад туршлагыг дурьдаж болно (War Resisters League 1989).

Аллагыг жигшдэг их сургуулиуд

Аллагагүй нийгэмд шилжих шилжилт нь нэг шинжлэх ухаан, Их сургуулийн ганц салбар хийж дөнгөхөөргүй ажлыг шаардах тохиолдол бий. Иймд улс төр судлал нь бүхэлдээ хүч үл хэрэглэх явдалд шилжихийн тулд байгаль шинжлэл, нийгэм, хүмүүнлэгийн ухааны хамтын ажиллагаанд тулгуурлана. Орон нутаг, улс-үндэстэн, олон улсын хэмжээнд хүчирхийлэлгүй амьдралд бэлтгэдэг бүхэл бүтэн Их сургуулийг бий болгох шаардлагатай байна.

Их сургуулиуд нь дайны үед хүн болон оюун санааны нөөцийг хүчирхийллийн тусын тулд дээд зэргээр дайчилж чаддагаа харуулсан. 1942 оны зургадугаар сарын 18-нд Харвардын Их

сургуулийн Ерөнхийлөгч Б.Конант “Герман, түүний холбоотнуудыг үг дуугүй бууж өгөх өдрийг ойртуулахын тулд бид өөрсдийн эрдэмтдийн оюуны нөөц бололцоог дайчлах болно” гэж мэдэгдэж байв. Харвардын Их сургууль бүх хүчээ дайчлан, сургуулийнхаа дүр төрхийг бүрэн өөрчилсөн “Конантын талбараар” алдаршсан билээ. Физикийн салбарын оюутнууд Нью-Мексикийн Лос-Аламоост атомын бөмбөг бүтээх маш нууц төслийн ажилд дайчлагдсан. Тэдгээр оюутны нэг нь дурсахдаа “шинжлэх ухааны уран зөгнөлийн орчин бүрэлдсэн байлаа... Хамгийн шилдэг оюун ухаантнууд нас, ажил мэргэжил, урьдын амжилтаасаа үл хамааран үзэл бодлоо уралдуулдаг байв” гэсэн. (Harvard Magazine, September-October 1995: cover; 32, 43).

Шинэ, хуучин Их сургуулиуд хүн төрөлхтний оршихуйд аюул занал учруулж байгаа дайн, аллагын бүх хэлбэрийг устгахын төлөө эрч хүчтэй ажиллах цаг болсон юм биш үү? Их, дээд сургуулиуд хүчирхийлэлгүйн хичээлийг сургалтын төлөвлөгөө, хөтөлбөрт оруулах, түүнийг үнэт зүйл болгох талаар шаргуу ажиллахгүй байгаа учраас энэ талаар их зүйл хийх шаардлага гарч ирж байна.

Аллагаас зайлсхийсэн улс төрийн намууд

Аллагагүй улс төр судлалд нийгмийн гол гол асуудлаар шийдвэр гаргаж байдаг улс төрийн нам чухал байр суурь эзэлдэг. Бидний хүсэмжилж байдаг намуудыг ерөнхийд нь *ахимса сарводая* (ahimsa-хүч үл хэрэглэх, sarvodaya-нийтийн сайн сайхан байдал) гэж нэрлэж болно. Ийм намууд нийгэм-соёлын өвөрмөц нөхцөлд бий болдог.

Энэ намуудын зорилго нь аллагагүй нийгмийг орон нутаг болон дэлхий нийтийн хэмжээнд бий болгох явдал юм. Ийм намууд нь ангийн биш харин нийтлэг эрх ашгийг илэрхийлж байдгаараа урьдах намуудаас ялгагддаг. Аллагагүй, эрх чөлөөт, шударга байдал ноёрхсон, материаллаг аж ахуй нь дээшилсэн байдлаас бүх хүн хождог. Хүчирхийлэлгүйн нэг үндсэн дээр оршин тогтнож, хоорондоо өрсөлддөг хэд хэдэн нам байж болно.

Сонгууль, төрийн бодлого, бусад үйл ажиллагаанд оролцох нь улс төрийн амьдралд оролцохыг хориглосон Гандигийн

гэрээслэлийг зөрчсөн хэрэг болно. Тусгаар тогтнолынхоо төлөө тэмцэж байсан Ганди 1947 оны арванхоёрдугаар сард үлдээсэн сүүлчийн гэрээслэлдээ улс төр гарцаагүй завхардаг тул улс төрөөс хол байх хэрэгтэй гэжээ (*Collected Works* 90: 223-4). Манай нам нь хүмүүсийн хэрэгцээ, шаардлагыг хамгаас чухалчилж байдаг бүтэц болох иргэний нийгмийн хүрээнд ажиллах ёстой бөгөөд улс төр ба улс төрчдөд гаднаас нь нөлөөлөх ёстой. Энэ нь үнэн хэрэгтээ нэг хэсэг хүний авилгач шинж, дайн, аюулгүй байдал, хоол унд, хувцас хунар, амьдрах орон байр, эрүүл мэнд, боловсрол, эдийн засаг, соёл, хүрээлэн буй орчин гээд нийгмийн амьдралын янз бүрийн талууд хийгээд сая сая хүний амьдралд нөлөөлж байдаг татварлах шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрч, харин хүчирхийлэлгүйн талынхан тэднийг сайн зүйл хийхэд нөлөөлөхийг хичээж байх ёстой гэсэн үг байлаа. Гэхдээ Ганди “бусад хүмүүс зөвхөн биднийг засгийн эрхэнд байх ёстой хүмүүс хэмээн үзэх цаг ирж болох юм. Тэр үед манай байр суурийг дахин авч үзнэ” гэсэн таамаглал гаргаж байв (223).

Аллагагүй улс төрийн нам нь аллагагүй нийгэмд туслах логик-тогтолцоо юм. Хүчирхийлэл дээр тулгуурлаагүй нам гарч ирэх нь янз бүрийн нөхцөл байдлыг шаарддаг амаргүй үйл явц байх болно. Тэр ч бүүхэл сонгуульт нөхцөлд ч бэрхшээл байсаар байх болно. Аллагагүй улс төрийн нам нь цаазаар авах ял, цэрэг татлага, дайн, хүч хэрэглэсэн төрийн эргэлт, алан хядлага, аймаглан устгах явдал, гэмт хэрэг, хүчирхийлэл, зэвсэглэл гээд олон асуудлаар урт хугацаанд үргэлжлэх тэмцэлд бэлтгэх хэрэгтэй. Гэхдээ бүтээлч хандлага, эр зориг, олон улсын эв санааны нэгдэл, нийгэмд үйлчлэхэд бэлэн байдал зэрэг дээрээ тулгуурлан ямар нэг хэмжээний амжилтанд хүрч болно.

Хүч үл хэрэглэх явдал дээр тулгуурласан нийгмийн үйлчилгээний салбар

Удирдлагын бүхий л түвшинд хамтын хариуцлага хүлээсэн нийгмийн үйлчилгээний салбаруудыг бий болгох зайлшгүй шаардлагатай. Гол зорилго нь нийгмийн нөхцөл байдлыг сайжруулах, аллагыг зогсоох, гэмтэл ослын дараа нөхөн сэргээх

ажил хийдэг боловсон хүчний бэлтгэлийг дээшлүүлэх, хүчирхийлэлгүй нийгмийн сайн сайхан байдлыг хангах улс төрийн бодлогыг бий болгоход оршино. Хүчирхийлэл нийгмийн амьдралын бүхий л салбарт хүчтэй нөлөөлж байгаа тул нийгмийн үйлчилгээний албад үүнд анхаарлаа хандуулж байх нь цэвэр усны хангалт, хог шорооны асуудлаас илүү хариуцлагатай асуудал юм.

Ийм салбарууд хүч хэрэглэсэн тохиолдлуудын тоо баримтыг цуглуулж, түүнийг бүх түвшинд арилгах заавар зөвлөгөө өгч байх ёстой. Үүнээс гадна хүчирхийлэлгүй байгууллагуудын талаар мэдээ, баримт цуглуулах нь түүний нэг үүрэг мөн. Энэ бүхэн нь хүч үл хэрэглэх явдалд шилжих шилжилтийн ололт болон дутагдлыг тодорхойлж, илүү үр дүнтэй арга хэрэгслийг санал болгоход тусалдаг.

Аюулгүй байдлыг аллагагүй хамгаалах байгууллагууд

Аллагагүй нийгэмд шилжих шилжилт нь арми, цагдаатай адил боловч хүч хэрэглэлгүй хүн амыг хамгаалан хүмүүнлэгийн тусламж үзүүлж байдаг аюулгүй байдлын хүчнийг шаарддаг. Ийм хүчин нь хүчирхийлэлд саад болох, хямралын эсрэг болон дараагийн үйл ажиллагаа явуулах чиглэлээр бэлтгэгдэнэ. Удирдах боловсон хүчнийг хүч үл хэрэглэх зарчмаар зохих хэмжээгээр өөрчилсөн цэрэг, цагдаагийн академиар бэлтгэж болно. Ийм академийн жишээ бол Шанти-Сэнагийн их сургууль болно.

Хүч хэрэглэлгүй аюулгүй байдлыг хангана гэдэг нь орон нутаг, улс-орон, олон улсын хэмжээнд нийт хүн амыг энэ үйл ажиллагаанд татан оролцуулна гэсэн үг. Хүч үл хэрэглэх явдлыг судлах төвүүдийг орон байр, сургууль, сүм, ажлын газарт, харин компьютержсэн сүлжээгээр холбогдсон төвүүдийг бүх газар байгуулах замаар үүнд хүрч болно. Иймэрхүү загвар энд тэндгүй байдаг бөгөөд түүнийг манай тохиолдолд хэрэглэх бүрэн боломжтой.

Хүч үл хэрэглэх зарчим дээр тулгуурладаг аюулгүйн зөвлөлийг үндэстэн, олон улсын түвшинд үндэслэж, аливаа дипломат байгууллагын дэргэд хүчирхийлэлгүйн соёлыг хариуцсан атташег томилох хэрэгтэй. Энэ аюулгүйн зөвлөл нь хүчирхийлэлд

татагддаг төр-улсад зөрчлийг шийдвэрлэх хүч үл хэрэглэдэг аргыг санал болгоно. Жишээ нь, НҮБ-ын Аюулгүйн Зөвлөлийг хүчирхийллийг бараг хэрэглэдэггүй, цөмийн зэвсэггүй, цэрэг армигүй, цаазаар авах ялгүй улс орнуудаас бүрдүүлж болно. Хүч үл хэрэглэх зарчим дээр тулгуурласан тагнах байгууллага зайлшгүй хэрэгтэй бөгөөд энэ байгууллага нь олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл болон иргэний байгууллагуудтай хамтран, болзошгүй аллагыг илчилж, түүнийг таслан зогсооход бүх хүч, арга хэрэгслийг дайчлах ажил хийнэ. Хүчирхийлэлгүй соёлын атташе нь урьдын цэргийн атташегээс багагүй чухал үүрэгтэй байх болно. Энэ хүмүүс орон бүрт байдаг хүчирхийлэлгүйн талынхантай хамтран ажиллах хэлхээ холбоо, харилцаа тогтооно. Дэлхийг хамарсан компьютерийн сүлжээ болох Интернэт нь бүх нийтийн аюулгүй байдлын талаар мэдээлэл солилцох, засгийн газраас хамааралгүй мэдээлэл бий болоход тусалдаг.

Иргэний нийгмийн аллагагүй байгууллагууд

Практик дээр хүчирхийлэлгүй нийгэм үүсэж, оршин тогтноход иргэний нийгмийн байгууллагуудаас үзүүлэх нөлөө, боломж хязгааргүй юм. Ийм олон байгууллага хэдийнээ бий болсон бөгөөд цаашид ч олноороо бий болохоор байна.

Аллага эс үйлдэх оюун санааны төвүүд. Төрөхөөс үхэх хүртэл үргэлжилдэг амьдралын үнэ цэнийг баталсан оюун санааны төвийг нийгмийн түвшин бүрд үндэслэх зайлшгүй шаардлагатай. Ийм төвүүдийг уламжлалт номлолоороо хүч үл хэрэглэх философийн зарчмаар ажилладаг шашин, хүмүүнлэгийн байгууллагын төлөөлөгчдөөс бүрдүүлж болно. Эдгээр нь аллагыг хүмүүний орчин нөхцөлөөс үгүй хийх хүчин чармайлтанд урам зориг өгнө. Эдгээр төв нь хувь хүн, нийгэм бүхэлдээ аллагагүйн хуулиар амьдрах итгэлийг өөрөөсөө олж авахад үнэлж баршгүй хувь нэмэр оруулна.

Аллагагүйн зөвлөгөө өгөх төвүүд. Зөвлөгөө өгөх ийм төвүүд хүч үл хэрэглэн асуудлыг шийдвэрлэх сонголтыг эрэн хайх явдалд

маш чухал үүрэгтэй. Энэ төвүүд оюун санаа, шинжлэх ухаан, зохион байгуулах нөөц бололцоон дээр тулгуурлан аллагыг зогсоохыг хүсэж буй бүх хүнд шууд болон дам байдлаар тусалж, цус асгаруулалтыг зогсоон, эвлэрлийн нөхцөлийг бий болгоно. Одоо байгаа зөвлөгөө өгөх төвүүдийн туршлага, хувийн байгууллагуудын тус дэм энд шаардагдана. Зөрчлийг шийдвэрлэж байсан квакерүүдийн арга, шашин, хүмүүнлэгийн байгууллагуудын бусдад тусалж байсан туршлага энэ төвийн үйл ажиллагаанд үлгэр дуурайл болж болох юм.

Үндэстэн дамнасан холбоод. Аллагагүй байгууллагын бүтцэд “дээрээс доош” (улс төрийн нам, удирдлагын байгууллага, аюулгүй байдлын хүчин) төдийгүй хүчирхийлэлгүйн байгууллагуудыг нэгдмэл нэг холбоонд нэгтгэсэн “дороос дээш” гэсэн бүтэц зайлшгүй шаардлагатай. Жишээ нь, НҮБ-ын бодлогод хүч үл хэрэглэн нөлөөлөх зорилготой, жижиг улс түмний холбоо болох Төлөөлөлгүй ард түмнүүдийн НҮБ, Олон улсын Хүний эрхийн байгууллага, Гринпийс, Эвлэрэл-нэгдлийн олон улсын ахан дүүс байгууллага. Энэ байгууллагуудад багтаж байгаа гишүүд нь бүх асуудлаар санал нэг байх албагүй, харин аллагыг үгүй хийх явдал дээр нэг саналтай байх нь хангалттай. Ийм холбоог аллагын юлүүрийн бүс тус бүрд болон бүс дамнуулан хүчирхийлэл, эдийн засаг, хүний эрх, хүрээлэн буй орчин, хамтын ажиллагааны чиглэлээр хөгжүүлэх шаардлагатай. Энэ бүхний эцэст аллагагүй ертөнцийн төлөөх дэлхий нийтийн иргэдийн холбоо нь бүх нийтийн сайн сайхан байдлын хүч болох учиртай.

Аллагагүй сургалтын байгууллагууд. Хүчирхийллийн аюул занал, хүч үл хэрэглэх сонголт зэргийг ухаарсан ухаарал зөрчлийг хүч хэрэглэлгүй шийдэх удирдлагын чадварт сургах шаардлагыг дэвшүүлж байна. Энэ сургалтанд Кинг, Ганди, буддизм, христийн болон иргэний хүч үл хэрэглэх уламжлал их хэрэг болно. Сургууль, ажлын байр, цагдаа, шорон гээд газар бүр аллагагүйн сургалт хэрэгтэй байна. Иймэрхүү сургалтанд иргэний нийгмийн байгууллагуудын гүйцэтгэх үүрэг ч нэн их.

Аллагагүйн удирдагчдыг эрчимжүүлэх төв. Хүч хэрэглэдэггүй байгууллага, хөдөлгөөнийг хошуучлагчид тэнхээ тамираа сэргээх, бодож сэтгэх, бичиж туурвих, туршлагаа хуваалцах бололцоог хангасан төвийг бий болгох хэрэгтэй. Хүчирхийлэлгүйн төлөөх амаргүй, аюул дагуулсан тэмцлийг хошуучлагчдад шорон гяндан, эмнэлэгт л амрах бололцоо олддог. Хүч тамирыг бардаг байгууллагууд байдаг шиг түүнийг нөхөн сэргээдэг байгууллага байх хэрэгтэй. Дэлхийн янз бүрийн хэсэгт байгуулагдах эрчимжүүлэх, хүч тамирыг нөхөн сэргээх, намтрын судалгаа хийх төв нь манай хошуучлагчдыг бие бялдар, оюун санааны хувьд “сэргэж”, бусад орны төлөөлөгчидтэй ирээдүйн талаар санал бодлоо хуваалцах бололцоо олгоно. Ийм төвийг хүчирхийлэлгүй нийгэм рүү хандсан байгууллагын хүрээнд юмуу аль эсвэл хувиараа байгуулж болно.

Аллагагүй урлагийн байгууллагууд. Урлагаар дамжуулан хүч үл хэрэглэх явдлыг сурталчилсан бүтээл, уран бүтээлчийг урамшуулдаг байгууллага хэрэгтэй. Шведийн зохиолч Ромэн Роллан, Толстойгоос иш татаж “Урлаг нь хүчирхийллийг дарж байх ёстой. Түүнд л тийм чадал байдаг” гэж байсан (Rolland 1911: 203). Арт Яан, Шеллигийн яруу найргууд дахь хүч үл хэрэглэх явдлыг судлаад “Хүч үл хэрэглэх явдал нь улс төрийн онолоос том зүйл, энэ нь яруу найраг, амьдрал хоёрын хослол юм” (Young 1975: 165) гэж тэмдэглэсэн. М.Л.Кингийг залгамжлагчдын нэгнийх нь хэлснээр, “Дуу хуур байхгүй бол хөдөлгөөн маань ч бас байхгүй” (Young 1996: 161-1984).

Зураач, яруу найрагч, зохиолчдод нэг дор цуглан хүч үл хэрэглэх явдлыг магтан дуулсан, түүний тухай санал бодол, туршлагаа солилцож байх бололцоо олгохын тулд нөхцөл байдлыг нь хангаж өгөх нь чухал. Аллагагүй нийгэм байгуулахын төлөө “ажиллаж” чадах урлагийн төрөл маш олон байдаг: уран зохиол, яруу найраг, уран зураг, уран баримал, хөгжим, бүжиг, театр, кино, телевиз, фото зураг, уран барилга, дизайн гэхчилэн. Хүчирхийллийг устгах шинэлэг арга зам хайхад урлаг нь маш сонирхолтой үүрэг гүйцэтгэдэг. Жишээ нь, аллагыг харуулж байдаг адал явдалт бүтээлийн эсрэг аллага, амиа хорлохыг

зогсоож буй үйл явдлыг харуулсан адал явдалт бүтээл байж болно.

Нобелийн шагналаас дутуугүй ач холбогдолтой шагналыг хүч үл хэрэглэх явдлыг сурталчилсан урлагийн шилдэг бүтээлд олгох журам ч бий болгоход болохгүй юмгүй.

Аллагагүйн судалгаа ба бодлогын шинжилгээ. Олон улсын аюулгүй байдал, улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын амьдрал гээд аливаа асуудлаар төр, олон нийттэй зөвлөлддөг хувийн байгууллагуудын нэгэн адил мэдээлэл, задлан шинжилгээгээр тусалдаг аллагагүй улс төрийн бодлогын хүрээлэн хэрэгтэй байна. Эдгээр нь хүчирхийлэлгүйн бусад байгууллагад дэмжлэг болж, хувь хүн, байгууллагуудыг шаардлагатай мэдээллээр хангана.

Аллагыг сурталчилдаггүй олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл. Хүний алах чадварыг үл ажигласан мэт дүр үзүүлдэг, мөн аллагыг зайлшгүй, зарим үед ашигтай мэт харуулдаг олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээс өөр мэдээллийн хэрэгслийн тухай ярьж байна. Аллагагүй эрин үед шилжих мэдээллийн хэрэгслийн шилжилт мөн дээр дурьдагдаж байсан логигоор явагдах ёстой. Эхлээд аллагын мөн чанарыг гүнзгий задлан шинжлэх, дараа нь аллагад сөрөг сонголтыг хүмүүсийн ухамсарт шингээх, тэгээд шилжилтийн үе дэх ололт, дутагдлын мэдээллийг өгч, эцэст нь хүч үл хэрэглэх явдлыг урлаг, шинжлэх ухаан, хүмүүнлэгийн чиглэлүүдээр сурталчлах нь зүйтэй. Сонин, сэтгүүл, кино, телевиз, радио, Интернетийн дэлхийн сүлжээ гэх мэт олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийг ашиглах хэрэгтэй. Аллагагүйн улс төрийн судалгаа явуулдаг хүмүүс задлан шинжлэх, тайлбар хийх эх сурвалжаар хангах болно.

Аллагагүйн төлөө тэмцэлд эрсдсэн төлөөлөгчдөд зориулсан хөшөө дурсгал. Хүчирхийллийн эсрэг тэмцэлд амь насаа зориулсан хувь хүн, хэсэг бүлэг хүн, байгууллага, нэр нь гараагүй хүмүүст зориулсан хөшөө, дурсгал бүтээх шаардлагатай. Хүчирхийлэлгүйн төлөөх урт удаан хугацааны тэмцэлд хувь нэмрээ оруулж, аллагаас байнга татгалзаж байсан хүмүүсийн

дурсгалыг мөнхжүүлэх хэрэгтэй байдаг. Энэ нь дайн тулааны баатруудын хөшөө дурсгалыг буулгаж хаяна гэсэн үг биш. Тэд ч гэсэн манай түүхийн нэг хэсэг билээ. Гэхдээ хүчирхийлэлгүйд зориулсан хөшөө дурсгал нь өнөөдрийн нийгмийн оршихуйд их гавъяатай хүмүүсийн тухай бидэнд үргэлж сануулж байх болно. Өөрсдийгөө тамлан зовоогчдоос огтхон ч айлгүй үнэнийг хэлж байсан шашны зүгэлтнүүд, дайныг эсэргүүцэгчид, цаазаар авах ялын эсрэг зогсогчид, энх тайвны дуучид, цэргийн алба хаахаас татгалзагчид, тамлан зовоолт, аллагын эсрэг энхийн арга хэрэгслээр тэмцэж байсан эрэгтэй эмэгтэй хүмүүсийн дурсгалыг хүмүүсийн дунд үргэлж хадгалж байх ёстой.

Аллагагүй, энхийн орчин. Хот, тосгон, улс-үндэстэн, олон улсын нийгэмлэгүүд зэрэг иргэний нийгмийн байгууллагууд хүч үл хэрэглэх явдал, энх тайвны орчин болж чадна. Шашны байгууллагуудын ивээлд байдаг хоргодох газар, дайтагч талуудын дунд байх энхийн бүс, гал зогсоох бүс, зэвсэглэлгүй газар орон, балмад этгээдийн ноёрхлоо тогтоосон газар дахь энхийг эрхэмлэгчдийн хийж буй тэмцэл, олон улсын гэрээгээр цөмийн зэвсэггүй болсон улс орон гэх мэт нь энэ бүхний жишээ юм. Хүчирхийлэлгүйн байгууллагуудыг ийм орчинд нэгтгэх нь аллагагүй нийгэмд шилжих чухал алхам болно.

Аллагагүй эдийн засгийн бүтэц. Хэрэв дайны үйлдвэрлэл, хүчирхийллийн соёл нь хэдхэн хүнд ашигтай, ихэнх хүмүүст үнэтэй тусаж байдаг бол хүч үл хэрэглэх зарчим дээр тулгуурласан үйлдвэрлэл нь бүгдэд ашгаа өгнө. Хүчирхийлэлгүй эд бараа, соёлын хэрэгцээ байнга өсдөг, иймд хүчирхийлэлгүй үйлдвэрлэлийн боломжид хязгаар байхгүй. Энэ үйл явцыг эхлүүлэх нэг арга нь цэргийн бүх үйлдвэрлэлийг энхийн зориулалттай үйлдвэрлэл болгон хувиргах явдал болно. Цэрэг-дайны агуулга, сэдэвтэй тоглоомуудыг энх тайвны сэдэв, агуулгатай тоглоомоор сольж болно. Зэвсэглэлийг хураах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, хүчирхийлээр дүүрэн мэдээллийг энхийн мэдээллээр солих хэрэгтэй.

Хүч үл хэрэглэх дэлхий нийтийн төвүүд. Хүчирхийлэлгүй нийгэмд шилжихэд дэлхий нийтийн үүднээс хандаж чадах байгууллагууд шаардагдана. Ийм төвүүд нь хүн төрөлхтнийг хүчирхийллээс чөлөөлөхийн тулд шинжлэх ухаан, уран сайхны болон бусад нөөц бололцоог нэг дор бөөгнөрүүлэн, нэгэн чигт залах чадвартай байх ёстой. Компьютерийн хэлээр өгүүлэх юм бол ийм төвүүд нийгэмд төр-засаг, иргэний нийгмийн үйлчилгээ үзүүлдэг хүчирхийлэлгүйн “программ хангамжийн” төв байвал зохино. Энэ төвүүд үр ашигтай байхын тулд хүчирхийлэл гулгуурлаж байдаг төр-засаг, элдэв хувийн сонирхлоос огт хамааралгүй байх ёстой. Санхүүжилт нь буяны байгууллагууд болон хүн амын сайн дурын өглөг дээр тогтож болно.

Хүч үл хэрэглэх төвүүд нь дараах салбаруудаар бүтээлч боломж, чадавхиа харуулж чадна: оюун санаа, философийн хүч үл хэрэглэх өв уламжлал; сэтгэл- мэдрэл судлал ба хүч үл хэрэглэхүй; хүйсийн харилцаа ба хүч үл хэрэглэхүй; эдийн засаг ба хүч үл хэрэглэхүй; шинжлэх ухаан, технологи ба хүч үл хэрэглэхүй; хүрээлэн буй орчин ба хүч үл хэрэглэхүй; боловсрол ба хүч үл хэрэглэхүй; урлаг, спорт ба хүч үл хэрэглэхүй; хүч үл хэрэглэдэг цэрэг, цагдаа, хүч үл хэрэглэхүйг хошуучлагчид; хүч үл хэрэглэдэг хүн төрөлхтний ирээдүй.

Маш чухал түүхэн зорилт бол улс-орон, бүс нутаг дахь хүч хэрэглэдэггүй соёлын бүх баримт, бололцоог бүртгэн авч тооцож байх явдал болно. Нэгтгэн цуглуулсан ийм мэдээлэл нь хүмүүсийг хүч үл хэрэглэх сонголт хийх мэдлэгийг өгдөг.

Хүч үл хэрэглэх төвүүд нь хүчирхийлэл, гарч болзошгүй аллагын аюулын талаарх тэр бүх мэдээллийг цуглуулаад түүнээс гарах арга замыг боловсруулахын тулд задлан шинжилгээ хийж байх ёстой. Ингэснээрээ хүчирхийлэлгүй улс төрд шилжихэд тусалдаг.

Нэн даруй шаардлагатай байгаа аллагагүй байгууллага

Аллагагүй нийгэм байгуулах зорилтыг өмнөө тавьсан улс төр судлал нь өөрөөсөө эхлээд нийгмийн бүх тогтцыг энэ зорилгод нийцүүлэн өөрчлөн, гэгээрүүлнэ. Тэгснээр мэдлэг туршлагаа

солилцох, төрийн бодлого боловсруулах, эдийн засгийг хүчирхийлэлгүйн зарчим дээр босгох, бүх нийтийн аюулгүй байдлыг бий болгох, амьдралыг баталгаажуулах оюун санааны үндэс тавигдана.

Хүмүүсийн хүч үл хэрэглэх хэрэгцээ шаардлагыг тусгасан шилжилтийн үеийн зорилт бол юуны түрүүнд дэлхий нийтээр хүчирхийлэлгүйн төвүүдийг бий болгох явдал болоод байна. Үүнийг хүчирхийллийг эсэргүүцэгч бүх хүний хүчин чармайлтаар бүтээнэ. Аллагагүй нийгэм байгуулахад хувь нэмрээ оруулж буй хүн бүр (мэдээж улс төр судлаач бүр) хүчирхийлэлгүйн өвөрмөц нэгэн *төв* болж чадна.

VI бүлэг

ДЭЛХИЙ НИЙТИЙГ ХАМАРСАН АЛЛАГАГҮЙ УЛС ТӨР СУДЛАЛ

Бид шинэ эрин үе рүү орж ирлээ. Хуучин арга, шийдвэр одоо хэрэг болохгүй. Бидэнд шинэ үзэл санаа, сэтгэлгээ, төсөөлөл шаардлагатай байна... бид өнгөрсөн үеийн номхруулах цамцнаасаа салах хэрэгтэй.

Генерал Дуглас МакАртур

Түүхээс бидэнд тулган хүлээлгэсэн хүчирхийлэл, сүйтгэлийн гинжийг тасар татан хаях эрүүл ухаан, хүч чадал заримд маань байна.

Мартин Лютер Кинг

Хүн бололцоогүй зүйл рүү байнга тэмүүлж байгаагүй бол бололцоотой зүйлд хэзээ ч хүрэхгүй байсныг бүх түүхэн туршлага харуулж байна.

Макс Вэбэр

Өчигдөр бололцоогүй байсан зүйл өнөөдөр бодит зүйл болж байгааг бид өдөр тутам харж байна.

Мохандас Ганди

Аллагаас эрх чөлөө өөд

Аллагыг зайлшгүй байх ёстой зүйл хэмээн үзэхээ больж, түүнийг шийдвэрлэвэл зохих асуудал хэмээн үзэх цаг нэгэнт иржээ. Хүмүүсийг ганц нэгээр нь болон хэсэг бүлгээр нь санаатай алах явдал хүмүүний өөрөө өөрийгөө устгах эмгэг өвчний шинжтэй

боллоо. Аллагыг эрх чөлөөгөө олох, өөрийгөө хамгаалах, баялагтай болох хэрэгсэл гэж үздэг байсан бол одоо түүнийг хүн төрөлхтний оршихуйд занал учруулагч зүйл, дорой буурай байдал, өөртөө итгэлгүй байгаагийн эх үндэс гэж үзэх болов. Хүн төрөлхтөн Грэйг Комстокийн “хамгаалалтын эмгэг” гэж нэрлэсэн өвчнөөр шаналж байна. Энэ нь хамгаалах хэрэгслийг эцэстээ өөрийгөө устгах зэвсэг болгодог өвчин-эмгэг юм (Comstock 1971). Дээрэмчдийн халдлагаас хамгаалах зэвсэг гэр бүлийнхээ гишүүдийг алах хэрэгсэл болж, бие хамгаалагчид нь хамгаалж байх ёстой улс төрийн зүтгэлтнүүдээ алж, гадны түрэмгийллээс хамгаалах ёстой арми нь өөрийн ард түмнээ дарангуйлж, цөмийн зэвсэг нь зохион бүтээсэн хүмүүс болон эзэмшиж буй хүмүүсийг өөрсдийг нь устгаж байна. Одоо манай нийгэмд байгаа хүчирхийллээс Тусгаар тогтнох Тунхаг бидэнд хэрэгтэй байна.

Орчин үед хүчирхийллийн төлөө хүн төрөлхтний олсон “амжилт” нь хэмжээлшгүй их цус урсгалт, хэдэн үе дамжсан эдийн засгийн бэрхшээл, сэтгэл санааны дарамт авчрах болов. Хүн төрөлхтний сүүлийн хоёр зуун жилийн итгэл найдварыг Францын хувьсгалын туган дээр “liberte, egalite, fraternite” (эрх чөлөө, тэгш эрх, ахан дүүсийн ёс. - *Орчуулагч*) гэж тунхагласан билээ. Эрх чөлөөний төлөө аллага хийх явдал бол Америкийн хувьсгалын уламжлал, тэгш эрхийн төлөө аллага хийх нь Орос, Хятадын хувьсгалын уламжлал, энх амгалан байдлын төлөө аллага хийх нь сүүлийн хоёр зуун жилд гарсан эцэс төгсгөлгүй дайн, хувьсгал, хувьсгалын эсэргүү хөдөлгөөний уламжлал болжээ. Энэ бүхнээс жинхэнэ эрх чөлөө, тэгш эрх, ахан дүүсийн ёсыг аллагагүйгээр бий болгох ёстой гэсэн сургамж гарч ирж байна. Сайн, муу үйлийн золиос болж алуулсан сая сая хүний дурсгал энэ сургамжийг хүлээн авахыг уриалж байна.

Энэ сургамжийг хүлээн авна гэдэг нь улс төр судлалын үндсэн сэдвүүдийн нэг болох хүн төрөлхтний сайн сайхны тусын тулд зайлшгүй аллага хийх хэрэгтэй гэсэн сэдвийг няцаана гэсэн үг. Анагаах ухааны түүхэнд удаан хугацаагаар ноёрхсон “ач тустай идээ бээрийн” онол унасан нь манай хуучин улс төр судлалын хувь тавиланг харуулж байгаа юм. Шархлаанаас үүсдэг идээ бээр нь организм өөрийгөө хамгаалж, цэвэрлэх нэгэн арга гэсэн

эртний Грекийн нэрт эрдэмтэн Галены (МТ-ын 130-2000 он) сургаал 17 зууны турш ноёрхож байв. Энэ сургаалыг 1867 онд “Лансет” сэтгүүл дээр гарсан Листерийн “Мэс заслын ариутгалын зарчим” өгүүлэл өөрчиллөө. Энэ өгүүллийн дараа ариутгалын бодисыг зохион бүтээж, аажим аажмаар хэрэглээнд оруулсан билээ (Ackerknecht 1982: 77; Garrison 1929: 116; 589-590). Аллага бол улс төрд сайн нөлөө үзүүлдэг гарцаагүй зүйл гэсэн итгэл нь улс төр судлал дахь “ач тустай идээ бээрийн” онол болно.

Хэрэв улс төрийн засаглалыг олон талт байдлаар нь судлахад өөрийн амьдралыг зориулсан улс төр судлаач, эрдэмтэд аллага зайлшгүй гэсэн сэдвийг ямар ч гарцаагүй хэмээн авах юм бол тэднээс юугаа хүлээх юм болж байна вэ? Гэхдээ түүхэнд болон өнөө үед хүчирхийллийг хүлээн зөвшөөрдөг улс төр судлалгүйгээр эрх чөлөө, тэгш ёс, ахан дүүсийн ёсонд хүрэх гэж эрмэлздэг улс төрийн зүтгэлтнүүд улам ч олон болж байна. Жишээ нь, 1895 онд Орост цэрэг татлагыг эсэргүүцэж 7000 пацифист-гариачин-Духоборчууд “зэвсгээ шатаасан” (Tagasoff 1995: 8-10). XX зуунд Далай лам, Аюун Сан Су Кью, Десмонд Туту нарын амьдралд хэрэгжүүлж, нэр нь гараагүй өөр бусад олон тооны хүмүүсийн дэмжиж байгаа Толстой, Ганди, Абдул Гафар Хан, Мартин Лютер Кинг, Пэтра Келли нарын сургаал ирээдүйн хүчирхийлэлгүй улс төрийн бодлогын хүчирхэг дэмжлэг болж байна.

Аллагын статус-квоноос зууралдан дуртай дургүй гэлдэрч байгаа улс төр судлаачид хүч үл хэрэглэх явдлын ялалтын төлөө боломжтойгоос аваад боломжгүй зүйлийг хүртэл хийж байсан хүмүүсийн алхаа гишгээнээс хоцорч байгаа юм биш үү? Тэд одоо л нэг аллагагүй ардчиллын баярын жагсаалд нэгдэх гэж байх шиг байна. Аль эсвэл улс төр судлал маань анагаах ухаантай адил аллагын эмгэгийг судалж, аллагыг устгахыг хүсч буй бүх хүнд ойлгомжтой эм, эмчилгээний шинэ арга нээхээр шийдсэн юм болов уу?

Аллага эс үйлдэх боломжийн тухай

Аллагагүй нийгэм боломжтой. Улс төр судлал, түүний нийгмийн үүргийг ойлгох ойлголтонд гарсан өөрчлөлт ийм нийгэм үүсэхэд

тус болно хэмээн бид баталдаг. Бидний баталгаа дараах долоон үндэслэл дээр тулгуурлаж байна: ихэнх хүн аллага үйлддэггүй; аллага эс үйлдэх хүчирхэг боломж хүн төрөлхтний оюуны өв уламжлалд шингэсэн байдаг; хүн хүчирхийллийг сонгохгүй байх чадвартайг шинжлэх ухаан харуулж байна; хүчирхийллийг хүлээн зөвшөөрдөг улс төрийн бодлогод хүртэл цэргийн алба хаахаас татгалзах эрхийг хүлээн зөвшөөрч, цаазаар авах ялыг цуцалснаар хүчирхийлэлгүйд шилжих хандлага харагдах болсон; хүч үл хэрэглэх зарчим дээр тулгуурласан, аллагагүй нийгэмд шилжих үндсэн элемент болох байгууллагууд одоо нэгэнт бий болжээ; нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн өөрчлөлтийн төлөөх олон нийтийн хүчирхийлэлгүй хөдөлгөөн нь цус урсгасан хувьсгалаас өөр арга зам байдгийг харуулсан; хүч үл хэрэглэх өв уламжлал, гуршлагыг олон орны түүхээс олж болно. Эцэст нь хэлэхэд, аллагагүй нийгэмд шилжих явдал нь тийм нийгэм боломжтой гэдгийг өөрийн эр зориг, амьдралаар харуулж буй нэр цуу нь гараагүй өч төчнөөн энгийн хүний хүчин чармайлтаас хамааралтай байдаг.

Улс төр судлалын хамаарал

Хүмүүс аллага хийх болон аллага эс үйлдэх чадвартай байдаг бөгөөд энэ нь тэдний биологи, хүмүүжлээр нөхцөлдсөн байдаг нь тодорхой. Гэхдээ ихэнх хүн аллага үйлддэггүй, мөн аллага эс үйлдэх зарчим дээр үндэслэсэн зарим байгууллага байдаг, эдгээр байгууллага нь хүчирхийлэлгүй нийгмийн эх загвар болж болох юм гэдэг нь илэрхий болоод байна. Түүнээс гадна шинжлэх ухааны одоогийн болон ирээдүйн ололт нь аллагын шалтгааныг арилгаж, хүчирхийлэлгүй нийгмийг бүтээхэд шаардлагатай мэдээллүүдийг өгч болно. Энэ бүхнээс харахад аллага зайлшгүй гэсэн улс төр судлалын сэдэв эргэлзээтэй болоод байна. Улс төр судлал нь аллага бол хүний мөн чанар гэсэн мэдлэгийг эргэлзээнд оруулж, бусад шинжлэх ухааны хамтаар өнгөрсөн болон өнөө үед гарч байсан улс төрийн хүчирхийлэлгүй тохиолдлуудад хандан хүч үл хэрэглэх ирээдүйн бололцоог олж судалгаа, сургалтын замаар энэ мэдлэгийг тархаах хэрэгтэй.

Аллага эс үйлдэх явдалд шилжихийн тулд нэгтгэн нийлүүлэх шаардлагатай үндсэн элементүүд илэрхий: бүх шашин, философид байдаг аллага эс үйлдэх үндэс болсон *Оюун санаа* (О), аллагыг сонгох болон аллагаас татгалзах шалтгааныг нээгч *Шинжлэх ухаан* (Ш), оюун санаа, шинжлэх ухааныг үйл ажиллагаанд оруулах *Дадал-чадвар* (Д₁), амьдралыг дээдэлж, хүч үл хэрэглэх явдлыг урамшуулсан *Дуу* (Д₂) энэ бүхэн нь үндсэн элементүүд болно. Энэ дөрвөн элементийг үр ашигтай нэгтгэн нийлүүлэхийн тулд ардчилсан Удирдлага (У), Иргэний Нэр хүнд (И), гүйцэтгэх *Байгууллагууд* (Б), дэмжлэг болох *Нөөц* (Н) зайлшгүй шаардлагатай. Эдгээрийн үржвэр дараах байдалтай байна:

ОШД² × УИБН = Дэлхий нийтээр аллагагүйд шилжих

Онол ба судалгаа

Улс төр судлал нь аллагыг зогсоохын тулд аймаглан устгах явдал, атомын бөмбөгөөр хот, тосгод, ер нь дэлхий дээрх амьдралыг устгах хүчийг зогсооход зайлшгүй шаардлагатай дөрвөн хэсэг логикийг ашиглах хэрэгтэй. Аллагыг улс төр судлалын хүчирхийллийг хүлээн зөвшөөрдөг тэр хүрээнээс аналитик судалгаа хийж, асуудал шийдвэрлэдэг хүрээнд авчрах шаардлага гардаг. Аллага болон аллагаас татгалздаг, аллагаас аллага эс үйлдэх явдал руу, мөн эсрэг үйл явцын шалтгааныг ойлгож, аллагагүй нийгмийн үндсэн шинжийг томъёолох шаардлага гардаг. Аллагын юүлүүрийн бүсүүд дэх хүчирхийлэлгүй сонголтыг эрэн хайх явдалд ийм мэдлэг хэрэглэгддэг.

Боловсрол ба сургалт

Дээр дурьдагдсан мэдлэгийг бий болгож, хөгжүүлэхийн тулд улс төр судлаачдын мэргэжлийн бэлтгэл, сургалтын төлөвлөгөө, мэргэжлийн байгууллага, асуудал-бэрхшээлийг шийдвэрлэх судалгаа шинжилгээ, практик үүрэгт өөрчлөлт хийх хэрэгтэй байна.

Улс төр судлалын мэдлэг, бэлтгэлийн үндсэн зорилго нь суралцагчдыг асуудал-бэрхшээлийг шийдвэрлэх чадвар, хандлагатай болгоход чиглэгддэг. Сургалтын төлөвлөгөө нь суралцагчдыг хүн төрөлхтний түүхэн дэх хамгийн аймшигт хүчирхийлэл, мөн хүчирхийлэлгүйн аргыг бүтээлчээр хэрэглэх урам зориг төрөм баримтуудыг судлуулсны дараа хүчирхийлэлгүй улс төрийн задлан шинжилгээний логик, нийгмийн хамгийн гол асуудлуудыг шийдвэрлэх аргуудтай танилцах явдлыг санал болгох ёстой. Тэгээд төдөрхой асуудал-бэрхшээлийг шийдвэрлэх зорилгыг өмнөө тавьсан өөрсдийн төслийг боловсруулан түүн дээрээ ажиллавал зохино. Ер нь Шанти-Сэнагийн Их сургууль нь нийгэмд үйлчилдэг улс төрийн удирдагчдыг бэлтгэх сайхан жишээ болдог.

Төгсөгчид нь хүчирхийлэлгүй рүү шилжиж буй улсын болон хувийн байгууллагуудад багш, судлаач, удирдагчаар ажиллаж болно. Тэд асуудал-бэрхшээлийг шийдвэрлэх нийгмийн хэрэгцээнд үйлчилдэг.

Аспирантурын шатанд хүчирхийлэлгүй нийгэм рүү шилжих шилжилтийг хэрэгжүүлэхээр ажиллаж буй төр, иргэний нийгмийн байгууллага, улс төрийн гүнзгийрүүлсэн бэлтгэл хийнэ. Аллагыг зогсоох судалгааны аргыг боловсруулах ажлын хэсгийг бий болгоно.

Докторантурын шатанд ажил хэрэгт бүтээлчээр ханддаг, бусдын бүтээлч идэвхийг сэргээх бэлтгэл хийгдэнэ. Энэ шатанд суралцагсад бүх дадлыг төгс эзэмших нь үгүй боловч тавигдаж буй зорилтыг харилцан ойлгож, нэгнийхээ олсон тэргүүний ололт амжилтыг дэмжиж байдаг. Мөн хүчирхийлэлгүй улс төр судлалыг эрчимтэй эзэмшиж, аллагагүй нийгмийн хэрэгцээг улс-орон болон олон улсын түвшинд гүнзгий ойлгон шинжлэх ухаанч удирдлага, судалгааны янз бүрийн аргад (гадаад хэл) суралцдаг.

Аллагагүйн ухаанд суралцаж буй эрдэмтэн-удирдагчид янз бүрийн ажил үүрэг гүйцэтгэх, дадал чадвартай болох шаардлагатай. Хүч үл хэрэглэх намтарчилсан судалгаа ч бусад дуурайлтай байдаг. Энд шинжлэх ухааны бусад салбарынхан болон олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслүүдтэй хамтран ажиллах хэрэгтэй болно. Мөн нийгмийн хөдөлгөөнийг удирдах

зүтгэлтний үүрэг гүйцэтгэхэд бэлэн байх шаардлагатай (Greenleaf 1977).

Улс төр судлалын факультет нь дотоодлоо аллагагүй нийгмийн шинж чанарыг илэрхийлэхэд бүх анхаарал хүчээ дайчлах ёстой. Энэ нь амьдралыг янз бүрийн үзлийн үүднээс дээдэлж, нийтийн сайн сайхан байдлын төлөө хариуцлага хүлээж, шийдвэр гаргах хамтын оролцооны үйл явцыг боловсронгуй болгож, бүх хүний бие даасан байдал, нэр хүндийг хүндэтгэж, хүйсээр ялгаварлах байдлыг үл гаргаж, бусад шинжлэх ухааны оролцоог нээлттэй байлгаж, асуудал-бэрхшээлийг шийдвэрлэх шинэлэг арга хэрэгслийг урамшуулж, эцэст нь хувь хүн болон бүх нийтийн оролцоон дээр түшиглэсэн аллагагүй нийгмийн өсөлтийг хүлээн зөвшөөрнө гэсэн үг юм.

Боловсрол, харилцаа холбоо болон бусад салбарт ажиллаж буй төгсөгчидтэйгөө харилцаа холбоотой байх нь өөрсдийн сургалт, судалгааны аргыг боловсронгуй болгон, хөгжүүлэхэд ач тустай. Аллагагүй улс төр судлалд амьдралаа зориулсан тэр хүмүүсийн хувийн амьдрал хоорондоо ямар ч ялгаатай байлаа гэсэн нийтийн үйл хэргийн төлөө хамтдаа ажиллах ёстой.

Асуудал-бэрхшээлийг шийдвэрлэх нь

Нийгмийн өргөн хүрээн дэх асуудал-бэрхшээл янз бүрийн шинжтэй байдаг. Тэдгээрээс хүчирхийлэл ба зэвсэглэлийг хураах; эдийн засгийн шалтгаанаар хүмүүс олноороо үрэгдэх; хүний эрхийн зөрчил; хүрээлэн буй орчны бохирдол; асуудал-бэрхшээл шийдвэрлэхэд гарч буй бүтэлгүйтэл зэрэг нь ихээхэн анхаарал татдаг. Эдгээр нь бүгд хүчирхийлэлтэй холбоотой бөгөөд хүчирхийлэл нь тэдгээрийг улам бүр гүнзгийрүүлдэг. “Зүй ёсгүйгээр (justice) энх амгалан байдал байхгүй” гэсэн хэллэг байх бөгөөд энэ нь шударга бус байдлыг засахын тулд хүчирхийлэл, дайнд хүрнэ гэсэн утга илэрхийлнэ. Тэгвэл энэ хэллэгийг хүчирхийлэлгүйн байр сууринаас “аллага байгаа үед шударга ёс гэж байхгүй” гэж өөрчилж болох юм. Чухамхүү аллага, түүний заналхийлэл нь шударга бус байдлыг төрүүлдэг. Эмэгтэйчүүдийн тэгш бус байдалтай холбогдуулж Пэтра Келли хэлэхдээ, “эрэгтэй,

эмэгтэйчүүдийн хооронд эрх мэдэл, нөөц баялаг, үүргийн талаарх одоогийн шударга бус хуваарилалт нь эрчүүдийн хүчирхийлэл зайлшгүй шаардагддаг байсан эртний уламжлал, хууль тогтоомж дээр тулгуурладаг” гэсэн (Kelly 1994: 15).

Асуудал-бэрхшээлийг шийдвэрлэх улс төр судлалын оролцоо гэдэг нь энэ шинжлэх ухаан бэлэн бүх шийдвэрийг гаргаж чаддаг гэсэн үг биш. Аллагагүй улс төрийн анализ, хүч үл хэрэглэх практик зарчмаас гарч ирсэн мэдлэг нь нийгмийн асуудлуудыг шийдвэрлэхэд тусалж болно. Энэ үед л хөгжил-дэвшил хүчирхийлэл дээр тулгуурласан ардчилсан зарчмыг “тойрон өнгөрч” болох юм (Goldman 1990).

Байгууллага-бүтэц

Аллагагүй улс төр судлалын мэдлэгийг эрэлхийлж, боловсруулан сургаж, асуудал шийдвэрлэх байдал нь практик гүйцэтгэл хариуцсан нийгмийн байгууллага-бүтцийг шаардана. Ийм байгууллага-бүтэц нь дараах шинжтэй байж болно: улс төр судлалын факультетууд нь өөрчлөн зохион байгуулагдсан, Шанти-Сэнагийн Их сургуулийн адилаар цэргийн бус бэлтгэл хийдэг төв бүхий сургуультай, хүчирхийлэлгүйн зарчим дээр зогссон аюулгүйн хүчний байгууллагууд, хүчирхийлэлгүйн улс төрийн намтай гэх зэрэг. Гол нь нийгмийн амьдралын хүрээ бүрд хүчирхийлэлгүйн хандлагатай шинэчлэл явагдсан байх ёстой. Ийм байгууллагуудыг шинээр байгуулах, хуучин байгууллагуудыг өөрчлөн шинэчлэх үйл явцад улс төрийг судалж, практик үйл ажиллагаанд оролцож байгаа бүх хүний хүчин чармайлт шаардагдана.

Тулгарч буй саад бэрхшээл ба шинээр гарч буй урам зориг сэргэм үйл явдлууд

XXI зууны босгон дээрх улс төр судлалын өмнө дэлхий нийтийг хамарсан аллагагүй нийгмийг бүтээх маш чухал зорилт тавигдаж байна. Энэ нь зөвхөн хүсэм төдий биш зайлшгүй хийх ёстой зүйл маань юм. Улс төр судлаачид шинжлэх ухааны “реалист” төвийг

сахих байр суурь баримтлах нэрээр (энэ нь үнэн хэрэгтээ алагын талд зогсоно гэсэн хэрэг байдаг) хариуцлагаас мултрах ёсгүй. Төвийг сахих ийм байр суурь нь жинхэнэ нүүр царайгаа нуух баг-халхавч төдий зүйл байсан. Үнэхээр төвийг сахидаг юм бол улс төр судлаачдад энэ дэлхий ертөнц эрх чөлөөтэй байна уу, үгүй юү; шударга байна уу, үгүй юү; баян байна уу, ядуу байна уу; дайнтай байна уу, энх тайван байх нь уу; ялах нь уу, ялагдах нь уу огт хамаагүй байх сан. Тэд өөрсдийн оюутнуудад улс төр судлалд санаа бодол, чиг зорилго байдаггүй, тэр нь ямар нэг үнэт зүйл баримталж судалгаа явуулдаггүй гэж итгүүлчихээд санаа амар сууж байх болно. Тэгэхээр тэдний хувьд Гитлерийн хоморголон устгах явдал ба Гандигийн сатъяграх хоёрын аль нэгийг сонгох шаардлагагүй болж таарна.

Улс төр судлаач эрдэмтэд эрх чөлөө, тэгш эрх, аюулгүй байдал гэсэн үнэт зүйлс нь аллага эс үйлдэх явдлаас илүү чухал гэсэн үндэслэлийг зааж, аллагагүй улс төр судлал бий болгох зорилгоос зайлсхийж болохгүй. Аллага эс үйлдэх нь бусдын үндэслэлийн адил маш чухал зарчим болдог. Учир нь хүн төрөлхтөн одоо улс төрийн амьдрал хийгээд улс төр судлалд хүч үл хэрэглэх ёс зүйг сахихгүй бол бусад бүх үнэт зүйлс маань устаж үгүй болох аюулын ирмэгт ирээд байна. Материализм ба ёс суртахуун энэ дүгнэлтэнд хүрсэн. Хамгаалалттай, тэгш эрхтэй, эрх чөлөөтэй байхын тулд алах шаардлага гардаг гэж уламжлал сургадаг бол аллагаа зогсоохгүй бол эрх чөлөө, тэгш байдал төдийгүй өөрсдийн маань оршихуй аюулд өртөөд байна гэж өнөөгийн бодит байдал сургаж байна. Улс төрийн онол, практик амьдралыг тэтгэгч байгаль, нийгмийн хүчийг нэгтгэн нягтруулах ёстой цаг үед иржээ. Энэ нь улс төр судлалын хувьд ёс суртахуунлаг, ухаалаг төдийгүй зайлшгүй хийх ёстой зүйл болоод байна.

Хүчирхийллийн ачаар оршин тогтнож, хөгжиж байдаг хүчин шилжилтийн үеийн улс төр судлалыг эсэргүүцдэг. Хүчний байгууллага, аллагын соёлоос эдийн засаг, улс төр, сэтгэл санааны дэмжлэг авч байдаг хүчнүүд ийм эсэргүүцлийг үзүүлдэг. Тэдний дунд дайн, хувьсгалын ахмад дайчид төдийгүй нийгмийн зүгээс “хүлээн зөвшөөрсөн” хүчирхийллээр бахархагч залуу үеийнхэн байна. Бид дайн тулаанд үрэгдсэн хүмүүсийн дурсгалд

хүндэтгэл үзүүлэх үедээ тэрхүү дайнд үрэлдсэн эсрэг талынхныг өрөвдөж хайрлах сэтгэлгүй болж, дайныг хориглон зогсоох үзэл бодолтой болохын оронд өөрийгөө золиослоход бэлтгэж байдаг.

Гэхдээ цус урсгахыг зогсоохын төлөө зогсож байдаг дайны баатруудын дотор хүндэтгэл хүлээхүйц хүмүүс байна. Тэдний нэг нь генерал Дуглас МакАртур бөгөөд тэрээр 1955 онд Америкийн легиончуудад хандаж үг хэлэхдээ “шинжлэх ухааны реализмын” императив болох дайныг устгахыг уриалсан юм:

Дайныг үгүй хийх нь үе үеийнхний мөрөөдсөөр ирсэн зүйл, энэ талаарх аливаа оролдлого боломжгүй, хийсвэрлэл гэх биз. Бүх увайгүйчүүд, гутрангуй үзэлтнүүд, адал явдал хайгчид, балмад этгээдүүд энэ мөрөөдлийн хэрэгжих бололцоог байнга үгүйсгэсээр ирсэн. Гэхдээ шинжлэх ухаан сүүлийн 10-аад жилд үй олноор хөнөөх зэвсгийг бодит байдал болгохоос өмнө ингэж бодож байсан хэрэг. Дайнаас татгалзагчдын ёс суртахуун, оюун санааны зарчим дээр тулгуурласан үндэслэл үр дүнгээ өгсөнгүй... Харин одоо цөмийн болон устгах бусад арга хэрэгсэлд гарсан аварга өөрчлөлтүүд асуудлыг ёс суртахуун, оюун санааны хүрээнээс шинжлэх ухааны реализмын хүрээнд авчирч байна. Одоо энэ нь философичид болон шашны зүтгэлтнүүдийн ширгээн тунгааж байдаг ёс суртахууны биш манай гариг дээрх бүх хүний амь нас, хувь заяаны асуудал болоод байна... Манай удирдагчид их удааширч байна... Дайныг үгүй хийхгүй бол соёл иргэншлийн дараагийн орчил гэж байхгүй гэсэн энгийн үнэнийг хүлээн зөвшөөрөхийг хүсэхгүй байна... Эрх мэдлийг барьж буй удирдагчдын маань толгойд бүх нийтийн энэ хүслийг бодит байдал болгох хэрэгтэй гэсэн төсөөлөл орж ирэх цаг болоогүй гэж үү? Бид шинэ эрин үед орж ирээд байна... Хуучин арга хэрэгсэл хэрэг болохоо өнгөрсөн. Бид шинэ онол, үзэл санаа, төсөөлөлтэй болох хэрэгтэй байна... Бид өнгөрсөн үеийн номхруулах цамцнаасаа салах цаг болжээ (Cousins 1987: 67-69).

Хожмоо АНУ-ын Ерөнхийлөгч болсон өөр нэг генерал Дуэйт Эйзенхауэр Францын хувьсгалын алдарт уриаг хүч үл хэрэглэх

зарчмын үүднээс өөрчлөн, эрх чөлөө, тэгш эрх, ахан дүүсийн ёсонд цэрэгжүүлэх явдал аюул учруулж байгааг анхааруулж хэлсэн байдаг. *Эрх чөлөөний* тухайд: “Цэрэг аж үйлдвэрийн салбарууд санаатай болон санамсаргүй байдлаар төрд нөлөөлөх аюулаас бид болгоомжлох ёстой. Энэхүү нөлөөлөл нь бидний эрх чөлөө, ардчилалд аюул учруулахыг бид хэзээ ч зөвшөөрөх ёсгүй. Бид юуг ч баталгаатай гэж үзэж болохгүй байна” (Farewell Address, January 17, 1961). *Эдийн засгийн тэгш байдлын* тухайд: “Усанд тавьж буй онгоц, хөөргөж буй пуужин, үйлдвэрлэсэн их буу бүр нь эцсийн эцэст өлсөж буй хүнийг хоолгүй, даарч буй хүнийг хувцасгүй байлгаж байна гэсэн үг” (Speech to American Society of Newspaper Editors, April 16, 1953). *Ахан дүүсэг ёсны* тухайд: “Хүмүүсийн энх тайвныг хүсэмжилж буй байдал нь засгийн газрыг энх амгалан амьдрах бололцоо олгохын тулд ойрын ирээдүйд ямар нэгэн алхам хийхээс өөр аргагүй байдалд оруулж байна” (BBC TV interview, August 31, 1959).

АНУ-ын цөмийн зэвсгийн асуудал хариуцдаг байсан генерал Жорж Ли Батлэр 1996 оны арванхоёрдугаар сарын 04-нд Вашингтоны Үндэсний Хэвлэлийн клубд үг хэлэхдээ цөмийн зэвсгийг хязгаарлах биш бүрэн устгахыг уриалсан. Түүний үзэж байгаагаар АНУ нь энэ төрлийн зэвсгийг анх бүтээн бий болгосон улсын хувьд түүнийг устгах үйл явцыг манлайлах ёстой, үүнээс өөрөөр АНУ бусад улс орнуудыг энэ төрлийн зэвсгийг бүтээхийг зогсоохыг болиулах ёс суртахууны эрх байхгүй. Түүний хэлснээр “цөмийн зэвсэг нь өөрийн уг чанараар аюултай, маш үнэтэй, цэрэг дайны утгаар үр ашиггүй, ёс суртахууны хувьд зөвтгөх аргагүй зүйл”. Энд генерал Батлэр цөмийн зэвсгийг эсэргүүцсэний улмаас шоронд ороход хүрч байсан “Сэлмийг анжис болгох” хөдөлгөөний талынхны хийсэн дүгнэлттэй адил утгатай дүгнэлтэнд хүрсэн нь харагдаж байна. Цөмийн зэвсгийг устгах хөдөлгөөний логик нь аллагын эсрэг тэмцлийн логиктой тохирч байгаа юм.

Аллагын мэргэжил болох цэргийн салбарын мэргэжилтнүүд хүртэл нийгэмд өөрсдийнхөө хийсэн зүйлийн талаар ийм асуулт тавьж байхад улс төр судлаачид хүчирхийллийг улс төр судлалын үндсэн сэдэв гэж үздэг байдалдаа дүгнэлт хийж, аллагагүй

нийгмийн төлөө тэмцэх цаг болсон юм биш үү?

Америкийн улс төр судлаачид болон хилийн чанад дахь тэдний үзэл санаа нэгтнүүд АНУ-д үүсчихээд байгаа аллагагүй улс төрийн тухай мэдэхгүй байна. Нэгэн түүхэн баримтын тухай өгүүлэе. 1863 онд Баруун Тэннэсид бүтэн өдөр үргэлжилсэн цуст гулалдааны дараа шөнийн харуулд гарах үүрэг хүлээсэн умардын армийн залуу цэрэг Жон Бэржэс өөртөө тангараг өргөжээ:

Бороо хувингаар цутгаж буй мэт үргэлжлэн орсоор. Өтгөн үүл бүхий харанхуй тэнгэрт цахилгаан догшноор гялбаж, аянгын дуу чимээ их бууны нүргээн мэт нүргэлнэ. Аянганы нүргээн, байгалийн элдэв чимээ, шархдаж, нас барж буй амьтан, хүний орилоон хашгираантай холилдон аймшигт дуу чимээ үүсгэв. Тэр шөнөхамгийн хал үзсэн цэргийн хувьд ч айдас төрөм байсан. Над шиг туршлагагүй, шинэ цэрэгт бол өгүүлэхийн аргагүй аймшигийг ой тойнд минь үлдээсэн. Хамгийн аймшигт энэ шөнө анх удаа ирээдүйн амьдралын тухай бодол толгойд минь орж ирэв. Айж гүгшсэн нүдээр гүн харанхуй руу ширтэж, дөхөн ирж буй дайсны чимээг сонсон, өөрийн эрхгүй “Бурхан өөрийнхөө дүрээр бий болгосон оюун ухаант амьтан болох хүнийг оршихуйн асуудлаа шийдвэрлэхдээ нэгнийгээ бие махбодийн талаар устгахгүй байх боломж өгөөгүй юм гэж үү?” хэмээн шивнэж байлаа. Чухам тэр үед хэрэв хувь тавилан намайг энэ дайнаас амьд үлдээвэл үлдсэн бүх насаа цус урсгалгүй, нэгийгээ устгалгүй асуудлыг шийддэг оюун ухаан, эвлэрлийн үйл хэрэгт зориулах болно гэж Бурхны өмнө тангарагласан (Burgess 1934: 28).

Бэржэс өргөсөн тангаргаа биелүүлэн, Германд очиж дээд боловсрол эзэмшээд, эргэж ирснийхээ дараа 1880 онд Нью-Йоркийн Колумбын коллежид Улс төр судлалын сургуулийг нээсэн юм.

Аллагагүй нийгэм байгуулахад улс төр судлаач бүрийн өмнө тулгардаг тэр бэрхшээл профессор Бэржэсийг өмнөө тавьсан зорилгодоо хүрэхэд нь саад болж байв. Эдгээр нь жижиг сажиг зүйлсээс эхлээд олон улсын хамтын ажиллагаа, хатуужилтай тууштай байхыг шаардсан нэлээд ноцтой бэрхшээлүүд байлаа.

Германчуудад өөрийн ахан дүүс мэт ханддаг Бэржэс АНУ-ыг Дэлхийн нэгдүгээр дайнд оролцохын эсрэг зогсов. Америк, дэлхийн дайнд оролцсон 1917 оны наймдугаар сарын 06-ны өдрийн тухай дурсахдаа “миний бүхий л амьдралынхаа турш тэмцэж ирсэн зүйл ганцхан аймшигт цохилтоор л үнс нурам болсон юм” гэсэн. Германы эсрэг дайн ид дундаа явагдаж байх үед Бэржэс “энх тайвны төлөө зогсдог, энх тайвны талын хүнийг одоо урвагч, аймхай хүн гэж үзэх боллоо” хэмээн харамсан бичиж байв (29). Профессор Бэржэс амьдралаараа хүртэл эрсдэж байсан энхийн төлөө зүтгэгч бусад олон хүний адил эсрэг талынхны зүгээс гардаг мөрдлөг, хавчлагыг амсаж байсан юм.

Аллагагүй улс төр судлаачид амьдралыг хүндэтгэн үзэх, гүнзгий хүмүүнлэг үзлийн уриа дэвшүүлсэн Гандигийн “үнэнч, гайван амгалан, эрэлхэг” байх уриаг дагаж мөрдөж байх ёстой. Энэ уриаг дагаж мөрдөхөд яах аргагүй эр зориг шаардагддаг. Дэлхий даяар цус урсаж буй өнөө үед улс төр судлаачид амьдралыг дээдлэх байдлаараа 1992 онд Мексикийн Чиапаст үндэслэгдсэн Иргэний Нийгмийн Зөгийнүүд гэсэн байгууллагад нэгдсэн тариачдаас дутуу байх ёсгүй. Зүй ёсны төлөө энэ нийгэмлэгийн гишүүд энхийн арга хэрэгслээр тэмцэж байхад Запатист хэмээх босогчид эрх баригч харгис дэглэмийн эсрэг зэвсэг барин тэмцэж байгаа юм. Тэдгээр тариачид Запатистуудтай адил зорилго тавих боловч өөр арга замаар зорилгодоо хүрнэ гэдэг: “Арга зам маань өөр байна, бид Бурхны үгэнд итгэдэг. Бид Библийн утга санааг мэддэг. Дайснаа хүртэл хайрлаж байх хэрэгтэй, хүн алахгүй байж болно. Бид ядуу тариачид, ахан дүүс... бид үхлээс айхгүй, Бид үхэхэд бэлэн байна, гэхдээ хүн алж чадахгүй” (*Peace News*, July 1998: 13, 14).

Хүч үл хэрэглэх зарчим-итгэл нь яагаад заавал британичуудын колонийн дор зовж байсан индиан, арьс өнгөний ялгаварлалд өртөж байсан африк гаралтай америкчууд, аль эсвэл ядуу тариачид гэх мэтчилэн “дороос дээш” явдаг юм бэ? Яагаад улс төр судлаач, эрдэмтэд багтаж байдаг элитүүдээс эхлэн “дээрээс доош” санал гарч болдоггүй юм бэ?

Хүч үл хэрэглэх явдлыг сонгох хүний чадварыг судалсан судалгаа хүн төрөлхтөн аллагаас эгнэгт татгалзсан зам дээр зогсох

чадвартай хэмээн итгэх үндэслэлийг өгдөг. Хүчирхийлэлгүй нийгмийн элементүүд түүхэнд хэдийнээ байсан бөгөөд тэдгээрийг бүс нутаг, дэлхийн нийтийн түвшинд ялган салгаж, зохицуулан тааруулах хэрэгтэй байгаа юм. Хүн төрөлхтний цуст алдааг давтах ёсгүй, цус урсгах явдлыг зогсоож, түүнийг боломжгүй болгохын төлөө ажиллах ёстой.

Антропологич Клайтон, Карол Робарчэк (1998) нарын судалгаагаар Эквадорын Ваоранчуудын дундах хүн амины хэрэг 1958 оноос хойшхи 30 жилийн хугацаанд 90% багассан нь хүн аллагагүй орчин руу маш хурдан шилжих чадвартайг харуулдаг. Антропологичдын үзэж байгаагаар Ваоранчуудын нийгэм нь “хүчирхийлэл хамгийн өндөр түвшинтэй” нийгэм байсан. Сүүлийн 100 жилд гарсан нас баралтын 60% нь хүчирхийлэлтэй холбоотой байжээ. АНУ-д 100000 хүн тутамд 10, түүнээс бага тооны аллага гардаг байсан бол тэнд 100000 хүн тутамд 1000 аллага гардаг байлаа. Энэ тоо 30 жилийн хугацаанд 100000 хүнд 60 хүртэл буурсан юм. Ийм байдалтай болоход нөлөөлсөн гол хүмүүс бол 1956 онд уг омгийнхонтой холбоо тогтоох гэж оролдож байгаад алуулсан хоёр хүний эхнэр, эгч нар болох шашны элч хоёр эрэлхэг эмэгтэйд оногдох ёстой. Энэ хоёр эмэгтэйд нутгийн эмэгтэйчүүд, тэрчлэн тэдний хүч үл хэрэглэх зарчим дээр тулгуурласан шинэ үнэт зүйлсийг хүлээн авсан явдал нь их тус болсон. Ваоран эмэгтэйчүүд “гадаад” ертөнц рүү гарч, харь хүмүүс бол хүн иддэг махчид биш гэсэн ойлголтыг нутагтаа авчирсан байна. Түүнээс гадна омгийн гишүүд өөрсдөө маш олон хүний амь насыг аван одож байсан цусан өшөөнөөс залхаад байлаа. Сүм хийдүүд бий болж хүмүүс тэнд аллага дахин үйлдэхгүй хэмээн тангараг өргөх болсон. Аллага ингэж буурах явдалд цагдаа, нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлтийн аль нь ч тус болоогүй юм. Харин хүч үл хэрэглэх оюун санаа, шинэ мэдээ мэдээлэл нь энэ өөрчлөлтийн шалтгаан болсон. Эхнэр, нөхөр Робарчекүүд хэдийгээр төгс биш ч гэсэн, үнэт зүйл солигдсоны үндсэн дээр хүмүүний зан байдалд гардаг өөрчлөлтийн тухай маш чухал дүгнэлт хийсэн билээ:

Хүмүүн нь эдийн засаг, биологи, нийгэм, эдийн засгийн хүчин зүйлээр л тодорхойлогдож байдаг идэвхгүй механизм биш. Тэд тодорхой соёл дотор буй хувь хүний хүчин зүйлээр нөхцөлдсөн зорилгыг мөрдлөг болгож, олон бололцоот хувилбар, хязгаарлалтаас сонголт хийн шийдвэр гаргаж байдаг (Robatchek 1998: 4)

Аллагагүй улс төр судлалын үүднээс авч үзэх юм бол Ваоран омгийн туршлага аллагагүйд шилжих боломж хүмүүний мөн чанарт байдгийг харуулж байна. Ваоранчуудын хийж чадсан зүйлийг шинжлэх ухаан болох улс төр судлал нь нийгмийн тусын тулд хийж чадна. Аллагаас чөлөөлөгдөөгүй байгаа дэлхий ертөнцөд Ваоранчуудын хийсэнтэй адил зүйлийг асар ихээр хийх шаардлагатай байна. Аль нэг омог, нийгэмлэгийн хувьд аллага эс үйлдэх явдал боломжтой юм бол бүх дэлхийг ийм болгохын тулд аллага, хүчирхийлэлгүйн онол, практикийг түгээмэл зүйл болгох хэрэгтэй.

Аллагагүй улс төр судлалын дэлхий нийтийн императив шинж

Аллагагүй улс төр судлал нь нээлт ололт, бүтээлч шинж, олон талт байдал, үр дүн; утга санаа, шинжлэх ухаанч шинж, дадал чадвар, уриа дуудлага, хэрэгжих байдал; удирдлага, идэвх санаачлагыг дэмжих, амьдралд хүндэтгэлтэй хандах хандлага; хүний үндсэн хэрэгцээ шаардлагад зохицон таарах шинж, асуудал-бэрхшээлийг шийдвэрлэх байдал; аллагыг төгсгөл болгох шийдвэр төгс байдал; хэн ч хаана ч аюулгүй байж чадахгүй байгаа учраас улс орнуудад нийтлэг тархсан тархаж; эрх чөлөө, тэгш эрх, хөгжил цэцэглэл, энх тайвны төлөө аллагыг төгсгөл болгохын тулд боловсролын системд эзлэх байр суурь зэрэг энэ бүх чанараараа дэлхий нийтийн шинжтэй байх ёстой. Дэлхий бол бидний нийтлэг гэр орон, ямар ч хүн амьдралыг тэтгэгч хүчин зүйл болдог учраас хүн бүр л аллагагүй дэлхий ертөнцийг бий болгох талаар хувь нэмрээ оруулж чадна.

Дэлхий нийтээр аллагагүй байх зорилго нь хүчирхийллийг хүлээн зөвшөөрдөг улс төр судлалыг хайр энэрэл, сайн сайхан

аж байдал, бүтээлч байдлаа чөлөөтэй илэрхийлэх бололцоо олгогч аллагагүй улс төр болохыг шаардаж байна.

Аллагагүй нийгэм байх боломжтой юу?

Дэлхий нийтийг хамарсан аллагагүй улс төр судлал байх боломжтой юу?

Тийм ээ, боломжтой!

А хавсралт

ОЛОН УЛСЫН УЛС ТӨР СУДЛАЛЫН ХОЛБООНЫ ГИШҮҮН УЛС-ОРНЫ УЛС ТӨР СУДЛАЛЫН ХОЛБООД (1999 оны байдлаар)

Нэр	Байгуулагдсан он (өмнөх байгууллагын байгуулагдсан он)	Гишүүний тоо
Австрали-азийн улс төр судлалын холбоо	1966 (1952)	425
Австрийн улс төр судлалын холбоо	1970 (1951)	537
Америкийн улс төр судлалын холбоо	1903	13000
Английн улс төр судлалын холбоо	1964	1200
Аргентины улс төрийн шинжилгээний холбоо	1981 (1957)	180
Бельгийн улс төр судлалын холбоо (холланд хэлтэн)	1979 (1951)	450
Бельгийн улс төр судлалын холбоо (франц хэлтэн)	1996 (1951)	50
Болгарын улс төр судлалын холбоо	1973 (1968)	72
Бразилийн улс төр судлалын холбоо	1952	*
Венесуэлийн улс төр судлалын холбоо	1974	*
Германы улс төр судлалын холбоо	1951	1300
Грекийн улс төр судлалын холбоо	1957 (1951)	265
Данийн улс төр судлалын холбоо	1960	350
Израйлийн улс төр судлалын холбоо	1950	250
Ирландын улс төр судлалын холбоо	1982	247
Италийн улс төр судлалын холбоо		220
Канадын улс төр судлалын холбоо	1968 (1913)	1200
Литвийн улс төр судлалын холбоо	1991	86
Мексикийн улс төр судлалын холбоо	*	*
Нигерийн улс төр судлалын холбоо	*	*
Норвегийн улс төр судлалын холбоо	1956	500
Оросын улс төр судлалын холбоо	1991 (1960)	300

АЛЛАГАГУЙ НИЙГМИЙН ТУХАЙ УЛС ТӨР СУДЛАЛ

Өмнөд Африкийн улс төрийн судалгааны холбоо	1973	186
Пакистаны улс төр судлалын холбоо	1950	300
Польшийн улс төр судлалын холбоо	1950	200
Румыны улс төр судлалын холбоо	1968	188
Словакийн улс төр судлалын холбоо	1990	150
Словены улс төр судлалын холбоо	1968	220
Солонгосын нийгмийн ухааны эрдэмтдийн холбоо	1979	1465
Солонгосын улс төр судлалын холбоо	1953	2000
Тайландын улс төр судлалын холбоо	*	*
Туркийн улс төр судлалын холбоо	1964	120
Узбекийн улс төр судлалын холбоо	*	*
Улс төр, засаглал судлалын Испаний холбоо	1993 (1958)	253
Улс төр судлалын Африкийн холбоо	1974 (1973)	1360
Унгарын улс төр судлалын холбоо	1982 (1968)	468
Филиппиний улс төр судлалын холбоо	*	*
Финляндын улс төр судлалын холбоо	1935	550
Францын улс төр судлалын холбоо	1949	1030
Холландын улс төр судлалын холбоо	1966 (1950)	350
Хорватын улс төр судлалын холбоо	1966	100
Хятадын улс төр судлалын холбоо	1980	1025
Хятадын улс төр судлалын холбоо (Тайвань)	1932	350
Чехийн улс төр судлалын холбоо	1964	200
Чилийн улс төр судлалын холбоо	*	*
Швейцарийн улс төр судлалын холбоо	1950	1000
Шведийн улс төр судлалын холбоо	1970	264
Шинэ Зеландын улс төр судлалын холбоо	1974	*
Энэтхэгийн улс төр судлалын холбоо	1935	1600
Югославын улс төр судлалын холбоо	1954	*
Японы улс төр судлалын холбоо		1278

Нийт: 35689 +

* Тодорхой баримт үгүй.

Эх сурвалж: *Participation* (2000) 24/3: 24-32. Олон улсын улс төр судлалын холбооны мэдээ / *Bulletin de L'association internationale de science politique*.

Б хавсралт

ОЛОН УЛСЫН УЛС ТӨР СУДЛАЛЫН ХОЛБООНЫ СУДАЛГАА (1997 оны байдлаар)

Үндсэн чиглэлүүд

Төвлөрсөн төр-засаг
Бүс нутаг судлал
Хууль тогтоомж
Олон улсын харилцаа
Гүйцэтгэх засаглал
Олон улсын эрх зүй
Хууль зүй ба төрх байдал
Төрийн удирдлага
Улс төрийн нам
Бодлого судлал
Сонгууль ба сонгогчийн төрх байдал
Хот, ба орон нутгийн өөрөө удирдах ёс
Лоббидох бүлэг
Эмэгтэйчүүдийн асуудал ба улс төр
Улс төрийн онол ба философи
Хөгжлийн бодлого
Харьцуулсан улс төр судлал
Улс төр судлалын аргууд

Судалгааны ерөнхий хороод

Ойлголтын задлан шинжилгээ
Улс төрийн дээдэс
Европын нэгдлийн асуудал
Хөгжингүй нийгмүүд дэх засаглал

Орон нутгийн захиргаа ба бодлогын харьцуулсан
судалгаа
Улс төрийн социологи
Эмэгтэйчүүдийн асуудал, улс төр, хөгжингүй
үндэстнүүд
Хуульчид
Эрх зүйн харьцуулсан судалгаа
Дэлхий нийтийн бодлогын судалгаа
Шинжлэх ухаан ба улс төр
Биологийн ухаан ба улс төр
Ардчиллын харьцуулсан судалгаа
Улс төр ба угсаатнууд
Улс төрийн газар зүй
Нийгэм-улс төрийн олон ургальч байдал
Олон улсын эдийн засгийн эмх журмын үүсэл
Ази, Номхон далайн орнуудын судалгаа
Хүйсийн хүчин зүйл ба улс төр
Улс төржсөн санхүү ба улс төрийн авилга
Улс төржсөн нийгэм ба боловсрол
Улс төрийн харилцаа
Улс төрийн идэвх ба хүнийсгэл
Зэвсэгт хүчин ба нийгэм
Эрүүлийг хамгаалахын харьцуулсан бодлого
Хүний эрх
Төрийн зохион байгуулалт ба бүтэц
Холбооны улсуудын харьцуулалт ба федерализм
Улс төрийн психологи
Олон нийтийн санал бодлын харьцуулсан судалгаа
Улс төрийн философи
Бодлогын судалгааны задлан шинжилгээ
Улс төр судлалыг харьцуулах нь
Сонгуулийн систем ба төлөөлөл
Технологи ба хөгжил
Эрх мэдэл
Улс төрийн хөгжлийг дахин авч үзэх нь
Улс төр ба бизнес

Судалгааны бүлгүүд

Буянлаг төр хийгээд хөгжингүй нийгмүүд
Төрийн ба хувийн өмч
Дэлхийн шинэ журам
Геополитик
Хуваагдсан үндэстний нэгдлийн асуудал
Шашин ба улс төр
Гурав дахь ертөнц дэх цэргийн дарангуйлал ба
ардчиллын асуудал
Олон улсын хөгжлийн асуудал
Хүрээлэн буй орчны тулгамдсан асуудлууд
Бүс нутаг, дэлхий нийтийн харилцаа
Захиргааны соёл
Социализм, капитализм, ардчилал

Эх сурвалж: *Participation* (1997) 21 (3): 53.

В хавсралт

АМЕРИКИЙН УЛС ТӨР СУДЛАЛЫН ХОЛБООНЫ СУДАЛГААНЫ САЛБАРУУД (1998 оны байдлаар)

**Үндсэн чиглэлүүд (Америкийн улс төр судлалын холбооны
бүртгэлээр тухайн чиглэлд хамрагдаж буй судлаачдын тоо)**

Америкийн төр-засаг ба улс төрийн бодлого (4265)

Арга зүй (1062)

Бодлого судлал (2391)

Засаглал (1240)

Захиргааны эрх зүй ба шүүх (1032)

Олон улсын бодлого (3450)

Улс төрийн онол ба философи (2119)

Харьцуулсан улс төр судлал (4340)

Дэд чиглэлүүд

Австрали судлал

Аж үйлдвэржсэний дараах нийгмүүд

Ази-Америкийн улс төрийн бодлого

Америкийн уугуул улс төр судлал

Амьдралын тухай судалгаа ба улс төр

Англи судлал

АНУ судлал

Арьс өнгө, угсаатны бодлого

Африк-Америкийн улс төрийн бодлого

Африк судлал

Балкан судлал

Балти хавийн орон судлал

Баруун Европ судлал

Батлан хамгаалалт
Боловсролын бодлого
Гадаад бодлого
Герман судлал
Гүйцэтгэх засаглалын бодлого
Дүрвэгчдийн асуудал
Ерөнхийлөгчийн засаглал
Захиргаа ба зохион байгуулалтын төрх байдал
Зохицуулалтын бодлого
Зөвлөлтийн хараанд байсан бүс нутаг
Зөрчлийн асуудал
Зүүн Ази
Зүүн Ази судлал
Ижил хүйстний асуудал
Испани судлал
Канад судлал
Карибийн тэнгисийн орнуудын судалгаа
Конгресс
Латин Америк
Латин Америкийн улс төр
Мексик судлал
Нийгмийн сайн сайхан байдал
Нийгмийн хөдөлгөөн
Ойрхи Дорнодын судалгаа
Олон нийтийн санал бодол
Олон улсын аюулгүй байдал
Олон улсын улс төрийн эдийн засаг
Олон улсын хууль ба зохион байгуулалт
Орон байрны асуудал
Орос судлал
Өмнөд Ази судлал
Өмнөд Америк судлал
Өмнөд Африк судлал
Пост-коммунист Европ
Скандинав судлал
Сонгогчийн төрх байдал

Сонгуулийн систем
Судалгааны аргууд
Төв Ази
Төв Америк
Төрийн бодлого
Түүх ба улс төр
Украйн судлал
Улсын санхүү ба төсөв
Улс төрийн зүтгэлтнүүдийн судалгаа
Улс төрийн нам ба зохион байгуулалт
Улс төрийн төрх байдал
Улс төрийн түүхэн сэтгэлгээ
Улс төрийн позитив онол
Улс төрийн психологи
Улс төрийн харилцаа
Улс төрийн хөгжил
Улс төрийн хэм хэмжээт онол
Улс төрийн эдийн засаг
Утга зохиол ба улс төр судлал
Үндсэн хуулийн хууль ба онол
Үнэлгээний судалгаа
Феминист онол
Франц судлал
Хойт Америк
Холбооны төр-улс ба засаглалын дотоод харилцаа
Хотжилтын асуудал
Хөгжиж буй үндэстнүүд
Хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлого
Худалдаа арилжаа
Хууль тогтоомж судлал
Хүйсийн талаарх бодлого
Хүний эрх ба эрх чөлөө
Хүрээлэн буй орчны бодлого
Хятад
Шашин ба улс төр
Шинжлэх ухаан ба технологи

Шүүхийн бодлого
Эдийн засгийн бодлого
Эмэгтэйчүүд ба улс төр
Энэтхэг судлал
Эрүүгийн эрх зүй
Эрүүлийг хамгаалах асуудал
Эрчим хүчний бодлого
Япон судлал

Судалгааны секторууд (бүртгэлд буй судлаачдын тоо)

Холбооны төр-улс ба засаглалын дотоод харилцаа (386)
Хууль ба шүүх (757)
Хууль тогтоомж судлал (589)
Бодлого судлал (791)
Улс төрийн зохион байгуулалт ба намууд (540)
Засаг захиргаа (612)
Зөрчил мөргөлдөөн (281)
Сонгуулийн систем ба төлөөлөл (326)
Ерөнхийлөгчийн засаглал судлал (394)
Улс төр судлалын арга зүй (585)
Шашин ба улс төр (415)
Хотжилтын асуудал (394)
Шинжлэх ухаан, технологи, хүрээлэн буй орчны
асуудал (327)
Эмэгтэйчүүд ба улс төр (560)
Улс төрийн онолын үндэс (531)
Компьютер ба мэдээллийн хэрэгсэл (238)
Олон улсын аюулгүй байдал ба зэвсэглэсэн хяналт (441)
Харьцуулсан улс төр судлал (1372)
Баруун Европын улс төр ба нийгмүүд (390)
Төрийн бодлого (362)
Улс төрийн харилцаа холбоо (381)
Улс төр судлал ба түүх (585)
Улс төрийн эдийн засаг (612)
Хүрээлэн буй орчин ба шилжилтийн үеийн улс төр

судлал (248)

Шинэ улс төр судлал (248)

Улс төрийн психологи (299)

Дипломын боловсрол (329)

Улс төр ба утга зохиол (275)

Гадаад бодлогын дотоод нөөц бололцоо (310)

Сонгууль, олон нийтийн санаа бодол, сонгогчийн
төрх байдал (632)

Арьс өнгө, угсаатан, улс төр (442)

Эх сурвалж: American Political Science Association, *Mailing Lists to Reach Political Scientists*, 1998.

Г хавсралт

ДЭЛХИЙН II ДАЙНД ЦЭРГИЙН АЛБА ХААХААС ТАТГАЛЗАЖ ИРГЭНИЙ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ЛАГЕРИУДАД “ХОРИГДОН АЖИЛЛАЖ” БАЙСАН ХҮМҮҮСИЙН ШАШНЫ ХАРЬЯЛАЛ (ЛАГЕРЬТ БАЙСАН ХҮМҮҮСИЙН ТОО)

Авралын арми	1
Авралын холбоо	1
Аз жаргалант амьдралын сүм	1
Алтан дүрэмтэй Христийн сүм	3
Америкийн анхны ариун холбоо	16
Америкийн Үндэсний баптист чуулган	5
Америкийн ариун христүүдийн нэгдсэн сүм	2
Америкийн шинэ сүм хийд	15
Англи сүм	1
Анд нөхдийн хүмүүнлэг нийгэмлэг	2
Антискийн сүм	1
Анх төрөгсдийн сүм	11
Анхны адвэнтчууд	2
Анхны апостолчууд	1
Анхны элч нарын сүм	2
Апостолчууд	1
Апостолчуудын итгэлийн хөдөлгөөн	2
Ард түмний сүм	3
Ариун баптистууд	3
Ариун Бурхны сүм	6
Ариун мөргөлчид	3
Ариун гэрлийн төлөөлөгчид	1
Ариун цугларалт	1

Ариун Христийн сүм	1
Африкийн методист епископ	1
Ахан дүүсийн нийгэмлэг	951
Библид суралцагчид	36
Библид суралцагчдын сургууль	1
Библийн Муятномах сургууль	2
Библийн нээлттэй хэм хэмжүүр	1
Библийн сургууль	1
Библийн хүрээлэн	2
Бидний Бурхан	1
Бидний дундах Бурхны сүм	2
Бие даасан сүм хийд	2
Бириэны сүм	1
Бритрэний сүм	1353
Бритрэний цуглаан	1
Бродвэйгийн мөргөл	1
Буддист	1
Бурхан ба Христийн гэгээнтнүүдийн сүм	12
Бурханд итгэх Аврахамын итгэлийн сүм	13
Бурханд итгэх апостолчуудын итгэлийн сүм	4
Бурханд итгэх цуглааны сүм	1
Бурханд итгэх христчүүдийн сүм	12
Бурхдын чуулган	32
Бурхдын чуулганы Америк дахь нэгдсэн Пэнтэкостал зөвлөл	1
Бурхны библич сургууль	1
Бурхны бие даасан цугларалт	2
Бурхны сүм (хэдэн биест)	33
Бурхны хаант улс	1
Бурхны эрх чөлөөт Пэнтэкостал сүм	4
Бүх дэлхийн ахан дүүс	1
Галилейн элч нар	1
Германчуудын баптист бритрэн	157
Германы хуучин баптистууд	7
Госпэл хийд	1
Госпэл цугларалт	1

Госпэлийн хүндэтгэл	2
Госпэл элч нар	3
Госпэлийн дуган	2
Госпэлийн мөргөл	1
Госпэлийн сүм	1
Госпэлийн танхим	1
Госпэлийн төлөөлөгч нар	2
Госпэлийн эрин	1
Гутри дэх Бурхны сүм	5
Гэгээн баптистууд	1
Гэгээн эцгүүд	10
Гэгээнтнүүдийн нэгдсэн сүм	1
Гэгээнтнүүдийн элч нар	1
Гэрэл гэгээг дэмжигчид	1
Гэрлийн сүм	1
Грекийн апостолчууд	1
Грекийн католикууд	1
Грекийн үнэн алдартнууд	1
Грэйс дуган	1
Грэйслаун цугларалт	1
Грэйсийн үнэний цугларалт	1
Даван туулж ирсэн итгэл үнэмшлийн цугларалт	1
Дайныг эсэргүүцэгчдийн холбоо	46
Дао-цисизм	1
Долоо дахь өдрийн адвэнтистууд	17
Долоо дахь өдрийн баптистууд	1
Долоо дахь өдрийн шинэ адвэнтистууд	1
Долоо дахь өдрийн Бурхны сүм	21
Дөрвөн навчсын сүм	1
Дөрвөн талт Госпэл	2
Дункард Бритрэн	30
Духоборчууд	3
Дэвидийн орон гэр	2
Дэвшилтэт Бритрэнчууд	1
Дэлхийн Госпэл чуулган	4
Дэлхийн оюутны холбоо	2

Дэлхийн Пэнтэкостал цуглаан	3
Дэлхийн хиндучууд	1
Жэннины дуган	9
Жэхованы гэрчүүд	409
Евангел ба шинэчлэл	101
Евангелийн элч нар	3
Евангелчүүд	50
Евангелч сургууль	11
Евангелч цугларагсад	2
Епископчууд	88
Ёс суртахууны соёлын нийгэмлэг	3
Зороастричууд	2
Ийсус Христ-Бурхны сүм	1
Ийсус Христийг дагалдагчид	4
Ийсус Христийн Испани сүм	1
Ийсус Христийн Пэнтэкосталийн цуглаан	1
Ийсус Христийн сүм	1
Ийсус Христчүүдийн цуглаан	1
Илимийн сүм	1
Имануэлийн элч нарын холбоо	13
Индиана дахь Бурхны сүм	43
Индиана дахь Ийсус Христийн сүм	15
Иссэнчүүд	5
Итгэлийн цугларалт	18
Иудэйстүүд	60
Калварийн мөргөл	1
Квакэртауны сүм	1
Кристалдельфчүүд	127
Лалууд	1
Латин америкчуудын сүм хийдийн пласбэл зөвлөл	1
Лемуран нөхөрлөл	9
Лютеранчууд	108
Лютеран бритрэн	2
Маздазнам	1
Методистууд	673
Моравианууд	1

Мормончууд (сүүлийн Гэгээнтнүүд)	10
Мэжидогийн үүрэг	1
Мэннончууд	4665
Назарины сүм	23
Норвегийн чөлөөт евангел сүм	2
Нэгдсэн баптистууд	1
Нэгдсэн бритрэнчүүд	27
Нэгдсэн прэсбайтарианчууд	12
Нэгдсэн сүм	4
Нэгдсэн элч нар	1
Нэгдүгээр эриний Госпэл	28
Нэгдэл	3
Нээлттэй Хаалганы сүм	1
Оксфордын хөдөлгөөн	1
Олон улсын залуучуудын нэгдсэн чуулган	2
Оросын молоканчууд	76
Оюун санааны элч нар	1
Өмнөдийн баптистууд	45
Плаймаут Бритрэн	12
Плаймаут христчүүд	1
Позитив христчүүдийн үндэсний сүм	5
Прайрын орон гэр	1
Присбайтэраинчууд (АНУ-ын)	192
Присбайтэраинчууд (НУ-ын)	5
Пэнтэкостал гэгээнтнүүд	6
Пэнтэкостал евангелчүүд	1
Пэнтэкостал сүм	2
Пэнтэкостал цуглаан	2
Ридин роуд сүм	1
Ридэмэрийн шинэ элч нар	1
Рожмрайны Квакэрчүүд	3
Ромын католикууд	149
Росикрусианчууд	1
Сардис дэх Бурхны сүм	1
Сербийн үнэн алдартнууд	1
Скандинавын евангелистууд	1

Спиритуалист	1
Сүм хийд	1
Сүм хийдүүдийн холбоо	1
Сүмийн нэгдэл	12
Сүр жавхлант цугларалт	2
Теософистууд	14
Теософистуудын нэгдсэн индэр	2
Тринитийн мөргөлийн газар	1
Тэннэси дэх Бурхны сүм	7
Уислийн методистууд	8
Умард Америкийн Германчуудын баптист цугларалт	4
Умардын баптистууд	178
Үнэн алдартны Парси	2
Үнэний суурь ба түүнийг дэмжигчид	1
Үнэний сүм	1
Филиппин Госпэл	1
Хамгаалагчид	1
XX зууны Библийн сургууль	5
Христ ард түмний сүм	1
Христ залуучуудын холбоо	2
Христийг дагалдагчид	1
Христийг үнэн сэтгэлээс дагалдагчид	1
Христийн адвэнтууд	3
Христийн ариун сүм	1
Христийн бие махбодь	1
Христийн бритрэн	1
Христийн жүүд	1
Христийн зөвшөөрөлт ариун сүм	2
Христийн католик апостолууд	1
Христийн нэгдсэн сүм	2
Христийн сүм	199
Христийн сүмийн апостолчууд	3
Христийн сүм хийдийн жинхэнэ гэрэл	1
Христийн сүм хийдүүдийн латин Америкийн зөвлөл	1
Христийн хаанчлал, сүм хийдийн ялалт	1
Христийн шавь нар	78

Христийн элч нарын холбоо	5
Христийн элч нарын нийгэмлэг	1
Христийн элчин сайд нар	1
Христийн эрдэмтэд	14
Христчүүдийн зөвшилцөл	1
Христчүүдийн нөхөрлөлийн сүм	1
Христчүүдийн сүм	1
Христчүүдийн цуглаан	1
Христэд шууд итгэгчид	209
Хуучин гэрээ баримтлагч Оросын сүм хийд	1
Хүмүүсийн сүм	1
Хэбзибах итгэл үнэмшил	6
Шашны нийгэмлэг ба философийн хүрээлэн	1
Шведэнборг	1
Шинэ эрин үеийн сүм	3
Шинэ эрин үеийн сүм хийдийн ялалт	1
Шилохын мөргөлийн газар	1
Шквэнфэлдэрүүд	1
Элч нарын сүм хийдийн холбоо	8
Элч нарын хаант улс	1
Эрх чөлөөт ариун сүнс	3
Эрх чөлөөт методистууд	6
Эрх чөлөөт хүсэл эрмэлзэлтэй баптистууд	2
Юнивэрсалист	2
Юнитарчууд	44
Шашны харьяалалтай нийт хүний тоо	10838
Шашны харьяалалгүй	449
Шашны харьяалал нь тодорхойгүй	709
Нийт	11996

Эх сурвалж: Anderson 1994: 280-6. Cf. Selective Service System 1950: 318-20.

ЗҮҮЛТ

Эпиграф буюу ном, бүлгийн эхэн дэх зүүлтүүд:

Номын эхэн дэх Альфрэд Норт Уатхэйдийн үгийг Alan L. Mackay, comp., *A Dictionary of Scientific Quotations* (Bristol, UK: Institute of Physics Publishing, 1991), 262-аас ишлэв. 1-р бүлгийн эхэн дэх ишлэлүүдийг Bertrand Russell, *Wisdom of the West* (New York: Crescent Books, 1977), 10; Jawaharlal Nehru, *An Autobiography* (New Delhi: Oxford University Press, 1982), 409 талуудаас тус тус авав. 2-р бүлгийн эхэн дэх ишлэлийг Daniels and Gilula, 1970: 27-аас авсан. 3-р бүлгийн эхэн дэх ишлэл нь G. Ramachandran, remarks at the Conference on Youth for Peace, University of Kerala, Trivandrum, India, February 23, 1986 болно. 4-р бүлгийн эхэн дэх ишлэлийг Nobel Prize Winners, 1981: 61-ээс авсан. 5-р бүлгийн эхэн дэх ишлэлүүд Alexis de Tocqueville, quoted in Wilson, 1951: 244; Petr K. Kelly, *Thinking Green!* (Berkeley, Calif.: Parallax Press, 1994), 38-д байв. 6-р бүлгийн эхэн дэх зүүлтүүд General Douglas MacArthur in Cousins 1987: 69; Martin Luther King, Jr., "The Future of Integration", pamphlet of speech at a Manchester College convocation, North Manchester, Indiana, February 1, 1968, 9; Max Weber in Weber 1958: 128; Gandhi 1958-1994: Vol. XXVI, 1928, 68-д байв.

Номын доторх зүүлтүүд:

1. АНУ-ын зарим эх орончид "зорилго нь ариун" байх юм бол аллага үйлдэж болно гэж шууд уриалж байсан. 1917 оны дөрөвдүгээр сарын 17-ны өдрийн Конгрессийн хуралдааны тэмдэглэлд үлдсэнээр Оклахамогоос сонгогдсон АН-ын сенатор Роберт Л. Оуэн АНУ-ын Дэлхийн I дайнд оролцох явдлыг дэмжүүлэхийн тулд дараах уриалгыг гаргажээ:

Ноён Ерөнхийлөгч өө, хэд хоногийн өмнө би сонин дээрээс Доусын Комиссын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга байсан Тамс Биксбайгийн бичсэн тэргүүн өгүүллийг олж харлаа. Энэ өгүүлэлд эх оронч үзэл санаа нэвт шингэсэн

бөгөөд миний бодож байгаагаар одоогийн нөхцөлд маш тохирсон өгүүлэл байв. Үүнийг би уншиж өгөхийг хүсэж байна. Богинохон өгүүллийн гарчиг нь:

ХРИСТИЙН ДАЙЧИД, УРАГШАА!

Бурхны хүүд хайртай, түүнд үнэнч байдаг, сүсэг бишрэлт өвөг дээдсийн маань үндэслэсэн АНУ Бурхны хүүг загалмайлуулсан ойг тэмдэглэхийн өмнөхөн дайн зарлаж байна.

Энэ нь санамсаргүй зүйл биш, зүй ёсны шийдвэр байв. Эх оронч үзэлтэй америкчууд дайнд зөвхөн хүн төрөлхтөн, түүний эрх чөлөөг хамгаалагчийн хувьд биш, Загалмайтны цэргийн хувьд мордож байна. Бурхны хүү 2000 жилийн өмнө хүн төрөлхтний тусын тулд загалмайд хадуулсан шиг америкчууд илүү сайхан дэлхий ертөнцийн төлөө дайны галбарт амиа өргөцгөөх болно.

Залуу америкчуудын цус, хүн төрөлхтний Аврагчийг мартсан ховдог шунахай зэрлэгүүдээс энэ дэлхийг цэвэрлэх болно. Сайн үйлийн төлөөх тэдний зовлон шаналал, эрсдэл нь Бурхны хүүтэй ойртуулна.

Өөрийн үнэн зөвд бат итгэсэн, айх гэдгийг таягдан хаясан Америкчууд дайнд орж байна. Зүрх сэтгэлд маань үзэн ядалт алга, бид дайсаандаа муу зүйл хийх гэж хүссэнгүй, бид бусдын эд зүйлийг булаах гэж дайнд орж байгаа юм биш. Америк нь уламжлалдаа үнэнч байж, ариун гэгээн, загалмайтны дайныг хийж байгаа болно. Энх тайван, сайн санааны илгээмжийг энэ дэлхийд дахин авчрахын тулд бид үхэхэд бэлэн байна. Шалгалт ирсэн энэ цаг үед Америкчууд Бурхны хүүгийн нэгэн адил “Юу хийж байгаагаа мэдэхгүй байгаа тэднийг өршөө, эцэг минь” гэж залбирч байна.

“Буундаа!” гэсэн уриа хэдийнээ цуурайтлаа. Шударга ёс, соёл иргэншил, Христийн шашныг хамгаалагч Америк нь цэвэр ариун зүрх сэтгэлтэйгээр зоригтой урагшилж байна. Дайны талбар дээрх шуугиан дундаас хүн төрөлхтний нэгдсэн хүчний сүлд дуу болох “Христийн дайчид минь, урагшаа!” гэсэн уриа сонсогдож байна.

Congressional Record, 65th Cong., 1st sess., 1917, Vol. 55, Pt. 1, 719.

2. “Сэвиллийн Тунхагт” сэтгэл зүйч Дэвид Адамс (АНУ), амьтны зан төрх судлаач С.А.Барнэт (Австрали), нейро-сэтгэл зүйч Н.П.Бэхтэрова (ЗХУ), сэтгэл зүйч Бонни Франк Картэр (АНУ), нейро-сэтгэл зүйч Жосэ М.Родригес Дэлгадо (Испани), амьтны зан төрх судлаач Жосэ Луис Диаз (Мексик), хувь хүмүүсийн психологийн ялгааг судлаач Андржэйж Элиаз (Польш), биологийн антропологич Сантьяго Жэновэс (Мексик), зан төрхийн генетикч Бэнсон И. Гинзбург (АНУ), нийгмийн сэтгэл зүйч Жо Гробэл (ХБНГУ), социологич Самир-Кумар Гоош (Энэтхэг), амьтны зан төрх судлаач Робэрт Хиндэ (Англи), биологийн антропологич Ричард И.Ликэй (Кени), сэтгэл зүйн эмч Таха Х.Маласи (Кувэйт), психо-биологич Ж.Мартин Рамирээс (Испани), био-химич Федерико Майор Зарагоза (Испани), амьтны зан төрх судлаач Диана Л.Мэндоза (Испани), улс төрийн сэтгэл зүйч Ашиз Нэнди (Энэтхэг), амьтны зан төрх судлаач Жон Пол Скот (АНУ), сэтгэл судлаач Рийта Уолстром (Финлянд) нар гарын үсэг зурсгаасан юм.
3. The Fellowship Party, 141 Woolacombe Road, Blackheath, London, SE3 8QP, U.K.
4. Bündnis 90/Die Grünen (Alliance 90/The Greens), Bundeshaus, Bonn 53113, Germany
5. The United States Pacifist Party, 5729 S. Dorchester Avenue, Chicago, Illinois 60617, USA, Internet: <http://www.geocities.com/CapitolHill/Lobby/4826>.
6. The Sarvodaya Party, Unnithan Farm, Jagatpura, Malaviya Nagar P.O., Jaipur-302017, Rajasthan, India.
7. Transnational Radical Party, 866 UN Plaza, Suite 408, New York, N.Y. 10017, USA, Internet: <http://www.abora.stm.it> or www.radicalparty.org.
8. Төлөөлөгчдийн танхимын гишүүдийн 373 нь дайнд оролцохын төлөө, 50 нь дайнд оролцохын эсрэг санал өгч, 9 гишүүн түдгэлзсэн байдаг. Эдвард М.Алмон (Алабамогоос сонгогдсон Ардчилсан Намын гишүүн), Марк Р. Бэкон (Мичиганаас сонгогдсон Бүгд Найрамдах Намын гишүүн), Фредрик А.Брайтон (Иллинойс, БНН), Эдвард И.Браун (Висконсин, БНН), Жон Л.Бурнэт (Алабамо, АН), Уильям Ж.Кэйри (Висконсин, БНН), Дэнвэр С.Чөрж (Калифорни, АН), Жон Р.Коннэлли (Канзас, АН), Хэнри А.Купэр (Висконсин, БНН), Жэймс Х.Дэвидсон (Висконсин, БНН), Чарльз Р.Дэйвис (Миннесота, БНН), Пэрл Д.Дэксэр (Миссурри, АН), Кларэнс И.Дилл (Вашингтон, АН), Чарльз Х.Диллон (Өмнөд Дакота, БНН), Фредерик Х.Доминик (Өмнөд Каролин, АН), Жон Ж.Исши (Висконсин, БНН), Жэймс А.Фрир (Висконсин, БНН), Чарльз И.Фуллэр (Иллинойс, БНН), Жилбэрт Н.Хоуж (Айова, БНН), Эвэрис А.Хайс (Калифорни, БНН), Уолтэр

- Л.Хэнслэй (Миссурри, АН), Бэнжамин С.Хиллиард (Колорадо, АН), Хэйри И.Хул (Айово, АН), Уилям Л.Айгои (Миссурри, АН), Ройл С.Жонсон (Өмнөд Дакота, БНН), Эдвард Китинг (Колорадо, АН), Эдвард Ж.Кинг (Иллинойс, БНН), Мозес П.Кинкайд (Нэбраска, БНН), Клауд Кичин (Умард Каролин, АН), Харольд Кнатсон (Миннэсота, БНН), Уильям Л.ЛаФолити (Вашингтон, БНН), Эдвард И.Литл (Канзас, БНН), Мэйр Лондон (Нью-Йорк, Социалист Нам), Эрнэст Лундин (Миннэсота, БНН), Эткинс Ж.МакЛеморе (Техас, АН), Уильям И.Мэйсон (Иллинойс, БНН), Адолфус П.Нэйлсон (Висконсин, БНН), Чарльз Х.Рандал (Калифорни, Хориглолтын төлөө Нам), Жийннит Ранкин (Монтана, БНН), Чарльз Ф.Ривс (Нэбраска, БНН), Эдвард И.Робэртс (Нэвада, БНН), Уильям А.Ролэнбэрг (Иллинойс, БНН), Дорсэй У.Шаклефорд (Миссурри, АН), Исаак Р.Шэрвуд (Охайёо, БНН), Чарльз Х.Слоан (Нэбраска, БНН), Уильям Х.Стаффорд (Висконсин, БНН), Карл С.Ван Дуки (Миннэсота, АН), Эдвард Воит (Висконсин, БНН), Лорэн И. Уилэр (Иллинойс, БНН), Франк П.Вудс (Айово, БНН) зэрэг гишүүд дайнд оролцохын эсрэг санал өгсөн байдаг. *Congressional Record*, 65th Cong., 1st sess., 1917, Vol. 55, Pt. 1, 413.
9. Сенатын танхимын 82 гишүүн дайнд оролцох, 6 гишүүн эсрэг, 8 гишүүн түдгэлзсэн санал өгсөн байна. Асл Ж.Грона (Умард Дакота, БНН), Робэрт М.Лафолитти (Висконсин, БНН), Хэйри Лэйн (Орэгон, АН), Жорж У.Норрис (Нэбраска, БНН), Уильям Ж.Стоун (Миссури, АН), Жэймс К.Вардаман (Миссисипи, АН) зэрэг сенаторууд дайнд оролцохын эсрэг санал өгчээ. *Congressional Record*, 65th Cong., 1st sess., 1917, Vol. 55, Pt. 1, 261
10. Эдийн засгийн шалтгаанаар “олноор үрэгдэж” байгаа тухай Тунхагт гарын үсэг зурсан Нобелийн шагналтнуудад дараах хүмүүс оржээ: Винсэнт Александрэ (1977 онд утга зохиолын салбарт авсан), Ханнэс Алфвэн (1970, физик), Филипп Андэрсон (1977, физик), Кристэн Афинсэн (1972, хими), Кэннэт Эрроу (1972, эдийн засаг), Жүлиус Аксэлрод (1970, анагаах ухаан), Самюэль Бэксэт (1969, утга зохиол), Баруж Бэнакэраф (1980, анагаах ухаан), Хэнрич Боёл (1972, утга зохиол), Норман Эрнэст Борлауг (1970, энх тайвны салбар), Оуэн Чамберлин (1959, физик), Мэйрид Корриган (1976, энх тайвны салбар), Андрэ Курнанд (1956, анагаах ухаан), Жан Досит (1980, анагаах ухаан), Жон Кэрю Эклэс (1963, анагаах ухаан), Одиссэйс Элитис (1979, утга зохиол), Эрнст Отто Фишэр (1973, хими), Рогэр Жүлэмэн (1977, анагаах ухаан), Одд Хэйссэл (1969, хими), Жэрхард Хэрзбэрг (1971,

хими), Роберт Хофштадэр (1961, физик), Франкоис Якоб (1965, анагаах ухаан), Брайн Жозефсон (1973, физик), Алфред Кастлэр (1966, физик), Лоурэнс Р.Клэйн (1980, эдийн засаг), Поликарп Куш (1955, физик), Салвадор Луриа (1969, анагаах ухаан), Андрэ Лооф (1965, анагаах ухаан), Шон Майкбрайд (1974, энх тайвны салбар), Квислоу Милош (1980, утга зохиол), Евгения Монталэ (1975, утга зохиол), Нэвил Мот (1977, физик), Гуннар Мардал (1974, эдийн засаг), Данэл Натанс (1978, анагаах ухаан), Филип Ноёл-Бэхэр (1959, энх тайвны салбар), Адолфо Пэрэз Эскүвэл (1980, энх тайвны салбар), Роднэй Робэрт Портэр (1972, анагаах ухаан), Илья Пригожин (1977, хими), Исидор Исаак Раби (1944, физик), Мартин Райл (1974, физик), Абдус Салам (1979, физик), Фредерик Сангэр (1958, 1980, хими), Албэрт Шэнт-Жиоржи (1937, анагаах ухаан), Хүго Теорэл (1955, анагаах ухаан), Жан Тимбэргэн (1969, эдийн засаг), Николас Тимбэргэн (1973, анагаах ухаан), Чарльз Хард Таунс (1964, физик), Улф вон Эүлэр (1970, анагаах ухаан), Жорж Уолд (1967, анагаах ухаан), Жэймс Дью Уотсон (1962, анагаах ухаан), Пэтрик Уаот (1973, утга зохиол), Морис Уилкинс (1962, анагаах ухаан), Бэтти Уильямс (1976, энх тайвны салбар).

HOM ЗУЎ

- ACKERKNECHT, ERVIN H. 1982. *A Short History of Medicine*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- ACKERMAN, Peter and DUVALL, Jack. 2000. *A Force More Powerful: A Century of Nonviolent Conflict*. New York: St. Martin's Press.
- _____ and KRUEGLER, C. 1994. *Strategic Nonviolent Conflict*. Westport, Conn.: Praeger.
- ADAMS, DAVID *et al.* 1989. Statement on violence. *Journal of Peace Research*, 26: 120-21.
- _____ 1997. War is not in our biology: a decade of the Seville statement on violence. In Grisolia *et al.* 1997: 251-56.
- ALMOND, GABRIEL A. 1996. Political science: the history of the discipline. In Goodin and Klingemann 1996: 50-96.
- ALPEROVITZ, GAR. 1995. *The Decision to Use the Atomic Bomb*. New York: Alfred A. Knopf.
- AMATO, JOSEPH A. 1979. Danilo Dolci: a nonviolent reformer in Sicily. In Bruyn and Rayman 1979: 135-60.
- AMNESTY INTERNATIONAL. 2000. *The Death Penalty*, ACT 50/05/00, April 2000.
- ANDERSON, RICHARD C. 1994. *Peace Was in Their Hearts: Conscientious Objectors in World War II*. Watsonville, Calif.: Correlan Publications.
- AQUINO, CORROZAN C. 1997. Seeds of nonviolence, harvest of peace: The Phillippine revolution of 1986. In Grisolia *et al.* 1997: 227-34.
- ARENDT, HANNAH. 1970. *On Violence*. New York: Harcourt, Brace & World.

- _____. 1982. *Lectures on Kant's political Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.
- ARISTOTLE. 1962. *The politics*, trans. T.A. Sinclair. Harmondsworth: Penguin
- ASHE, GEOFFREY. 1969. *Gandhi*. New York: Stein and Day.
- AUNG SAN SUU KYI. 1998. *The Voice of Hope*. New York: Seven Stories Press.
- BAHA'U'LLAH. 1983. *Gleanings from the Writings of Baha'u'llah*. Wilmette, Ill.: Baha'i Publishing Trust.
- BANERJEE, MUKULIKA. 2000. *The Pathan Unarmed*, Karachi & New Delhi: Oxford University Press.
- BARBEY, CHRISTOPHE. 2001. *La non-militarisation et les pays sans armee: une realite!* Flendruz, Switzerland: APRED.
- BAXTER, ARCHIBALD. 2000. *We Will Not Cease*. Baker, Ore.: The Eddie Tern Press.
- BEBBER, CHARLES C. 1994. Increases in U.S. violent crime during the 1980s following four American military actions. *Journal of Interpersonal Violence* 9(1): 109-16
- BEER, MICHAEL. 1994. Annotated bibliography of nonviolent action training. *International Journal of Nonviolence*, 2: 72-99
- BEISNER, ROBERT L. 1968. *Twelve Against Empire: The Anti-Imperialists, 1898-1900*. New York: McGraw-Hill.
- BENDANA, ALEJANDRO. 1998. "From Guevara to Gandhi." Managua, Nicaragua: Centro de Estudios Internationales.
- BENNET, LERONE JR. 1993. *Before the Mayflower: A History of Black America*. New York: Penguin Books.
- BHAVE, VINOBA. 1963. *Shanti Sena*, 2nd ed., trans Marjorie Sykes. Rajghat, Varanasi, India: Sarva Seva Sang Prakashan.
- _____. 1994. *Moved by Love; The Memoirs of Vinoba Bhave*, trans. Marjorie Sykes. Hyderabad: Sat Sahitya Sahayogi Sangh.
- BING, ANTHONY G. 1990. *Israeli Pacifist: The Life of Joseph Abileah*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press.

- BISWAS, S.C. ed. 1990 (1969). *Gandhi: Theory and Practice. Social Impact and Contemporary Relevance*. Shimla: Indian Institute of Advanced Study.
- BONDURANT, JOAN V. 1969. *Conquest of Violence: the Gandhian Philosophy of Conflict*. Berkeley: University of California Press.
- BOMTA, BRUCE D. 1993. *Peaceful Peoples: An Annotated Bibliography*. Metuchen, N.J. and London: Scarecrow Press.
- _____ 1996. Conflict resolution among peaceful societies: the culture of peacefulness. *Journal of Peace Research*, 33: 403-420.
- BOORSTIN, DANIEL J. 1983. *The Discoverers*. New York: Random House.
- _____ 1992. *The Creators*. New York: Random House.
- _____ 1998. *The Seekers*. New York: Random House.
- BOSERUP, ANDERS and MACK, ANDREW. 1974. *War Without Weapons: Non-Violence in National Defence*. New York: Schocken Books.
- BOUBALT, GUY; GAUCHARD, BENOIT; and MULLER, JEAN-MARIE. 1986. *Jacques de Bollardiere: Compagnon de toutes les liberations*. Paris: Non-Violence Actualite.
- BOULDING, ELISE. 1980. *Women, the Fifth World*. New York: Foreign Policy Association.
- _____ 1992. *New Agendas for Peace Research: Conflict and Security Reexamined*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers.
- BOURNE, RANDOLPH S. 1964 (1914-1918). *War and the Intellectuals*. New York: Harper & Row.
- BROCK, PETER. 1968. *Pacifism in the United States: from the Colonial Era to the First World War*. Princeton: Princeton University Press.
- _____ 1970. *Twentieth Century Pacifism*. New York: D. Van Nostrand.
- _____ 1972. *Pacifism in Europe to 1914*. Princeton: Princeton University Press.
- _____ 1990. *The Quaker, Peace Testimony 1660 to 1914*. York, England: Sessions Book Trust.

- _____. 1991a. *Studies in Peace History*. York; England: William Sessions Limited.
- _____. 1991b. Conscientious objectors in Lenin's Russia: A report, 1924. Pp. 81-93 in *Studies in Peace History*
- _____. 1992. *A Brief History Pacifism: From Jesus to Tolstoy*. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press.
- BROWN, LESTER *et al.* 1997. *State of the World 1997*. New York: W.W. Norton & Company.
- _____. GARDNER, GARY; AND HALWEIL, BRIAN. 1999. *Beyond Malthus: Nineteen Dimension of the Population Challenge*. New York: W.W. Norton.
- BRUYN, SEVERYN T. and RAYMAN, PAULA M., eds. 1979. *Nonviolent Action and Social Change*. New York: Irvington Publishers.
- BUREAU OF JUSTICE. 2000a. *Capital Punishment 1999*. Washington: U.S. Department of Justice.
- _____. 2000b. *Prison and Jail Inmates at Midyear 1999*. Washington, D.C.: Department of Justice
- BURGESS, JOHN W. 1934. *Reminiscences of an American Scholar*. New York: Columbia University Press.
- BURNS, JAMES MACGREGOR. 1978. *Leadership*. New York: Harper & Row.
- BURROWES, ROBERT J. 1996. *The Strategy of Nonviolent defense: A Gandhian Approach*. Albany: State university of New York: St. Martin's Press.
- BURTON, JOHN. 1979. *Deviance, Terrorism & War: The Process of Solving Unsolved Social and Political problems*. New York: St. Martin's Press.
- _____. 1984. *Global Conflict: The Domestic Sources of International Crisis*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- _____. 1996. *Conflict Resolution: Its language and Processes*. Lanham, Md.: Scarecrow Press.

- _____. 1997. *Violence Explained: The Sources of Conflict, Violence and Crime and their Prevention*. Manchester University Press.
- CAMPBELL, DONALD T. and FISKE, DONALD W. 1959. Convergent and discriminant validation by the multitrait-multimethod matrix. *Psychological Bulletin* 56 (2): 81-105.
- CANADA, GEOFFREY. 1995. *First Stick Knife Gun: A Personal History of Violence in America*. Boston: Beacon Press.
- CARNEGIE COMMISSION ON PREVENTING DEADLY CONFLICT. 1997. *Preventing Deadly Conflict: Final Report*. Washington, D.C.: Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict.
- CARROL, BERENICE A. 1998. Looking where the key was lost: feminist theory and nonviolence theory. In Satha-Anand and True 1998: 19-33.
- CASE, CLARENCE M. 1923. *Non-Violent Coercion: A Study in Methods of Social Pressure*. London: Allen and Unwin.
- CHAPPLE, CHRISTOPHER K. 1993. *Nonviolence to Animals, Earth, and Self in Asian Traditions*. Albany: State University of New York Press.
- CHARNY, ISRAEL W. 1982. *How Can We Commit the Unthinkable? Genocide the Human Cancer*. Boulder, Colo.: Westview Press.
- CHAUDHURI, ELIANA R. 1998. *PLANNING WITH THE Poor: The Nonviolent Experiment of Danilo Dolci in Sicily*. New Delhi: Gandhi Peace Foundation.
- CHOWDHURY, H.B., ed. 1997. *Asoka 2300*. Calcutta: Bengal Buddhist Association.
- CHRISTIAN, R.F. 1978. *Tolstoy's Letters: Volume II 1880-1910*. New York: Charles Scribner's Sons.
- CLAUSEWITZ, CARL VON. 1976 (1832). *On War*, ed. and trans. Michael Howard and Peter Paret. Princeton: Princeton University Press.
- COMMAGER, HENRY S. 1991. The history of American violence: an interpretation. Pp. 3-28 in *Violence: The Crisis of American*

- Confidence*, ed. Hugh D. Graham. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- COMMONER, BARRY. 1990. *Making Peace With the Planet*. New York: Pantheon Books.
- COMSTOCK, CRAIG. 1971. Avoiding pathologies of defense. Pp. 290-301 in *Sanctions for Evil*, ed. Nevitt Stanford and Craig Comstock. Boston: Beacon Press.
- CONSER, WALTER H., Jr.; McCARTHY, RONALD M.; TOSCANO DAIVD J.; and SHARP GENE., eds. 1986. *Resistance, Politics and the Struggle for Independence*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers.
- COOK, PHILIP J. and LUDWIG, JENS. 1997. Guns in America: national survey on private ownership and use of firearms. *Research in Brief*, no. 1026. Washington: National Institute of Justice.
- COONEY, ROBERT and MICHALOWSKI, HELEN, eds. 1987. *Power of the People: Active Nonviolence in the United States*. Philadelphia, Penn.: New Society Publishers. (Chief Seattle's message pp. 6-7 has been shown to be a screenwriter's fiction.)
- COPPIERTERS, BRUNO AND ZVEREV, ALEXEI. 1995. V.C. Bonch-Bruevich and the Doukhobors: on the conscientious-objection policies of the Bolsheviks. *Canadian Ethnic Studies/ Etudes Ethniques au Canada* 27(3): 72-90.
- COUSINS, NORMAN. 1987. *The Pathology of Power*. New York: W.W. Norton.
- CRAIG, LEON H. 1994. *The War lover: A Study of Plato's Republic*. Toronto: University of Toronto Press.
- CROW, RALPH E.; GRANT, PHILIP; and IBRAHIM, SAAD E., eds. 1990. *Arab Nonviolent Political Struggle in the Middle East*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Publishers.
- CROZIER, FRANK P. (Brig. Gen.). 1938. *The Men I Killed*. New York: Doubleday.
- DALTON, DENNIS. 1993. *Mahatma Gandhi: Nonviolent Power in Action*. New York: Columbia University Press.

- DANGE, S.A.; MUKERJEE, H.; SARDESAI, S.G.; and SEN, M. 1977. *The Mahatma: Marxist Evaluation*. New Delhi: People's Publishing House.
- DANIELS, DAVID N. and GILULA, MARSHALL F. 1970. Violence and the struggle for existence. In Daniels, Gilula, and Ochberg 1970: 405-43.
- ____ GILULA; MARSHALL F.; and OCHBERG, FRANK M., eds. 1970. *Violence and the Struggle for Existence*. Boston: Little, Brown.
- DAIVDSON, OSHA G. 1993. *Under Fire: The NRA and the Battle for Gun Control*. New York: Henry Holt.
- THE DEFENSE MONITOR. 1972-. Washington, D.C.: Center for Defense Information.
- DELLINGER, DAVE. 1970. *Revolutionary Nonviolence*. Indianapolis, Ind.: Bobbs-Merrill.
- DENNEN, J.M.G. van der. 1990. Primitive war and the ethnological inventory project. Pp. 247-69 in *Sociobiology and Conflict*, eds. J. van der Dennen and V. Falger. London: Chapman and Hall.
- ____ 1995. *The Origin of War*. 2 vols. Croningen: Origin Press.
- DENSON, JOHN V., ed. 1997. *The Costs of War: America's Pyrrhic Victories*. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.
- DHAWAN, GOPINATH. 1957. *The Political Philosophy of Mahatma Gandhi*. Ahmedabad: Navajivan Publishing House.
- DISSERTATION ABSTRACTS INTERNATIONAL, 1963-99.
- DOGAN, MATTEI and PAHRE, ROBERT. 1990. *Creative Marginality: Innovation at the Intersection of the Social Sciences*. Boulder, Colo.: Westview.
- DRAGO, ANTONIO. 1996. When the history of science suggests nonviolence. *The International Journal of Nonviolence* 3: 15-19.
- EASWARAN, EKNATH, 1999. *Nonviolent Soldier of Islam*. Tomales, Calif.: Nilgiri Press.
- EDGERTON, WILLIAM, ed. 1993. *Memoirs of Peasant Tolstoyans in Soviet Russia*. Bloomington: Indiana University press.

- EIBL-EIBESFELDT, IRENAUS. 1979. *The Biology of Peace and War: Men, Animals, and Aggression*. New York: Viking Press.
- EISENDRATH, MAURICE. 1994. Thou shalt not kill-period. In Polner and Goodman 1994: 139-45.
- EISENHOWER, DWIGHT D. 1953. Speech to the American Society of Newspaper Editors, April 16, 1953. Full-page excerpt in *The Wall Street Journal*, May 30, 1985, p. 29.
- _____ 1959. BBC TV interview, August 31, 1959. Quoted in Peter Dennis and Adrian Preston, eds., *Soldiers as Statesmen*. New York: Barnes & Noble, 1976, p. 132.
- _____ 1961. Farewell broadcast, January 17, 1961. *The Spoken Word*, SW-9403.
- EVANS, GWYNFOR. 1973. "Nonviolent Nationalism." New Malden, Surrey: Fellowship of Reconciliation. The Alex Wood Memorial Lecture, 1973.
- EVERETT, MELISSA. 1989. *Breaking Ranks*. Philadelphia, Penn.: New Society Publishers.
- FABBRO, DAVID. 1978. Peaceful Societies: an introduction. *Journal of Peace Research* 15: 67-84.
- FEDERAL BUREAU OF INVESTIGATION, U.S. DEPARTMENT OF JUSTICE. 2000. *Crime in the United States 1999*. Washington, D.C.: Federal Bureau of Investigation.
- FINER, SAMUEL E. 1997. *The History of Government From the Earliest Times*. New York: Oxford University Press. Vol. i, *Ancient Monarchies and Empires*. Vol. ii, *The Intermediate Ages*. Vol. iii, *Empires, Monarchies, and the Modern State*.
- FISHER, ROGER and URY, WILLIAM. 1981. *Getting to Yes*. Boston, Mass.: Houghton Mifflin Company.
- FOGELMAN, EVA. 1994. *Conscience & Courage: Rescuers of Jews During the Holocaust*. New York: Doubleday.
- FOSTER, CATHERINE. 1989. *Women for All Seasons: The Story of the Women's International League for Peace and Freedom*. Athens: University of Georgia Press.

- FRANK, JEROME D. 1960. Breaking the thought barrier: psychological challenges of the nuclear age. *Psychiatry* 23: 245-66.
- _____. 1993. *Psychotherapy and the Human Predicament*, ed. P.E. Dietz. Northvale, N.J.: Jason Aronson.
- FRIEDRICH, CARL J. 1969 (1948). *Inevitable Peace*. New York: Greenwood Press.
- FROMM, ERICH. 1973. *The Anatomy of the Human Destructiveness*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- FRY, A. RUTH. 1986 (1952). *Victories Without Violence*. Santa Fe, N. Mex.: Ocean Tree Books.
- FRY, DOUGLAS P. 1994. Maintaining social tranquility: internal and external loci of aggression control. In Sponcel and Gregor 1994: 135-54.
- _____. and BJORKVIST, KAJ, eds. 1997. *Cultural Variation in Conflict Resolution: Alternatives to Violence*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- FULLER, JOHN G. 1985. *The Day We Bombed Utah*. New York: Signet Books.
- FUNG, YU-LAN. 1952. *History of Chinese Philosophy*, trans. Derke. Bodde. Vol. i. Princeton: Princeton University Press.
- FUSSEL, PAUL. 1997. The culture of war. In Denson 1997: 351-8.
- GALTUNG, JOHAN. 1969. Violence, peace and peace research. *Journal of Peace Research*, 6: 167-91.
- _____. 1984. *There are Alternatives!* Nottingham: Spokesman.
- _____. 1990. *The True words: A Transitional Perspective*. New York: The Free Press.
- _____. 1992. *The Way is the Goal: Gandhi Today*. Ahmedabad: Gujarat Vidyapith, Peace Research Centre.
- _____. 1996. *Peace by Peaceful Means*. London: SAGE Publications.
- _____. 1998. *Conflict Transformation by Peaceful Means: The Transcend Method*. Geneva/Torino: Crisis Environments Training Initiative and Disaster Management Training Programme, United Nations.

- GANDHI, MOHANDAS K. 1957(1927-1929). *An Autobiography: The Story of My Experiments with Truth*. Boston, Mass.: Beacon Press.
- _____. 1958-1994. *The Collected Works of Mahatma Gandhi*. Vols. 1-100. New Delhi: Publications Division, Ministry of Information and Broadcasting, Government of India.
- _____. 1969 (1936-1940). *Towards Non-Violent Politics*. Thanjavur, Tamilnad, India: Sarvodaya Prachuralaya.
- _____. 1970. *The Science of Satyagraha*, ed. A.T. Hingorani. Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan.
- _____. 1971. *The Teaching of the Gita*, ed. A.T. Hingorani. Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan.
- GARA, LARRY and GARA, LENNA MAE. 1999. *A Few SmallCandles: War Resisters of World War II Tell Their Stories*. Kent, Ohio: Kent State University Press.
- GARRISON, FIELDING H. 1929. *An Introduction to the History of Medicine*. Philadelphia, Penn.: W.B. Saunders.
- GIOGLIO, GERALD R. 1989. *Days of Decision: An Oral History of Conscientious Objectors in the Military in the Vietnam War*. Trenton, N.J.: Broken Rifle Press.
- GIORGI, PIERO. 1999. *The Origins of Violence By Cultural Evolution*. Brisbane, Australia: Minerva E&S.
- GIOVANNITTI, LEN and FREED, FRED. 1965. *THE Decision to Drop the Bomb*. New York: Coward-McCann.
- GOLDMAN, RALPH M. 1990. *From Warfare to Party Politics: The Critical Transition to Civilian Control*. Syracuse: Syracuse University Press..
- GOODIN, ROBERT E. and KLINGEMANN, HANS-DIETER, eds. 1996. *A New Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press.
- GREENLEAF, ROBERT K. 1977. *Servant leadership: An Inquiry into the Nature of Legitimate Power and Greatness*. New York: Paulist Press.

- GREGG, RICHARD B. 1966 (1935). *The Power of Nonviolence*. New York: Schocken Books.
- GRISOLIA, JAMES S. et al., eds. 1997. *Violence: From Biology to Society*. Amsterdam: Elsevier.
- GROSSMAN, DAVE (Lt. Col.). 1995. *On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. Boston, Mass.: Little Brown.
- _____ and DeGAETANO, GLORIA. 1999. *STOP Teaching Our Kids to Kill*. New York: Crown Publishers.
- GUETZKOW, HAROLD. 1955. *Multiple Loyalties: Theoretical Approach to a Problem in international Organization*. Princeton, N.J.: Center for Research on World Political Institutions, Princeton University.
- GUSEINOV, A.A., ed. 1993. *Nyenasiliye: Filosofiya, Etika, Politika* (nonviolence: Philosophy, Ethics, Politics). Moscow: Nauka.
- HALBERSTAM, DAVID. 1998. *The Children*. New York: Random House.
- HALLIE, PHILIP. 1979. *Lest Innocent Blood Be Shed*. New York: Harper & Row.
- HARRIES-JENKINS, GWYN. 1993. Britain: from individual conscience to social movement. In Moskos and Chambers 1993: 67-69.
- HAWKLEY, LOUISE. and JUHNKE, JAMES C. 1993. *Nonviolent America: History through the Eyes of Peace*. North Newton, Kans.: Bethel College.
- HERMAN, A.L. 1999. *Community, Violence, and Peace*. Albany: State University of New York Press.
- HESS, G.D. 1995. An introduction to Lewis Fry Richardson and his mathematical theory of war and peace. *Conflict Management and Peace Science* 14 (1): 77-113.
- HOBBS. 1968 (1651). *Leviathan*, ed. C.B. Macpherson. Harmondsworth: Penguin.

- HOFSTADTER, RICHARD. 1971. Reflections on violence in the United States. Pp. 3-43 in *American Violence: A Documentary History*, ed. Richard Hofstadter and Michael Wallace. New York: Vintage
- HOMES, ROBERT L., ed. 1990. *Nonviolence in Theory and Practice*. Belmont, Calif.: Wadsworth.
- HORIGAN, DAMIEN P. 1996. On compassion and capital punishment: a Buddhist perspective on the death penalty. *The American Journal of Jurisprudence*, 41: 271-88.
- HOREMAN, BART and STOLWIJK, MARC. 1998. *Refusing to Bear Arms: A World Survey of Conscription and Conscientious Objection to Military Service*. London: War Resisters International.
- HUSAIN, TARIQ. 1997. "The Leadership Challenges of Human Development." Paper presented at the United Nations University/International Leadership Academy, Amman, Jordan, June 1, 1997.
- ISHIDA, TAKESHI. 1974 (1968). *Hevia no seijigaku* (Political Science of Peace), 7th ed. Tokyo: Iwanami Shoten.
- IYER, RAGHAVAN N. 1973. *The Political and Moral Thought of Mahatma Gandhi*. New York: Oxford University Press.
- JAIN, SAGARMAL, ed.; VARNI, JINENDRA, comp. 1993. *Saman Suttam*. Rajghat, Varanasi: Sarva Seva Sang Prakashan
- JOSEPHSON, HANNAH G. 1974. *Jeannette Rankin: First lady in Congress*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- JOSEPHSON, HAROLD, ed. 1985. *Biographical Dictionary of Modern Peace Leaders*. Westport, Conn.: Greenwood Press.
- KANO TAKAYOSHI. 1990. The bonobos' peaceable kingdom. *Natural History*, 11: 62-70.
- KANT, IMMANUEL. 1939 (1795). *Perpetual Peace*. New York: Columbia University Press.
- KAPUR, SUDARSHAN. 1992. *Raising Up A Prophet: The African-American Encounter with Gandhi*. Boston, Mass: Beacon Press.
- KEELEY, LAWRENCE H. 1996. *War Before Civilizations: the Myth of the Peaceful Savage*. Oxford: Oxford University Press.

- KELLY, PETRA K. 1984. *Fighting for Hope*. London: Chatto and Windus.
- _____ 1989. Gandhi and the Green Party. *Gandhi Marg*, 11: 192-202.
- _____ 1990. "For feminization of power!" Speech to the Congress of the national Organization for Women, San Francisco, June 30, 1990.
- _____ 1992. *Nonviolence Speaks to Power*. Honolulu: Center for Nonviolence Planning Project, Matsunaga Institute for Peace, University of Hawai'i. Available at www.globalnonviolence.org.
- _____ 1994. *Thinking Green! Essays on Environmentalism, Feminism, and Nonviolence*. Berkeley, Calif.: Parallax Press.
- KEYES, GENE. 1982. Force without firepower. *CoEvolution Quarterly*, 34: 4-25.
- KEYFITZ, NATHAN. 1966. How many people have lived on earth. *Demography* 3 (2): 581-2.
- KHAN, ABDUL K. 1997. "The Khudai Khidmatgar (Servants of God)/Red Shirt Movement in the North-West Frontier Province of British India, 1927-47." Ph.D. diss., History, University of Hawai'i.
- KING, MARTIN LUTHER, JR. 1998. *The Autobiography of Martin Luther King, Jr.*, ed. Clayborne Carson. New York: Warner Books.
- KISHTAINY, KHALID. 1990. Violent and nonviolent struggle in Arab history. In Crow, Grant, and Ibrahim 1990: 41-57.
- KOHN, STEPHEN M. 1987. *Jailed for Peace: The History of American Draft Law Violators, 1658-1985*. New York: Praeger.
- KONRAD, A. RICHARD. 1974. Violence and the philosopher. *Journal of Value Inquiry*, 8:37-45.
- KOOL, V.K., ED. 1990. *Perspectives on Nonviolence: Recent Research in Psychology*. New York: Springer-Verlag.
- _____, ed. 1993. *Nonviolence: Social and Psychological Issues*. Lanham, Md.: University Press of America.

- KROPOTKIN, PETER. 1972 (1914). *Mutual Aid: A Factor of Evolution*. New York: New York University Press.
- KUHLMANN, JURGEN and LIPPERT, EKKEHARD. 1993. The Federal Republic of Germany: conscientious objection as social welfare. In Moskos and Chambers 1993: 98-105.
- LAFAYETTE JR., BERNARD and JEHNSEN, DAVID C. 1995. *The Briefing Booklet: An Introduction to The Kingian Nonviolence Reconciliation Program*. Galena, Ohio: Institute for Human Rights and Responsibilities.
- _____. 1996. *The Leader's Manual, A Structured Guide and Introduction to Kingian Nonviolence: The Philosophy and Methodology*. Galena, Ohio: Institute for Human Rights and Responsibilities.
- LEWER, NICK and SCHOFIELD, STEVEN, eds. 1997. *Non-Lethal Weapons: A Fatal Attraction!* London: Zed Books.
- LEWIS, JOHN. 1973 (1940). *The Case Against Pacifism*. Introd. Carl Marzani. New York: Garland.
- LIGT, BARTHELEMY de. 1972(1938). *The Conquest of Violence: an Essay on War and Revolution*, introds. George Lakey and Aldous Huxley. New York: Garland.
- LOCKE, HUBERT G. 1969. *The Detroit Riot of 1967*. Detroit, Mich.: Wayne State University Press.
- LOCKE JOHN. 1970 (1689). *Two Treatises of Government*, ed. p. Laskett. Cambridge: Cambridge University Press.
- LOPEZ-REYES, RAMON. 1998. The fight/light response and nonviolence. In Sathe-Anand and True 1998: 34-82.
- LYND, STAUGHTON and LYND, ALICE, EDS. 1995. *Nonviolence in America: A Documentary History*. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books.
- LYTTLE, BRADFORD. 1982. The Apocalypse equation. *Harvard Magazine* (March-April): 19-20.
- MCALLISTER, PAM. 1982. *Reviewing the Web of Life: Feminism and Nonviolence*. Philadelphia, Pa.: New Society Publishers.
- _____. 1988. *You Can't Kill the Spirit*. Philadelphia, Pa.: New Society Publishers. Barbara Deming Memorial Series: Stories of Women

- and Nonviolent Action.
- MCCARTHY, COLMAN. 1994. *All of One Peace*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- MCCARTHY, RONALD M. 1997. Methods of nonviolent action. In Voegelé and Powers 1997: 319-28. New York: Garland Publishing.
- _____ and SHARP, G. 1997. *Nonviolent Action: A Research Guide*. New York and London: Garland Publishing.
- MCGUINNESS, KATE. 1993. Gene Sharp's theory of power: a feminist critique of consent. *Journal of Peace Research* 30: 101-15.
- MCSORLEY, RICHARD. 1985. *New Testament Basis of Peacemaking*. Scottsdale, Penn.: Herald Press.
- MACGREGOR, G.H.C. 1960. *The Relevance of an Impossible Ideal*. London: Fellowship of Reconciliation.
- MACHIAVELLI, NICCOLO. 1961 (1513). *The Prince*, trans.G. Bau. Harmondsworth: Penguin.
- MAGUIRE, MAIREAD CORRIGAN. 1999. *The Vision of Peace*, ed. John Dear. Maryknoll, N.Y.: Orbis Books.
- MAHAPRAJNA, YUVACHARYA. 1987. *Preksha Dhyana: Theory and Practice*. Ladnun, Rajasthan: Jain Vishva Bharati.
- _____ 1994. *Democracy: Social Revolution Through Individual Transformation*. Ladnun, Rajasthan: Jain Vishva Bharati.
- MAHONY, LIAM and EGUREN, LUIS E. 1997. *Unarmed Bodyguards*. West Hartford, Conn.: Kumarian Press.
- MANN, CORAMAE RICHEY. 1996. *When Women Kill*. Albany: State University of New York Press.
- MARTIN, BRIAN. 1989. Gene Sharp's theory of power. *Journal of Peace Research*, 26: 213-22.
- _____ et al. 1991. *Nonviolent Struggle and Social Defence*. Ed. S. Anderson and J. Larmore, London: War Resisters International and the Myrtle Solomon Memorial Fund.

- _____. 1992. Science for non-violent struggle. *Science and Public Policy*, 19: 55-8.
- _____. 2001. *Technology for nonviolent struggle*. London: War Resisters International.
- MARX, KARL and ENGELES FRIEDRICH. 1976(1848). *The Communist Manifesto*, introd. A.J.P. Taylor. Harmondsworth: Penguin.
- MAYOR, FEDERICO. 1995. *The New Page*. Paris: UNESCO Publishing.
- MERCY, JAMES A. and SALTZMAN, LINDA E. 1989. Fatal violence among spouses in the United States 1976-85. *American Journal of Public Health* 79 (5): 595-9.
- MOGIL, CHRISTOPHER; and SLEPIAN, ANN; with WOODROW, PETER. 1993. *We Gave a Fortune Away*. Gabriola Island, B.C.: New Society Publishers.
- MORGAN, ROBIN, ed. 1984. *Sisterhood is Global*. Garden City, N.Y.: Anchor Press/Doubleday.
- MORRISEY, WILL. 1996. *A Political Approach to Pacifism*. 2 vols. Lewiston, N.Y.: Edwin Mellen Press.
- MORTON, BRUCE E. 2000. "The Dual Quadbrain Model of Behavioral Laterality." Department of Biochemistry and Biophysics, School of Medicine, University of Hawai'i.
- MOSER-PUANGSUWAN, YESHUA and WBER, THOMAS. 2000. *Nonviolent Intervention Across Borders: A Recurrent Vision*. Honolulu: Spark M. Matsunaga Institute for Peace, University of Hawai'i.
- MOSKOS, CHARLES and CHAMBERS, JOHN W. ii, eds. 1993. *The New Conscientious Objectors: From Sacred to Secular Resistance*. Oxford: Oxford University Press.
- NAGLER, MICHAEL N. 1982. *America Without Violence*. Covelo, Calif.: Island Press.
- _____. 2001. *Is There No Other Way? The Search for a Nonviolent Future*. Berkeley, Calif.: Berkeley Hills Books.

- NAHAL, CHAMAN. 1997. A sister remembered. *The Hindustan Times*, New Delhi, November 10.
- NAKAMURA, HAJIME. 1967. Basic features of legal, economic, and political thought in Japan. Pp. 143-63 in *The Japanese Mind*, ed. Charles A. Moore. Honolulu: East-West Center and University of Hawai'i Press.
- NARAYAN, JAYAPRAKASH. 1975. From socialism to sarvodaya. Pp. 145-77 in *Jayaprakash Narayan*, Ajit Bhattacharya. Delhi: Vikas.
- _____. 1978. *Towards Total Revolution*. 4 vols., ed. Brahmanand. Bombay: popular Prakashan.
- NATHAN, OTTO and NORDEN, HEINZ, eds. 1968. *Einstein on Peace*. New York: Schocken Books.
- NAUTIYAL, ANNPURNA. 1996. Chipko movement and the women of Garhwal Himalaya. *Gandhian Perspectives* 9 (2): 9-17.
- NOBEL PRIZE RECIPIENTS. 1981. Manifesto of Nobel prize winners. *IFDA Dossier*, 25: 61-63.
- NORMAN, LIANE E. 1989. *Hammer of Justice: Molly Rush and the Plowshares Eight*. Pittsburg, Pa.: Pittsburg Peace Institute.
- ORGANIZATION OF AMERICAN HISTORIANS. 1994. Peacemaking in American history. *Magazine of History*, 8 (3): 1-96.
- PAIGE, GLENN D. 1968. *The Korean Decision: June 24-30, 1950*. New York: Free Press.
- _____. 1971. Some implications for political science of the comparative politics of Korea. Pp. 139-68 in *Frontiers of Development Administration*, ed. Fred W. Riggs. Durham, N.C.: Duke University Press.
- _____. 1977. *The Scientific Study of Political Leadership*. New York: Free Press.
- _____. 1977. On values and science: *The Korean Decision* reconsidered. *American Political Science Review* 71 (4): 1603-9.
- _____. 1986. Beyond the limits of violence: toward nonviolent global

- citizenship. Pp. 281-305 in *Textbook on World Citizenship*, ed. young Seek Choe. Seoul: Kyung Hee University Press.
- _____ and GILLIATT, SARAH, eds. 1991. *Buddhism and Nonviolent Global Problem-Solving: Ulan Bator Explorations*. Honolulu: Center for Global nonviolence Planning Project, Matsunaga Institute for Peace, University of Hawai'i. Available at www.globalnonviolence.org.
- _____; SAITHA-ANAND, CHAIWAT; AND GILLIATT, SARAH, EDS. 1993a. *Islam and Nonviolence*. Honolulu: Center for Global Nonviolence Planning Project, Matsunaga Institute for Peace, University of Hawai'i. Available at www.globalnonviolence.org.
- _____ 1993b. *To Nonviolent Political Science: From Seasons of Violence*. Honolulu: Center for Global Nonviolence Planning Project, Matsunaga Institute for Peace, University of Hawai'i. Available at www.globalnonviolence.org.
- _____ and ROBINSON, JAMES A. 1998. In memoriam: Richard Carlton Snyder. *PS: Political Science and Politics*, 31: 241-2.
- _____ 1999. Gandhi as leader: a Plutarchan perspective. *Biography: An Interdisciplinary Quarterly* 22 (1): 57-74.
- _____ 1999. A question for systems sciences: is a nonkilling society possible? Pp. 409-16 in Yong Pil Rhee, ed. *toward New Paradigm of Systems Sciences*. Seoul: Seoul National University Press.
- PALMER, STUART H. 1960. *A Study of Murder*. New York: Thomas Y. Crowell.
- PAREKH, BHIKHU. 1989a. *Colonialism, Tradition and Reform: An Analysis of Gandhi's Political Discourse*. Newbury Park: Sage.
- _____ 1989b. *Gandhi's Political Philosophy: A Critical Examination*. London: Macmillan.
- PARKIN, SARA. 1994. *The Life and Death of Petra Kelly*. London: Pandora, HarperCollins Publishers.
- PBS. 1993. "Fame in the 20th Century." Part V.
- PEACE NEWS. 1998. Las Abejas: the Bees continue to fly. July: 12-14.

- PELTON, LEROY H. 1974. *The Psychology of Nonviolence*. New York: Pergamon Press.
- PERRIN, NOEL. 1979. *Giving up the Gun*. Boston: David R. Godine Publisher.
- PLATO. 1974. *The Republic*, trans. D. Lee. Harmondsworth: Penguin.
- PLIMAK, E.G. and KARYAKIN, Y.U.F. 1979. "Lenin o mirnoi i nyemirnoi formakh revolyutsionnogo perekhoda v sotsializmu" (Lenin on peaceful and nonpeaceful forms of revolutionary transition to socialism). Paper presented to the XIth World Congress of the International Political Science Association, Moscow university, 12-18 August.
- PLUTARCH. 1967-75. *Plutarch's Lives*. 11 vols. Trans. B.Perrin. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- POLNER, MURRAY and GOODMAN, NAOMI, eds. 1994. *The Challenge of Shalom*. Philadelphia, Penn.: New Society Publishers.
- _____ and OGRADY, J. 1997. *Disarmed and Dangerous: the Radical Lives and Tomes of Daniel and Philip Berrigan*. New York: Basic Books.
- POWERS, ROGER S. and VOGELE, WILLIAM B., eds. 1997. *Protest, Power and Change: An Encyclopedia of Nonviolent Action from ACT-UP to Women's Suffrage*. New York & London: Garland Publishing.
- RADHAKRISHNAN, N. 1992. *Gandhi, Youth & Nonviolence: Experiments in Conflict Resolution*. Mithrapuram, Paranthal Post, Kerala, India: Centre for Development & Peace.
- _____. 1997a. *gandhian Nonviolence: A Trainer's Manual*. New Delhi: Gandhi Smriti and Darshan Samiti.
- _____. 1997b. *the Message of Gandhi through universities*. New Delhi: Gandhi Smriti and Darshan Samiti.
- RAMACHANDRAN, G. 1984. *Adventuring With Life: An Autobiography*. Trivandrum, India: S.B> Press.
- _____ and Mahadevan, T.K., eds. 1970. *Quest for Gandhi*. New Delhi: Gandhi Peace Foundation.

- RAMSEY, L. THOMAS. 1999. "How many people have ever lived, Keyfitz's calculation updated." <http://www.math.hawaii.edu/~ramsey/People.html>.
- RANDLE, MICHAEL. 1993. *Civil Resistance*. London: Fontana Press.
- RESTACK, RICHARD M. 1979. *The Brain: The Last Frontier*. Garden city, N.Y.: Doubleday.
- ROBARCHEK, CLAYTON and ROBARCHEK, CAROLE. 1998. *Waarani: The Contexts of Violence and War*. Fort Worth, Tex.: Harcourt Brace College Publishers.
- ROBERTS, ADAM. 1967. *The Strategy of Civilian Defense: Non-Violent Resistance to Aggression*. London: Faber & Faber.
- _____. 1975. Civilian resistance to military coups. *Journal of Peace Research*, 12 (1): 19-36.
- ROLLAND, ROMAIN. 1911. *Tolstoy*, trans. Bernard Miall. New York: E.P. Dutton.
- ROODKOWSKY, MARY. 1979. Feminism, peace, and power. In Bruyn and Rayman 1979: 244-66.
- ROSENBERG, MARK L. and MERCY, JAMES A. 1986. Homicide: epidemiologic analysis at the national level. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 62: 376-99.
- ROUSSEAU, JEAN-JACQUES. 1966 (1762). *Du contrat social*, introd. Pierre Burgelin. Paris: Garnier-Flammarion.
- _____. 1994 (1792). *The Social Contract*, trans. C. Betts. Oxford: Oxford University Press.
- ROUSSEL, VINCENT. *Jacques de Bollardiere: De l'armee a la non-violence*. Paris: Desclee de Brouwer.
- ROYAL SWEDISH ACADEMY OF SCIENCES. 1983. *Ambio* 12. Special issue on environmental research and management priorities for the 1980s.
- ROUCE, JOSEPH. 1980. Play in violent and non-violent cultures. *Anthropos*, 75: 799-822.

- RUMMEL, RUDOLPH J. 1994. *Death by Governments*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- SAGAN, ELI. 1979. *The Lust to Annihilate: A Psychoanalytic Study of Violence in Greek Culture*. New York: Psychohistory Press.
- SALLA, MICHAEL E. 1992. "Third party Intervention in Interstate Conflict: the international Implications of Groups Committed to Principled Nonviolence in the Thought of M.K. Gandhi, Martin Luther King, Helder Camara 7 Danilo Dolci." Ph.D. diss., Government, Univesity of Queensland.
- SANTIAGO, ANGELA S. 1995. *Chronology of a Revolution 1986*. Manila: Foundation for Worldwide People Power.
- SATHA-ANAND, CHAIWAT. 1981. "The Nonviolent Prince." Ph.D. diss., Political Science, University of Hawai'i.
- _____ (Qadar Muheideen). 1990. The nonviolent crescent: eight theses on Muslim nonviolent action. In Crow, Grant, and Ibrahim 1990: 25-40.
- _____ and TRUE, MICHAEL, eds. 1998. *The Frontiers of Nonviolence*. Bangkok and Honolulu: Peace Information center and Center for Global Nonviolence. In cooperation with the Nonviolence Commission, International Peace Research Association (IPRA).
- _____ 1999. Teaching nonviolence to the states. Pp. 186-95 in *Asian Peace: Regional Security and Hovernance in the Asia-Pacific*, ed. Majid Tehranian. London: I.B. Taurus publishers.
- SCHLISSEL, LOUISE. 1968. *Conscience in America: A Documentary History of Conscientious Objection in America 1757-1967*. New York: E.P. Dutton.
- SCHMID, ALEX P. 1985. *Social Defence and Soviet Military Power: An Inquiry Into the Relevance of an Alternative Defence Concept*. Leiden: Center for the Study of Social Conflict, State University of Leiden.
- SCHWARTZ, STEPHEN I., ed. 1998. *Atomic Audit: The Costs and Consequences of U.S. Nuclear Weapons Since 1940*. Washington, D.C.: Brookings institution Press.

- SCHWARTZSCHILD, STEVEN I., et al., n.d. *Roots of Jewish Nonviolence*. Nyack, N.Y.: Jewish Peace Fellowship.
- SEBEK, VICTOR. 1983. Bridging the gap between environmental science and policy-making: why public policy often fails to reflect current scientific knowledge. *Ambio*, 12: 118-20.
- SELECTIVE SERVICE SYSTEM. 1950. *Conscientious Objection*. Special monograph. No. 11, Vol. i.
- SEMELIN, JACQUES. 1994. *Unarmed Against Hitler: Civilian resistance in Europe, 1939-1943*. Westport, Conn.: Praeger.
- SETHI, V.K. 1984. *Kabir: The Weaver of God's Name*. Punjab, India: Radha Soami Satsang Beas.
- SHARP, GENE. 1960. *Gandhi Wields the Weapon of Moral Power*. Ahmedabad: Navajivan Publishing House.
- _____. 1973. *The Politics of Nonviolent Action*. Boston, Mass.: Porter Sargent.
- _____. 1979. *Gandhi as a Political Strategist*. Boston, Mass.: Porter Sargent.
- _____. 1980. *Social Power and Individual Freedom*. Boston, Mass.: Porter Sargent.
- _____. 1989. "The Historical Significance of the Growth of Nonviolent Struggle in the Late Twentieth Century." Paper presented at the Institute of World History of the Academy of Sciences of the USSR, Moscow, November 21-23.
- _____. 1990. *Civilian-Based Defense: A Post-Military Weapons System*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- _____. 1993. *From Dictatorship to Democracy*. Cambridge, Mass.: The Albert Einstein Institution.
- _____. 1994. "Non-violent Struggle: A Means toward Justice, Freedom and Peace." A presentation during the mass on Public Education Day, January 18, 1994, sponsored by the Justice and Peace Commission of the Union of Superiors General of the Catholic Church, Rome.

- SHRIDHARANI, KRISHNALAL. 1962 (1939). *War without Violence*. Bombay: Bharatuya Vidya Bhavan.
- SHUB, DAVID. 1976. *Lenin*. Harmondsworth: Penguin Books.
- SIBLEY, MULFORD Q., ed. 1963. *The Quiet Battle: Writings on the Theory and Practice of Non-violent Resistance*. Boston, Mass.: Beacon Press.
- SIMON, DAVID. 1991. *Homicide: A Year on the Killing Streets*. Boston, Mass.: Houghton Mifflin.
- SIVARD, RUTH LEGER. 1996. *World Military and Social Expenditures 1996*. Washington, D.C.: World Priorities. 16th edition.
- SNYDER, RICHARD C.; BRUCK, HENRY W.; and SAPIN, BURTON, eds. 1962. *Foreign Policy Decision-Making: An Approach to the Study of International Politics*. New York: The Free Press of Glencoe, Macmillan.
- _____ and WILSON, H.H. 1949. *Roots of Political Behavior*. New York: American Book Company.
- SOLOMON, GEORGE F. 1970. Psychodynamic aspects of aggression, hostility, and violence. in Daniels, Gilula, and Ochberg 1970: 53-78.
- SOROKIN, PITIRIM A. 1948. *The Reconstruction of Humanity*. Boston: Beacon Press.
- _____ 1954. *The Ways and Power of Love*. Boston: Beacon Press.
- SOROS, GEORGE. 1997. The capitalist threat. *The Atlantic Monthly*, February: 45-58.
- SPONSEL, LESLIE E. 1994a. The mutual relevance of anthropology and peace studies. In Sponsel and Gregor 1997: 11-19.
- _____ and GREGOR, THOMAS, eds. 1994b. *The Anthropology of Peace and Nonviolence*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner.
- _____ 1996. Peace and nonviolence. Pp. 908-12 in *The Encyclopedia of Cultural Anthropology*, eds. David Levinson and Melvin Ember. New York: Henry Holt.

- STANFIELD, JOHN H., II. 1993. The dilemma of conscientious objection for African Americans. In Moskos and Chambers 1993: 47-56.
- STANNARD, DAVID E. 1992. *American Holocaust: Columbus and the Conquest of the New World*. Oxford: Oxford University Press.
- STEGER, MANFRED B. 2000. *Gandhi's Dilemma*. New York: St. Martin's Press.
- _____ and LIND, NANCY S, eds. 1999. *Violence and Its Alternatives*. New York: St. Martin's Press.
- STEIN, MICHAEL B. 1997. Recent approaches to the concept of creativity and innovation in political and social science: a summary assessment. Paper presented to the XVIIth World Congress of the International Political Science Association, Seoul, Korea.
- STEINSON, BARBARA J. 1980. "The mother half of humanity": American women in the peace and preparedness movements of World War I. Pp. 259-284 in *Women, War, and Revolution*, eds. Carol R. Berkin and Clara M. Lovett, New York and London: Holmes & Meier.
- STEPHENSON, CAROLYN M. 1997. Greenpeace. In Vogeles and Powers 1997: 220-2.
- STEVENS, JOHN. 1987. *Abundant Peace: The Biography of Morihei Ueshiba Founder of Aikido*. Boston: Shambala.
- STONE, I.F. 1989. *The Trial of Socrates*. New York: Anchor Books.
- SUMMY, RALPH. 1988. Towards a nonviolent political science. Pp. 161-172 in *Professions in the Nuclear Age*, eds. S. Sewell, A. Kelly and L. Daws. Brisbane: Boolarong Publications.
- _____ 1991. Vision of a nonviolent society: what should be society's aims. *Balance*, 3(4): 3-8.
- _____ 1994. Nonviolence and the case of the extremely ruthless opponent. *Pacifica Review*, 6(1): 1-29.
- _____ and SAUNDERS, AMLCOLM. 1995. Why peace history? *Peace and Change* 20: 7-38.

- _____. 1997. Australia, a history of nonviolent action. In Powers and Vogele 1997: 25-32.
- _____. 1998. Nonviolent speech. *Peace Review* 10 (4): 573-8.
- SUTHERLAND, BILL and MEYER, MATT. 2000. *Guns and Gandhi in Africa*. Trenton, N.J. and Asmara, eritrea: Africa World Press.
- TARASOFF, KOOZMA J. 1995. Doukhobor survival through the centuries. *Canadian Ethnic Studies/Etudes Ethniques au Canada* 27 (3): 4-23. Special Issue: From Russia with Love: The Doukhobors.
- TAYYEBULLA, M. 1959. *Islam and Non-Violence*. Allahabad: Kitabistan.
- TENDULKAR, D.G. 1967. *ABDUL Ghaffar Khan: Faith is a Battle*. Bombay: Popular Prakashkan.
- THOMPSON, HENRY O. 1988. *World Religions in War and Peace*. Jefferson, N.C. and london: McFarland & Company.
- TOBJAS, MICHAEL. 1991. *Life Force: The World of Jainism*. Berkeley, Calif.: Asian Humanities Press.
- TOLSTOY, LEO. 1974 (1893 and 1894-1909). *The Kingdom of God and Peace Essays*, trans. Aylmer Maude. London: Oxford University Press.
- TROCME, ANDRE. 1974. *Jesus and the Nonviolent Revolution*. Scottsdale, Penn.: Herald Press.
- TSAI, LOH SENG. 1963. Peace and cooperation among natural enemies: educating a rat-killing cat to cooperate with a hooded cat. *Acta Psychologia Taiwanica*, 3: 1-5.
- TWAIN, MARK. 1970 (1923). *The War Prayer*. New York: Harper & Row
- UNITED NATIONS. 1978. Final Document of Assembly Session on Disarmament 23 May-1 July 1978. S-10/2. New York: Office of Public Information.
- _____. 1993. *Agenda 21: The United Nations Programme of Action from Rio*. New York: United Nations.

- _____. 1996. Report of the Fourth World Conference on Women, Beijing, 4-15 September 1995. New York: United Nations.
- UNNITHAN, N. PRABHA; HUFF-CORZINE, LIN; CORZINE, JAY; and WHITT, HUGH P. 1994. *The Currents of Lethal Violence: An integrated Model of Suicide and Homicide*. Albany: State University of New York Press.
- UNNITHAN, T.KN. and SINGH, YOGENDRA. 1969. *Sociology of Non-Violence and Peace*. New Delhi: Research Council for Cultural Studies, India International Centre.
- _____. 1973. *Traditions of Nonviolence*. New Delhi: Arnold Heinemann India
- UNREPRESENTED NATIONS AND PEOPLES ORGANIZATION (UNPO). 1998a. *nonviolence and Conflict: Conditions for Effective Peaceful Change*. The Hague: Office of the Secretary General, UNPO. <http://www.unpo.org>.
- _____. 1998b. *Yearbook 1998*, ed. J. Atticus Ryan. The Hague: Kluwer Law International.
- VILLAVINCENCIO-PAUROM, RUBY. 1995. Nature/gunlessociety: utopia within reach. Pp. 146-51 in Emelina S.Almario and Asuncion D. Maramba, eds. *Alay sa Kalinaw: Filipino Leaders for Peace*. Makati City: Aurora Aragon Quwzon Peace Foundation and UNESCO National Commission of the Philippines.
- WAAL, FRANS de. 1989. *Peacemaking Among Primates*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- _____. 1996. *Good Natured: The Origins of Right and Wrong in Humans and Other Animals*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- _____. 1997. *Bonobo: The Forgotten Ape*. Berkeley: University of California Press.
- WALKER, CHARLES C. 1979. Nonviolence in Africa. In Bruyn and Rayman 1979: 186-212.
- WAR RESISTERS LEAGUE. 1989. *Handbook for Nonviolent Action*. New York: War Resisters League.

- WASHINGTON, JAMES M., ed. 1986. *A Testament of Hope: the Essential Writings and Speeches of martin Luther King, Jr.* New York: HarperCollins Publishers.
- WASSERMAN, HARVEY. 1982. *Killing Our Own: The Disaster of America's Experience With Atomic Radiation.* New York: Delacorte Press.
- WATSON, PETER. 1978. *War on the Mind: The Military Uses and Abuses of Psychology.* New York: Basic Books.
- WEBER, MAX. 1958(1919). Politics as a vocation. Pp. 77-128 in *From Max Weber: Essays in Sociology*, ed. H.H. Gerth and C. Wright Mills. New York: Oxford University Press.
- WEBER, THOMAS. 1989. *Hugging the Trees: The Story of the Chipko Movement.* New Delhi: Penguin.
- _____ 1996. *Gandhi's Peace Army: The Shanti Sena and Unarmed Peacekeeping.* Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press.
- _____ 1997. *On the Salt March: The Historiography of Gandhi's March to Dandi.* New Delhi: HarperCollins Publishers India.
- WEEKS, JOHN R. 1996. *Population.* 6th edition. Belmont, Calif.: Wadsworth Publishings.
- WEINBERG, ARTHUR and WEINBERG, LILA. 1963. *Instead of Violence: Writings of the Great Advocates of Peace and Nonviolence throughout History.* Boston, Mass.: Beacon Press.
- WHIPPLE, CHARLES K. 1839. *Evils of the Revolutionary War.* Boston, Mass.: New England Non-Resistance Society.
- _____ 1860a. *Non-Resistance Applied to the Internal Defense of a Community.* Bosotn, Mass.: R.F. Wallcut.
- _____ 1860b. *The Non-Resistance Principle: With Particular Attention to the Help of Slaves by Abolitionists.* Boston, Mass.: R.F. Wallcut.
- WHITMAN, WALT. 1855. "Song of myself," *Leaves of Grass*, 42: 33-42. Norwalk, Conn.: The Easton Press.
- WILCOCK, EVELYN. 1994. *Pacifism and the Jews.* Landsdown, Gloucestershire: Hawthorn Press.

- WILSON, H. HUBERT. 1951. *Congress: Corruption and Compromise*. New York: Rinehart.
- WITTNER, LAWRENCE S. 1993. *One World or None: A History of the World Nuclear Disarmament Movement Through 1953*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- _____. 1997. *Resisting the Bomb: A History of the World Nuclear Disarmament Movement, 1954-1970*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- WORLD BANK. 1997. *World Development Report 1997: The State in a Changing World*. Oxford: Oxford University Press.
- _____. 1999. Press briefing, "Poverty Update." Washington, D.C., June 2.
- WORLD WILDLIFE FUND. 1986. *The Assisi Declarations: Messages on Man and Nature From Buddhism, Christianity, Hinduism, Jainism & Judaism*. Gland, Switzerland: WWF International.
- WRANGHAM, RICHARD and PETERSON, DALE. 1996. *Demonic Males: Apes and Origins of Human Violence*. New York: Houghton Mifflin.
- YODER, JOHN H. 1983. *What Would You Do? A Serious Answer to a Standard Question*. Scottdale, Penn.: Herald Press.
- YOUNG, ANDREW. 1996. *An Easy Burden: The Civil Rights Movement and the Transformation of America*. New York: HarperCollins Publishers.
- YOUNG, ART. 1975. *Shelley and Nonviolence*. The Hague: Mouton.
- YOUTH DIVISION OF SOKA GAKKAI. 1978. *Cries for Peace: Experiences of Japanese Victims of World War II*. Tokyo: The Japan Times.
- ZAHN, GORDON. 1964. In *Solitary Witness: The Life and Death of Franz Jagerstatter*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- ZAVERI, ZETHA LAL S. and KUMAR, MAHENDRA. 1992. *Neuroscience & Karma: The Jain Doctrine of Psycho-Physical Force*. LADNUN, Rajasthan: Jain Vishva Bharati.

- ZHANG, Y-PING. 1981. Dui feidaboli zhuyi ying jiben kending (We should positively affirm nonviolence). *Shijie lishi* (World History), 16(3): 78-80.
- ZIMRIN, FRANKLIN E. and HAWKINS, GORDON E. 1986. *Capital Punishment and the American Agenda*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ZINN, HOWARD. 1980. *A People's History of the United States*. New York: Harper & Row,
- ZUNES, STEPHEN; KURTZ, LESTER R.; and ASHER, SARAH BETH, eds. 1999. *Nonviolent Social Movements: A Geographical Perspective*. Oxford: Blackwell Publishers.

УТГЫН ЗААЛТ

А

Айкидо 73-74
Аймаглан устгах 39, 121-123,
137
Ал-Куран 50
Аллага 25, 40-41, 47-49, 54-55,
93, 96, 99, 101, 121-122
Аллага эс үйлдэх 23-25, 40-41,
49-75, 78-91, 94-109, 111-
112, 129, 161-162
Альбэрт Эйнштейний
Хүрээлэн 74
Америкийн төр-засаг 25, 112-
114
Америкийн түүхчдийн холбоо
80
Америкийн улс төр судлал 25,
108-109, 170-171
Америкийн улс төр судлалын
холбоо 108-109
Амьтны зан төрх судлал 53-55
Анагаах ухаан 160-161
Анги 28, 44, 50, 103, 115, 131-
135, 148, 171
Антропологи (хүн судлал) 54,
59-63, 172
АНУ 29-40, 81-86
АНУ-ын Пацифист нам 71

Арга 106-107, 117-118
Ардчилал (эрх чөлөө) 79-80,
97-98, 104, 112-115, 135-137,
139-140, 144, 166, 169
Арьстан 82-83, 85-86, 104, 117
Асуудал-бэрхшээл
шийдвэрлэх 96-98, 119-121,
165-166
Ахан дүүсийн нам 70
Аюулгүй байдал 119-141, 150-
151, 154-155, 165-166, 173-
174

Б

Багхавад Жита 110
Байгууллага-бүтэц 69-78, 112-
118, 143-157, 166
Бахай 50
Био-нейро ухаан 56
Бодлого судлал 112-114
Боловсрол 43-46, 72-74, 93,
104-107, 144-148, 163-165
Буддизм 50, 79, 87
Бурхны үйлчлэгчид 147
Бүтээлч байдал 63, 97-98, 109-
118, 129, 135-136, 141, 156,
166-167

В	Жүүдүүдийн энх тайвны төлөөх нөхөрлөл 70
Ваоранчууд 172	
Г	З
Гандиграм хөдөөгийн Их сургууль 72-73	Зөрчил мөргөлдөөн 25-26, 53- 54, 60-61, 138-141
Гринхамын эмэгтэйчүүдийн энхийн хөдөлгөөн 89	Зүй ёс 165 Зэвсэглэлийг хураах 131
Д	И
Дайн 26-29, 39-40, 121, 137- 138, 165-172	Илдийг анжис болгох хөдөлгөөн 85, 169
Дайныг эсэргүүцэх олон улсын хөдөлгөөн 75	Ирээдүйн асуудал 93, 95, 104, 130, 143-144, 147-148
Дао-цизм 50	Иудайзм 50, 78
Даяаршил 31-32, 64-69, 78, 116-117, 127-130, 144, 155- 156, 173-174	К
Демосид 39	Карнейгийн комисс 128
Духоборчууд (оюун санаагаар эсэргүүцэгчид) 70, 78, 161	Католик ажилчид 85
Дэлхий нийтийг хамарсан хүч үл хэрэглэсэн энхийн хүч 129	Квакэрчүүд 70, 81-82, 152
Дэлхийн банк 132-133	Күнз 50
Ё	Л
Ёс суртахууны эсэргүүцэл 68- 69, 78-79, 81-84, 87-88	Лал 50-51, 147
Ж	М
Жайнизм 50, 70, 80	Мэннончууд 79
	Мэргэжлийн бэлтгэл 72-74, 93, 119-120, 144-148, 151- 153, 163-165

Н

Намтар 86-90, 145
 Ногоон нам 70, 139
 НҮБ-ын Олон улсын
 удирдагчдын Академи 88

О

Олноор устгах 26, 32, 121-123,
 131, 137, 165
 Олон улсын бодлого 25, 116-
 117
 Олон улсын ногоонтны
 хөдөлгөөн 75, 152
 Олон улсын улс төр судлалын
 холбоо 107-109
 Олон улсын хүний эрхийн
 байгууллага 75, 136, 152

П

Патанчууд 88
 Плаза дэ Майогийн ээж нар
 89

С

Сарводая Нам 71
 Судалгаа-шинжилгээ 74-75,
 109-121, 144-146, 149-150,
 154-156, 163
 Севиллийн Тунхаг 62-63
 Сэтгэл зүйн эмчилгээ 58-59
 Сэтгэл судлал 53-54

Т

Толстойчууд 78-79
 Төлөөлөлгүй ард түмнүүдийн
 НҮБ 136, 152
 Төр 25-29, 93, 99
 Тэгш эрх 98, 129, 131-135,
 160, 169
 Тэннисийн Христийг
 дагалдагчид 83

У

Угсаатан 103, 117
 Улс төр судлал 25, 107-109,
 144-146
 Улс төр судлалын асуудлууд
 23-24, 40-47, 52-53, 59
 Улс төрийн онол 25-28, 94-98,
 102-104, 159-161
 Уордвоч Хүрээлэн 134
 Урлаг 36, 76, 86, 153-154, 163
 Урлагаар дамжуулан хүч үл
 хэрэглэх явдлыг тархаах 76

Ү

Үндэсний үзэл, хөдөлгөөн
 (хүчирхйлэлгүй) 87
 Үндэстэн дамнансан Радикал
 нам 71
 Үнэт чанар 40-41, 54-55, 97-
 99, 139-141, 143-144, 165-173

- Ф**
- Феминизм (эмэгтэйчүүдийн эрхийн асуудал) 83, 117
- Физик 54
- Философи 53
- Х**
- Хайр энэрэл 70, 74, 112, 173
- Хамтын ажиллагаа 53-54, 139-141
- Харьцуулсан улс төр судлал 25, 114-115
- Хиндуизм 50, 110, 129
- Хошуучлал (улс төрийн удирдлага) 25-28, 87-88, 122-123, 144-150, 163-165
- Христийн шашин 50, 78, 171-173
- Хувьсгал 124-126
- Хууль 69, 71, 101-102, 128, 137
- Хүйсийн асуудал 89-90, 103, 146, 165-166
- Хүмүүнлэгийн үйл ажиллагаа ба үзэл 50, 79, 159-161
- Хүн ам 48-49, 134
- Хүний мөн чанар 25-29, 41, 43-44, 47-49, 52-64, 86-91, 126
- Хүний эрх 26, 75, 130, 135-137
- Хүний эрхийн Түгээмэл Тунхаг 135-136
- Хүрээлэн буй орчин 98, 129-130, 137-139
- Хүчин 25, 44, 53
- Хүчирхийлэлгүйн түүх (мөн хүчирхийллийн түүх) 137-139
- Хүч үл хэрэглэсэн тэмцэл 76-78
- Хүч үл хэрэглэх соёл 59-61, 76, 81-86, 95-99, 115, 119-121, 135-137, 151-157, 171-173
- Хэл 36-38, 117-118
- Ц**
- Цаазаар авах ял 28, 35, 64-66, 79-80, 101
- Цөмийн зэвсэг 37, 62-63, 77, 131, 135, 160, 168-169
- Ш**
- Шанти-Сэна 72-73, 146-147, 150
- Шашин 49-52, 56-57, 68-69, 78-86, 93, 97, 102-103, 109-112, 117, 146-147
- Шинжлэх ухаан 42, 52-63, 74-75, 94-97, 106-107, 132-134, 147-148, 166-167, 173-174
- Шинэ зүйл 90-91, 116-117
- Э**
- Эвлэрэл 98, 147
- Эдийн засаг ба хүчирхийлэл (эс хүчирхийлэх) 25, 30, 41-44, 61, 70, 82-83, 96-97, 131-

- 135, 155, 160, 169,
Эдийн засгийн ухаан 131-135
Экологийн ухаан 134
Эмэгтэйчүүд 25, 32-33, 45, 47,
89-90, 129, 135, 139
Энх тайван 38, 40, 54-55, 62,
168
Энхийг судлах олон улсын
холбоо (Хүчирхийлэлгүйн
комисс) 74-75
- Эр зориг 79, 87-88, 90, 98,
154-155, 171
Эрх мэдэл 28-29, 70-71, 93, 98,
149, 168
Эрх чөлөө 29, 81-86, 98, 126,
135-137, 161, 167, 169
- Я**
Ядуурал 131-135

